

SOCIODYNAMICKÉ PORADENSTVÍ

KONSTRUKTIVISTICKÁ PERSPEKTIVA

R. Vance Peavy

Problémem není člověk, problémem je problém.

KONSTRUKTIVISTICKÁ PERSPEKTIVA

© Copyright 1997, 1998, R. Vance Peavy. Všechna práva vyhrazena.

Autorská práva k tomuto textu, celému obsahu i termínu „Sociodynamické poradenství“ a všem dílům Dr. R. Vance Peavyho jsou v držení jeho pozůstalých. Žádná část této knihy, s výjimkou citací, jež jsou součástí článků, textů a recenzí, nesmí být reprodukována bez svolení držitele autorských práv.

Další informace poskytne pozůstalost Dr. R. Vance Peavyho c/o Trafford Publishing.

SocioDynamic Counselling (Sociodynamické poradenství) je obchodní známka registrovaná v Kanadě.

Canadian Cataloguing in Publication Data

Peavy, Vance.

SocioDynamic Counselling

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah publikace odpovídá výlučně autorka/autor. Publikace nereprezentuje názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejím obsahem.

PŘEDMLUVA VYDAVATELE

Dostává se Vám do rukou publikace profesora Vance Peavyho, který svým sociodynamickým poradenstvím přináší respektující přístup k lidem jako myslícím a aktivně jednajícím bytostem, kteří mají schopnosti a přání konstruovat svůj život a jeho význam. Jeho myšlenky, které vycházejí z poradenské praxe i akademické zkušenosti, a za něž získal řadu ocenění, se rozšířily nejen v Kanadě, kde působil, ale i v řadě dalších zemí.

V publikaci představuje svůj koncept práce s prostorem klienta namísto jeho vnitřních rysů a vlastností. Přináší přístup, který nechápe člověka jako soubor vlastností a rysů, ale jako jedinečnou bytost žijící v specifickém prostředí. Pochopením životního prostoru každého jedince můžeme porozumět jeho myšlenkám, pocitům a chování, k čemuž je třeba znalost kulturního prostředí daného člověka a vnímání toho, do jaké míry toto prostředí formuje lidské postoje. Tento holistický přístup v poradenství pracuje s bohatostí a mnohostí významů zkušeností, jejichž nositelem je jazyk. Cílem celého poradenského procesu je zmocnění člověka.

Centrum Euroguidance se rozhodlo vydat tuto publikaci, aby rozšířilo řady publikací věnujících se kariérovému poradenství v českém jazyce. Publikace představuje sociodynamické poradenství vycházející z konstruktivistických myšlenek.

Profesor Peavy se v ní často odkazuje na poradenství pro první národy, původní obyvatel Kanady, a poradenství s těmito klienty je věnován také závěr knihy. Domníváme se, že i když česká realita nemá s prvními národy obdobnou zkušenost, je zamyšlení a představení poradenské praxe zajímavé i v našem kontextu.

V překladu jsme se rozhodli ponechat všechna specifika, která Vance Peavy používá, ať už se jedná o střídavé používání mužského a ženského rodu v označení klient/klientka, poradce/poradkyně nebo struktura citací.

VĚNOVÁNÍ

Tuto knihu věnuji všem, kdo hledají rovnováhu v životě, a každému, koho při procházce mezi švelícími borovicemi inspirují karmínové prsty rozbřesku.

Pro mne osobně měla velký význam spousta inteligentních diskusí, které jsem po dlouhá léta vedl se studenty, jimž jsem byl, a stále jsem, učitelem a rádčem.

Život má dva břehy: bolest a radost. Hodně jsem se toho naučil od lidí, kteří mě vyhledali, aby si mohli promluvit o svých bolestech i o svých radostech.

Tuto knihu pak věnuji především vzpomínce na svého „strýčka Johna“, jehož laskavost a ušlechtilost mi byla každodenní inspirací. Jednoho dne, bylo mi asi deset let, jsem seděl obkročmo na horním břevnu koňské ohrady a pozoroval jsem koně, kteří kroužili pode mnou. Zeptal jsem se ho, na kterého z nich se mám pokusit hodit laso, a on mi řekl: „Máš-li oči, abys viděl, uši, abys slyšel a trpělivé srdce, budeš znát odpovědi na otázky, které tvůj jazyk nebude muset pokládat.“

R. Vance Peavy
NorthStar Research and Innovation
Victoria, B.C., Canada

OBSAH

PŘEDMLUVA

V současné době dochází k rychlému rozvoji konstruktivistického myšlení, které nabízí velmi ceněnou metodu popisování a chápání myšlenek, pocitů i činů druhých lidí. V takzvaných ‚tvrdých vědách‘ se konstruktivistický způsob uvažování dobře etabloval již před nějakým časem. Běžně se používá v antropologii a umění. Konstruktivistické postupy se začínají uplatňovat také v sociologických studiích. Historii konstruktivismu jako filosofického přístupu lze vystopovat přinejmenším do 15. století.

V Severní Americe bylo konstruktivistické myšlení v psychologii až donedávna odsunuto na okraj zájmu přístupy jako je behaviorismus, kognitivismus a humanistická psychologie. Při hlubší úvaze je však stále zřejmější, že pozitivistické základy behavioristických sociálních věd jsou chybné a nemohou dále sloužit jako základna pro legitimizaci oboru poradenství a dalších „pomáhajících“ profesí.

Ti, kdo věnují dostatek času tomu, aby porozuměli konstruktivistickému způsobu uvažování a začnou jej ve své klinické praxi i vědeckých výzkumech používat, zjistí, nakolik je tento přístup osvobozující...

Současná konstruktivistická perspektiva v psychologii vychází z průkopnických prací Piageta, Vygotského, Bachtina, Leontěva, Kellyho, Brunenra a Gergena. Dalšímu otevření psychoterapie a psychologického poradenství vůči konstruktivistickému přístupu napomohly nejnovější práce Michaela Mahoneyho, Vittoria Guidana, Roberta a Grega Neimieyerových i mnoha dalších publikujících terapeutů z oboru systemické a rodinné terapie.

K výrazným intelektuálním veličinám, které se zasloužily o logické zdůvodnění hodnoty sociálního konstruktivismu, patří Kenneth Gergen. Má velkou zásluhu na rozvoji „vztahové psychologie“. Směrem ke konstruktivismu posunuli psychologii mimo jiné Peter Ossorio a jeho „popisná psychologie“ na University of Colorado, Rom Harre a jeho kolegové v Oxfordu i další britští vědci jako John Shotter .

V posledních desetiletích se konstruktivistické myšlení stávalo ceněným referenčním rámcem pro různé typy rodinné terapie, narativní terapii a některé další formy postracionálních kognitivních terapií. V současné době má vliv i na poradenskou profesi celkově. Dobrým příkladem tohoto vývoje je nová kniha o konstruktivistickém poradenství, *Constructivist Counseling: Theory, Research, Training, and Practice*, editovaná T. Sextonem a B. Griffinem.

Kniha, kterou právě čtete, bude druhou knihou zabývající se konstruktivistickým přístupem v poradenské práci. Napsal jsem ještě jednu knihu, *Konstruktivistisk Vejledning: Teori og Metode* (1998), která vyšla v dánštině. Další budou zřejmě brzy následovat. I většina novějších

způsobů uvažování v kvantitativních výzkumných metodách vychází z konstruktivistického rámce. Není to nijak překvapující, protože ti, kdo věnují dostatek času tomu, aby porozuměli konstruktivistickému způsobu uvažování a začnou jej ve své klinické praxi i vědeckých výzkumech používat, zjistí, nakolik je tento přístup pro terapeuty i jejich klienty osvobozující a v mnoha směrech inspirující.

Snaha předávat konstruktivistické myšlení dalším generacím studentů a klientů bude samozřejmě přinášet značné úsilí. Bude třeba nechat dožít několik generací akademiků, kteří byli vychováni v tradici pozitivismu a zdráhají se odložit kabát pozitivistické perspektivy, přestože se, jak poznamenal Kari Popper, „jedná se o převažující, ale mrtvý způsob myšlení“. K velkým přednostem konstruktivistického myšlení však patří, že se nepouští do polemik typu „já jsem lepší než ty“. Říká spíše: „Nabízíme nové a jiné způsoby, jak chápat lidi a jejich společnosti; vyzkoušej je a uvidíš sám“.

Jak jste si asi všimli, zvolil jsem pro tuto knihu název Sociodynamické poradenství. Na svých myšlenkách jsem pracoval celá léta. Myslím, že uzrál čas, a tak bych si chtěl výslovně nárokovat poradenskou perspektivu s obchodní značkou sociodynamická, a tímto označením ji vymezit jako kanadský vynález. Sociodynamická poradenská teorie vychází z konstruktivistických základů, využívá ovšem myšlenky a poznatky i z jiných disciplin. Chtěl bych udělat vše, co bude v mých silách, abych konstruktivistický přístup zavedl do poradenské profese.

Možná vás bude zajímat, že slovo „socio“ má řecký původ a znamená „společný“, „společník“, „společenský“. Pro označení jedné z forem poradenských služeb jsem je použil, abych ukázal, že se jedná o práci, jež je minimálně do stejné míry vztahovou či sociální pomocí jako individualistickou. Slovo dynamický má také řecký původ, dynamiko, což znamená „ten, pro nějž je charakteristická neustálá změna či pohyb,“ a pro nějž je charakteristická estetická rovnováha jeho částí, jež, jsou-li uvažovány odděleně, jsou jinak nestabilní. Dospěl jsem k názoru, že my, lidé, jsme společenské bytosti, že se neustále měníme, a že ve své nejlepší podobě představujeme celistvost a estetickou rovnováhu. Dobře prožitý život je umělecké dílo, víc jako báseň nebo tanec, než stroj či soubor nesourodých prvků a částí. Doufám, že toto mé pochopení bude žít v sociodynamickém poradenském přístupu vycházejícím z konstruktivismu.

K napsání této knihy mě inspirovaly stovky klientů, jimž jsem naslouchal, a kteří mě toho o různých podobách lidské existence mnoho naučili. Hodně jsem se také dozvěděl od mnoha svých inteligentních a kreativních studentů, pro něž jsem byl za uplynulých třicet let učitelem a rádcem. Za mnohé rovněž vděčím vstřícnosti a přátelství Mary-Baird Carlsenové, Grega Neimeyera, Tima Vahamottonena, Petera Ossoria a mnoha dalších, s nimiž jsem si mohl vyměňovat myšlenky a sdílet okamžiky pochopení. Vždy mi naslouchali s respektem, projevovali zájem a dodávali mi odvahy.

Knihu považuji za „rozpracovanou“, za zprávu o „rozvíjení idejí“ o konstruktivistickém myšlení a poradenské praxi – v tomto vydání jsou uvedeny mé práce do září 1998. Mám v plánu knihu pravidelně aktualizovat, abych měl příležitost podělit se s čtenáři o další vývoj názorů na téma sociodynamická perspektiva v poradenství.

ČÁST I.

KONSTRUKTIVISTICKÁ TEORIE & PORADENSTVÍ

ÚVOD A PRVNÍ KROKY

Důvodem, proč blesk nikdy neudeří dvakrát do stejného místa je to, že podruhé už tam to stejné místo není.

-neznámý autor-

Začínaje psát tuto knihu, dobře si uvědomuji, že mám před sebou obtížný úkol, který mi však může přinést velké uspokojení. Mou úlohou je spojit vědecké poznání z oboru poradenství, jež je výsledkem mé téměř čtyřicetileté práce univerzitního profesora a vědce, s pěti dekádami profesionálních zkušeností z poradenské praxe. Navíc se musím pokusit oba typy vědomostí úzce propojit s mým vlastním světonázorem přemýšlivého praktika a vytvořit tak knihu, která bude obsahovat kvalitní informace, přinese inspiraci a usnadní práci odborníkům v poradenských a pomáhajících profesích.

V úvodu bych rád krátce shrnul svou vlastní profesionální dráhu člověka, který celou druhou půlku svého života zasvětil rozvíjení poradenské profese. Domnívám se, že v kontextu služby druhým lidem či „pomáhajících“ profesí jako je poradenství, by měl život autora či autorky odpovídat tomu, o čem píše, jako *vivum vadium* autentičnosti toho, co bylo napsáno.

První placené místo na plný úvazek v poradenských službách jsem přijal v roce 1954. Mé dřívější zkušenosti souvisely s poradenskou praxí při studiu a roční práci dobrovolníka pro imigranty z Afghánistánu a Turecka.

Poradenské práci jsem se jako školní psycholog věnoval nejprve na střední škole a poté jsem dojížděl do několika základních škol. O tři roky později jsem učil obor poradenství na vyšší odborné škole a na poloviční úvazek pracoval na klinice, zabývající se psychickým zdravím a návratem psychiatrických pacientů do běžného života. V roce 1958 jsem přešel na jinou školu, kde jsem působil jako vedoucí poradenských služeb. V té době jsem se také začal věnovat práci v poradenských a vzdělávacích službách pro dospělé původní obyvatel Kanady v indiánských rezervacích Klamath a Warm Springs, kde jsem zastával kombinovanou funkci učitele, psychologického a vzdělávacího poradce.

S poradenskou praxí rostl můj zájem o výzkum a psaní. V roce 1965 jsem získal doktorát z poradenské psychologie na University of Oregon a rok pracoval jako výzkumný pracovník na Stanford University v Kalifornii, kde jsem prováděl šetření v oboru poradenství. V té době jsem působil jako poradce, učitel, terapeut a psycholog s licencií. Mezi své odborné a pracovní zkušenosti řadím i 18 let dospívání na venkově, kde jsem pracoval na farmách, rančích, ve

stavebnictví a ocelárnách a průběžně, ovšem přerušovaně, také studoval. Po osmi letech strávených prací na různých odborných pozicích jsem dospěl do bodu, kdy jsem již dokázal integrovat životní názor člověka pocházejícího z nižší třídy, venkovana a dělníka s pohledem městského člověka a profesionála.

Tyto nové názory přinesly také oživení pozornosti věnované skupině „humanitních věd“, k nimž se v současnosti řadí disciplíny jako fenomenologie, konstruktivismus, sociální konstruktivismus, feministická teorie, narativní psychologie a různé další interpretační disciplíny, jako je hermeneutika a etnografie.

V roce 1967 jsem se přestěhoval do Kanady, našel si práci na univerzitě a požádal o kanadské občanství. V té době univerzita ve Victorii nenabízela kurzy poradenství. Mým prvním akademickým úkolem se tak stalo zorganizovat a začít učit základní poradenské kurzy. Během čtyř let se mi podařilo vytvořit malý výukový program profesionálního poradenství, kam se mohli zapsat lidé, kteří se chtěli stát poradci.

S narůstajícím zájmem o poradenskou profesi a zlepšením možností najít si v poradenských službách zaměstnání, zřídila fakulta další akademické pozice v oboru a díky tomu došlo k otevření regulárního studijního programu pro poradce. V té době jsem také na univerzitě založil Poradenské centrum.

V následujících letech jsem svůj čas rozdělil mezi výuku poradenství, výzkumnou práci, psaní a vlastní poradenskou praxi. Na univerzitě se mi podařilo začít vydávat kanadský národní poradenský časopis, v jehož redakci jsem tři roky zastával místo šéfredaktora.

Koncem 80. let 20. století jsem dokončil desetiletý projekt, v jehož rámci jsem pomáhal vytvořit národní výcvikový program pro pracovní poradce v Kanadě. V období let 1988 až 1992 jsem zastával funkci ředitele výzkumného projektu, který se zabýval všemi současnými metodami kariérového poradenství a začal jsem pracovat na vytvoření nové formy poradenství. Naše výzkumná skupina došla k závěru, že mají-li být stávající formy kariérového poradenství i poradenské práce celkově schopny dostát nárokům a potřebám lidí v nadcházejícím století, bude nutné je přepracovat.

Na základě zpracovaného přehledu stávajících poradenských metod výzkumný tým zjistil, že v době, kdy je pozitivistický přístup na ústupu, vychází většina modelů poradenství a terapie z pozitivistických základů. Pozitivistické myšlení začínají nahrazovat nové představy o chápání sociálních věd. Nové názory patří do skupiny „humanitních věd“, k nimž se dnes řadí disciplíny jako fenomenologie, konstruktivismus, sociální konstruktivismus, feministická teorie, narativní psychologie a různé další interpretační disciplíny jako je hermeneutika a etnografie.

V roce 1993 jsem byl v důsledku politiky povinného penzionování, která doposud na některých kanadských univerzitách platí, přinucen odejít do důchodu.

Od té doby nadále pracuji v oblasti výzkumu, jako učitel a rádce, píšu o oboru poradenství

a sám je praktikuji. Za svůj cíl jsem si nyní stanovil: zavedení konstruktivistického způsobu uvažování do poradenské teorie i praxe. Posledních sedm let jsem strávil prací na poradenském přístupu vycházejícím z disciplín humanitních věd – především z konstruktivistické perspektivy. Své myšlenky, týkající se poradenské práce, neustále doplňuji a dále testuji v reálném životě, v poradenské praxi, kde pracuji s velkým množstvím klientů. Jsem přesvědčen, že budou-li se poradci provázející své klienty opírat o konstruktivistický rámec, zlepší se jejich pochopení pro druhé a kvalita pomoci, kterou lidem poskytují. Konstruktivistická perspektiva bude zvláště užitečná pro lidi, které trápí pochybnosti, nejistota a konflikty postmoderní doby, do níž koncem 20. století spolu s Kanadou vstupují i další industriální a postindustriální země.

Během posledních pěti let jsem publikoval řadu odborných prací¹ o konstruktivistickém poradenském přístupu a v současné době jsem členem ediční rady časopisu *Constructivist Psychology*. Kurzy konstruktivistického poradenství učím v pěti provinciích Kanady i v zahraničí, např. v Portugalsku, Švédsku, Finsku a Dánsku. Produkoval jsem také několik profesionálních videonahrávek, jež demonstrují práci v konstruktivistické poradenské praxi². Tato kniha je záznamem mého úsilí v posledních desíti letech, úsilí o rozvinutí nových myšlenek, které zlepšují kvalitu poradenských služeb.

MŮJ POHLED AUTORA

O každém z témat, jichž jsem se dotknul, by bylo možné říci mnohem víc... Mým záměrem bylo klást otázky, vymanit se z rámce... Cílem není získat sadu odpovědí, ale umožnit různé postupy.

- Kappeler, 1986, str. 212 -

Dospěl jsem k názoru, že psané slovo slouží dvěma cílům: zaprvé má přinášet čtenáři informace, umožnit interakci nových myšlenek a nového vědění se starým. Zadruhé by měl být text napsán tak, aby čtenáře inspiroval k reflexivnímu dialogu s autorovými názory a vědomostmi. Čtení a úvahy je třeba vnímat jako nástroj, který nás na cestě k porozumění věcem posouvá vpřed – bez ohledu na to, zda souhlasíme nebo ne s tím, co autor napsal. A máme-li štěstí, odhalí nám nový způsob přemýšlení a chápání, o němž jsme před svým reflexivním dialogem s autorem věděli jen málo nebo třeba vůbec nic. Je úžasné, když nás to, co čteme, inspiruje. Inspirace nám dává energii potřebnou k lepšímu uvědomování všeho, co víme a co činíme.

Říká se, že k napsání knihy je třeba deset procent inspirace a devadesát procent potu. Rád bych tento poměr změnil tak, aby čtenáře nestálo tolik potu si přečíst, co jsem napsal, a aby všem, kteří se zajímají o teorii i praxi oboru poradenství, můj text nabídl víc než deset procent inspirace.

Dobré poradenské služby přináší naději, dodávají odvahu, rozjasňují myšlenky a umožňují aktivní společenskou účast na životě druhých.

Moje kniha pojednává o přeměně poradenské praxe tak, aby lépe vyhovovala lidem, kteří se snaží zorientovat v moři prožívaných změn. Kromě toho čtenářům konkrétněji vysvětluje, jak vypadá poradenská praxe založená na konstruktivistické perspektivě. Vycházím z předpokladu, že většina čtenářů v poradenské profesi buď pracuje nebo se o ní chce z nějakého důvodu víc dozvědět. Dlouhou dobu jsem se věnoval vzdělávání v oboru poradenství a došel jsem k přesvědčení, že většině poradců skutečně záleží na zlepšování kvality poskytovaných služeb. Jiní hledají nový pohled na poradenskou práci, jenž by se zbavil pozitivistické perspektivy a respektoval lidského ducha i vědomosti získané životní zkušeností. Svou knihu jsem napsal pro ně.

Jako autor bych si přál, aby moji čtenáři měli možnost ještě hlouběji procítit, že jejich poradenská práce má smysl. Doufám, že po přečtení mé knihy si budou čtenáři poradenství více vážit jako činnosti, která je pro společnost platná a jako práce, jež dává smysl a přináší pocit naplnění poradcům i jejich klientům.

Podle mého názoru patří poradenská profese k „ušlechtilým povoláním“ v tom smyslu, že se zabývá lidskými úmysly a kvalitami, jichž si obecně velmi vysoce ceníme. Dobrý poradce a kvalitní poradenská práce téměř vždy vnáší výrazný „lidský“ faktor do situací, v nichž se lidé s něčím potýkají, cítí nejistotu a bolest. Práci poradce asi nejlépe vystihují slova, že se jedná o praktikování respektu – respektu k tomu, kým druhý člověk je a kým se snaží stát, respektu ke kulturní identitě druhých a respektu k důležitosti dialektického vztahu mezi silou člověka k jednání* a propojeností** jeho příběhu, která se projevuje různými hlasy***, jimiž může daná osoba hovořit.

Dobré poradenské služby přináší naději, dodávají odvahu, rozjasňují myšlenky a umožňují aktivní společenskou účast na životě druhých. A činí tak na úrovni individuální, při setkáních tváří v tvář, kdy je možné projevit svou jedinečnost; poradce je klientovi k dispozici a klient vnímá, že je považován za autentickou osobnost, je mu skutečně nasloucháno a poradce s ním vstupuje do osobního dialogu. Samozřejmě, že uznávám důležitost i potřebnost skupinového poradenství a rozhodně se nijak nesnažím přehlížet skutečnost, že je za jistých okolností velmi vhodné. Já se však zabývám v prvé řadě osobními interakcemi mezi dvěma jedinci. Využití konstruktivistických metod při poradenské práci se skupinami se věnuji v kapitole 10.

Při psaní o poradenských službách se snažím psát způsobem, který souzní s lidským faktorem. Chtěl bych, aby se poradenství dalo rozumně používat v kontextu toho, jak různí lidé prožívají své životy v běžných denních situacích. Čím dál více se bráním stylu psaní, který mě učili během studií na univerzitě. V „objektivním“, vědeckém textu se autor vynechává a není mu ani dovoleno, aby do něj vstupoval jako reálná osoba. Takové psaní je abstraktní a autorům má zabránit, aby vyjadřovali vlastní názory nebo se zmiňovali o tom, čemu věří. Já však už nehodlám připustit, aby mě i nadále ovládal podobný chybný názor na to, jaký by

* Anglický výraz „agency“ se obvykle překládá jako aktérství, pro větší srozumitelnost překládáno jako síla k jednání.

** V originále „connectedness“ ve smyslu propojení událostí tak, aby tvořily souvislý příběh.

*** V originále „multiple voices“ ve smyslu různých způsobů sebeprezentace nebo uvažování z různých úhlů pohledu.

měl text být a co by měl dělat. Protože chci sdělovat své myšlenky a předávat zkušenosti jako skutečná osoba a zkušený poradce, používám styl psaní, pro nějž je typické, že:

1. Většinou píši v první osobě a to, o čem píši, tak opírám o své životní zkušenosti praktického poradce a vědce, zabývajícího se oborem poradenství.
2. Intelektuální integritu napsaného textu udržuji pomocí poznámek a odkazů. Používám však nejjednodušší způsob odkazování, aby to, o čem píši, nebylo zaneřáděno samým „pan Smith říká...“ nebo „výzkumy Dr. Jacoba dokazují...“ a tak dál. Mnoho vědeckých prací takové „moře jmen“ využívá obvykle proto, aby se zastřela originalita vlastního myšlení autora. Mým záměrem je, aby čtenář považoval napsaný text za autorovy pečlivě promyšlené názory na poradenskou práci, názory, jež se rozvíjely během dlouholeté akademické praxe, a které autor kombinuje se svými reflexivními vědomostmi odvozenými z praktických zkušeností, proto tudíž nepotřebují neustálé podpírání a ospravedlňování odkazy na jiné autority.
3. Snažím se, aby si to, co píši, udrželo jasnost, ovšem ne na účet inteligence čtenáře. V žádném případě nehodlám příliš zjednodušovat text proto, že bych se domníval, že je čtenář příliš zaměstnaný a nechce se mu nijak namáhat. Touží číst pouze texty obvyklé a praktické, protože ho zajímá jen to, co lze rychle a snadno udělat a co „funguje“.

Věřím, že poradci jsou inteligentní lidé schopní pochopit pojednání o tématech teoretických i praktických, pokud jsou podávána jasně a v odpovídajících souvislostech. V poradenské práci je důležité rozjímat i činit a já se při psaní snažím ani jedno neopomíjet.

Konečně jsem si vědom, nakolik zvláštní je pokoušet se upravovat v textu mužský rod, jehož používání v literatuře převládá téměř od doby, kdy byly knihy vynalezeny. Snažím se udržet rovnováhu v používání ženského rodu, mužského rodu a množného čísla zájmen a abych napravil nerovnost pohlaví, uchyluji se občas ke královskému „my“ a dalším stylistickým manýrám.

Takže co je vůbec poradenství?

*Poradenské sezení člověku nabízí možnost promyslet si, jaké důsledky pro něj má jeho **způsob žítí** života a rozvážit si alternativy, jak **by ho bylo možné žít v budoucnosti**.*

Odhaduje se, že existuje asi 400 různých pomáhajících modelů³. Většina přístupů k poradenství a terapii vychází ze čtyř hlavních teoretických zdrojů: psychoanalýzy, behaviorální psychologie, kognitivní psychologie a humanistické psychologie.

Většina poradenských přístupů má některé prvky společné. Na druhé straně se od sebe jednotlivé poradenské teorie značně liší.

O tom, že odborně prováděná poradenská práce lidem pomáhá a odpovídá jejich individuálním potřebám, jež nelze naplnit jiným způsobem, existuje dostatečné množství výzkumy podložených důkazů⁴. Neexistuje však žádný důkaz, že by některá z poradenských metod byla jednoznačně lepší než ostatní. To má dle mého názoru několik důvodů. Zaprvé, „osoba“ nebo-li „já“^{**} poradce je stejně důležitá jako jím používaná technika. Zadruhé, různí lidé, kteří poradenskou konzultaci vyhledají, mají různé a často jedinečné potřeby. Drží-li se poradce jednoho jediného metodického vzorce, nemůže dostát jedinečným potřebám daného klienta.

Konečně, většina poradenských přístupů má některé prvky společné. Například, většina teorií o poradenské profesi zdůrazňuje důležitost poradenského vztahu a hodnotu mezilidské komunikace. Obecně lze říci, že většina metod, používaných v poradenské práci pro klienty, kteří potřebují pomoci se svými problémy v profesním životě, se zdravím, v rodinných vztazích i jinak, se vyznačují pěti společnými charakteristikami. Jedná se o:

1. Vztah, který nabízí podporu, zájem, důvěru a naději
2. V případě potřeby se poskytují relevantní a přesné informace
3. Pomáháme klientům vyjasnit nebo vytvořit si představu o svých cílech a budoucnosti
4. Pomáháme klientům poznat svůj osobní potenciál i svá omezení
5. Pomáháme klientům najít alternativní možnosti, vytvořit si alternativní plány a pustit se do jejich realizace v podobě konkrétních činů. Pomáháme jim zvládat překážky, které se na cestě k cíli mohou vyskytnout. Či-li, abych použil narativní termíny, pomáhám klientům najít svůj hlas^{***} a dosáhnout zmocnění^{****} ve vyprávěných a převyprávěných příbězích.

Na druhé straně se od sebe jednotlivé poradenské teorie značně liší. Například tím, zda má poradce roli „odborníka“ nebo „spojence“, případně rádce nebo katalyzátoru. Ještě větší názorové rozdíly mezi přístupy v poradenské profesi se týkají názoru na způsob zacházení s emocemi.

Poradenskou profesi lze popisovat různě. Níže uvádím deset možných popisů poradenské praxe. Některé z nich rozeberu podrobněji v dalších částech knihy. Pročtěte si je, všimněte si, jak na text reagujete a proveďte reflexi svých reakcí.

Poradenství je proces, který ukazuje zájem, dává naději, dodává odvahy, nabízí vyjasnění a umožňuje aktivaci.

Mít o druhého zájem znamená, že si ho vážím, miluji jej, pečuji o něj a živím jej. Mít zájem znamená jít za hranice sentimentality, aktivně se zapojit do vytváření lepších podmínek pro druhého a uznávat, že si nikdo nezaslouží žít v izolaci. Mít o druhého zájem znamená vidět

* V originále „person“

** V originále „self“ – jedna z podob zájmena já.

*** V originále „voice“ jako symbolické vyjádření subjektivní výpovědi.

**** V originále „empowerment“ ve smyslu vedení k samostatnosti, rozhodování za sebe a převzetí vlastní odpovědnosti.

naši provázanost a potřebu vzájemnosti. Mít zájem je opak lhovstojnosti a implikuje tudíž další komunikaci a vztah, v němž se dává i přijímá.

Péče o sebe i o druhé je základem nového humanismu. Takový humanismus se může stát východiskem pro vytváření udržitelých sebeobrazů*, udržitelého způsobu života a udržitelého společenství. Mnoho lidí se snaží vymanit z ekonomické nespravedlnosti a touží utvářet sami sebe, svou rodinu a způsob práce tak, aby zůstaly funkční i v rychle se měnícím společenském životě 21. století⁵. Proto si nutně potřebují vytvořit nový životní styl. Ve skutečnosti jsou již v některých zemích patrné jisté počáteční náznaky úsilí o vymyšlení nové společenské smlouvy, která bude zahrnovat i péči. Dobrá poradenská práce je sine qua non poskytování péče na individuální úrovni.

Poradenství je proces péče, který ukazuje zájem, dává naději, dodává odvahy, nabízí vyjasnění a umožňuje aktivaci.

Poradenství je reflexivní sociální praxe (pomoci druhým).

Z konstruktivistického hlediska existuje mnoho typů sociálních intervencí:

1. regulační (například: rodičovství a dohled),
 2. instrukční (učení a předávání informací) a
 3. pomáhající (terapie, poskytování pomoci, poradenské konzultace),
- budeme-li jmenovat jen pár příkladů.

Poradenská práce znamená provádění komplexního souboru společenských (tedy „mezilidských“) činností, jež jsou zamýšleny jako činnosti „pomáhající“.

K důležitým a charakteristickým sociálním praktikám, tvořícím nedílnou součást poradenských sezení, patří osobní vyjednávání, řešení problémů, dialog, plánování a vytváření osobních projektů. Potenciální význam chápání poradenství jako sociální praxe spočívá v tom, že se tak dostává do oblasti společenského života a snižuje se důraz na individualistickou psychologii. V sociální praxi se pozornost zaměřuje více na to, co se děje mezi lidmi a méně na to, co se děje uvnitř hlavy dotyčného.

Poradenství je individualizovaná metoda praktického řešení problémů.

Většina poradců se shodne na názoru, že poradenská konverzace se často zaměřuje na řešení problémů, ale nejspíš nedosáhnou shody v tom, jaký postup řešení problémů by se měl přesně použít.

Strategie řešení problémů, kterou poradci používají, vychází z teoretických předpokladů jednotlivých poradenských přístupů. Například poradce, pracující pod vlivem psychoanalytické teorie, bude chtít trávit čas rekonstrukcí klientovy minulosti a důraz bude klást nejspíše na

* V originále „selves“ – množné číslo zvrtného zájmena „self“ – já, sebe, sobě. Pro lepší srozumitelnost překládáno také jako sebeobraz, sebepojetí, sebechápání, vnímání sebe sama. V odborných překladech se výraz „self“ často ponechává nebo překládá jako osobnost, identita, subjekt, já sám či zvrtné sebe- nebo o sobě. Někteří autoři rozlišují mezi „I“ jako spontánním já, „Me“ jako reflexivním já a „Self“ jako celkovým já.

věci jako dětinské chování přetrvávající do dospělosti. Pro behaviorálně orientovaného poradce bude na druhé straně typické, že se nebude příliš zajímat o minulé či vnitřní já* člověka, ale zaměří se na chování, jež je pro něj v současnosti typické. Konstruktivistické myšlení v poradenské práci zdůrazňuje konstrukci významů a vymyšlení řešení.

Poradenství je obecná metoda životního plánování.

Tento popis poradenské profese předpokládá, že se život člověka v čase vyvíjí, do jisté míry je historický a kupředu poháněný představami o budoucnosti. Koncepce životního plánování je holistická a tvrdí, že je vhodnější pohlížet na poradenství jako na celkovou činnost, neboť život člověka je také souhrnem aktivit a ne souborem nesourodých a vzájemně nesouvisejících kroků. Poradenství je tudíž obecnou metodou, která by se měla zabývat celou osobností a ne se tříštit do různých typů poradenství jako třeba vzdělávací, kariérové, profesní, osobní atd.

Základním východiskem životního plánování je názor, že si osoba na schůzky s poradcem přináší vždy celý svůj život. Ačkoli se právě zabývá jedním aspektem svých snah porozumět vlastnímu životu – například najít si práci – ostatní aspekty jejího života, jako třeba rodinné vztahy, zdraví a vzdělání, jsou neustále nepřímo přítomny a do poradenské konverzace je nutné je zahrnout vždy, když se objeví jako relevantní část celku, jímž se daná osoba zabývá.

Poradenství je činnost, která napomáhá zmocňování.

Koncepce *zmocňování* bývá někdy kritizována. Já jsem však přesvědčen, že je ve dvou aspektech přesto cenná. Zaprvé, ve společenském životě získá člověk moc tím, že nabývá oprávnění** účastnit se aktivit společenského života jako je školní docházka, práce, volný čas, vzdělávání a členství v různých skupinách a organizacích, z nichž se skládá komunitní život. Konstruktivistická perspektiva vidí jako jeden z cílů poradenské práce **pomáhat klientovi získat oprávnění k účasti na společenském životě.**

Účast na společenském životě znamená, že jestliže se tak člověk rozhodne, je schopen zapojit se do společenských zvyklostí jako je práce, hlasování, rekreace, rodinný život, náboženský život, učení a přístup ke zdravotnickým službám. Oprávnění k účasti na společenských aktivitách lidé často pozbývají díky svému věku, pohlaví, chudobě, povolení, chybějící odbornosti, v důsledku diskriminačních praktik, občanství, předchozí trestné činnosti, nedostatečné sebedůvěry, nedostatečné znalosti jazyků, silných protichůdných názorů a tak dále.

Zadruhé by mělo absolvování poradenských sezení umožnit člověku žít s pocitem, že má lepší kontrolu nad svým životem a činnostmi v něm obsaženými, i co se týče vlastních myšlenek, emocí a plánů do budoucna. Poradenství by mělo lidem pomáhat zamyslet se nad svými názory, jimiž se v životě řídí, a zaujmout lepší pozici, z níž je možné svá východiska přehodnotit a nahradit to, co narušuje jejich pocit kontroly nad sebou samým*** a situací****.

Někdy si klientka uvědomí, že to, co považovala za „normální“, jako třeba skutečnost, že je objektem sexuálního zneužívání nebo obtěžování, vlastně normální „není“ a díky tomu se vzchopí k odporu nebo se začne zneužívání bránit. Proces získávání moci v takové situaci často začíná odstraněním názorů, o nichž dříve ani neuvažovala. Jedním z nejdůležitějších projevů

* V originále „past or interior self“

** V originále „eligibility“

*** V originále „self“

**** V originále „context“

„zmocňování“ je nastavení nového referenčního rámce, na základě kterého si klientka interpretuje, co se děje a co právě prožívá.

Poradenství je činnost, která poskytuje mapy pro orientaci ve společenském životě.

Tento popis poradenské práce zdůrazňuje aspekt plánování. Mapa je plán. Poradenské sezení, které vyjasní problém klienta či to, co jej trápí, většinou otevírá alternativy pro vytvoření lepších map, podle nichž se dá jít a dostat se tam, kam se člověk touží ve společenském životě dostat. Konstruktivistické myšlení zdůrazňuje potřebu „mapování“ životních prostor. Touto činností se budeme podrobně zabývat v druhé části knihy.

Poradenství přináší možnost najít si nové umístění ve společenském životě.

Termín „sociální umístění“* označuje naše postavení nebo roli jednotlivce ve strukturách společenského života a společnosti. Například nejmladší člen rodiny často zaujímá vůči všem ostatním členům rodiny pozici „malého dítěte“ a tato situace může klidně přetrvávat i v dospělosti. Sociální umístění ukazuje na to, zda v životě vidíte nebo nevidíte příležitosti k převzetí různých rolí – v práci, hře, lásce, odpočinku a podobně.

Poradenství je činnost, která zdůrazňuje příležitosti a ne nařízení a jejich dodržování.

Nové a přesné informace často pro člověka znamenají cestu k příležitostem, o nichž dříve nevěděl. Proto jsou přesné a dobře přístupné informace o práci, vzdělání, dalším vzdělávání a jiných službách, jež komunita nabízí, tak důležité.

Informace však nemají valnou hodnotu, pokud je člověk do svého vědomí nevčlení jako užitečné a cenné vědění. To často závisí na tom, zda dotyčný dokáže zaujmout novou, výhodnější pozici nebo přijmout nový rámec chápání, který mu poprvé umožní vnímat hodnotu předkládaných informací.

Proto je kvalita poradenské konverzace tak důležitá a proto je nutné, aby poradce i klient odhalili vlastní názory, jež jim brání v tom, aby se z informací stalo vědění. Má-li si člověk volit a činit, potřebuje k tomu příležitost.

Poradenství je úkryt, který skýtá naději, nabízí pomoc, umožňuje jasně myslet a aktivně činit.

V životě moderní společnosti se čím dál více lidí ocitá bez „přístřeší“ větší rodiny, tradice nebo náboženského života. Některá města v Severní Americe jakoby byla zaplněna „bezdomovci“ – lidmi bez přístřeší. Následkem válek a násilí se v Africe i na jiných místech ocitá velké množství lidí bez střechy nad hlavou i v noci. V každé společnosti se můžeme setkat s lidmi bez přístřeší – fyzicky nebo emocionálně.

Dobří poradci se o klienty zajímají a nejsou lhotejní k potížím, kterým čelí. Sám poradenský vztah lze vnímat jako jistý typ dočasného úkrytu. V časech, kdy se nemá člověk kam uchýlit, na koho obrátit a nemá nikoho, kdo by mu s respektem naslouchal, nabízí poradenský vztah často dočasný emocionální úkryt.

* V originále „social location“

V bezpečí poradenského setkání je možné si věci utřídit a znovu získat schopnost jasně myslet. Skutečnost, že se člověk setká s někým (poradcem), kdo mu naslouchá, prokazuje respekt, nabízí inteligentní strukturu pro řešení problémů, má informace o síti veřejně dostupných pomáhajících služeb a poskytne dočasnou emocionální oporu, mimo jiné znamená, že má člověk na okamžik pocit, že se ocitnul v úkrytu.

Poradenství je spojenectví, které vzniká za účelem řešení konkrétních životních problémů.

V počátcích profesionální poradenské praxe převládal názor, že se jedná o metodu poskytování rad. Později se od poskytování rad upouštělo, ale role poradce byla i nadále považována za roli objektivního pozorovatele a poradce byl vnímán jako „odborník“.

Pod vlivem Rogersovské poradenské školy se však postavení poradce jako odborníka mění a objevuje se snaha vnášet do poradenského vztahu princip rovnosti a představu „facilitace“. Tento trend se rozšířil i do jiných typů poradenských služeb. Dalším historickým krokem bylo vnímání poradenského vztahu jako „pomáhajícího spojenectví“. Poradce a klient jsou chápáni jako spojenci*. Jako spojenci spolupracují a společně hledají řešení praktických problémů v každodenním životě. V současnosti se běžně akceptuje pojem pomáhající spojenectví.

Při poradenském setkání se poradce a klient považují za partnery v rozhovoru utvářejícím realitu.

Konstruktivisté vnesli do probíhající diskuse další náměty. Poradce i další osoby vnímají spíše jako spoluúčastníky v jazyce. Poradenské konverzace se uspořádávají a konstruují za společné či vzájemné účasti poradce a klienta. Konverzace se obecně zaměřují na to, čím se zabývá klient.

Během konstruovaného rozhovoru se problémy vynořují, definují, přetrvávají, vytrácejí se nebo mizí. Většina konstruktivistů by zřejmě souhlasila s tím, že je lepší vnímat poradce jako spojence nebo spolupracovníky a nepřemýšlet o nich jako o objektivních pozorovatelích či odbornících. Vidí je jako účastníky konverzačního dialogu s klientem, jehož cílem je, aby se v životě věci děly.

Podle konstruktivistického názoru mohou být poradce a klient klidně spojenci, ale stávají se jimi na základě své účasti v rozhovoru. Na prvním místě a nejdůležitější je, že při poradenských setkáních jsou partnery v konverzaci vytvářející realitu. Konstruují svůj vzájemný vztah a jeho pomocí konstruují nebo dekonstruují to, co bylo definováno jako problém nebo starost, která je na počátku svedla dohromady. Konstruktivističtí poradci se zajímají o způsob, jakým lidé hovoří a vyprávějí příběhy o svém každodenním životě. Vypráví-li někdo svůj příběh, je to pro něj způsob, jak řešení nalézat i jak jim zabránit. Z této perspektivy je jednou z hlavních dovedností poradce jako „spojence“ jeho schopnost podnítit klienta k tomu, aby vyprávěl svůj příběh, následně s ním pracovat a příběhu využít tak, aby v oblasti, kterou se klient zabývá, došlo ke zlepšení. V jedné z dalších kapitol o tom budu hovořit podrobně.

* V originále „allies“

Poradenství je brikoláž.

Termíny „brikoláž“ (kutění) a „brikolér“ (kutil) jsou poněkud významově nejasné. Ti, kdo výraz „brikoláž“ znají, se domnívají, že často mívá příliš nežádoucí konotace, snad kvůli okolnostem, za nichž se vůbec objevil. Slavný antropolog Levi-Strauss⁶ takto popisoval člověka, který při řešení problémů používá znalosti své kultury. Původně se takový člověk považoval za všeuměla, který umí „vzít za práci“. Levi-Strauss se velmi snažil ukázat, že mezi vědeckým myšlením a brikolérskou „myslí divocha“ existuje rozdíl. Pro Levi-Strausse byl tedy brikolér sice schopen řešit jisté praktické problémy, ovšem byl beznadějně omezený, protože nebyl schopen přemýšlet „vědecky.“

Nikomu se nepodařilo prokázat, že by původní domorodé obyvatelstvo mělo v porovnání s národy nedomorodými méně inteligence či nižší inteligenci. Je tedy pravděpodobné, že Levi-Strauss neúmyslně zastával diskriminující představu o méněcennosti zdravého selského rozumu v porovnání s vědeckým uvažováním. Já se domnívám, že pojmy brikolér a brikoláž velmi dobře popisují pro společenský život důležitou funkci, a to sice *schopnost praktického řešení problémů*. V mém rámci chápání je brikolér něco jako profesionál v oboru „udělej si sám“, je to osoba, která využije znalosti své kultury, jež má po ruce, a tento životně důležitý materiál aplikuje při řešení problémů, s nimiž se lidé v každodenním životě setkávají.

V nejlepším smyslu toho slova jsou brikoléri vynálezci. Čelí konkrétním problémům tady a teď a často musí vycházet z toho, co mají po ruce. Poradci, kteří si zvolí cestu brikoláže, by mohli vyprávět zhruba takovýto příběh:

Setkáváme se s lidmi z masa a kostí, kteří nás žádají o pomoc ve svém každodenním životě ve společnosti. Víme, co je jedinečné

a zvláštní. Nedokážeme pracovat s „normovanými díly“ ani používat „univerzální postupy“ a máme dokonce jisté pochyby, zda něco

takového existuje. Nasloucháme, když lidé flikují své příběhy a někdy je i flikujeme spolu s nimi, hledající nějaký smysl. Děláme-li

svou práci šikovně a respektujeme kulturní kontext klienta, nacházíme společně smysl i řešení problémů. Jsme jako šílený Max,

bojovník silnic. Máme něco, co ubíhá, a víme, jak vetkat význam a najít smysl i tam, kde člověk čelí značnému omezení

a překážkám. Je nám jasné, že podobně jako problémy jsou i jejich řešení do velké míry výsledkem vynalézavosti.

Je poradenství totéž co terapie?

Často jsem byl dotazován, zda poradenskou práci chápu stejně jako terapii, a zda se domnívám, že je hlavně psychologické povahy. Obě tyto otázky proberu podrobněji, protože mají pro poradenskou praxi vážné důsledky.

Takže především, poradenství je terapii podobné i nepodobné. Poradenství a terapie si jsou podobné v tom, že se zabývají podobnými procesy mezilidské komunikace a sebezkoumání. Jedná se o procesy, jejichž pomocí si jedinec potvrzuje, zkoumá, vynalézá*, anebo se zbavuje některých aspektů svého já, svých významových rámců a repertoáru svých aktivit.

Obecně lze říci, že se jedná o vnitřní proces hodnocení, změny a potvrzení. Účelem poradenské práce je pomáhat lidem zhodnotit, přijmout nebo změnit jisté aspekty svého já, své vztahy nebo situaci. V průběhu poradenských sezení se lidé pokoušejí zvolit si, pochopit a změnit záležitosti ve svém každodenním životě k lepšímu. Všeobecně řečeno – poradenství si můžeme představit jako techniku, která lidem pomáhá **vytvořit si a posílit soubor vnitřních kritérií, na jejichž základě si budou volit, rozhodovat, posuzovat a analyzovat.** Jinak řečeno, poradenské služby se snaží lidem pomoci zlepšit kontrolu nad vlastním životem – tomu se v současné době říká „zmocňování“. Dá se říci, že záměr posílení vnitřních kritérií se víceméně hodí také na terapii. Ovšem postupy, které se v procesu zmocňování používají, bývají často odlišné.

Poradenská práce se točí kolem poskytování naděje, pomoci, vyjasnění a plánování činností. Terapie naopak často učí snášet různé typy patologií, deficitů, mentálních onemocnění a mnohdy se uchyluje k podávání léků.

Přestože si jsou terapeutická a poradenská praxe v mnoha směrech podobné, v mnohém se od sebe také liší. Především terapie obvykle používá jazyk nedostatečnosti. Lidé se v ní považují za „nemocné“, potřebují „léčit“ nebo projevují nějaký deficit. Nedávno jsem se dočetl, že v psychiatrii už existuje diagnostická kategorie pro prakticky všechny lidské činnosti. Jinými slovy, s člověkem se může něco stát všemožnými způsoby!

Gergen⁷ upozornil na to, že v terapii používaný slovník nedostatků se za poslední desetiletí neuvěřitelně rozšířil. Slovník deficitů obrací pozornost na předpokládané nedokonalosti, problémy a nezpůsobilosti, a tudíž na lidi musí působit tak, že se cítí bezmocní**.

Výrazy jako méněcennost, mánio-depresivní, anorexie, kompulzivní, schizofrenie, poruchy učení a spoluzávislost vytvořili terapeuté a od nich se rozšířily mezi laickou veřejnost.

Výrazy jako méněcennost, manio-depresivní, anorexie, kompulzivní, schizofrenie, poruchy učení a spoluzávislost vytvořili terapeuté a mezi laickou veřejnost se pak rozšířily prostřednictvím elektronických médií a různých typů časopisů a knih. Mnoho lidí si dnes zvyklo o sobě po většinu času přemýšlet a hovořit slovy, označujícími nějaký nedostatek a stejně vidí i druhé. Lidé, kteří tento slovník přijmou, se zároveň domnívají, že mít terapeuta je prostě nutnost. Takovým způsobem vzniká víceméně trvalá spirála nemohoucnosti⁸. Pro ilustraci takového slovníku nedostatečnosti viz následující tabulka.

* V originále „invent“, překládáno též jako vymyslet

** V originále „disempowered“

Tabulka deficitů	nízké sebehodnocení	potlačená osobnost
	deprese	obsedantně kompulzivní porucha
	spoluzávislost	stresový syndrom
	sezónní afektivní porucha	krize středního věku
	neadekvátní osobnost	bulímie
	závislá osobnost	vyhoření
	antisociální osobnost	hyperaktivita
	rozdvojená osobnost	poruchy učení

To je pouze vzorek z obrovského seznamu údajných nedostatků, v jejichž důsledku lidé potřebují terapii, která by je „vyléčila“. Terapie se spojuje s medicínou a „vědeckým“ přístupem ke změně člověka. Obecně řečeno se terapeut považuje za někoho, kdo má status odborníka s lepšími znalostmi o lidských problémech, než běžní lidé. V klinické situaci dokonce terapeut někdy nosí bílý plášť na potvrzení své představy, že je jeho profese blízká profesi lékařské nebo dokonce její součástí.

Poradenství naopak léčebným procesem není. Provádí se tak, aby lidem pomohlo řešit konkrétní, praktické životní problémy jako je volba povolání, hledání zdrojů v komunitě, životní volba, vytváření nebo náprava vztahů a tak dále. Poradenská praxe chápe problematiku života běžných lidí ve společnosti přímo. Někdy používá poznatky z oboru psychologie nebo jiných disciplín jako je sociologie, ekonomika nebo filosofie, z nichž čerpá různé informace, je však méně domýšlivá na to, že je součástí establishmentu přírodních věd.

Lidé jsou prostě nepředvídatelní mnoha různými způsoby.

Poradenská praxe více vychází z kulturního vědění, jemuž se občas říká „zdravý selský rozum“ nebo „místní“ znalosti. Poradce se často chová jako brikolér a znalosti, jež má klient v určité kulturní situaci po ruce, používá k tomu, aby mu pomohl nalézat řešení jeho životních potíží, prožívaných v běžných denních situacích.

Poradenská praxe funguje takřka jako „terapeut s nejlepším odhadem“ a ne jako vědec, který tvrdí, že dokáže předpovídat a ovládat lidi, jejich chování, emoce a city. Vědci a terapeuté, kteří vědce imitují, hledají a pokoušejí se zavést „univerzální“ nebo obecně platné zákonitosti chování. Někdy se tomu říká mylná představa „univerzálního dítěte“. Dnes již víme a uznáváme, že žádný takový tvor neexistuje – každý z nás vyrostl v jiných podmínkách a jeho život se zvrtnul jinak. Lidé jsou prostě nepředvídatelní mnoha různými způsoby. Poradci žijí

a pracují v kontextu daného životního prostoru, místních znalostí, nikoli v univerzálním prostoru s všeobecnou platností.

V tabulce uvedené níže jsem sepsal některé rozdíly mezi poradenstvím a terapií s tím, že si uvědomuji, že v terapii ani v poradenství neexistuje žádná jednohlasná shoda v názorech na to, z čeho se praxe přesně skládá a jak ji definovat.

Rozdíly mezi poradenskou praxí a terapií	
Poradenství	Terapie
poradenství znamená účast	terapie se zaměřuje na odbornost
používá kulturní hypotézu	používá vědeckou hypotézu
pojí se s učením	pojí se s léčením
zaměřuje se na normální chování	zaměřuje se na deficitní chování
využívá multidisciplinární zdroje	jako zdroj používá psychologii a medicínu

Abych to shrnul: poradenství a terapie si jsou podobné tím, že se zabývají procesy zkoumání a změny. Poněkud se od sebe liší používanými metodami a volbou slovníku.

Zavedení nového slovníku do poradenského diskurzu

Aby mohl jedinec existovat v sociálním světě s příjemným pocitem, že je dobrý, společensky odpovídající a vyrovnaný člověk, potřebuje mít srozumitelný, přijatelný a neustále přehodnocovaný životní příběh.

- Linde -

Každá profese si vytváří slovník, kterým světu sděluje, čeho se týká, čemu její členové věří, čeho si cení a co dělají. V průběhu let se poradenství zařadilo mezi „pomáhající“ profese (patří k nim dále sociální práce, psychiatrie, psychoterapie a pastorace). V minulosti se pro obor poradenství vytvořil slovník, který si hodně půjčuje z terapie a teorie osobnosti. S výjimkou humanistického a existencialistického poradenského směru znamenalo toto spojení s terapií a vědou o osobnosti posun slovní zásoby, používané v poradenské práci směrem k pozitivistickému a kvazi vědeckému obrazu. Používaná terminologie je velmi silně zatížená jazykem psychologie.

Zvolíme-li si za teoretický základ, na němž chceme budovat revidovanou formu poradenství – konstruktivismus, bude třeba poněkud, i když ne zcela, změnit slovník, používaný k popisu poradenské teorie a praxe.

Konstruktivistické myšlení se od pozitivistického poměrně významně odlišuje a k popisu koncepcí a praxe **používá jiná slova (a používá slova jinak)**. K pěti základním aspektům konstruktivistického myšlení a jazyka se řadí:

1. Konstruktivistické myšlení není jen psychologické; je také filosofické, sociologické a literární.
2. Konstruktivistické myšlení je přemýšlivé. Přijímá poetické výrazy a zejména metafory.
3. Konstruktivistické myšlení neusiluje o konečné odpovědi nebo neotřesitelná, prokazatelná fakta. Zůstává otevřeně invenci a zaměřuje se na zaznamenání a vytváření rozdílů.
4. Konstruktivističtí myslitelé obvykle používají slovník, v němž převládají metafory „vytváření“ a ne „objevování“ (například dává přednost vytváření významů před jejich objevením), diverzifikace a originalita a nikoli sblížení s již známým⁹. Konstruktivističtí myslitelé považují užívaný slovník spíše za poetické dílo, než za dodržování univerzálně platných norem.
5. Konstruktivistické myšlení se více zaměřuje na vytváření změn, než na používání fixních kategorií, více se zabývá popisováním, než vysvětlováním a více je zajímaví neustále nové popisy, provázející hledání způsobů, jak sám sebe nově vytvářet ve stále smysluplnější a flexibilnější podobě.

Pro konstruktivistu mají otázky mnohem větší moc, než odpovědi, protože otázky otevírají cesty k novým alternativám a zkoumání, zatímco odpovědi alternativy spíše zavírají a pátrání přeměňují v závěry.

Tím, že představuji konstruktivistické poradenství, tedy částečně zavádím nový poradenský slovník. Věřím, že se některé aspekty a termíny tohoto nového slovníku čtenáři budou zamlouvat a poskytnou mu tak nástroje, díky nimž začne znovu promýšlet svůj způsob konceptualizace a svou poradenskou praxi. Nijak zvláště se nesnažím dokázat, že by byl tento nový slovník lepší než ten starý a nehodlám ani bořit staré přístupy k poradenské práci.

Chtěl bych však poukázat na některé změny ve společnosti a společenském řádu, zdůraznit, jaké dopady mají změny ve společenských institucích na způsob, jakým lidé prožívají své individuální životy a vyzdvihnout, čím by mohla být revidovaná poradenská profese užitečná pro lidi, kteří se právě snaží zorientovat v životě společnosti 21. století.

Za tímto účelem používám slovník, který popisuje i inspiruje a je osvobozen od vědeckých modelů i jazyka nedostatečnosti, běžného v psychologii či terapii, se přemísťuje do nepřetržité kulturní a společenské životní zkušenosti lidí.

V závěru svého úvodu bych se rád vrátil ke zdroji, s nímž jsem se setkal v 50. letech 20. století, a který se mnou od té doby zůstal. Je to hlas dánského filosofa Sorena Kierkegaard¹⁰ a jeho myšlenky o tom, co to vlastně znamená pomáhat jinému člověku. Znění textu jsem mír-

ně pozměnil, aniž bych změnil význam, jenž mu, jak se domnívám, chtěl Kierkegaard dát. Citace je složena z textu na stranách 27-29 jeho díla *The Point of View of My Work as an Autor*:

Člověk si nejprve musí dát tu námahu, aby zjistil, kde se ten druhý nachází, a začít tam. To je tajemství umění pomáhat druhým. Kdo to nezvládne, ten si jen něco namlouvá, když chce pomáhat druhým. Abych byl schopen jiným pomáhat, musím vědět víc, než oni – ovšem na první místo musím zajisté pochopit, co druzí znají. Pokud to nevím, bude mé větší vědění druhým k ničemu. Mám-li ovšem tendenci pyšnit se většími vědomostmi, činím tak hlavně proto, že jsem marnivý nebo pyšný, a místo, abych jim k něčemu byl, chci být v jádru pouze obdivován. Každá skutečná pomoc však začíná vlastní pokorou; pomáhající se nejprve musí pokořit a nestavět se lepším a nad druhého, kterému by měl pomáhat, a tak pochopit, že pomáhat neznamena ovládat, ale sloužit, že pomáhat, neznamena být ambiciózní, ale trpělivý, že pomáhat znamená po danou dobu snášet názor, že jsem snad nevědomý a nerozumím tomu, čemu druzí rozumí. Být žasnoucím posluchačem, který sedí a naslouchá tomu, co vám druhý vypráví s o to větším zalíbením, že mu nasloucháte s úžasem. Vezměme například člověka, který je vášnivě rozhněvaný. Dokud s ním nebudete zacházet jakoby to byl on, kdo má dávat pokyny vám, a dokud to nedokážete dělat takovým způsobem, že ten rozzlobený muž, který byl příliš netrpělivý na to, aby si poslechnul, co mu chcete říci, bude rád, že ve vás objevil soucítícího a pozorného posluchače – pokud to nedokážete udělat, nebudete mu moci vůbec pomoci.

Tento pozoruhodný text byl napsán v roce 1848, ale zveřejněn až po Kierkegaardově smrti (1855) jeho bratrem. Autor zde vybírá řadu aspektů toho, co je třeba dělat, pokud si opravdu přejete pomáhat jiným:

1. naslouchat, a to z úhlu pohledu toho druhého,
2. být schopen trpělivosti a skromnosti,
3. začít tam, kde se druhý člověk nachází,
4. dovolit, aby vás druhý učil,
5. krotit vlastní ješitnost a potřebu, aby vás klient viděl jako někoho, kdo ví a umí víc,
6. být ochoten přiznat vlastní nevědomost.

Tato pozorování jsou dobrým vodítkem pro poradce na každé životní cestě.

V poradenské praxi máme tu výsadu, že slyšíme mnoho příběhů a scénářů, a pak se připojíme k vypravěči a společně se potom věnujeme úkolu znovu je napsat tak, aby přinášely lepší budoucnost.

Na stránkách této kapitoly jsem začal skládat pochopení pro to, co je to konstruktivistické myšlení. Představil jsem část svého vlastního základního přístupu k poradenské práci a nejspíše jsem ve vás vyvolal více otázek, než kolik jste jich měli, dokud jste nezačali číst. Doufám,

že tomu tak je. Některé odpovědi najdete, až budeme procházet následujícími kapitolami. Je však více než pravděpodobné, že místo těch zodpovězených otázek vás zaujmou nějaké nové. Doufám, že jak budeme směřovat k budoucnosti, v níž budeme lepšími poradci (abych parafrazoval Alasdaira Macintyre¹¹), začneme chápat, že:

Každý člověk, kterého máme před sebou, ať již hovoří, naslouchá nebo mlčí, není jen mravním činitelem, jenž je schopný volit, je také autorem a spoluautorem scénáře, který představuje příběh jeho vlastního života. Je tomu tak, protože my všichni žijeme příběhy svých životů, a svůj vlastní život chápeme z hlediska příběhů, které žijeme, a že tento příběh je vhodnou formou, jak chápat ostatní. Nesmíme však zapomínat, že jsme často vypravěči příběhů v dramatu, které jsme sami nevytvořili. Pak již nejsme o moc víc, než spoluautoři svého života, a někdy i mnohem méně. Každé drama omezuje někoho jiného a žádné drama není nikdy napsáno dokonale ani v konečné podobě. Své životy – své příběhy – žijeme samostatně i ve vztahu k jiným, poháněni jistými představami – představovanou budoucností. Některé budoucnosti nás přitahují, jiné odpuzují, některé jsou zdánlivě nedosažitelné, jiné se zdají nevyhnutelné. Budoucnost nám vždy předkládá telos – soubor cílů. Svými činnostmi a projektyv přítomnosti se budoucnosti buď přibližujeme nebo se nám nedaří pohybovat směrem k budoucnosti, v níž doufáme. A jeden druhému vyprávíme příběhy o svém pohybu a o tom, jak se nám hýbat nedaří. Svůj život žijeme metaforicky a myticky. Vezmete-li lidem jejich příběhy, jejich činnost bude paralyzována a slova se budou zadržávat.

V poradenské praxi máme tu výsadu, že slyšíme mnoho příběhů a scénářů, a potom se připojíme k vypravěči a společně se pak věnujeme úkolu napsat je znovu tak, aby přinášely lepší budoucnost. Abychom mohli dostát své úloze a stát se ještě lepším poradcem pro lidi, kteří směřují do 21. století, potřebujeme nová slova a nové pracovní nástroje. Slova jako konstrukt, konstrukce a spolu-konstrukce, vytváření významů, tvoření významů, možná já, budoucí já, životní prostor, mapování, vícečetné reality, silné stránky a preference, bytost ve vztazích, vytváření osobní a sociální reality, „jakoby“... a mnoho dalších. Ze všeho nejvíce však musíme setrást svůj sklon používat jazyka chyb a nedostatků a začít používat jazyka konstrukce a zmocňování.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

1 K teoretickým pracím o konstruktivistickém poradenství, které vyšly v nedávné době, patří:

Peavy, R. V. (1992). A constructivist model of training for career counsellors. *Journal of Career Development*. 18, 215-228.

Peavy, R. V. (1993). Envisioning the future: Worklife and counselling. *Canadian Journal of Counselling*. 27, 123-139.

Peavy, R.V. (1993). Constructivist career counselling: A prospectus. *Guidance and Counselling*. 9, 3-12.

Peavy, R.V. (1994). A constructivist perspective for counselling. *Educational and Vocational Guidance*. 55, 31-37.

Peavy, R.V. (1996). Constructivist career counselling and assessment. *Guidance and Counselling*. 11, 8-14.

Peavy, R.V. (1996). SocioDynamic Counselling: Beyond 20th Century Forms of Helping. Příspěvek prezentovaný na XVth International Human Science Conference, Halifax, Nova Scotia, 14. – 17. srpna, 1996.

Peavy, R.V. (1996). Counselling as a culture of healing. *British Journal of Guidance and Counselling*. 24, 141-150.

Peavy, R.V. (1997) Moving into the 21st century: Implications and suggestions for the practice of career counselling. Příspěvek prezentovaný na 23rd National Consultation on Career Development. Ottawa, 20. – 23. ledna.

Peavy, R.V. (1997). A constructive framework for career counselling. In Sexton, T., & Griffin, B. *Constructivist Thinking in Counseling Practice, Research, and Training*. New York: Teachers College Press.

2 Peavy, R.V. (1996) Producer. Constructivist Counselling and Therapy: Two Interviews. Learning Resources, Continuing Studies in Education, University of Victoria. P.O. Box 3010, Victoria, B.C., V8W 3N4, Canada.

- 3 Caraways, T. (1986). The specificity vs non-specificity dilemma: Toward identifying therapeutic change agents. *American Journal of Psychiatry*, 143, 687-695.
- 4 Holland, J., Magoon, T., & Spokane, A. (1981). Counseling psychology: Career interventions, research and theory. *Annual Review of Psychology*. 32, 279-305.
- 5 de Lourdes Pintasilgo, M. (1996). *Caring For the Future: Report of the Independent Commission on Population and the Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- 6 Levi-Strauss, C. (1966). *The Savage Mind*, 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- 7 Gergen, K. (1991). *The Saturated Self*. New York: Basic Books.
- 8 Gergen, K. (1991). Therapeutic professions and the diffusion of deficit. *Journal of Mind and Behavior*, 11, 353-368.
- 9 Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 10 Kierkegaard, S. (1859/1952). *The Point of View for My Work as an Author*. New York: Harper Torchbooks.
- 11 MacIntyre, A. (1984). *After Virtue*, 2nd ed. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

KONSTRUKTIVISTICKÝ RÁMEC CHÁPÁNÍ

Často používám termín „rámec chápání“. Tento termín pro mne znamená, že se na svět vždy „díváme“ přes svou vlastní mentální optiku, podobně ho i vnímáme a stejně také interpretujeme vše, co vidíme, slyšíme či cítíme. Jinak řečeno, všechny naše znalosti jsou podmíněny používanou perspektivou, to znamená, že vše, co víme, vychází z jistého úhlu pohledu. Dobrým příkladem toho, o čem hovořím, je podobenství o čtyřech mužích a hoře.

Před dávnými a dávnými časy se Bůh rozhodl, že do jedné země umístí vysokou horu pokrytou lesy, plnou kamenů a vzácných minerálů. Na úpatí hory stáli čtyři muži a upřeně hleděli na tento dar. Jeden z nich, stavitel, řekl: „Jaký div – skutečný dar – podívejte se na ty lesy. Ze dřeva, které v nich vytěžíme, postavíme mnoho domů a velkých lodí – všechno to bohatství jen čeká, až si je vezmeme.“ Promluvil druhý muž: „Taková krásná svatyně pro naše ptáky a divoká zvířata. Můžeme zde navždy zachovat všechny dary přírody.“ Třetí muž, starosta velkého města, na úpatí hory vykřikl: „Vidím kilometry a kilometry turistických cest a mnoho překrásných míst, kde můžeme stavět nové byty. Naše město poroste a lidem se bude dařit dobře.“ Pak promluvil čtvrtý: „Tato hora je božským vnuknutím. Její vrcholy pokryté skalami a sněhem, zurčící potoky a úbočí halící se v mlhách, tam, ten velký kámen, který se tyčí a dotýká nebes, to je prst boží a bude zdrojem inspirace pro básníky a umělce ještě po mnoho dalších století.“

Každý z pozorovatelů viděl horu jinou optikou, každý z nich měl jiný soubor mentálních konstruktů, jež tvořily rámec jeho chápání toho, co to hora je a co „znamená“. Každý z pozorovatelů použil pro konstrukci svých významů vlastní pohled. Je to, jakoby říkal: „Toto ta hora znamená pro mne a takto mám v plánu s ní zacházet.“

Existuje velké množství různých rámců chápání. V oboru poradenství a terapie se používá hlavně rámec psychoanalytický, behaviorální a humanistický.

Psychoanalytický rámec chápání vychází z předpokladu, že většina událostí, jež určily, kým a čím jsme, se odehrála v našem dětství. Tajemství „já“ jsou uzamčena v příbězích a dějích, které jsme prožívali jako děti.

Behaviorální referenční rámec vidí lidské bytosti trošku jako kulečnickové koule. Podobně jako koule se lidé různě pohybují a odrážejí podle toho, jak je ovlivní jednotlivé podmiňující okolnosti a síly.

Humanistický rámec chápání předpokládá, že lidé jsou jako žaludy. Dostane-li se jim dostatečné podpory z nejbližšího okolí, rostou, expandují a naplňují svůj zdánlivě nekonečný potenciál.

V následující části knihy se krátce zmíním o velké konceptuální transformaci či „změně světonázoru“, kterou zakoušíme během přechodu z 20. do 21. století. Poté poměrně podrobně proberu konstruktivistický rámec chápání lidí a jejich činů.

Hlavní změny, jež zasahují do života lidí

Začínáme používat celostnější a ekologičtější rámec chápání sebe sama, ostatních i světa.

Ve století, jehož konec se blíží, došlo k několika významným posunům našich elementárních rámců porozumění světu a sobě samým. Revoluční změny myšlení a hodnot se jako první projeví v oboru základní vědy – fyziky – a z tohoto počátečního bodu se přes další disciplíny přírodních věd rozšiřují až do oblasti věd společenských. Podobným velkým proměnám toho, jak chápeme sami sebe i svět kolem nás, se říká změny paradigmatu.

Velmi všeobecně řečeno: opouštíme paradigma pevných příčin, zákonitostí a vysvětlení, kdy se vesmír a vše v něm obsažené konstruuje pomocí víceméně mechanistických termínů.

Vstupujeme do paradigmatu neustálých změn, v němž se jistoty vytrácejí a existuje mnoho různých pohledů opravdu na vše, dokonce i na nejzákladnější vědecké jevy. Dochází k posunu od mechanistického světonázoru Descartova a Newtonova k ekologickému, konstruktivistickému nahlížení na svět, které pramení z kvantové teorie, teorie nelineárních systémů a prací postmoderních filosofů jako je Foucault¹ a Rorty².

To znamená, že se přetvářejí naše základní rámce chápání fyzického světa i světa lidí. Opouštíme perspektivu, která hmotné a živé subjekty redukuje na čím dál menší části, jež je možné čím dál přesněji klasifikovat a přijímáme pohled, jenž všechny věci integruje do vzorců a sestav či sítí významů a jejich vzájemné komunikace. Začínáme používat celostnější nebo ekologičtější rámec chápání sebe sama, ostatních i světa.

Lidé se snaží změnit koncepci náhledu na sebe samé, svou práci, vztahy s ostatními i světem kolem v každém oboru, poradenství nevyjímaje. Tato intelektuální krize, která začala ve 20. letech 20. století ve fyzice, se rozvinula do mnohem širší kulturní krize dneška.

Na revoluční proměnu toho, co si myslíme o stavu lidstva, poukazují termíny jako „postmoderní“, „postindustriální“, „hlubinná ekologie“, „systemický pohled na život“, „humanitní vědy“ a

„nový světový řád“. Uvedené pojmy a intelektuální hnutí, jejichž jsou součástí, naznačují také směr, kterým se jako poradci musíme koncepčně přeorientovat. Chceme-li inteligentně a jako profesionálně reagovat na situace v životě současné společnosti a na problémy, které lidem přinášejí, je pro nás změna přístupu nutná.

Použijeme-li koncepci vědeckého paradigmatu Alfreda Kuhna³, můžeme ji přetvořit v „sociální“ paradigma (pro obor poradenství) asi takto: Sociální paradigma (platné pro život v současné společnosti a tudíž i pro práci v oboru poradenství) je vzájemně propojená konfigurace koncepcí, hodnot, vnímání a praktických postupů sdílená v rámci daného společenství. Tato konfigurace utváří jistý náhled na realitu, jenž tvoří základy způsobu, jakým se tato komunita organizuje a provádí své praktické činnosti.

Starší společenské paradigma, z něhož se nyní snažíme vyvázat, a které bylo několik set let pevně zakořeněné, obsahovalo tyto hlavní zásady:

1. Vesmír je mechanický systém, jenž se skládá z elementárních stavebních prvků.
2. Platnou metaforou pro lidské tělo je „stroj“.
3. Společenský život je v nejlepším případě konkurenční boj.
4. Kategorie „jednotlivec“ je ceněna výše, než kategorie „společenství“; „já“ je spíše než společenskou bytostí s různými vztahy jen osobním, individuálním subjektem.
5. Pomocí ekonomického a technologického růstu lze dosáhnout neomezeného hmotného pokroku.
6. Víra, že základním zákonem přírody je společenský život, v němž nad ženským principem dominuje mužský.

Skutečně násilí je neustálá a často nesmyslná horečnatá činnost, jež je pro společenský život dnešní doby tolik charakteristická.

Nový pohled na svět, který se v současné době začíná skládat z názorů a předpokladů používaných v celé škále disciplín, dobře ilustruje práce norského filosofa Arne Naesse, zejména jeho pojednání o „hlubinné ekologii“⁴. Tato perspektiva vnímá úzké souvislosti mezi životem lidské společnosti a přírodním životním prostředím, které společně tvoří síť života⁵. Naess hlubinnou ekologii charakterizuje jako způsob „kladění hlubších otázek“, především o naší vzájemné propojenosti s dalšími lidmi, s jinými formami života a se světem přírody, který nás obklopuje. Kromě toho nám perspektiva hlubinné ekologie umožňuje zachytit destruktivní povahu frenetického společenského života, který pohání snahy poradců a jejich svěřenců o modifikaci chování v programech, jako je zvládnání stresu*, organizace času** a „pracovní“ obědy***.

Stále více poradců se při práci setkává s následky zjevného násilí, jako jsou traumata ze sexuálního zneužívání, traumata politických uprchlíků, obětí zločinu a kulturní restrukturalizace. Skutečně násilí je však to, jemuž jsme vystaveni všichni: neustálá a často nesmyslná horečná činnost, jež je pro společenský život dnešní doby tolik charakteristická. Mnoho lidí je lapeno do sítí společenských aktivit a pracovních procesů, které je nutí dodržovat „napjatý“ časový rozvrh, neustále se zapojovat do rušivých komunikací, zabývat se překrývajícími se vrstvami

* V originále „stress management“

** V originále „time management“

*** V originále „power lunches“

často protikladných činností, čelit obavám o přežití, strachu ze zodpovědnosti a vyvíjejí na ně trvalý tlak, aby „byli lepší“ – heslo „vítěz bere vše“ charakterizuje postoje lidí v osobním i pracovním životě, stejně jako při rekreaci. Hlubinná ekologie nás nabádá, abychom si kladli hlubší otázky o tom, proč dovolujeme sobě i ostatním, aby nás vystavovali podobnému tichému násilí na sobě samých.

Hlubinná ekologie je sesterská disciplína sociální ekologie⁶ a ekofeminismu⁷, s nimiž sdílí stejné názory: mnoho institucí a zvyklostí, jež jsou produkty industriálního a behaviorálního světónázoru, jsou od základu proti-ekologické. Život v továrně, firemní a společenský život, ekonomické, technologické a společenské struktury končícího století se obvykle zakládají na tom, co Riane Eisler⁸ nazývá organizací společnosti v podobě „systému dominance“*.

K systémům dominance se řadí patriarchát, imperialismus, rasismus, kapitalismus, korporatismus a otroctví, jež jsou svou povahou všechny, třebaže v různé míře, vykořisťovatelské a proti-ekologické.

Nový světónázor či rámec chápání, v němž hraje konstruktivistické myšlení velkou roli, lze v kontrastu ke starému způsobu přemýšlení shrnout do následující tabulky:

Tabulka kontrastů starého světónázoru/nového světónázoru

Starý světónázor	Nový světónázor
- <i>Myšlení</i> -	- <i>Hodnoty</i> -
prosazování ega	sociální integrace
sebeprosazování	sociální integrace
racionalita	intuice
expanze	zachování
analýza	syntéza
konkurence	spolupráce
redukcionismus	holismus
kvantita	kvalita
linearita, determinace	nelinearita
dominance	společné činnosti
hierarchie	propojení do sítí
rozhodování odshora dolů	rozhodování shodou

Ne všechny uvedené charakteristiky se týkají přímo poradenských služeb. Jak se však budeme konstruktivistickým poradenstvím, které z nového světónázoru vychází, dále zabývat, budeme zcela jistě konfrontováni s potřebou začlenit některé z uvedených prvků do poradenské praxe.

* V originále „dominator system“ ve smyslu jedné vládnuocí moci vynucující si poslušnost.

Vytváření konstruktivistického rámce pro formování poradenské praxe 21. století.

S počátky konstruktivistického myšlení se setkáváme v díle Giambattisty Vica, italského filosofa dějin, kte rý v roce 1725 napsal pojednání *The New Science*⁹. Byl prvním, kdo prohlásil, že „vědět“ znamená „dělat“. S předstihem dvou set let tak předjímal konstruktivistické myšlenky Piagetovy. Ve stejném století, ale o něco později, publikoval Immanuel Kant svou *Kritiku čistého rozumu*¹⁰, v níž uvádí, že lidská mysl je aktivní orgán, který zachycuje, formuje a přeměňuje vjemy a chaos zkušeností v uspořádaný soulad myšlenek. Jinak řečeno, připravil scénu pro člověka jako interpretujícího činitele, který „dává smysl“ tomu, co vnímá. „Dávání smyslu“ je vedeno kulturní optikou, již daná osoba používá.

Člověk není jediným tvůrcem svého života, nýbrž tvoří ho společně s ostatními a ve vztahu se svým fyzickým prostředím.

V roce 1924 publikoval Hans Vaihinger své pojednání o filosofii „jakoby“, v němž uvádí, že vědomí si pokaždé zformuje vše, co dostane. Lidská mysl si informace přisvojí a to, co si přisvojila, změní tak, aby to odpovídalo jejím vlastním požadavkům. Mysl nejen přijímá, ale zároveň si „...přizpůsobuje a konstruuje“. Vaihinger tvrdil, že funkcí myšlenek není „zobrazovat“ realitu – nemožný úkol, nýbrž že mají být jistým nástrojem na vytvoření map, který nám umožňuje „snadněji si hledat cestu světem“.¹¹

Jasný úvod ke konstruktivistickému myšlení představovalo *Remembering*¹² Fredericka Bartletta vydané v roce 1932, ale vědci v Severní Americe to ignorovali jako něco „mimo“ hlavního proudu výzkumů, které se zabývaly poznáváním a pamětí.

Více méně ignorován byl zprvu také Jean Piaget¹³, jenž se stal později velmi význačnou postavou oboru vývojové psychologie a dnes patří k nejlivnějším konstruktivistům dvacátého století. Neustále opakoval, že „intelligence organizuje svět tím, že organizuje sebe“. Z poslední doby vyniká jako elegantní vyjádření konstruktivistické teorie Hayekův *Sensory Order*¹⁴.

Konstruktivismus se obecně považuje za skupinu volně spojených teorií a perspektiv napříč disciplinami od filosofie přes psychologii, sociologii, literární kritiku až po vědu a nyní i poradenskou profesi, psychoterapii, pedagogiku a výzkumné metody. Často bývá odlišován radikální konstruktivismus od konstruktivismu kritického¹⁵.

Radikální konstruktivisté zastávají názor, že kromě reality, kterou vnímáme, neexistuje jiná, jež by byla mimo ni nebo by ji něčím přesahovala. Realita je výsledkem schopnosti naší sebeorganizace vnutit řád našim zkušenostem. Tvrzení, že si každá osoba zcela a svobodně konstruuje svou vlastní realitu a později je schopná si vytvořenou realitu také rekonstruovat, se podobá myšlenkovému proudu, jenž se ve filosofické terminologii nazývá solipsismus. Tato doktrína praví, že lidé nemají důvod věřit ničemu jinému, než obsahu své vlastní mysli.

Kritičtí konstruktivisté však této kritice oponují a odvolávají se na principy „implikátního

řádu“ a „participační reality“ zastávané vědci jako David Bohm, John Wheeler a Ilya Prigogine, kteří se domnívají, že jsme jako lidé součástí celku a na konstruování „reality“, ať již za ni považujeme cokoli,¹⁶ se vždy podílíme.

Kritičtí konstruktivisté jako Michael Mahoney¹⁷ a Vittorio Guidano¹⁸ nepopírají existenci fyzické reality, něčeho, co se nachází „mimo“ nás a co nás ovlivňuje, ale tvrdí, že tuto vnější realitu není možné znát přímo. Jinak řečeno, realita lidí je metaforická a konstruovaná – konstruovaná hlavně používáním jazyka. Procesy jako ty, jež probíhají v rámci poradenských sezení nejlépe vystihuje názor, že se jedná o metaforické procesy.

Důležité je, že kritičtí konstruktivisté podtrhují pozici jednotlivců jako těch, kdo „spolu-konstruují“ svou osobní i společenskou realitu, přičemž důraz kladou na interakci a vzájemnou závislost mezi lidmi a sociálním a fyzickým světem, jenž je obklopuje. Pro kritické konstruktivisty není osoba jediným tvůrcem svého života, ale tvoří ho v součinnosti s ostatními a ve vztazích s fyzickým prostředím.

Přijmeme-li existenci světa vně našich vlastních konstrukcí, neznamená to ještě, že je tento svět příčinou toho, že jednáme jistým způsobem. Ovšem vyvíjí na nás jistý nátlak a tím „ovlivňuje“, co si myslíme, cítíme a děláme. Zábrany ve světě tam venku ještě neurčují, kdo jsem já a jaké budou mé činy, ale mohou případně prokázat, zda je mé úsilí životaschopné nebo ne. Svět tam venku mi nabízí jisté příležitosti, kterých můžu a nemusím využít a reagovat na ně – ale svět tam venku neurčuje, kdo jsem já a jaké jsou mé činy. Svět tam venku představuje jisté meze, nabízí mi příležitosti, má (nebo nemá) na mne vliv a účinně prokáže, nakolik životaschopné jsou mé adaptivní a kreativní činy. Svět tam venku však nikdy nepoznám jinak, než prostřednictvím objektivu svých koncepcí, vjemů a smyslů. Právě můj vlastní rámec chápání nejsilněji ovlivní mou volbu a činy v každé situaci. Vskutku: „Chyba však, milý Brute, netkví ve hvězdách, ale v nás.“

V současné době se konstruktivistické myšlení začíná masivně prosazovat také v poradenské práci a psychoterapii¹⁹, které byly po mnoho let ve stínu jiných pomáhajících přístupů. Metodu osobního konstruktivistického poradenství a terapie začal používat George Kelly² již v 50. letech 20. století, ale plně se rozběhla až o dalších 30 let později. V uplynulých deseti letech se objevilo velké množství publikací o konstruktivistických formách pomoci a tato kniha je jedním takovým příkladem.

Konstruktivistické zásady v oboru poradenství

Dále uvádím některé vybrané konstruktivistické principy, které tvoří konstruktivistický rámec chápání, platný v oboru poradenství. Konstruktivistické paradigma je bohaté, hluboké a komplexní a ještě stále se nachází ve fázi formování. Konstruktivistické uvažování v profesii poradenství právě prožívá svá léta dospívání, neexistuje proto žádný seznam zásad, na nichž by se shodli všichni nebo většina konstruktivistických poradců a výzkumníků.

Můj seznam vychází: 1) ze čtyřletého výzkumného projektu, v jehož rámci jsem se svými spolupracovníky prováděl zhodnocení stavu poradenských koncepcí a postupů používaných v praxi, zejména v oblasti kariérového a pracovního poradenství a 2) z mých vlastních snah, jež jsem vyvíjel v období uplynulých deseti let: zařadit do vlastní poradenské praxe konstruktivistické myšlenky a naučit konstruktivistickým principům a praktickým postupům jiné poradce a poradenské pedagogy.

Závěry výzkumného projektu ukázaly, že většina v současnosti používaných metod kariérového poradenství je koncepčně zastaralá a svázaná s názory na pracovní život a změny, které již nejsou dále udržitelné. Na základě provedeného zhodnocení jsme došli k názoru, že s ohledem na změny společenských a ekonomických podmínek, k nimž dochází ve větší části světa, představuje konstruktivismus nejlepší zdroj nápaditých a relevantních koncepcí, které mohou tvořit základ pro vznik nové formy poradenské práce.

Moje vlastní zkušenost s konstruktivistickou praxí – ať již jako poradce nebo učitel jiných poradců (hlavně v Kanadě a Skandinávii) – mi ukázala, že se jedná o přístup podnětný a pragmaticky užitečný. V níže uvedené tabulce principů shrnuji většinu koncepcí, jež v současné době používám ve vlastní praxi, a které radím zkusit používat v praxi i ostatním. Seznam je poměrně dlouhý a ke každé zásadě je přiřazen krátký komentář. Větší díl zbývající části knihy se bude zabývat představením praktických aspektů konstruktivistického poradenství, tedy v podstatě implementací těchto principů.

Zásady nejsou uvedeny podle pořadí důležitosti. Přestože užívám označení „konstruktivistický poradce“, jasně si uvědomuji, že se názory jednotlivých konstruktivistů na spoustu věcí liší. Můj seznam principů obsahuje pouze ty, pod něž bych se podepsal já, s ohledem na současnou úroveň mého intelektuálního a praktického chápání. Je mi zcela jasné, že uváděné zásady se mnou sdílejí někteří konstruktivističtí myslitelé, ale ne všichni.

Tabulka konstruktivistických principů v poradenství

1. Konstruktivistický poradce vychází z předpokladu, že neexistuje jedna pravdivá, objektivní realita, ale mnohočetné reality.

Uvedené tvrzení často způsobuje, že nás kritici obviňují z „relativismu“. Většina konstruktivistů však obratem argumentuje, že pouhá skutečnost existence vícečetných realit ještě automaticky neznamená, že by všechny tyto reality byly stejně užitečné nebo potřebné. Musíme prostě převzít odpovědnost za vyjednání kritérií, na jejichž základě bude možné rozlišit lepší a horší reality.

2. Konstruktivistický poradce chápe, že lidé žijí v sociálním světě, jenž je „konstruován“ jejich interakcemi, komunikací a vzájemnými vztahy. Počínaje základní jednotkou „sociálního vztahu“ přes rodinné a skupinové normy, zvyky komunity a kulturní tradice,

až po instituce, politické situace a zákony, jsou všechny podobné lidské jevy konstruovány (přesněji řečeno spolu-konstruovány) členy společnosti. „Pravidla, podle nichž žijeme“ jsou výsledkem vyjednávání mezi lidmi. Někdy se výsledky těchto vyjednávání kodifikují jako zákony, ústava a politické strategie a zůstávají v účinnosti po celá staletí. Častěji je jejich působnost mnohem kratší, jako například u manželské dohody, přátelství, obchodních dohod a velkého množství jiných smluv, z nichž se skládá náš společenský život.

Z tohoto principu samozřejmě vyplývá, že i poradenství, jako praxe společenská, je konstruováno sociálně. Vztah, který má konstruktivistický poradce s osobou, již pomáhá, je právě takovým vztahem, společně konstruovaným během poradenských setkání.

Každý si samozřejmě na schůzku přináší vlastní myšlenky, jimiž se bude řídit, a do různé míry se pokouší uvést své představy do praxe. Naše myšlenky však nejsou víc, než nástroje, které se použijí při konstrukci vztahu. Vztah, do něž vstupujeme, je vztah, jenž spolu-konstruujeme, a na němž jsme se buď výslovně nebo nepřímo dohodli.

Toto východisko má pro průběh poradenských sezení obrovské důsledky. Ukazuje, že poradenský rozhovor by se měl zaměřit hlavně na probíhající životní zkušenosti člověka, jemuž má být pomoheno. Nebo jinak řečeno, poradenská práce musí citlivě reagovat na situaci a zaměřit se na kulturní diverzitu. Konstruktivistický poradce dobře ví, že síla k jednání či osobní aspekty člověka, kterému pomáhá, jsou důležité, ovšem zároveň probíhá paralelní proces neustálého uvědomování si vztahových, situačních a kulturních aspektů sociální participace daného člověka.

3. Konstruktivistický poradce vychází z předpokladu, že hlavním nástrojem „konstrukce významů“ je jazyk.

Slova neslouží pouze jako prosté symboly reprezentující realitu. Jsou to nástroje na konstruování reality. Slova jsou prostředky, které dávají věci do pohybu a tvoří významy. Jako lidé jsme neurologicky „zapojeni“ tak, abychom vnímali vzorce, podobnost a rozdíly, a činíme tak lingvisticky. Lidský život je lingvistický život. Operační základnu konstruktivistické poradenské praxe tvoří „činy dávající význam“, „příběhy“, „vyprávění“*, „metafory“, „konstrukty“ a všechny různé způsoby, jimiž lidé dosahují smysluplnosti svých výkonů. V praxi to znamená, že je velmi důležité, aby se poradce naučil pracovat s příběhy lidí jako s prostředkem na řešení problémů a velmi si vážil metafor, které používají, když popisují sami sebe a svůj život.

Naučte se přímo pracovat s probíhající životní zkušeností lidí – nezacházejte s nimi jako s případy, kategoriemi, diagnózami, stereotypy nebo položkami klasifikace.

4. Konstruktivistický poradce vychází z předpokladu, že prostředí, z něhož čerpá poradenská práce, představují probíhající životní zkušenosti, které lidé získávají v průběhu svých činností a vyjadřují jako své osobní významy. Vždy se zaměřuje především na to, co a jak člověk „míní“ ve spojení s tím, co a jak „činí“.

* V originále „narrative“ tedy příběh či vyprávění příběhu, v odborných textech i jako „narace“ nebo „narativita“.

Schválně jsem použil výraz „činit“ a ne „chovat se“. Použiji-li slovo „činit“, znamená to, že existuje činitel – agens, který interpretuje, rozhoduje a pak činí. Činnost podtrhuje vnitřní impulz a vnitřní, reflexivní referenční rámec jedince. Výraz „chování“, jehož používání je v psychologických vědách velmi rozšířené, naopak ukazuje na „reakci“ na stimul. Obecně vzato neukazuje chování žádný záměr: například kulečnicková koule „se chová“ v reakci na působení jiné koule. „Čin“ naopak vždy ukazuje na záměr nebo uvažování činitele.

Moje rozlišování mezi chováním a činností se může některým čtenářům zdát malicherné. Jedná se však o rozlišování, které je v poradenské práci zásadně důležité, protože dává do protikladu světonázor, zaměřující se na vnější kritéria interpretace lidských činností (například testování) a světonázor, jenž se při provádění interpretace zaměří na vnitřní kritéria (uvažování). V praxi tento názor poradci říká: Nauč se přímo pracovat s probíhající životní zkušeností lidí – nezacházej s nimi jako s případy, kategoriemi, diagnózami, stereotypy nebo položkami nějaké klasifikace. Považuj je za bytosti, které něco prožívají, a jejichž životní styl, bez ohledu na to, jaký život vedou, je utvářený (konstruovaný) jejich zkušeností ve společenském životě.

5. Konstruktivistický poradce vychází z předpokladu, že používání metafory „já“ má v poradenské práci značnou hodnotu a je jejím ústředním rysem. Metaforické já se vyvíjí, je definováno pamětí a jazykem, a hovoří více hlasy*. Já není „věc“, ale komplexní konfigurace významů a metaforický způsob, jak hovořit o subjektivním vnímání toho, kým jsme.

Jsmo raději, když nám život dává pocit celkového souladu, kdy to, co děláme, má svůj význam a dává smysl.

V konstruktivistickém názoru na povahu já se vyskytuje mnoho nesouhlasných a rozporných hlasů. Prakticky všichni konstruktivisté se shodnou na tom, že ať již je já cokoli, není to věc – já neexistuje jako empirický subjekt. Nemělo by být konkretizováno** a zejména není možné se k němu dostat prostřednictvím testování. Jak již jsem poznamenal, je já metaforickým projevem. Osobně uvažuji o současném já v rozmezí pojmů naznačených níže (viz ilustrace):

*Termín „já“ popisuje sebeorganizující*** komplex významových subsystémů, jež jsou vzájemně koordinovány.*

Já je uspořádáno do čtyř vzájemně propojených subsystémů nebo významových konfigurací, jimž lze přiřadit níže uvedené „hlasy“:

- 1. hlasy pracovního života a učení,*
- 2. hlasy intimity a vztahů,*
- 3. hlasy těla a zdraví,*
- 4. hlasy duchovního světonázoru, osobní filosofie, transcendentální systém víry.*

Tyto čtyři konfigurace uspořádaných významů jsou organizovány kolem jádra jako hybné síly**** se schopností interpretovat, volit a činit. Toto existenční jádro funguje jako určitý základní kompas nebo „vůle k bytí“, jehož pomocí osoba řídí průběh svého života a své životní projekty.

* V originále „multi-voiced“, subjektivní výpověď z různých hledisek.

** V originále „reified“

*** V originále „auto-organizing“

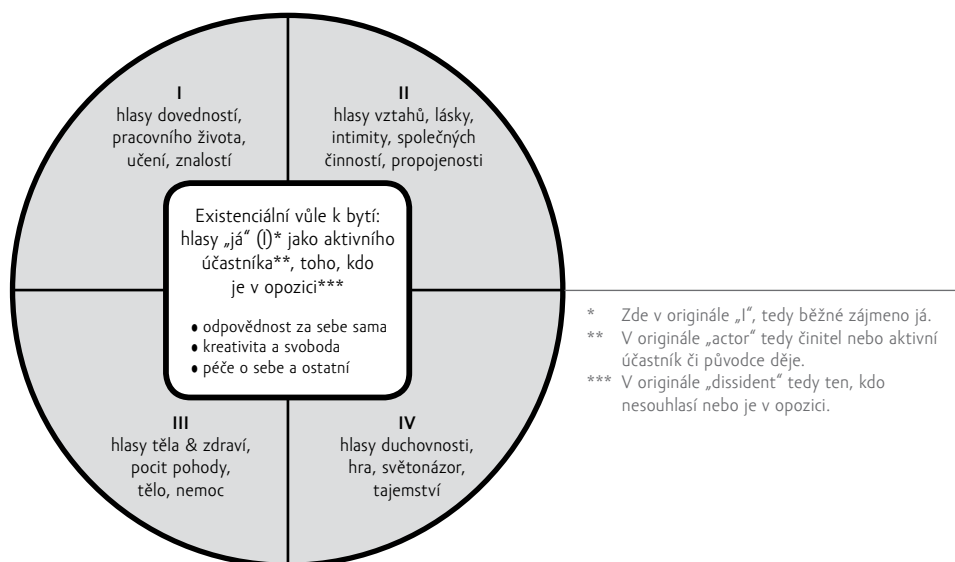
**** V originále „agentic core“

Lépe to pochopíme, budeme-li výpovědi o „já“ považovat za promluvy na úrovni metafor nebo analogií. K „já“ se vztahuje dalších šest konstruktivistických tvrzení:

A Sebezpoznání* a všechny ostatní druhy poznání jsou navzájem reflexivně propleteny. To má pro poradce dva možné důsledky. Jednak je sebepoznání v poradenské práci nesmírně důležité a jednak je každý pokus o naprostou objektivitu – sebeoddělení od faktičnosti světa – zcela nemožný. Můžeme a měli bychom se pokusit dosáhnout jistého stupně objektivitu vůči sobě samým. Ve vztahu k ostatním nemůžeme být nikdy jiní, než subjektivní.

B „Já“ se stáváme prostřednictvím nesčetných projektů, které uvádíme v činnost, interakci s jinými lidmi a pomocí vlastních činů sebereflexe. Naše činy nás do slova a do písmene „vytváří“. Proto představují osobní projekty, které popisují v další části knihy, nezbytnou součást konstruktivistického poradenství.

C Naše „já“ však nerealizují jen činnosti v rámci projektu. Zároveň a se stejnou důležitostí se také tím, jak reagují jiní na naše činnosti, spojené s realizací projektu, sami stáváme projektem. Jinak řečeno, naše „já“ vzniká prostřednictvím interpersonálních procesů, na nichž se podílíme.

D Pomocí sebevztážné syntézy svých projektů dosahujeme pocitu kontinuity jako „já“, podobně jako pocitu rovnováhy a stability jako „já“, které si také snažíme udržet. To znamená, že jako jednotlivci tíhneme ve svém životě k integraci různých činností. Neustále přehodnocujeme životní příběh toho „kým jsme“. Přirozeně máme sklon k celistvosti, ne fragmentaci. Jsme raději, když nám život dává pocit celkového souladu, kdy to, co děláme, má svůj význam a dává smysl. Často ovšem žijeme v sociálním kontextu, který napomáhá fragmentaci a tím vyvádí z rovnováhy náš přirozený sklon k celistvosti anebo jej přivádí do konfliktu.

* V originále self-knowledge

E Emocionální pocity, které zakoušíme při budování, udržování a rozbíjení vztahů a při konstrukci a provádění svých projektů, jsou hlavním zdrojem energie pro konstrukci a dekonstrukci našeho „já“ a našich projektů. Guidano dokonce tvrdí, že žádná změna u lidí neprobíhá bez emocí. Konstruktivisté v poradenské práci rádi velmi zdůrazňují „procítěnou zkušenost“ člověka a emoce vidí jako mazadlo nebo lepidlo společenských vztahů.

F Je velmi důležité, aby člověk v rámci projektů přeměnil své vnímání sebe jako předmětu, bezmocného jedince nebo oběti. Projekt není jen něco, o čem můžu vědět, ale také mi stanoví úkol, který mám vykonat, a smysluplný účel, jenž mám naplnit. V kontextu poradenské práce spočívá právě v této proměně tajemství toho, o čem se v současné době hovoří jako o „sebezmocňování“ nebo sebekonstrukci.

6. Konstruktivistická poradenská praxe vychází z předpokladu, že se jedinci vždy nacházejí v nějaké situaci nebo jsou ve společnosti nějak umístěni, a tudíž svým obavám propůjčují hlas právě z této perspektivy.

Se změnou situace se mění i příběh. Jak se mění situace, měníme se i my.

Předpoklad situačnosti* je odvozený od Peppera²¹ a umožňuje považovat vyprávění příběhů, narace a metafory za základní materiál, s nímž se v poradenství pracuje. Poradenské sezení představuje situaci, kdy poradce aktivně naslouchá všemu, co má druhý na srdci, a často mu pomůže utřídit si a reorganizovat své příběhy. Postup je takový, že klientce nabídneme vztahovou komunikaci a „měkce“ strukturovaný způsob práce, který jí umožní probrat témata v jejím životě, jež jí dělají starosti nebo s nimiž chce „pomoci“. Až své starosti vypoví a „zma-puje“ výrazy, kterým rozumí ona i poradce, může se pustit do procesu zkoumání sebe sama, konfrontace se sebou samotnou a zjištění, zda je možné podniknout kroky, které by ji lépe uspokojovaly, nebo případně, zda je možné zapojit jiné rámce chápání, které jí lépe objasní vlastní život a potíže, jež jí příběh odhalil.

Se změnou situace se mění příběh. Tím se nezhodnotí historická pravdivost příběhu, prostě se ukáže, že jak se mění situace, měníme se i my.

7. Konstruktivistické poradenství je činnost zaměřená na kulturní diverzitu.

Kultura představuje design života. Vynalézá se a mění vnímáním a jednáním svých členů – někdy rychle, ale obvyklejší je, že dlouhodobě. Lidé narození v nějaké kultuře se rodí s detailním programem, jak by se měl život žít. Každá kultura však má mnoho dílčích šablon, nebo, jinak řečeno, mnoho cest, po nichž se člověk může na svou pouť realitami dané kultury vydat. Sejdou-li se dva lidé, bude jejich komunikace rozumná jen do té míry, do jaké sdílí a chápou hlavní kulturní zvyky a projevy toho druhého.

Komunikace se vždy skládá ze symbolických prvků a tyto prvky samy jsou zasazeny do kulturních šablon nebo situací a vykazují tudíž komplexní soubor jemných rozdílů.

* V originále „situatedness“, tedy bytí v určité situaci

Konstruktivistické poradenství se může stát nejlepší intelektuální a praktickou metodou používanou poradcem, který chce pomáhat jiným, ve vznikajících společensko ekonomických kontextech 21. století.

Shrnutí souboru konstruktivistických zásad, jež tvoří rámec chápání konstruktivistického poradce:

1. Žijeme ve vesmíru mnohočetných realit.
2. Náš svět, svět lidí, je sociálně konstruován.
3. Jazyk je lidským komunikačním prostředkem a dává nám nástroje ke konstruování a rekonstruování našich osobních a sociálních realit.
4. Hlavním ohniskem zájmu oboru poradenství je osobní význam, činnost a interakce v rámci probíhajících zkušeností a života společnosti.
5. Ústředním organizujícím prvkem konstruktivistického poradenství je koncepce „metaforického já“.
6. Lidé vnímají a jednají vždy v kontextu jiných lidí a životního prostředí.
7. Kultura je designem života. Poradenství je metoda, která pomáhá příslušníkům nějaké kultury volit, konstruovat a hledat správný směr své pouti danou kulturou. Je to proces, který členům jedné kultury pomáhá naučit se provádět přechod do kultury jiné a hledat v ní svůj směr. To znamená najít v nové kultuře uspokojivé sociální vztahy a získat oprávnění zapojit se do základních činností jako je práce, vzdělání, politický život a rekreace. Uvedených sedm principů tvoří základ poradenské perspektivy, která byla vytvořena tak, aby odpovídala potřebám lidí a povaze života ve společnosti, která se blíží přechodu do 21. století.

V následující kapitole krátce popíšu postmoderní a postindustriální kontext, do nějž bylo mnoho lidí v současné době vhozeno. Je zdrojem velké nejistoty a pochyb a plný rizik. Nanačím dopady takového scénáře pro poradce a začnu vysvětlovat, proč se domnívám, že se konstruktivistické poradenství může stát nejlepší intelektuální a praktickou metodou používanou poradcem, který chce pomáhat jiným, ve vznikajících společensko kulturních kontextech 21. století.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- 1 Foucault, M. (1970). *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. New York: Random House.
- 2 Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 3 Kuhn, A. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- 4 Naess, A. (1989). *Ecology, Community, and Lifestyle*. [překlad D. Rothenberg]. Cambridge: Cambridge University Press.
- 5 Capra, F. (1996). *The Web of Lije*. New York: Doubleday.
- 6 Devall, B., & Sessions, G. (1985) *Deep Ecology*. Salt Lake City, Utah: Peregrine Smith.
- 7 Gaard, G. (ed.) (1993) *Ecofeminism: Women, Animals and Nature*. Philadelphia: Temple University Press.
- 8 Eisler, R. (1987). *The Chalice and the Blade*, New York: Harper and Row.
- 9 Vico, G. (1948/1725). *The New Science*. [překlad T.G. Bergin & M.H. Fisch] Ithica, N.Y.: Corneil University Press.
- 10 Kant, I. (1921/1781). *The Critique of Pure Reason*. [překlad N.K. Smith]. New York: Macmillan.
- 11 Vaihinger, H. (1924/1911). *The Philosophy of ‚As-If‘*. Berlín: Reuther and Reichard. Ve Vaihingerově textu viz strana 2 a 15.
- 12 Bartlett, F. (1932). *Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 13 Piaget, J. (1970). *Psychology and Epistemology: Towards a Theory of Knowledge*. New York: Viking.
- 14 Hayek, F. (1952). *The Sensory Order*. Chicago: University of Chicago Press.

- 15 Další podrobnosti k různým postojům v rámci konstruktivistického myšlení viz: Watzlawick, P. (editor) (1984). *The Invented Reality*. New York: W.W. Norton & Company.
- 16 Podrobnější diskuse k tomu, jak se vědci, zabývající se přímo fyzikou, se v základní vědě posouvají od mechanistického ke konstruktivistickému postoji viz: Capra, F. (1996). *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*. London: Anchor Books.
- 17 Mahoney, M. (1991). *Human Change Processes*. New York: Basic Books.
- 18 Guidano, V. (1991). *The Self as Process*. New York: Guilford Press.
- 19 Neimeyer, R., & Mahoney, M. (editoři) (1995). *Constructivism in Psychotherapy*. Washington, D.C.: American Psychological Association. Viz také kniha připravovaná k vydání a editovaná T. Sextonem a B. Griffinem, *Constructivist Thinking in Counseling Practice, Research and Training*. London: Teachers College Press.
- 20 George Kelly bývá často kritizován kvůli tomu, že ve své terapii a teorii osobního konstruktů a opomíjí emoce. Podařilo se mu však založit metodu poradenství terapie, která pracuje s osobními konstrukty, je velmi životaschopná a v současné době se jí velmi dobře daří, zejména ve Velké Británii. Jednou z Kellyho základních zásad je princip *konstruktivního alternativismu*, čímž myslí, že je dobré předpokládat, že se všechny současné interpretace (konstrukce) světa nějakého jedince podrobují *přehodnocování nebo nahrazování*. Viz Kelly, G. (1963) *A Theory of Personality: The Psychology of Personal Constructs*. New York: W.W. Norton & Company, Inc. Poznámka: Tato kniha jsou první tři kapitoly z Kellyho dvousvazkového díla *The Psychology of Personal Constructs*, které vyšlo v roce 1955.
- 21 Pepper, S. (1942). *World Hypotheses*. Berkeley: University of California Press. Pepper tvrdí, že existují čtyři „hypotézy světa“: formismus, mechanismus, kontextualismus a organicismus. Hypotéza světa je domněnkou o tom, jak funguje svět a lidé v něm, a jakým způsobem získávají své vědomosti. Zakládá se na nevyslovených předpokladech, vycházejících ze zdravého selského rozumu a schopnosti logického uvažování. Hypotéza za světa může obsáhnout značné množství pozorování. Většina toho, co si myslíme o životě a organizaci společnosti v posledních dvou stoletích, se zakládá na mechanistické hypotéze světa, jež má za svou základní metaforu stroj. To předpokládá svět oddělených věcí, které se vzájemně spojují do kauzálních vztahů. Světová hypotéza „kontextualismu“ vychází ze základní metafory historické události, již je možné chápat pouze tehdy, je-li zasazena do kontextu času a místa. Přijmeme-li světovou hypotézu kontextualismu, dostaneme se z kauzálního rámce, vysvětlujícího věci deterministicky, do typu uvažování,

které se snaží chápat pomocí vzorců, časovosti a rozeznatelné organizace v toku událostí. Význam si vymění místo s kontextem. Tudíž vyprávění o tom, co se stalo, bude od povídat tomu, jak člověk svému životu rozumí v určitý okamžik, a jindy může být sdělení jiné. Důkazem pravdivosti příběhů není to, zda odpovídají tomu, co je „skutečně“ „objektivní“ pravdou, ale záleží na „smyslu“ a soudržnosti, které v té které situaci dosahují.

SOUČASNÝ SPOLEČENSKÝ ŽIVOT JAKO PORADENSKÝ KONTEXT

Jak jsem již dříve uvedl a jak musí každý myslící člověk v dnešním světě vědět, všichni jsme neustále bombardováni signály nejrůznějších změn. Potřeby každodenního života společnosti se mění a bývá těžké říci, máme-li právě teď ještě pevnou půdu pod nohama. To se týká světa práce, rodinné sféry, osobních vztahů, oblasti morálky i duchovních hodnot. Změna sama není nic nového. Nová je rychlost a rozsah změn v postmoderním světě. V mnoha směrech počítačové čipy a mikroelektronická revoluce smrskly čas do nanosekund a vzdálenost na prakticky nulovou. Následky této přeměny lze cítit téměř na každém místě planety. Všichni, kdo mají televizi, již nemusí čekat na novinky z jiných míst celé dny nebo týdny. Dnes je možné se o nich dozvědět v kteroukoli hodinu, dvacet čtyři hodin denně a ani ty nejdlehlší komunity na povrchu zemském neuniknou zprávám o všem, k čemu dojde a co „stojí za pozornost médií“.

Krom toho se v mnoha částech světa lidé stěhují na nová místa, někdy v důsledku válek, ekonomicky těžkých časů nebo v naději na lepší život někde jinde. Ve městě blízko mého současného bydliště pochází více než 80% dětí, navštěvujících veřejné školy z rodin, které doma hovoří jiným jazykem než anglicky nebo francouzsky.

Žiji v Kanadě, což je země složená ze samých přistěhovalců. Kulturní rozmanitost Kanady je ve světě dobře známá. Přesto vzbuzuje příliv přistěhovalců ze zemí na „okraji Pacifiku“ jisté obavy i v komunitách na západním pobřeží Kanady, tedy u obyvatelstva, které je normálně ke kulturním rozdílům značně tolerantní. I země, jež byly dlouho monokulturní, se nacházejí v situaci, kdy jim na dveře klepe stále více přistěhovalců a uprchlíků. Jak poznamenal sociolog Ulrich Beck:

Pod a za fasádami starého industriálního řádu, jež jsou někdy ještě zářivě vyleštěné, se odehrávají radikální změny a startují nové směry vývoje, ne zcela neúmyslně, ale také ne úplně záměrně a cíleně. Tato ne-revoluce stonožky se již dala do pohybu. Projevuje se hlukovou kulisou hádek na všech úrovních, ve všech záležitostech a u všech diskusních skupin. Vezměte si například, že nic se již nerozumí „samo sebou“, vše je třeba prozkoumat, rozdrobit na kousíčky, prodiskutovat a do mrtě prodebatovat. Až nakonec, s požehnáním všeobecné nespokojenosti, a jen proto, že jinak by se riskovala obecná paralýza, kterou si nikdo nepřeje, dojde k rozhodnutí. To jsou porodní bolesti nové společnosti; společnosti, jež tvoří sama sebe a všechno musí „vynaleznout“, až na to, že neví jak, proč, s kým ano a s kým určitě ne¹.*

* V originále „centipede non-revolution“, přičemž slovo revolution může znamenat jak revoluci či politický převrat, tak i převrácení, otočku nebo otáčení něčeho nebo někoho.

Vítejte v rizikové společnosti. Vítejte ve společnosti mnohočetných alternativ. Vítejte ve společnosti „udělej si sám“, v níž se jedinci čím dál častěji ocitají odkázáni sami na sebe a sami jsou odpovědní za utváření svých vyvíjejících se a přizpůsobujících se „já“. V otázkách tvorby identity, volby a odpovědného podnikání kroků jsou dnes sebevztažnost a reflexivita mnohem důležitější, než bývaly dříve.

Nemám v úmyslu předložit nějakou vyčerpávající analýzu současného společenského života, jak jej prožívají občané postindustriálních společností. Takový úkol by byl výrazně nad možností této knihy a není ani tím, co bych udělal chtěl.

Rád bych ovšem představil různé aspekty a témata současného společenského života, která mají často vztah ke konkrétním životním problémům, s nimiž se lidé na poradce obracují. Jinak řečeno, soustředím se na „hledání směru“ ve společenském životě (jak se udržet nad hladinou a proplouvat tímto měnícím se kontextem?) a na problémy, s nimiž lidé přicházejí na poradenské konzultace. Co musí poradce o současném společenském životě především vědět, aby mohl rozumně hovořit s lidmi, jejichž osobní existence je ovlivňována změnami na makro úrovni, přeměňujícími společenský život?

Na globální úrovni se tvorba společensko-ekonomických struktur stala experimentem – nikdo již nedokáže nijak dobře předvídat budoucnost, ani výsledky různých ekonomických a politických restrukturalizací. Všichni jsme v tom chtě nechtě zapleteni.

Je to, jako bychom se účastnili velkého experimentu, jenž sestává z našich činů, (kdy si jako jednající lidé volíme jedno nebo druhé), a jenž se zároveň vymkl kontrole v rozsahu, který nás uvádí v úžas. Dojde-li k výraznějšímu poklesu na burze v New Yorku nebo zhroutí-li se velká korporace, zasáhnou následky miliony lidí a tisíce zřejmě přímo přijdou o práci. Na druhé straně, rozhodnu-li se (já a pár milionů dalších lidí) kupovat raději boty vyráběné v Brazílii, než Dánsku, ovlivní toto mé rozhodnutí přímo dánské dělníky.

Většina občanů industriálních a postindustriálních zemí, kteří přetvářejí způsob, jakým vedou své životy, se nachází někde mezi oběma extrémy.

Malá menšina lidí je tak bohatých, že žijí do velké míry v izolaci před zvraty postindustriálních přeměn. Stovky milionů dalších lidí jsou tak chudí, že se jim naše úvahy nejspíš zdají nepodstatné, alespoň co se týče jejich každodenního života. Ovšem většina občanů industriálních a postindustriálních zemí, kteří jsou zmítáni měnícími se životními podmínkami, jsou si nejistí svou budoucností a pokouší se uskutečnit přechod z moderní doby do postmoderní tím, že přetvářejí způsob, jakým vedou své životy; tito se nacházejí někde mezi oběma extrémy. Rámce chápání a poradenské metody popsané v této knize jsou určeny poradcům, kteří poskytují poradenské služby členům populace, jež se nachází ve fázi přechodu (a lidem vytlačeným na okraj, kteří hledají schody vedoucí směrem vzhůru do majoritní populace).

Změny v životě společnosti – může poradce pomoci?

Moderní instituce se od všech předchozích forem sociálního řádu liší svou dynamikou, mírou, do jaké podřývají tradiční zvyky a obyčeje, a svým globálním dopadem... tyto... přeměny radikálně mění povahu každodenního života společnosti a ovlivňují i ty nejosobnější aspekty našeho života...

– Anthony Giddens², 1991 –

V poradenské praxi pomáhá, uvědomíme-li si, že jsme stejně jako ti, jimž se pokoušíme pomoci, ovlivňováni přeměnami v postindustriálním světě. Poradce se může svým způsobem stát mentálně přístupným natolik, aby dokázal vnímat nejistotu, nejednoznačnost, komplexnost a rizika, které jeho klienti pociťují, pouze díky tomu, že si uvědomí: „I já jsem ovlivňován současným stavem života společnosti, v němž se cítím jako na horské dráze.“

V této kapitole se pokusím sdělit, jak vnímám některé častěji se vyskytující vlivy, působící na účastníky života současné společnosti a na jejich zkušenosti a ukáži, jaké dopady to podle mého mínění má na poradenskou praxi, v níž se poradci snaží pomáhat lidem, kteří prožívají těžké časy a snaží se v nich zorientovat v rámci dnešního společenského života.

Lidé se mě často ptají: „Koho tím myslíte, když hovoříte o účastnících života současné společnosti?“ Odpovídám: „V zásadě tím myslím téměř každého, protože téměř všichni se nacházíme pod vlivem měnících se podmínek.“ Měl bych se zmínit o tom, že některé z těchto vlivů a změn považuji za přínosné pro některé lidi, ovšem ne všechny. Jistěže většina dělníků v industriálních nebo postindustriálních zemích bývá čas od času negativně ovlivněna pocitem nejistoty v práci, klesající silou výdělků, zmenšováním sociálních sítí a zvyšujícím se tempem každodenního života, které vytvářejí stres, konflikty a úzkost.

Přesto je na místě opatrnost, protože to, co je pro jednoho člověka obtížné, představuje pro jiného příležitost. Poradce většinou není v pozici, aby mohl měnit povahu společenského řádu samotného – to je záležitost politiků, ekonomů, společenských kritiků a dalších občanů, zaujímajících pozice s velkým vlivem a jejichž činy mohou vyvolat restrukturalizaci společnosti.

Poradci nicméně pracují přímo s osobami, které uvízly v sítích vlivů, jež zbavují moci nebo vytlačují na okraj společnosti. Práce v poradenských službách znamená vytvářet (často vynalézat) únikové cesty nebo schůdky z pozic bezmoci a ne-participace na životě společnosti, zejména životě pracovním; únikové cesty, které klienta převedou do vyšších sociálních pozic* participace a sebezmocnění v každodenním životě společnosti.

Z metodického hlediska má poradce tři hlavní úkoly:

1. navázat s druhým rozumnou a důvěryhodnou komunikací,
2. vytvořit oboustranné pochopení daného problému, jemuž klient čelí a

* V originále „social location“

3. naplánovat a sestavit projekty činností, které budou navrženy tak, aby:
 - a) zvyšovaly odpovědnost k sobě samému a osobní kontrolu,
 - b) zlepšily smysluplnou účast klienta na životě společnosti a
 - c) pomohly klientovi zvolit si budoucnost, které dává přednost, a pohnout se směrem k ní.

Čili jinými slovy, úkolem poradce je spolupracovat s klienty při vytváření jiného životního stylu nebo rozvíjení metaforického já, které bude lépe způsobilé interpretovat a hledat si cestu ve vyvíjejícím se společenském řádu.

Rozsah a komplexnost úkolů v poradenské praxi se – člověk od člověka a okolnost od okolnosti – obrovsky liší. V jednom případě se může při poradenské konzultaci jednat jen o něco více, než o nekomplikované předání informací. Poradenská sezení se často věnují řešení praktických problémů. V naprosto extrémním případě se může poradenská práce protáhnout na poměrně dlouhou dobu, někdy nepřerušovaně, jindy s přestávkami a poradce se třeba pokouší jedinci pomáhat provést velkou změnu orientace v životě, jako například změnit svůj životní styl nebo připravit se na povolání nebo druh práce, který je úplně jiný, než práce, kterou tento člověk dělal předtím. Četnost poradenských konzultací, rozsah rad a intervaly mezi setkáními určují především potřeby toho, kdo hledá pomoc, ne organizační hledisko a efektivnost.

Mělo by se jednat o velmi kvalitní lidský kontakt bez ohledu na délku trvání poradenské práce. I nedlouhý, dvacetiminutový, poradenský dialog se může vyznačovat velmi vysokou kvalitou interpersonální komunikace.

Volba a rozhodnutí

Ach, Bože! Teď vidím, co jsem předtím neviděl. Můžu si vybrat – takhle to zůstat nemusí – můžu se vydat jinou cestou, takhle dál žít nemusím – tak dlouho jsem byl vězněm svých vlastních názorů a požadavků druhých. Nemůžu tomu uvěřit – nikdy jsem si prostě neuvědomil, že si můžu vybrat!
-klient-

Volba a rozhodnutí jsou ústředním tématem většiny poradenské práce. Zvolit – znamená dát se jednou cestou nebo jinou. Každá volba s sebou vždy nese jistý stupeň oběti. Proto někteří lidé zdánlivě uvíznu, neschopni učinit rozhodnutí a pak se jím řídit. Volit si však musíme. I tehdy, rozhodneme-li se nevolit, se jedná o volbu – třebaže často neúmyslnou.

Domnívám se, že je třeba rozlišovat mezi rozhodnutím a volbou, konec konců žijeme v časech expertních systémů. Mám rád vysvětlení, že u volby se jedná o čin člověka. Jedinec jako samostatný lidský činitel si zvolí. Jedná se o akt odpovědnosti k sobě samému – „volit“ pro

sebe můžu jen já sám. Volba je prostoupena existenciálními hodnotami odpovědnosti, odvahy, autenticity a síly k jednání a správně se nachází v oblasti lidské činnosti.

Rozhodnutí jsou naopak často prolnta odbornými vědomostmi. Rozvážit si, zda jít na operaci abdominální cysty nebo ne: je dost pravděpodobné, že se nebude jednat o jednoznačně existenciální volbu. Lékař, tedy „odborník“, spíše zváží různé techniky provádění a použije různé analytické postupy při „rozhodování“ o tom, zda bude nejlepší nechat cystu být nebo ji vyoperovat. K „rozhodnutí“ se dospěje za pomoci technických údajů, profesionálního názoru lékaře a do jisté míry i díky tomu, že pacient s radou odborníka souhlasí.

O vlastní „volbě“ budu hovořit, vychází-li z mého vnímání a interpretace dat, která mi byla předložena. Asi těžko lze však popřít, že má volba je do velké míry zprostředkována údaji expertů. Moje volba může být opačná než rozhodnutí odborníků, i když to není příliš pravděpodobné. Rozhodnutí se dnes opírají o znalosti expertů a expertních systémů, ovšem volba zůstává majetkem jednotlivce.

Již několik let si zaznamenávám situace, v nichž si zvolili nebo se k něčemu rozhodli dospělí klienti v mé poradenské praxi. Většina z nich měla potíže se změnami, probíhajícími v jejich společenském životě. Seznam naznačuje, v jakých situacích se lidé setkávají s problémy života v dnešní společnosti:

- *Dělá mi starosti, jaké budu mít v budoucnosti vyhlídky na práci.*
- *V zemi, odkud pocházím, jsem byl doktor, tady nejsem nikdo.*
- *Trápím se s tím, co mám jíst – názory odborníků si tak často protiřečí.*
- *V práci teď trávím tolik času, že už snad ani žádný život mimo práci nemám.*
- *Právě jsem dokončila střední školu a nemám ani zdání, co bych měla dělat nebo čím bych měla být.*
- *Proč mám pořád pocit, že jsem ve stresu?*
- *Poslední dobou mám potíže s usínáním – moje budoucnost je tak nejistá.*
- *Mám diplom z univerzity, ale prostě vůbec nevím, co bych měla dělat.*
- *Dřív jsem se často vídal s přáteli, teď už nikdo z nás nemá čas, takže spolu skoro vůbec nejsme.*
- *V práci jsou všichni nervózní kvůli restrukturalizaci, uvažovala jsem o úplné změně, ale prostě nevím, jakým směrem se vydat.*
- *Říkal jsem si, že odjedu do Japonska učit angličtinu jako druhý jazyk, ale co se mnou bude potom?*
- *S kamarády se prostě každý večer poflakujeme po městě. Začínám mít pocit, že takhle žít nechci, ale co bych měla jinak dělat?*
- *Pocházím z Vietnamu. Naše rodina tam měla stavební firmu. Od té doby, co jsem přijel sem, nedostal jsem jinou práci, než v restauraci. Teď mám dvě malé děti. Potřebuji dělat něco jiného, ale co? S žádnou jinou prací zkušenosti nemám a nic jiného neumím.*

Lidé, kteří se na poradce obrátí se záležitostmi jako jsou ty výše uvedené, se často domní-

vají, že jim poskytne odpověď, která by je nějak uspokojila. Samozřejmě, že většinou tomu tak není. Nejprve se musí každý člověk vypořádat s faktorem volby a pak se musí pustit do osobních projektů navržených tak, aby jeho volbu zrealizovaly.

Nežijeme ve společnosti, kde by pro nás jiní lidé na základě zavedených kulturních zvyků něco složitě připravovali. Život v postindustriální společnosti nám nepřináší jinou možnost, než zvolit si, jak chceme žít a kým chceme být. Nacházíme se v situaci vícečetných možností a každý z nás se musí naučit, jak si projít alternativy, které nám jednotlivé možnosti přinášejí, a pak si zkonstruovat životní styl, který nám umožní pohnout se tímto směrem.

Klienti mi často říkají, že nemají na výběr. Mnohem přesněji by asi bylo prohlášení: „Vezmeme-li v úvahu váš současný rámec, jinou možnost vidět nemůžete.“ Dojde-li ke změně úhlu pohledu a klientka uvidí, že se její situace skládá z mnoha různých možností, stává se jejím hlavním úkolem sestavit své vlastní projekty, které aktivně otestují, zda tyto možnosti, jež jí život ve společnosti nabízí, jsou reálné, uspokojující a smysluplné.

Na každou z výše uvedených životních potíží může terapeut pro začátek reagovat takto:

Zaměřte se na to, co dělat můžete. Vyberte si odkdy a začněte si vědomě a aktivně volit pokaždé, kdy vám bude nabídnuta nějaká příležitost. Záleží na tom, co pak se svou volbou (a mnoha dalšími podobnými volbami) uděláte. To rozhodne o tom, jak se vám bude který den dařit, ale také o tom, nakolik budete úspěšná ve všem, co uděláte³.

Rada uvedená v předchozím odstavci zní sice rozumně a určitě nabízí rámec, v němž mohou pracovat poradce a osoba, která hledá pomoc, realizaci jednotlivých rozhodnutí však brání několik faktorů.

Průměrný dělník se často cítí opuštěný a bezmocný.

Zprv, lidé se běžně nacházejí v pasti svých každodenních zvyklostí, jichž je pro ně velmi obtížné se zbavit (a někdy se jich zbavit ani nechtějí z různých důvodů, které si uvědomují či neuvědomují).

Návyky jsou pro běžný život nutné, ale občas se mohou stát i vězení. Lidé mají, abych tak řekl, sklony dělat věci tak, „jak to dělali vždycky“. Pokud si tedy někdo zvykl vidět věci tak, že mu jeho okolí nedává žádné možnosti, bude mít sklon si tento pohled podržet, i když dostane opačnou radu. Některé návyky jsou krom toho nutné pro udržení rodinné kultury, přestože jdou proti dané osobě v jiných oblastech jejího života.

Zadruhé, kromě faktoru volby, v situaci s nutností volit může někdy emocionální zkušenost převážit racionální důvody. Emocionální interpretace dokáží volbu zablokovat, zkomplikovat či působí tak, že popírají reflektivní a kognitivní úvahy. Emoce naopak dodávají energii (vášeň) potřebnou pro inspiraci, pohánjí a udržují člověka v jeho snahách rozhodnout se a činit.

Někteří konstruktivističtí poradci se domnívají, že k osobním změnám nemůže nikdy dojít aniž by měly za následek vznik emocí. Zkrátka, přestože třeba uvažují o různých možnostech,

vyjdou moje úvahy vniveč, protože se mi do volby pletou emoce nebo kvůli emocím z minulosti, která mi tuto nutnost volby přinesla. Nebo to naopak byla právě podobná emocionální zkušenost, jež mi dodává energii a umožňuje pohnout se vpřed, směrem k projektům činností, díky nimž se cíle, které si představuji, přemění v hotové výsledky.

Zatřetí, někdy jsou možnosti a schopnost jedince aktivně tyto možnosti sledovat ovlivněny faktory daleko přesahujícími osobní vliv člověka. Zkrátka, mnoho lidí je přímo zbavováno moci nestabilitou současného společenského života, zejména v ekonomickém sektoru života společnosti.

Jedna z mých klientek se například rozhodla, že se přihlásí k výcviku a zažádá o zaměstnání v kanadské tajné službě. Pracovala jako policistka v civilu pro Královskou kanadskou jízdní policii a v několika odděleních městské policie. Podala přihlášku, podstoupila důkladnou bezpečnostní prověrku a zdálo se, že stojí na pokraji realizace svého celoživotního snu stát se členkou národní policejní elity.

Jako poslední krok ji požádali, aby se dostavila do místní kanceláře na test detektorem lži. Dostavila se bez nervozity, protože měla pocit, že v její minulosti je vše jasné, nic by nemělo stát v cestě jejímu přijetí a také už prošla všemi ostatními náležitostmi přijímacího procesu.

Vyprávěla mi, že na konci testu se jí úředník zeptal, jestli má něco, s čím by se mu chtěla svěřit, na což ona odpověděla „ne“. On si pak poskládal své nádobíčko a sdělil jí, že si musí zavolat. Za chvíli se vrátil a řekl: „Neprošla jste testem, vaše žádost se zamítá.“ Moje klientka se pak zeptala, kterou otázku nezodpověděla správně a on odpověděl: „Ta otázka byla: Zamýšlela jste zkoušejícímu nějaké informace?“

Namítla, že každý jistě má nějaké maličkosti, o nichž se v přijímacím pohovoru nezmní, jako třeba: „zalahala jsem matce, když mi bylo deset“. Zkoušející jí však odpověděl: „Držíme se rozhodnutí detektoru lži. Volal jsem svému nadřízenému a on mi to potvrdil (v kanceláři vzdálené 6000 km!). Pokud touto otázkou někdo neprojde, je vyřazen z přijímacího řízení. Toto rozhodnutí je konečné.“ Moje klientka mi řekla: „Nikdy předtím, v celém svém životě, jsem se necítila tak naprosto zbavená kontroly a možnosti volby. Cítila jsem se naprosto bezmocná.“

V současné korporátní a tržní ekonomice, se podobně bezmocně cítí mnoho lidí v rukou korporátních řídicích pracovníků, správní rady a ředitelů, kteří se nacházejí velmi daleko od zaměstnanců a zcela mimo dosah vlivu jednotlivce. Rozhodnutí vedení o restrukturalizaci, snižování počtu zaměstnanců, uzavírání provozů, snižování nákladů a přesídlení mimo státní hranice často znamenají hrozbu ztráty zaměstnání nebo končí jeho ztrátou. Tváří v tvář takovému vývoji se průměrný dělník často cítí opuštěný a bezmocný.

Konstruktivistický poradce může vstoupit do obrazu a pomoci jedinci sestavit si životní plán, který posílí jeho odpovědnost k sobě samému i jeho vztahy.

Přesunou-li vás bez varování z kolonky „bezpečně zaměstnaný“ do kolonky „nezaměstnaný“ nebo „minimálně zaměstnaný“, znamená to pro vás zkušenost odsunutí na okraj zájmu a

odtržení. Na jedince to má jisté společenské dopady, k nimž patří vykojení ve společenském životě a zároveň ztráta oprávnění k účasti na životě společnosti. K psychologickým dopadům řadíme zmatení, úzkost, pochyby, nejistotu a hněv.

Ke společenskému vykojení a ontologické nejistotě v postmoderní společnosti přispívá mnoho faktorů. Migrace, ekonomická nestabilita, politické konflikty, mediální příliv odlišných hodnot do kultury, rizika způsobená technickým pokrokem, přechod společnosti z industriální ke znalostní produkci a službám, změny v genderových rolích a další; vše je spolu vzájemně úzce propojeno a vytváří komplexní, nevypočitatelnou atmosféru, v níž se člověk musí orientovat.

Úkolem poradce v současných společenských podmínkách, jimiž jsme obklopeni, je pomáhat lidem nalézat vlastní postoje, znalosti a dovednosti, které posílí jejich odpovědnost k sobě samým jakož i konstruktivní činnost a zároveň vyjasní a zkonstruují důvěryhodné vztahy s ostatními kolem nich.

A zde může do obrazu vstoupit konstruktivistický poradce, aby jedinci pomohl sestavit životní plán, který posílí jeho odpovědnost k sobě samému a zlepší vztahy s ostatními a se světem, který jej obklopuje. energii ke splnění úkolu naučit se, jak se stát aktivnějším a silnějším autorem vlastního života, mohou dodat a jeho uskutečnění napomoci konstruktivistické myšlenky používané v poradenství. Těmito tématy se budeme zabývat v druhé části knihy. Tuto kapitolu bych rád uzavřel zmínkou o několika hlubokých a významově jasných pohledech na téma, jak se vyvíjí společnost dnešních dnů. S tímto proniknutím do podstaty problému jsem se poprvé setkal kolem roku 1980. Na dva týdny jsem odjel se ženou na jeden ostrov v Egejském moři, kde jsme se hodlali věnovat odpočinku, procházkám a opalování. Vzal jsem si s sebou malou knížku Karla Jasperse *Man in the Modern Age*, kterou jsem si pak během oněch dvou týdnů pečlivě prostudoval. Zdálo se mi pozoruhodné, jak dokázal Jaspers v roce 1930 přesně vystihnout společenské podmínky, které jsou plně relevantní i pro rok 1980 a platné zůstanou i v počátku nového století. Jaspers jako existenciální filosof používal slovník, který je pro mnohé z nás obtížně srozumitelný. V následujících větách se pokusím uvést některé z jeho pronikavých názorů, jež mi tehdejší četba odhalila, ovšem použiji poněkud odlišný slovník.

V současnosti žijeme v „masovém řádu“, který se rozšířil po celé planetě a je udržován ekonomickým imperialismem a globalizovanou komunikací. Všichni stále spěcháme, nejen proto, že toužíme vybudovat si život, který lze žít, ale často také proto, že se obáváme následků, jež by mohly nastat, pokud bychom nedrželi krok. Tento technický životní řád, jehož se dnes všichni účastníme, má jisté výhody, ale ty jsou neustále ohrožovány globalizujícím aparátem, který na opravdu lidský život působí destruktivně (nebo alespoň nepříznivě). Žijeme v časech „bez přístřeší“, kdy mnozí postrádají duchovní nebo kreativní identitu – své razítko dostanou od „aparátu“.

Jak vstupujeme do nového století, činíme tak většinou bez vizí, jimiž bychom byli vedeni, jako kdysi dávní křesťané v minulosti a některé domorodé národy i dnes. Jako kulturní skupiny i jednotlivci si musíme dovolit, aby nás povzbuzovala vize, že je možné učinit něco výrazného ve společnosti i na osobní úrovni. Na úrovni jednotlivce musíme přijmout fakt, že žijeme v době a životním prostoru, v němž se „duševní život“ stává čím dál důležitějším. Fyzická práce člověka se za rychlého pokroku počítačových čipů vytrácí. Dnes lidé čelí všude úkolu stát se inteligentnějšími, nalézt duchovní půdu pod nohama a využívat a zlepšovat tvořivost a novátorství v duševním životě i tvořivé práci. Nejlidnatější země světa, Čína a Indie, dnes od téměř univerzální fyzické práce přecházejí na úroveň technologií a komputelizace.

Mají-li lidé dosáhnout něčeho jako je přesvědčivé uchopení svých vlastních životů v našem současném kontextu, stává se základním impulzem reflexivně vytvořit „já“, které je schopno sebeřízení a zároveň si plně uvědomuje vazby, kterými je toto „já“ s důvěrou a respektem svázáno s ostatními. Člověk musí uvidět, že je nutné, aby stále více lidí čerpalo z vlastních zdrojů talentu, vůle a kreativity a nenechalo se pohánět strachem, deprivací a vykonáváním vůle jiných.

To neznamená zastávat se individualismu, ale uznat, že expertní vědomosti jsou užitečné jen do té míry, nakolik je inteligentní jejich uživatel, a současně vzít na vědomí, že nevyhnutelně zůstává jen velmi málo prostředků obživy, které by byly nezávislé na ostatních. Žijeme v podmínkách společných podniků – otázkou je, jak v těchto společenských podnicích žít způsobem, který přináší uspokojení a dává smysl. Jaký typ „já“ může žít v harmonii se silami tohoto světa, aniž by jimi bylo absorbováno nebo vytlačeno na okraj zájmu? Nejdůležitějším úkolem naší doby je, aby lidé svědomitě a odpovědně konstruovali své jáství. Pro člověka, jenž je odkázán sám na sebe, bývá často jedinou možností začít znovu ve spojení s jinými, s nimiž lze vytvořit spojení naplněné důvěrou. Každá volba a čin, který přispívá ke konstrukci smysluplného jáství, se stává semínkem, z něhož je možné vyěstovat možnosti a dokonce i svět pro život.

Prozíravý Jaspers viděl, že úkolem poradce ve společenských podmínkách, jež nás dnes obklopují, je pomáhat lidem naučit se postojům a získat schopnosti, které posílí jejich odpovědnost k sobě samým, podpoří je v jejich konstruktivních činnostech – a zároveň vyjasní a zkonstruuje důvěryhodné vztahy s ostatními kolem nás. Poradenská činnost poslouží jako dobrý příklad pro téměř všechny profese v životě současné společnosti. Je to moderní řemeslo, které přispívá a pomáhá konstruovat hodnotné jáství*.

* V originále „self-hood“

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- 1 Beck, U. The reinvention of politics, str. 21-22. In Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization*. Stanford, California: Stanford University Press, 1-55.
- 2 Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press. str. 1
- 3 Helmstetter, S. (1989). *Choices*. New York: Product Books, str. 104
- 4 Jaspers, K. (1930/1951) [překlad Eden a Cedar Pau]. *Man in the Modern Age*. New York: Doubleday Anchor Books.

POSTMODERNÍ KARIÉROVÉ A PROFESNÍ PORADENSTVÍ: KONSTRUUJEME MOŽNÉ BUDOUCNOSTI

Úvod

Tato kapitola je zamýšlena jako rozhovor autora s čtenáři o projektu přehodnocování a vytváření nových koncepcí a praktických metod, používaných v oboru kariérové a profesní **poradenství**, jež by měly odpovídat potřebám lidí, žijících v raně postmoderní společnosti. Nakolik mi to mé omezené schopnosti dovolí, pokouším se v představách nahlédnout do nadcházejícího století a podat vysvětlení, proč je dle mého mínění nutné rekonstruovat stávající koncepcie práce v oblasti kariérového a profesního poradenství. Dále představím několik hlavních myšlenek týkajících se toho, kudy by se tyto naše snahy mohly v nadcházejícím století ubírat. Mé výpady do sféry vznikajících podmínek života společnosti jsou celkově „konstruktivistické“. Asi nejdůležitějším tématem této kapitoly je potřeba revize koncepce poradenství – je načase sesadit tento zbankrotovaný nástroj rozumu a severoamerické psychologie z trůnu a zasadit jej do nových výchozích podmínek, utvářených znalostním a kulturním know-how rozvíjejícího se života postmoderní společnosti. Uvedu také názor, že poradenství je jedním z mnoha typů sociální „pomoci“ a jedná se o konstruovaný interpersonální proces, v jehož průběhu spolu poradce a klient vyjednávají, konstruují a vzájemně se učí, jak ve svém snažení dosáhnout úspěchu. Sdělím své přesvědčení, že největší význam současné poradenské práce spočívá v pozorování, popisování a interpretování toku každodenních zkušeností a společensko-kulturního života s jeho vícečetnými realitami, fuzzy logikou a neurčitostí. Poradenství jako profesi příliš nepomáhá předstírat, že se jedná o vědecké úsilí¹. Podaří se profesnímu poradenství zbavit se své zastaralé podoby přijaté v 20. století a kvazi terapeutického, pseudovědeckého počínání, jež povyšuje poradce - na základě jeho teoretických vědomostí a znalostí o stavu vědeckého výzkumu - do pozice odborníka (poradce jako vědec) a klienta obvykle zařadí do kategorie bezmocné nádoby, která má počkat, až bude naplněna odbornými vědomostmi a dovednou intervencí ze strany profesionálů v oboru odborného vedení a poradenství?

Deset kritických úvah o přeměnách života společnosti na počátku 21. století

Lidem, kteří se snaží zorientovat v životě společnosti, kde je lidská existence utvářena na základech racionality a ekonomiky, se dostává toho nejhoršího z obou možných světů.

1. Oblíbená fráze naší doby říká, že všechny instituce a společnosti na celém světě procházejí nebo již prošly výrazným procesem přeměny, jenž je součástí vývoje společnosti v globální, postindustriální, komodifikovanou a tržní společnost. Každá změna sociální struktury má přímý a výrazný dopad na životy jednotlivců, podobně jako kumulativní rozhodnutí jednotlivců ovlivňují sociální struktury. Proto je i v poradenské praxi nutné vidět všechny osobní problémy lidí jako svědectví o veřejných (politických) tématech a každé veřejné téma a politiku musíme vnímat jako to, co – alespoň u některých lidí – vytváří jejich osobní problémy. To ukazuje na potřebu vytvořit poradenskou sociologii, jež by doplnila psychologické rysy kariérového a profesního poradenství. Je možné přenést poradenskou práci do *socialis* každodenního života společnosti a vyčlenit ji z individualistické psychologické teorie?

2. Najít uspokojivé vysvětlení pro skutečnost, že „věci nejsou takové, jak bývaly“, se může zdát obtížné až nemožné; ovšem je zásadně důležité si uvědomit, že všechny právě probíhající makro-transformace, mají na každodenní život lidí² přímý a výrazný dopad. Vzorce těchto vlivů nejsou příliš viditelné ani předvídatelné, přesto jsou skutečné a pro jedince mohou představovat buď omezení nebo ty správné příležitosti v rámci jejich běžných denních činností v životě společnosti.

3. Vlivy působící z makro-úrovni (větší společenské změny) i mikroúrovni (každodenní život člověka) jsou pro někoho z nás příznivé a současně pro jiného škodlivé. A co víc, často bývají značně nepředvídatelné a vnášejí do života lidí nejistotu. Stejná transformace na makro-úrovni zasáhne různé jedince různým způsobem – do velké míry v závislosti na jejich umístění ve společnosti. Například ztráta zaměstnání může být pro někoho naprostou katastrofou a pro jiného představovat „příležitost“ něco změnit a najít si práci, která mu bude přinášet více uspokojení.

4. Postindustriální pracovní život a obecněji řečeno, společenský život je *nejistější, nepředvídatelnější a proměnlivější*, než bývala běžná denní existence většiny občanů v éře továren v 20. století. Nejde ani tolik o to, že se v současnosti odehrává více změn, ale o to, že probíhá více různých typů změn, rychleji a častěji. V nadcházejícím století čelíme existenci „mnohočetných voleb“, kdy už nikdo nebude skutečným odborníkem navždy – všichni jsme vystaveni

riziku, co se týče podmínek zaměstnání, zdraví a rodinného života. Během sledování směru, jemuž jsme dali přednost, se přesto musíme naučit orientovat v nepředvídatelných podmínkách a pomáhat lidem s jejich orientací je součástí poradenské práce a provázení. Nesmíme ani zapomínat na to, že někteří lidé, zejména ti, kdo byli vytlačeni na okraj zájmu společnosti, obvykle nemají při hledání svého místa příliš mnoho možností dobrých voleb v těch oblastech sociálního života, kde je možné konstruovat „dobrý život“. Ani sociální inženýrství kognitivně behaviorálních modelů poradenství ani romantické a do velké míry utopické vize humanistických a transpersonálních modelů nenabízí zvláště dobré mapy v neprobádaných a nejistých podmínkách postmoderního světa.

5. Institucionální změny řízení a ekonomické politiky spolu s modely fungování, jež jsou považovány za nutné pro ekonomické přežití institucí a korporací, někdy snižují či eliminují nárok jednotlivých zaměstnanců *podílet se na životě společnosti*. Například námezdní zaměstnanec se může náhle z pozice ekonomické životaschopnosti (pro sebe a závislé osoby) ocitnout v pozici blízké chudobě nebo ve skutečné chudobě. Pro tohoto člověka a lidi na něm ekonomicky závislé se okamžitě uzavírají dveře k různým typům participace na životě společnosti. Většina rozhodnutí, jež vedla k dislokaci tohoto jedince a redukci jeho oprávnění účastnit se života společnosti, leží mimo dosah jeho vlivu jako jednotlivce. Nikdy dříve nemusely miliony zaměstnanců čelit nepředvídatelným hydraulickým pohybům, přetrhávajícím staré vazby v rámci globalizující se ekonomiky. Jedním z hlavních cílů nové koncepce poradenských služeb by mělo být pomáhat lidem v jejich snahách o získání smysluplné účasti na životě společnosti. Jinak řečeno, k práci profesního poradce patří pomáhat klientům v hledání „únikových cest“ ze stavu marginalizace.

6. Koncem 20. století se většina společenských řádů pokouší přejít na model racionality, v němž se pro oblast společenského života stále více používají hodnoty efektivity, kvantifikace, kalkulace, předvídatelnosti a kontroly. Ritzer (1992) o tomto zasahování racionality do osobního životního prostoru jedinců hovoří jako o MacDonaldisaci společnosti⁴. V novém století tak nyní musíme čelit zmatkům, vytvářeným bleskurychlou výměnou informací, peněz a moci, která je umožněna mikročipy a dalšími pozůstatky „vědeckého řízení“, zahájeného Frederickem Taylorem a jeho studii času a pohybu⁵. Restaurace typu fast-food představují symbol kultu strojové výkonnosti. Hodnoty kultu strojů jsou doprovázeny dalšími pokusy korporací a médií ovládaných reklamou – předkládat iluzi vědomí „štěstí“, která předpokládá, že se každý „má dobře“, třebaže je na dosažení tohoto stavu zapotřebí brát uklidňující prostředky. Obhájci takové racionalizace společnosti i nadále vyznávají modernistickou víru v pokrok, kterou tak dobře popisuje George Orwell ve své *Cestě k Wigan Pier*⁶:

Všechnu práci, kterou dnes děláme rukama, budou potom dělat stroje; dřevo i kámen se bude vyrábět z gumy, skla nebo oceli; nikde nebude nepořádek, bezradnost, divočina, divoká zvířata, plevele, nemoci, chudoba, bolest – a tak dále a tak dále... hlavně uspořádaný svět, efektivní svět. (str. 189).

Lidem, kteří se snaží zorientovat v životě společnosti, kde je lidská existence utvářena na základě racionality a ekonomiky, se dostává toho nejhoršího z obou možných světů. Na jedné straně jsou vystaveni nepředvídatelnosti a nejistotě, která je mimo jejich kontrolu. Na druhé straně jsou lapeni ve světě strojových hodnot, kdy se očekává, že „život bude stále lepší a lepší“, ale pro různé skupiny nemajetných nebo marginalizovaných osob rozhodně není. Kromě toho se díky přívětivosti k druhým (Riesman)⁷ a šťastnému myšlení (Marcuse)⁸ stává autentická autonomie a schopnost postavit se za sebe značně problematickou, „protože ve společnosti založené na předstírání se člověk nemůže hněvat na milé a šťastné lidi“⁹.

Dokáže se kariérové a profesní poradenství vyprostit z odlidštěných a ubíjejících vlivů taylorismu, behaviorismu a tovární éry? Továrna, škola i poradenské služby bývají až příliš často dalším z racionálních modelů účinnosti a efektivity. A kde je prostor pro morální úvahy, společnou práci pro dobro všech a respekt k jiným prostě proto, že jsou to lidé?

Jízdou po dálnici se toho člověk o Americe dozví víc, než ze všech institucí sociálních věd¹¹ v zemi.

7. Neměli bychom mlčky přehlížet, že je život dnešní společnosti organizován tak, aby některým umožňoval „dobrý život“, který se stále zlepšuje. Vytváří také *rozdíly, vyloučení a marginalizaci* pro ostatní. Dnešní instituce požadují možnost volby a emancipaci a zároveň vytvářejí spíše mechanismy potlačování, nikoli seberealizace^{10*}. Poradci by se zřejmě měli distancovat od romantického a nedosažitelného cíle seberealizace a sebenaplnění a raději pracovat pod heslem „připojte se k nám v našem úsilí demarginalizovat status občanů a lidí“.

8. Existují únikové cesty z pasti hodnot racionálního kultu strojů? Z marginalizace a vyloučení (z účasti na životě společnosti), jež zakouší tolik lidí? Z projevů zbavených emocí, prohlášení typu „jsem v pohodě“, „bud' šťastný“, „uživej si“ – tváří v tvář monumentálním důkazům, že by člověk měl být rozhořčený a bránit se? Nebo jsou oblasti vyloučení a marginalizace samy těmito únikovými cestami, které instituce prostě koptovaly a nahradily předstíráním? Je technologizace profesního poradenství, která probíhá ve formě různých „elektronických“ průvodců jen dalším způsobem, jak vlákat skutečné poradenské služby do chřtánu mikročipových strojů? Je profesní poradenství něco víc, než jen rychlý přístup k dostatku „informací“? A co morální úvahy a existenciální myšlenky o vlastním osudu a volbě?

9. V dnešní době není možné uvažovat o individuální existenci mimo institucionální život. Životní cesta jednotlivce je vlastně trajektorií institucionálním kontextem. Individuální já je nevyhnutelně stále více reflexivně organizovaným projektem. Každý člověk je čím dál více odkázán sám na sebe při konstruování své osobní identity, svého já i hledání vlastního směru

* V originále actuation of self

v institucionálním životě. Jsme tím, za co se považujeme. Samozřejmě, že nikdo nemůže svobodně dělat přesně to, co si zvolí – všichni čelíme mnoha omezením a kontextuálním vlivům. V konečné podobě však přesto vytváříme sami sebe. Postupně se vytrácejí tradiční síly, které poskytovaly vedení (klan, rodina, církev, komunita) – a jsou nahrazovány vlivy, zprostředkovanými elektronicky. Životní plány, riskování, zkoušení, snaha formulovat cestičky ke kolonizaci vlastní budoucnosti, rozšiřování své přítomnosti do budoucnosti, kterou si představujeme – hledání únikových cest ven z marginalizace, hledání zdrojů pomoci – to všechno jsou faktory, které představují některá z témat obsažených ve formování sebe jako osobního projektu. A neovlivňují i budoucnost poradenských modelů a praxe?

Každý člověk je při konstruování své osobní identity, svého já i hledání vlastního směru v institucionálním životě stále více odkázán sám na sebe. Jsme tím, za co se považujeme. Samozřejmě, že nikdo nemůže svobodně dělat přesně to, co si zvolí – všichni čelíme mnoha omezením a kontextuálním vlivům. V konečné podobě však přesto vytváříme sami sebe.

10. Kde a kým jsme dnes? Jsme většinou pěšci nebo máme možnost autentické volby? Můžeme si vybudovat existenci jako „skutečná bytost“ s rozumným stupněm autonomie? Ptáme se odborníků? Žádný z nich nepředpověděl pád Berlínské zdi, ani náhlý rozpad Sovětského svazu. A co prudký rozmach asijských ekonomik z let 1995-97 a koncem roku 1997 jejich divoká destabilizace? Dokázali to ekonomové obecně předpovědět? A co pád pesa v Mexiku? Kdo předpověděl fenomén AIDS? Větší a větší počet odborníků v oborech medicína, psychologie a přírodní vědy vede k užší a užší specializaci. Přesto je každý z těchto odborníků laikem téměř ve všech aspektech života společnosti. Ve společenském životě se orientujeme pomocí kulturní hypotézy a „psychologie nejlepšího odhadu“. Praktické problémy řešíme tak, že fungujeme jako brikolér. Sbíráme materiál, který máme po ruce – kulturní znalosti – a vymýšlíme řešení. Neměla by být poradenská práce spíše o tom – než-li se pokoušet nacpat lidi do diagnostických kategorií, které slouží potřebám systému, ale mnohem méně dotyčnému člověku? Není profesní poradenství více *brikoláž* než odborná strategie, opírající se o formální teoretizování a abstraktní uvažování?

Jean Baudrillard tvrdí, že se toho člověk jízdu po dálnici o Americe dozví víc, než ze všech institucí sociálních věd¹¹ v zemi. Toto šokující prohlášení o postavení expertů v postmoderní společnosti nejsme schopni prokázat ani vyvrátit. Svým popisem lidí jako „kláves klavíru“ nebo „zarážek k zajištění dveří“ – což jsou starší verze moderní fráze „kolečko v soustrojí“ – připomíná hlavní postavu Dostojevského *Zápisů z podzemí*. Obraz společnosti a jejích členů, které načrtli Dostojevský a Baudrillard, jakoby vycházel z touhy zůstat svobodný, z potřeby odmítnutí nechat se definovat, kategorizovat a chovat v holubníku. Podobné obrazy jsou otravné a matoucí, přesto přitáhnou naši pozornost k faktu, že nepředvídatelné nelze předvídat, že postmoderní svět je možná o něco víc, než jen koláž závislých, vykořeněných, kroužících fikcí.

Alespoň nás přinutí uvažovat o tom, jak je současný život společnosti chaotický a neuspořádaný, přestože nám deterministické síly trhu a modernity předkládají iluzi (simulaci) racionálního pořádku, pokroku a efektivity.

Zřejmě nejpádnejším důvodem pro novou podobu poradenské profese je fakt, že ti, kdo ji praktikují dobře, dokáží nacházet užitečné způsoby, jak lidem pomáhat převzít odpovědnost za vlastní život (alespoň do větší míry, než obsahuje role oběti nebo bezmocného) a jak jim pomáhat konstruovat udržitelné vzorce a vztahy v každodenní práci a osobním životě. Vysloužilé modely a strategie kariérového a profesního poradenství se zabývají „předpovídáním“ budoucnosti. Máme však stále více důvodů se domnívat, že budoucnost (kariérových a profesních pracovníků) lze předpovídat čím dál méně. Je možné zreformovat poradenskou profesi tak, abychom lidem dokázali pomáhat „zmapovat“ si možnou budoucnost a dokonce i „vymyslet“ si budoucnost v podmínkách nejistoty a rychlé sociální evoluce?

Shrnutí úvah

Hledíme-li vpřed, do křišťálové koule vyvíjejících se postmoderních podmínek přítomnosti a budoucnosti, můžeme si představit formy kariérového a profesního poradenství, které se značně liší od poradenských modelů, uplatňovaných v právě končícím století. Člověk je projekt – dnes mnohem více odkázán sám na sebe následkem mizení tradičních impulzů v mnoha společnostech v kombinaci s přímým propojením individuálních životních šancí s globální ekonomikou. Neurčitost, nahodilost a nepředvídatelnost mimo jiné vyžadují, abychom zpochybnili samotnou koncepci „celoživotní kariéry“ či lineárního profesního rozvoje. Poradci již svým klientům nemohou nabízet stabilní dlouhodobý plán rozvoje kariéry, podle nějž člověk prochází předvídatelnou řadou vzdělávacích kroků a objevuje se na rovině předvídatelného a trvalého zaměstnání. Různé „teorie“ rozvoje, jež byly vyvinuty v industriální éře, již nejsou funkční. Poradci potřebují nové nápady, jak plnit svůj úkol a pomáhat lidem, jejichž každodenní život je dnes otevřenější vůči náhodě a riziku, a kteří čelí trvale se měnícím podmínkám v životě společnosti. Nejlepší by asi bylo připustit, že jediná „kariéra“, co zbývá, je náš vlastní život. A možná by bylo dobré pochopit, že četné poradenské teorie nejsou o nic víc než konstrukce izolovaných akademiků a tudíž by měly být nahrazeny koncepcí poradenské práce, která se zaměřuje na plánování „života“ a ne „kariéry“ nebo „profesního postupu“. To znamená používat modely poradenství, které se zaměří na koncepci dynamické životní změny a konstrukce osobně smysluplných projektů a činností, s jejichž pomocí lidé odrazí plenění marginalizace a vytvoří si sice provizorní, ale stabilní identitu v postmoderním životě společnosti.

Deset kritických úvah o transformaci kariérového a profesního poradenství

1. Člověk, který se nachází v proměnlivém a nejistém kontextu, se musí naučit udržet si směr svého vlastního života. Nedokáže-li převzít odpovědnost za svůj život, někdo jiný to jistě udělá za něj. Každý z nás se na sebe musí dívat jako na reflexivně zorganizovaný projekt². Konstruovat sebe jako vlastní projekt (úsilí naplánovat si život) znamená konstruovat a udržovat si koherentní, neustále přehodnocované vyprávění životopisného příběhu. Sebekonstrukce se odehrává v kontextu mnohočetných voleb, k jehož výrazným rysům patří nahodilost a riziko¹³.

2. Má-li poradenská profese sehrát důležitou roli při formování životů v novém století, musí být ochotna projít transformací. Jako had musí být ochotna svléknout si kůži z 20. století, přestože to pro ni bude na nějakou dobu znamenat slepotu, nejistotu a hledání. Poradenská praxe přetrvává z biblických dob. Poradenská profese je stará sotva půl století. Pochází z éry profesionálů, z éry továren a vyvíjela se jako jistý typ taylorovských snah. Poslední dobou se dostala pod nadvládu účetních a ekonomů, stala se tudíž předmětem důrazných výzev k větší efektivitě, lepší prokazatelnosti, větší specializaci a vyššímu vědeckému postavení. Tyto požadavky jsou funkcí institučních potřeb, globalizujících se trhů, konkurence na trhu a nemají příliš společného s dobrými poradenskými službami, které jsou *humanitní* a nikoli ekonomickou činností. Mezi institucemi zůstává dobré poradenství praktickou činností, během níž jsou možné diskuse jednoho člověka s druhým a při níž lze nalézat řešení problémů v zájmu *jedince*. Je to sdílený morální prostor, kde se lze setkat s pochybami, nejistotami, plány, tajemstvími, nadějami, strachy a kde lze provádět sebekonstrukci v emocionálním bezpečí a relativním soukromí. Poradenská práce se zaměřuje na „lidskou stránku“ a ne na efektivní procesy.

Záměry nemůžeme pochopit, pokud ignorujeme kontext, v němž se odehrávají¹⁷.

3. Ústředním požadavkem na revidovaný obor poradenství je, že se jedná o *morální podnik*. Jak uvádí Rorty⁴, máme povinnost naslouchat příběhům, které nám lidi vyprávějí, nejen proto, že jen oni mohou vědět, co tím vlastně myslí, ale také proto, že *jsou to lidské bytosti jako my*. Život společnosti je čím dál více technologizovaný, byrokratizovaný, je vystaven institucionálnímu vlivu. Poradenská práce zůstává lidskou snahou, jež může ještě stále věnovat přímou péči a pozornost lidem a jejich potížím. Přesto dovolila, aby bylo kooptována jako služba institucím a kvůli tomu je stále více v nebezpečí, že ztratí svou hodnotu pro jednotlivce. Nejspíš neexistuje způsob, jak poradenské služby od požadavků institucionálního řízení osvobodit – lze se však dohodnout na zdravějším vztahu mezi nimi. Nicméně dříve, než k tomu bude moci dojít, potřebuje poradenská profese revizi, která by ji umístila do pozice, v níž bude pro lidi

relevantní, a která bude odpovídat tomu, jak dnes prožívají své životy – kde se nacházejí v životě společnosti a jak na ně působí neustálé proměny jejich zkušeností a životního prostoru.

4. Způsob, jakým lidé prožívají své životy, se velmi podobá tomu, jak se píšou nebo vyprávějí příběhy. Nebo, abych to řekl jinak, příběhy mají velmi silný – dokonce až určující – vliv na naše životy a celou společnost. Příběhy a jazykové nástroje, které se používají k jejich vyjádření, nejsou typické jen pro individuální zkušenost, ale také vytvářejí osobní reality a jsou součástí procesů transformace, jimiž musí lidé procházet, když si hledají udržitelné cestičky kulturou. Poradenská profese musí začít využívat poznání disciplín jako jsou studium kultury a literární teorie a musí zmenšit svou závislost na železné kleci vědecké psychologie. Lidské životy lépe popisuje Lyotardova metafora „svět jako text“¹⁵, než metafora lidského života jako systému chování nebo systému kognice a chování, kterou obhajuje vědecká psychologie. I vědecké snahy lze považovat za jistý typ konverzace a vědecké texty představují jednotlivé hlasy v této konverzaci¹⁶.

5. Adekvátní pochopení pro činnost lidí musí brát v úvahu: význam, účel, záměry a důvody. Krom toho, podobně jako jsou záměry životně důležité pro pochopení lidské činnosti, nemůžeme pochopit záměry, budeme-li ignorovat kontext, v němž se odehrávají¹⁷. Modely poradenství a profesního poradenství musí najít způsob, jak pracovat s osobními významy, účelem, záměry, a jak se od zaměření na „chování“ přesunout ke smysluplným aktivitám, které vytvářejí sebepocitování. Otázka zní: Dokáží poradci a poradenští pedagogové (kteří jsou socializováni ve formách poradenství a modelech profesního poradenství podobných tomu americkému) najít způsob, jak se od tohoto přehnaně psychologizujícího přístupu osvobodit a vytvořit modely poradenství a profesního poradenství, které budou kulturně citlivé a situované v životě současné společnosti?

Život je pátráním (po cílech, jež se vytvářejí v jeho průběhu) a ne hledáním (předem definovaných cílů).

6. Přijmeme-li koncepci jednání, která nahradí koncepci chování, přesouváme odpovědnost za činnost bezvýhradně na ramena aktéra (původce jednání). Krom toho tím otevíráme cestu třem důležitým a relevantním tradicím myšlení, jež mohou být novému poradenství v nadcházejícím století prospěšné.

První z nich je literární teorie (hermeneutika) vytvořená Paulem Ricoeurem¹⁸, který tvrdí, že smysluplný čin lze vnímat jako text a naopak. Pro smysluplný čin jsou charakteristické tři rysy, jež jsou podstatné i pro psaný text. Zaprvé, zapsáním se čin stává předmětným (zapíše se slovy a tím se vytvoří veřejný záznam) a osvobozuje se tak ze subjektivní moci jednotlivce. Zadruhé, smysluplný čin v sobě nese význam přesahující kontext okamžiku, v němž k němu

dochází. Zatřetí, smysluplný čin lze číst jako „otevřené dílo“ nebo řadu následných kroků. To rozšiřuje teorii interpretace do oblasti sociálních věd a pragmatických praktických aplikací jako v poradenské práci.

Druhou důležitou tradicí, kterou mohou poradenští teoretici díky koncepci smysluplných činů využívat, je fenomenologie, již do sociálních věd zavedl Alfred Schutz¹⁹ a jeho studenti Peter Berger a Thomas Luckman²⁰. Fenomenologie otevírá dveře studiu přímých zkušeností, nad nimiž ten, kdo je zažívá, přemítá. Jádrem poradenské práce spočívá ve schopnosti popsat a interpretovat žitou zkušenost.

Třetí významnou tradicí je socio-kulturní přístup k chápání lidí a jejich jednání. Tento interdisciplinární přístup volně spojuje různé směry do společného předmětu studia, zabývajícího se **psychologií činnosti** rozpracovanou ruskými teoretiky jako byl Leontěv, **psychologií „socializace“**, jak ji rozvíjel americký sociolog a pragmatista G. H. Mead²², **symbolickým interakcionismem** (Howard Becker²³, Norman Denzin²⁹), etnometodologií (Harold Garfinkel, Harvery Sacks) a **narativní perspektivou** (Jerome Bruner, Donald Polkinghorne) a **perspektivou hlasu** (Michael Bachtin*). Tato značně různorodá skupina vědců došla ke stejným závěrům, že lidské jednání má svůj původ v kulturních, sociálních, komunikativních a lingvistických procesech. Svými osobně smysluplnými činy zasazenými do osobního kontextu vytvářejí lidé své životy. Do-káže se teorie poradenství a profesního poradenství posunout tímto intelektuálním směrem?

7. Vidět lidský život jako hlasem vyjádřenou, narativní strukturu ukotvenou v činech aktéra jako textu, předpokládá nepředvídatelnost. To by podle MacIntyre³⁰ nemělo být považováno za závadu, ale za klad, protože způsoby vysvětlení nabízené konstruktivním, narativním přístupem dokonale odpovídají typům jevů, které se usilují vysvětlit. A co je nejdůležitější, nepředvídatelnost neznamena automaticky nevysvětlitelnost. Lidé jsou za své činy zodpovědní. Každý život je žit s nějakým cílem, jenž se vytváří v jeho průběhu. Nejdůležitějším aspektem života směřovaného k nějakému cíli není ani tolik dosažení tohoto cíle, jako formulace a reformulace cílů. Život se nedefinuje na počátku, a nesleduje ani pečlivě směr (cíle), který mu nabídne někdo jiný. Cirkulární teleologii prožívaného života nazývá MacIntyre narativním pátráním. Život je pátráním (po cílech, jež se vytvářejí v jeho průběhu) a ne hledáním (předem definovaných cílů).

Podle Jerome Brunera je metoda vyjednávání a znovu vyjednávání významů pomocí jazyka jedním z největších úspěchů vývoje člověka. Empirická věda nachází vysvětlení tak, že nějakou událost uzná za projev všeobecně platného zákona nebo příklad příslušnosti do jasně dané kategorie. Narativní vědění dosahuje vysvětlení naopak propojením událostí s lidskými projekty. Vyprávění neprokazuje** vysvětlení, ale odhaluje*** ho. Skutečné i fiktivní příběhy mají podobnou strukturu. Jejich hodnota či užitečnost se vyjednává podle dané situace. V rámci vyprávění hrají ve vyjednávání hodnoty svou roli eventuální možnosti, estetika, politika a věrohodnost. V běžném životě pak vidíme, jak se prostřednictvím výměny příběhů vytváří mezilidské vztahy, a jak se spolu lidé vyrovnávají díky této výměně. Bylo by možné převést pozornost poradenské práce od behaviorálního a racionalistického způsobu myšlení směrem k textům, hlasu, příběhu, naraci a oblasti osobních významů?

* Místo termínu hledisko volí Bachtin pojem hlas (klade důraz na orální ráz výpovědi).

** V originále „demonstrate“ – projevít, předvést, dokázat

*** V originále „exhibit“ – ukázat, vystavit, předložit

Mohou si dva mluvčí (poradce a poradce) vůbec někdy plně porozumět?

Možná bude nutné znovu promyslet koncepci empatie a cíl vzájemného porozumění, jenž se stal sine qua non veškeré poradenské práce. Například, přijmeme-li Bachtinovu představu³¹ permanentního dialogu, budeme nacházet stále více důvodů pochybovat o patřičnosti empatie. Komunikace, která má přinést pochopení, asi více souvisí se schopností mluvčích udržet si jistý odstup, než se snahou o dosažení „vzájemného“ porozumění. Mohou si dva mluvčí (poradce a poradce) vůbec někdy plně porozumět? Ne. Hlavní význam jejich konverzace spočívá vlastně v tom, že uznají svou rozdílnost. Dobrá komunikace nepředstírá, že dosáhla dokonalé shody mezi mluvčími – respektuje hranice a vyjasní body, v nichž se názory liší, rovněž to, co mají společné. Konverzace se tak pod vlivem Bachtinovy koncepce stává vyjednáváním či procesem konstruování společenské reality, v níž žádná ze stran přesně neví, jak to ten druhý myslí. Empatii je třeba zrekonstruovat tak, aby obsahovala alespoň jednotlivé prvky celku. Jedním z nich je pátrání po vzájemném pochopení – jistém typu citového vědění. Stejně důležitá je však potřeba usilovat o vyjádření rozdílnosti. Empatie dále spočívá v tom, že jeden člověk je „svědkem“ jinému člověku. Vidět, slyšet a nenarušovat procesy *odlišení druhého člověka**. Empatie konečně vyžaduje, aby jedinec, který se zapojuje do aktu empatie, byl schopen reflexivity – je schopen nést svědectví vlastního „já“ a mentálních procesů. Rekonstruovat empatii podle těchto úvah znamená zachránit ji před instrumentalismem kognitivního behaviorálního, v jehož rámci byla do oboru poradenství vpuštěna jako jedna z mnoha dovedností.

Z takové sociálně konstruktivní perspektivy se poradenský rozhovor (a kariérové poradenství) vyznačuje především představou *idejí, které se rozvíjejí* během toho, jak se k nim člověk konkrétně dopracovává v lingvistickém prostředí poradenského rozhovoru a o něco obecněji v rozhovorech, týkajících se životních plánů. Tato perspektiva je poměrně blízká Vygotského názoru, že nejlepší je vycházet z toho, že tím, jak se lidé pouští do různých činností, neustále konstruují svůj životní prostor a vlastní reprezentace tohoto prostoru. Aktivní proces sociální konstrukce jasně odráží daný stav, který předpokládá Vygotskij, se zabývá stejnou měrou tím, jak si člověk mění svou realitu, jako přijímáním informací³². Bude-li se poradenství a kariérové poradenství vážně zabývat těmito alternativními způsoby popisování lidského chování – v nichž hlas, umístění ve společnosti, sebekonstrukce, významy a pomíjivost se stávají součástí intelektuálních zdrojů poradenských teoretiků – získají tím poradenské služby estetickou stabilitu jako součást kulturní citlivosti a nebudou se prezentovat jen jako vědecká behaviorální odborná kvalifikace.

Psychologické vědění může k poradenské práci významnou měrou přispívat – podobně jako další formální disciplíny – ale nemělo by již nadále poradenskou praxi vládnout.

8. K jedné historické události se může vázat nekonečné množství příběhů (verzí), které si nárokuje její vysvětlení. V tomto případě nelze použít pevně daná kritéria a kategoricky pro-

* V originále „human other“

hlásit, že jedna verze je pravdivá nebo lepší než jiná či všechny ostatní verze. Jediný způsob, jak se mezi nimi rozhodnout, je použít vyjednávání. Při práci s naracemi a příběhy se člověk nedokáže vyhnout „chybám“ a nejistotě anebo pomoci si matematickou analýzou či stanovením měřítek. Naopak je třeba zahájit vyjednávání, které bude samo podmíněné kontextem. Pomocí důvodů, důkazů, prohlášení o hodnotách, objasnění toho, čemu člověk věří a dočasněho uspořádání lze dojednat shodu nebo dosáhnout dohody. Je možné rozpoznat jisté vlivy a identifikovat některá propojení. Nakonec však narativní vědění ponechává přesnou povahu vlivů a spojení otevřenou. Neurčitost nelze podříditi určitosti, příčiny lze vyvozovat, ale ne dokázat. Narativní vědění může poradce přivést blíže životu tak, jak je žit, ne životu, jenž je kalkulován. Není snad poradenská profese skutečně spíše *brikoláží*, jež využívá strategii „nejlepšího odhadu“, než rádo by vědou o chování?

9. Poradenské služby předpokládají jisté *sociologické kompetence*³³ – ty poradci umožňují vnímat, že osobní problém je téměř vždy také rubovou stranou problému veřejného. Problémy nespočívají v hlavách jedinců, hledat je musíme v sítích vztahů, jimž obvykle říkáme společenský život, nebo – obecněji – kultura a společnost. Nová koncepce poradenského modelu může lidem pomoci uvidět, že „problémy“ lze většinou efektivněji kategorizovat a výrazněji zmírnit, jsou-li považovány za součást intertextuální sítě existence a ne za subjekty, prodlévající uvnitř hlavy dotyčného.

10. Svou povahou je poradenství metoda, zaměřená na kulturní diverzitu³⁴. Pomoc poradce lidé vyhledají, jestliže jsou zmateni, omezení nebo zraněni společenskými zvyklostmi. V podstatě hledají pomoc s nalezením odpovědi na otázku: „Co se to tady děje?“, kdy *děje* znamená společenské záležitosti - vzorce, procesy, rámce, vztahy - a *tady* znamená v jejich bezprostředním životním prostoru, současném kontextu, situaci nebo s ohledem na jejich umístění ve společnosti, což vše je definováno kulturně. V uplynulých padesáti letech se poradenské služby nacházely pod nadvládou individualistické behaviorální psychologie. Poradenské aktivity se zaměřují na kulturní diverzitu a jedná se o specifickou sociální činnost s vlastními kompetencemi. Psychologické vědění může k poradenské práci významnou měrou přispívat – podobně jako další formální disciplíny, ale nemělo by již nadále poradenskou praxi *vládnout*.

Závěrečné úvahy

Doufám, že k některým změnám, jež považuji za nutné proto, aby profesní poradenství a profesní růst odpovídaly potřebám lidí v podmínkách postmoderní doby, dojde ještě za mého života.

V této kapitole jsem předložil spoustu myšlenek, jejichž záměrem bylo vyvolat v myslech čtenářů napětí.

Tvrdím především, že:

- Život společnosti prochází mnoha přeměnami a je ovlivněn postmoderními trendy.
- Modely poradenství a kariérového poradenství pocházejí z industriální éry a okamžikem vstupu do 21. století ztrácí svou účinnost.
- Potřebujeme nové intelektuální zdroje, jež nám umožní revizi oboru, a díky nimž dokážeme vymyslet nové formy poradenství a modelů pracovního života, které odpovídají životu současné společnosti.
- K nově se *rozvíjejícím myšlenkám* v oboru poradenství a kariérového poradenství patří narativní techniky, koncepce hlasu, mnohočetných realit, rozdílů, sociální konstrukce a nepředvídatelnosti. Ve svých dřívějších pracích jsem učinil počáteční pokusy o ustavení *sociodynamického poradenství* jako nové formy poradenství a tyto *vznikající myšlenky* jsem použil. Právě mi bylo 70 let. Doufám, že k některým změnám, jež považuji za nutné proto, aby profesní poradenství a profesní růst odpovídaly potřebám lidí v podmínkách postmoderní doby, dojde ještě za mého života.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- 1 Peavy, R.Vance (1996). Counselling as a culture of healing. *British Journal of Guidance and Counselling*. 24, 141-150.
- 2 Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity*. Palo Alto: Stanford University Press.
- 3 Beck, Ulrich (1994). The reinvention of politics: Towards a theory of reflexive modernization. In Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization*. Stanford: Stanford University Press 1-55.
- 4 Ritzer, George (1992). *The MacDonalization of Society*. London: Sage.
- 5 Taylor, Fredrick (1947). *The Principles of Scientific Management*. New York: Harper.
- 6 Orwell, George (1937/1958). *The Road to Wigan Pier*. New York: Harcourt Brace.
- 7 Reisman, David (1950). *The Lonely Crowd*. New Haven, CT: Yale University Press.
- 8 Marcuse, Herbert (1964). *One-dimensional Man*. Boston: Beacon Press.
- 9 Mestrovik, Stejpan (1997). *Postemotional Society*. London: Sage.
- 10 Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- 11 Baudrillard, Jean (1986). *America*. London: Versa, str. 55
- 12 Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press
- 13 Beck, Ulrich (1986/1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- 14 Rorty, Richard (1982). *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 15 Lyotard, Jean (1979/1986). *The Postmodern Condition: A Report of Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- 16 Okeshott, Michael (1959/1991). *The voice of poetry in the conversation of mankind. In Rationalism in Politics and Other Essays*. 488-541. Indianapolis: Liberty Press.

- 17 Schutz, Alfred (1973). On multiple realities. In *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*. 207-259. The Hague: Martinus Nijhoff.
- 18 Ricoeur, Paul (1981). The model of the text: Meaningful action considered as text. In John B. Thompson, ed. a překlad, *Hermeneneutics and the Human Sciences*, 197-221. Cambridge: Cambridge University Press.
- 19 Schutz, Alfred (1973). On multiple realities. In *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, 207-259. The Hague: Martinus Nijhoff.
- 20 Berger, Peter & Luckman, Thomas (1966). *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday.
- 21 Lenontěv, A.N. (1981). The problem of activity in psychology. In *The Concept of Activity in Soviet Psychology*, ed. J.V. Wertsch. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- 22 Mead, G.H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- 23 Becker, Howard (1970). *Sociological Work*. Chicago: Aldine.
- 24 Denzin, Norman (1989). *Interpretive Interactionism*. Newbury Park, CA: Sage.
- 25 Garfinkel, Harold (1976). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- 26 Sacks, Harvey (1992). *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.
- 27 Bruner, Jerome (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- 28 Polkinghorne, Donald. (1987). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. N.Y.: State University of New York Press.
- 29 Bahktin, Michael (1981). *The Dialogic Imagination*. Austin, Tex.: University of Texas Press.
- 30 Macintyre, Alasdair. (1981/1990). *After Virtue*. London: Duckworth Press.
- 31 Bakhtin, Michai (1984) (trans. by Carl Emerson). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- 32 Wertsch, James. (1985). *Vygotsky and the Social Formation of Mind*. Cambridge: Harvard University Press.
- 33 Lemert, Charles (1997). *Social Things: An Introduction to the Sociological Lije*. New York: Rowman and Littlefield Publishers.

ČÁST II.

PORADENSKÁ PRAXE ZALOŽENÁ NA KONSTRUKTIVISMU

PŘEDMLUVA K II. ČÁSTI

V této části knihy představím a popíši praktické úkoly, které stojí před konstruktivistickým poradcem a také nástroje, které k plnění těchto úkolů využívá.

Již jsem zdůraznil, že konstruktivistická poradenská praxe nefunguje způsobem „vaříme podle kuchařky“ – tedy že poradce nereaguje na základě předem daných formulí. Namísto toho, aby konstruktivistický pohled poradcům poskytoval nějaké předem dané návody, dává jim oprávnění a dodává odvahy, aby ve své práci, jejímž účelem je pomoci klientovi s jeho problémy, využívali vlastní i klientovu tvořivost, inteligenci, respekt a schopnost inovace.

Kdyby měl poradce používat předem dané postupy či formule, musel by vycházet z předpokladu, že lidé si jsou velice podobní a potíže prožívají dost podobným způsobem. Další předpoklad, ze kterého vychází metoda intervence, postupující podle předem daných návodů je, že poradce vždy disponuje většími znalostmi vzhledem ke klientovi a je ve vztahu k němu odborníkem.

Z pohledu konstruktivistického poradenství sice poradce má odborné vědomosti, pokud jde o objasnění konceptu životního prostoru a mapování i v některých aspektech komunikace. Nicméně, klient je odborníkem na svou vlastní životní zkušenost, a co se týče kulturních znalostí, může toho vědět víc než poradce. Předpoklady, týkající se kvantitativní vědomostí a větší odbornosti, jsou v konstruktivistickém poradenství rovnoměrně rozděleny mezi poradce a klienta.

Konstruktivistický pohled staví na rozpoznání a rovněž na uznání rozdílů, stejně jako podobností. Každý člověk je:

- v některých ohledech stejný jako všichni ostatní lidé,
- v některých ohledech podobný mnoha jiným lidem,
- v některých ohledech naprosto odlišný od všech ostatních¹.

Například všichni lidé si jsou podobní v tom, že potřebují jídlo, vodu a spánek a mají potřebu milovat a být milováni.

Každý z nás používá určitý jazyk (nebo jazyky) a tím se stává členem nějakého jazykového společenství, které sdílí s mnoha dalšími lidmi. Nicméně téměř každý den se setkáváme s druhými lidmi, se kterými nesdílíme stejný jazyk. Jsme podobní mnoha jiným lidem, pokud jde o naše pohlaví, naopak od jiných se zase v tomto ohledu zcela lišíme.

Přesto je každý z nás jedinečný v tom, jaké názory zastává, jaké má tělesné charakteristiky a jak žije. A žádný člověk na světě nemá přesně ty samé zkušenosti jako někdo jiný – životní příběh každého člověka je nevyhnutelně do určité míry jedinečný. „Signaturu“ v životním prostoru jedince nelze napodobit.

Nic takového jako průměrný člověk neexistuje. Průměr je statistický koncept a zamlžuje, co ve skutečnosti znamená být jedinečnou lidskou bytostí. Veškeré kategorie, klasifikace, typizace

a průměrování nemohou zachytit, co je míněno slovy „takový/taková jsem“. Ačkoliv klasifikace a kategorie mají v jiných kontextech svůj význam, měli bychom se jim při konstruktivistické poradenské práci vyhnout, neboť pouze zkreslují jedinečnost a jednotlivost.

Konstruktivistický rámec chápání je rovněž založen na předpokladu, že existují mnohočetné reality. Tento předpoklad má pro poradenskou praxi obrovskou hodnotu a sice v tom, že poradce je od počátku připraven uznat a ocenit rozdíly v mnoha dimenzích lidského bytí. Znamená to například uznat skutečnost, že každý jedinec je kulturně podmíněný* (což je další z konstruktivistických předpokladů) a bude nutně vidět, slyšet a konstruovat svět očima, ušima a mozkiem, které byly naučeny interpretovat ho z určité kulturní perspektivy.

Konstruktivistické poradenství je chápáno jako všeobecný proces nebo metoda, která zahrnuje nejrůznější úhly pohledu a nejrůznější možnosti. Odpadá tak potřeba vytvářet celou řadu specifických druhů poradenství, týkajících se určitých témat, jako například „rehabilitační poradenství“, „poradenství v oblasti vzdělávání“, „kariérové poradenství“ a tak dále. Používá se celostnější koncepce, která konfrontuje každého jedince s jeho/její celostí jakožto souborem rolí, charakterových rysů, součástí a fragmentů.

Samozřejmě, že vyvstává pochopitelná potřeba být informován a mít k dispozici údaje důležité pro danou situaci, jako například: mít informace o trhu práce, zdravotní informace, informace o vzdělávání a vůbec informace specifické pro konkrétní kontexty, ve kterých poradenská práce probíhá. Neznamená to však, že potřebujeme mnoho poradenských rolí, ale že každý poradce by se měl snažit být citlivý vůči situaci a kultuře svých klientů.

Čtvrtým klíčovým předpokladem konstruktivistické perspektivy, pokud ji použijeme na oblast poradenství, je předpoklad sociální konstrukce. Jsme to my sami, kdo vytváříme své životy, své významy, my budujeme své rodinné a sociální vazby a tradice, my jsme „tvůrci kultury“, my konstruujeme svůj životní styl, sebe sama, my vytváříme své projekty a vztahy. Samozřejmě si také z větší části vytváříme vlastní problémy a uskutečňujeme jejich řešení.

Tyto čtyři předpoklady – tedy předpoklad mnohočetných realit, předpoklad jedinečnosti, předpoklad vázanosti na kontext nebo kulturu a předpoklad, že my sami vytváříme svou osobní a společenskou realitu – představují základní pilíře konstruktivistického rámce chápání. Je důležité si uvědomit, že na těchto předpokladech staví veškeré praktické aplikace konstruktivismu v oboru poradenství. Spolu s dalšími předpoklady, které představím v jiných kapitolách této knihy.

Prvním a nejuniverzálnějším nástrojem, který konstruktivistický poradce využívá, je **konstruktivistický rámec chápání**. Tato perspektiva představuje mapu, na níž jsou zakresleny a oceněny prvky životního prostoru, jako je respekt, rozlišování, význam, uznání, ponechání svobody, péče, odpovědnost, odvaha, výběr, autonomie, věrohodnost a spolupráce. Konstruktivistická čočka, kterou se díváme, se snaží odečítat přímo z životní zkušenosti. Vše, co vnímáme, se reflexivně filtruje přes výše zmíněné předpoklady a šíří navenek jakožto komunikace, která je citlivá vůči vlastnostem životního prostoru, které jsem vymezil výše.

* V originále „culturally bounded“

VSTUP DO ŽIVOTNÍHO PROSTORU

Díval se na mne, jako kdyby se chtěl ujistit, že je v pořádku, když se mnou mluví.

Před několika roky jsem v létě pobýval v Calgary, kde jsem na tamní univerzitě vyučoval kurz skupinového poradenství. Mé semináře probíhaly každý den ráno a krátce po obědě jsem chodil tři míle pěšky zpět k domu přítele, u něhož jsem si pronajal pokoj. Jasně si vzpomínám na jeden horký, slunečný den. Odešel jsem z univerzitního kampusu a vydal se stezkou přes pastviny k novému sídlišti domků, kde přítel bydlel. Bylo to na okraji města, v prérii, teprve nedávno přeměněné z venkovské krajiny na městskou.

Byl horký a klidný den, kráčel jsem po cestičce v prérii, slyšel jsem zpívat ptáky a také jsem zaznamenal několik králíků, kteří pobíhali po cestě přede mnou. Jinak byla pole až na několik krav prázdná. V mysli jsem si probíral, co se stalo ráno na semináři. Asi po půl hodině jsem si všimnul muže, který scházel dolů s kopce po jiné stezce směrem ke mně.

Vypadal asi na 20 let a při chůzi se trochu potácel. Moje první myšlenka byla, že pil, nebo že je pod drogami. Pak se naše cesty protnul a já jsem si ho mohl prohlédnout více zblízka. Uvědomil jsem si, že způsob jeho chůze připomíná chůzi člověka s mozkovou obrnou.

Setkali jsme se a dali se do řeči. Muž byl tuctově oblečen, měl odřené džínsy, staré boty a na očích lehce pokroucené brýle. Rychle se na mne podíval a hned pohled odvrátil. Pozdravil mě hlubokým hlasem. Odpověděl jsem: „Jdete mým směrem?“ – „Ano,“ opáčil. Bylo docela těžké mu rozumět. „Ano, jdu tam dolů na kliniku,“ řekl a ukázal na nějaké červené budovy, vzdálené asi jednu míli dál po cestě.

Šli jsme spolu a mluvili o tom, jak je horko a jak toto pole brzy zmizí kvůli developerům, kteří tu postaví domy. Stále se na mne díval, jakoby se chtěl ujistit, že je v pořádku, když se mnou mluví. Brzy jsme byli v čilém hovoru a on mi řekl toto:

Jako malému dítěti mu určili diagnózu mentální retardace a na nějakou dobu byl dokonce umístěn do ústavu pro děti, které byly natolik postižené, že nebylo možné se o ně starat doma. Jeho rodiče byli chudí, a když mu bylo asi pět let, jeho otec z domova odešel. Bydleli ve starém venkovském bungalovu asi dvě míle nahoru směrem do kopce, na okraji pastviny, kolem níž jsme šli. Jeho matka se odmítla smířit s tím, že by měl žít v ústavu pro mentálně postižené, a když mu bylo asi dvanáct, nějak se jí podařilo dostat ho zpátky domů. Tak spolu ti dva žili v bungalovu a matka jezdila každý den autobusem do města, kde si vydělávala tím, že prala a žehlila lidem prádlo.

V tento moment přerušil své vyprávění a vyhrkl: „Tohle je nejlepší den mého života.“ Velmi mě tím překvapil a zeptal jsem se ho, jak je to možné. Všiml jsem si, že se mu oči plní slzami. „Dnešek je den, kdy začnu chodit do školy,“ řekl mi. „A dnes také dostanu nové brýle a nechám si spravit zuby.“ A stále mu tekly slzy po tvářích. Poslouchal jsem a díval se na něj úplně ohromený.

A znova opakoval: „Tohle je nejlepší den mého života.“

Po mnoha letech jeho matka nakonec zjistila, jakým způsobem ho dostat na kliniku (to byla ta červená budova před námi), kde se bude léčit a podstoupí rehabilitaci. Už se o to zjevně pokoušela mnohokrát, ale z nějakého důvodu uspěla až teď. Z kapsy košile vytáhl zmačkaný papír a podal mi ho, abych si ho přečetl. Došli jsme ke staré kládě. Navrhl jsem, abychom si na ní sedli a odpočinuli, a já si mohl ten papír přečíst. Měl jsem sebou chleba se sýrem a se šunkou, vytáhl jsem ho a nabídl mu půlku. Nejdřív odmítl, ale pak řekl: „No..., vlastně mám trochu hlad“ a moji nabídku přijal. Po přečtení dopisu a lékařského formuláře jsem zjistil, že se opravdu jedná o oficiální pozvánku na lékařskou konzultaci za účelem určení diagnózy a léčení na rehabilitační klinice. V dopise se psalo, že pokud se prokáže tímto formulářem, má nárok na vyšetření očí, předpis na brýle, zubní prohlídku a ošetření. Zároveň tam stálo, že klinika zařídí vše potřebné, aby mohl být zahájen výukový program podle jeho potřeb, a že se rovněž může účastnit rodinného poradenství. Jak jsme spolu jedli náš skromný oběd, vyprávěl mi ještě, že jeho matka dnes nemohla odejít z práce, ale že mu dala instrukce, kam má jít a co má říct. Řekl mi také, že neumí moc číst, skoro vůbec, a že vždycky snil o tom, že bude chodit do školy a že doufá, že brzy bude schopen číst. „Pak,“ pokračoval, „si budu moci najít práci a pomůžu mámě s placením účtů.“ A znova opakoval: „Tohle je nejlepší den mého života.“

Nemusím snad říkat, jak hluboce mě dojalo, co jsem se od tohoto mladého muže dověděl. Podal jsem mu ruku a pomohl mu vstát, když jsme se chystali pokračovat dolů po cestě. Teď už jsme šli bok po boku a já poslouchal zbytek jeho příběhu. Když jsme došli ke klinice, zeptal jsem se ho, zda ví, kde je vchod a on řekl, že ví. Jeho tvář byla špinavá od prachu a slz. Dal jsem mu paži kolem ramen a druhou rukou jsem vyndal kapesník a utřel mu tvář. Řekl mi, že doufá, že mi nevadilo, co mi povídal, a že o tom nikdy s nikým nemluvil, kromě své matky. Ujistil jsem ho, že mi řekl překrásný příběh, a že věřím, že je na dobré cestě k tomu, aby mohl žít lepší život. Krátce jsme si podali ruce a on se otočil a vydal ke vchodu do budovy.

O několik týdnů později, když jsem se chystal na návrat ze svého letního působiště, zastavil jsem se na klinice, abych se na svého přítele poptal. A opravdu, byl tam, účastnil se programu výuky čtení a psaní, měl nové brýle, a jeho zuby byly krásně bílé. Rád mě viděl a chtěl mi ukázat, jak se učí číst. Ještě jednou jsme si podali ruce a rozloučili se.

Ta příhoda se odehrála před 35 lety. A mně to připadá jako včera. Bylo to krátké a hluboké setkání na cestě prérií – nepravděpodobné setkání, které však názorně ukazuje, co znamená „vstoupit do světa druhého člověka“, což je prvním úkolem konstruktivistického poradce.

Během té doby, co jsme spolu kráčeli a hovořili, jsem s druhým člověkem spolu-konstruoval náš krátký vztah. Popíšu nyní deset věcí, které jsem udělal, abych napomohl rozvoji našeho vztahu, a jež mi pomohly získat vstup do životního prostoru druhého muže. V každé z těchto věcí se snoubí čin, význam a hodnota.

Na chvíli jsme se stali společníky na jeho životní cestě, která pro něj měla hluboký význam a hodnotu, což zanechalo nesmazatelnou stopu v mém životě a paměti.

1. K druhému člověku jsem přistupoval pozorně a se zájmem. Přestal jsem myslet na jiné věci a díky tomu ho plně vnímal.
2. Byl jsem si vědom svých předsudků (pití, drogy), proto jsem je odložil, abych mohl druhého člověka vidět takového, jaký „opravdu“ byl.
3. Aktivně, ale s respektem jsem se zapojil do konverzace a použil jsem jeho jazykovou úroveň, aniž bych mu dal najevo postoj nadřazenosti.
4. Byl jsem připraven naslouchat s údivem.
5. Důvěřivě jsem přijímal příběh druhého člověka. Zaujal jsem postoj „nevědění“ a dovolil jsem sám sobě dovědět se všechno od něj.
6. Šel jsem s druhým člověkem jako se sobě rovným, jako s někým, kdo si zaslouhuje moji úctu, soucítění a postoj spolupracujícího kamarádství.
7. Účastnil jsem se s druhým člověkem činnosti, při které jsme měli něco společného (jídlo).
8. Nechal jsem se „zasáhnout“, a to jak emočně, tak tělesně.
9. Podtrhnul a potvrdil jsem hodnotu a význam, jaký tento den a tato zkušenost pro druhého člověka měla. Hodnotu druhého člověka a jeho zkušenosti jsem dále potvrdil svou pozdější návštěvou.
10. Udělal jsem svůj díl „práce“ při spolu-konstruaci jedinečného lidského kontaktu tím, že jsem ukázal svůj respekt, zúčastnil se empatických, přijímajících činností spočívajících v naslouchání, mluvení a mlčení; dojal jsem se, nechal se zasáhnout, utvrdil jsem druhého v jeho hodnotě, sdílel jsem s ním jídlo a péči, utřel jsem mu tvář od slz a prachu. Na chvíli jsme se stali společníky na jeho životní cestě, která pro něj měla hluboký význam a hodnotu, což zanechalo nesmazatelnou stopu v mém životě a paměti.

Životní prostor: význam a nuance

Tento oddíl začnu vysvětlením, proč při svých úvahách o poradenské práci používám pojem životní prostor. Před mnoha lety, když jsem byl studentem na univerzitě, jsem se zúčastnil semináře, který vedl bývalý kolega Kurta Lewina². Tam jsem se s myšlenkou „životního prostoru“ setkal poprvé.

Podle Lewina každý z nás obývá duševní prostor, který je psychologický i sociologický. Tento prostor nazval „životním prostorem“.

Jedná se o jakousi všeobjímající šablonu, jejíž pomocí vnímáme a interpretujeme svět, sebe sama i své vztahy s druhými, a která také slouží jako kulturní kompas, s jehož pomocí řídíme své konání. Je vytvořena ze zkušenosti a sestává z našich myšlenek, předsudků, předpokladů, přesvědčení, hodnot, zvyků a naučených dovedností, které využíváme při jednání ve vnějším světě.

Náš životní prostor má čtyři různé sémantické oblasti: 1) vztahy a intimita, 2) práce a učení, 3) tělo a zdraví a 4) spiritualita. Jedná se nicméně o celo-prostor (gestalt) našeho osobního světa. Tyto čtyři „oblasti“ se vzájemně prolínají a jsou ve vztahu s centrálním jádrem, což je konající, volby uskutečňující „já“*.

Životní prostor může být konstruován buď rigidně a defenzivně, nebo může být proměnlivý a plynoucí. Může být pro druhé průhledný a snadno dosažitelný, nebo to může být prostor, do kterého je obtížné vstoupit, je neprůhledný a je obtížně srozumitelný.

Podle Lewina existuje mnoho charakteristik životního prostoru, které jsou pro poradce důležité a relevantní:

1. Činy jednotlivce, jeho hodnoty a znalosti, jsou vzájemně nerozlučně provázány. Je-li třeba změnit způsob, jak dotyčný myslí, jaké má hodnoty, nebo jak se chová, je chybou ignorovat jeden prvek a zaměřit se pouze na ostatní. Kupříkladu pokud se zdá vhodné, aby se otec choval jinak vůči svému dítěti, nestačí pouze snažit se nastolit změnu jeho chování. Stejně důležité je vzít v úvahu, jak on vnímá své otcovství, rodičovství, rodinu, atd. Co nám může velmi pomoci, je snažit se zjistit, jak dotyčný chápe hodnotu těchto rolí a jaká přesvědčení chová o otcovství vzhledem ke svému kulturnímu prostředí. Zohledňujeme tedy všechny tři faktory, které jsou důležité v jeho životním prostoru, a proto také významné pro jeho chování. Takový je princip celostního přístupu.
2. Vnímání a význam, jaký pro nás osobně věci mají, řídí naše společenské, psychologické a tělesné konání. Jinak řečeno: používáme-li slovo „motivace“, myslíme obvykle „význam“. Jsme „hledáči významu“ a „tvůrci významu“.
3. Nové informace nebo údaje nemusí nutně změnit nebo nahradit staré, nesprávné nebo irelevantní informace a vědomosti. Jedním z důvodů, proč bývá poradenská praxe, založená na předávání velkého balíku informací často neúčinná, je ten, že ačkoliv člověk může tyto informace „přijmout“, nic s nimi neudělá. Aby byla informace hodnotná, musí být přetvořena ve vědění a čin a rovněž integrovaná jako osobně významná.

Má-li nastat změna ve vědění, cítění, hodnotách nebo vnímání, musí se člověk aktivně účastnit procesu změny nebo řešení problému. Proto je důležité, aby se poradenská práce zakládala na činnostech³, tedy aby metoda poradenství byla pokud možno co nejvíce metodou spoluvytváření**. Ke změnám v obsahu životního prostoru, v jeho konturách a hranicích dojde s největší pravděpodobností tehdy, podílí-li se jedinec aktivně na projektech, které jsou pro něj osobně smysluplné – bez ohledu na to, zda tak činí sám nebo spolu s ostatními.

* V originále „I“

** V originále „co-construction“

Důležité je zejména, aby se lidé, pocházející z jiných kultur, kteří se snaží najít půdu pod nohama v nové kultuře, mohli zapojit do skupin a do projektů různých činností spolu s ostatními příslušníky nové kultury. Díky tomu přijdou na přetřes otázky jako „proč to děláte takhle?“ nebo „jak tohle funguje?“ a tím vzniknou příležitosti pro asimilaci a strávení nového poznání do životního prostoru daného člověka.

Ze všeho nejdůležitější je být vnímavý k tomu, jak vás druhý člověk učí věcem, které potřebujete znát, aby mohla komunikace během poradenského sezení probíhat hladce a s respektem.

K termínu „životní prostor“ má určitý vztah pojem „habitus“, zavedený francouzským sociologem Pierrem Bourdieuem⁴. „Habitus“ představuje výsledek **organizační strategie** uvnitř jedince, s jejíž pomocí se vyrovnává s tím, co se momentálně děje v jeho životě. Vyjadřuje způsob života. Významově se blíží slovnímu spojení „stav zvyku“* nebo dispozice, tendence, či inklinace. Je to systém v rámci duševních procesů jedince, který mu umožňuje vyrovnávat se s neustále se měnícími okolnostmi a událostmi. Strategie, které habitus „používá“, jsou relativně stabilní (založené na integraci kulturních zkušeností, včetně hodnot, předpokladů a vědomostí, které bereme za dané, automatické), a zároveň „ad hoc“, protože vždy reagují na určitou společenskou nebo kulturní situaci. Habitus se řídí fuzzy logikou** přibližnosti a není pěkně úhledně uspořádán ve smyslu proměnných nebo charakteristik. Namísto toho se vyznačuje vynalézavostí a ukotvením v probíhající životní zkušenosti a zkušenosti společenského života.

Co by tedy mne jako poradce, ovlivněného pojmy jako je životní prostor a habitus, mělo vést v mých praktických vztazích s klienty – s druhými lidmi, kteří u mne hledají pomoc? Jaké vědomosti a dovednosti mi pomohou přiblížit se k druhému člověku, pokud předpokládám, že ten druhý obývá životní prostor nebo je činitelem***, vyjádřeným jako habitus?

Některé klíčové nástroje, které může konstruktivistický poradce použít, jsem již uvedl, když jsem hovořil o svém setkání s mladým mužem v polích u Calgary. Tento oddíl knihy uzavřu tím, že zdůrazním další prvky poradenské strategie, které nám pomohou získat vstup do životního prostoru druhého člověka.

1. Příprava – je důležité:

a) Od samého počátku přijmout fakt, že druhý člověk může být opravdu jiný, než vy. Může se lišit ve svých potřebách, dispozicích, emočním stavu, postavení ve společnosti a možná i v kulturním očekávání a kulturní komunikaci.

b) Udělejte to nejlepší, co můžete, abyste pro své setkání zajistili místo, kde nebudete rušeni telefonáty, hlukem a dalšími okolnostmi. Poradenská místnost by měla být co nejpříjemnější a s přátelskou atmosférou.

c) Vyhradte si chvíli na to, abyste zkontrolovali, zda jste i vy sami psychicky připraveni. Pokud už jste si o daném člověku vytvořili nějakou představu, připomeňte si, že je třeba uplat-

* V originále „habit-state“

** Česky též „mlhavá logika“, matematická teorie, dle níž se logické výroky ohodnocují mírou pravdivosti a která se snaží pokrýt realitu v její nepřesnosti a neurčitosti.

*** V originále „agent“

ňovat zdrženlivost a předběžné dojmy si nevytvářet, abyste se mohli na dotyčného podívat zcela nově.

2. Použijte své znalosti jiných kultur při pozdravu a počátečním vytváření vzájemného porozumění.

Snažte se co nejlépe seznámit s přivítacím rituálem, který je pro druhou osobu běžný. Mezi lidmi existují značné kulturní rozdíly ve způsobech zdravení, oslovování i ve stupni formálnosti, kterou očekávají. V Kanadě například příslušníci dominantní kultury očekávají, že se s nimi pozdravíte silným stiskem ruky. Mezi domorodými Kanaďany však naproti tomu silný stisk ruky signalizuje agresivitu a necitlivost. Pokud se setkáváte s domorodou Kanaďankou, je kulturně vhodnější, abyste jí stiskli ruku lehce, spíše jen položili ruku do ruky druhého člověka.

3. Držte se zásady: „nejdříve člověk, až pak problém“.

Myslím tím, že je důležité poznat člověka, zeptat se ho na rodinu či zdraví, nějakým způsobem mu dát najevo, že ho uznáváte jako legitimní osobnost, která existuje bez ohledu na to, že ho jako jedince něco trápí natolik, že se rozhodl využít poradenských služeb. Také zde existují kulturní rozdíly. V některých případech budou lidé chtít okamžitě začít mluvit o tom, proč za vámi přišli. Jiní lidé budou chtít nejprve najít nějaké společné téma nebo si vyzkoušet, do jaké míry mohou poradci věřit, než začnou hovořit o tom, co je znepokojuje. V každém případě je vždy lepší věnovat pár minut času, aby se s námi druhý člověk cítil dobře, navodit alespoň nějaký stupeň důvěry a osobního postoje k poradenské situaci, ještě než začneme mluvit o problému samotném.

4. Používejte jazyk a slovník, který je vhodný pro klientovo umístění ve společnosti.

Všeobecně řečeno to znamená používat každodenní jazyk, bez zvláštních pojmů a profesionální nebo byrokratické terminologie. Používejte jazyk, který poukazuje spíše na konkrétní věci (uvádějte konkrétní příklady), ne na abstraktní (teoretizování). Vyjadřujte se raději jazykem, který popisuje probíhající události, nebo se snažte získat od klientky popis toho, co se děje, než abyste vyjadřovali soudy nebo závěry. Ani klientku nepodporujte v tom, aby posuzovala či soudila ona. Raději: „Co si o tom myslíte?“ než: „To není moc dobrý nápad.“

5. Všeemožně se snažte najít v něčem společnou řeč.

Někdy pomůže, když připustíte, že ani vy nejste neomylný a ne vždy najdete to nejlepší řešení životních problémů. Občas se v lidské zkušenosti najdou společné prožitky, něco jako „to znám, to jsem také zažil“, jež napomůžou vytvoření pouta s jiným člověkem. Způsob oblékání, jídlo, každodenní zvyky a rituály, manýry v řeči a společné aspekty světového názoru – to jsou všechno věci, jejichž prostřednictvím nacházíme to, co máme s druhými společného. Pokud se setkáte s klientem, který mluví cizím jazykem, není rozumné si myslet, že se daný jazyk můžete rychle naučit. Postačí však, naučíte-li se několik klíčových slov, jako například pozdrav nebo jak říci „děkuji“, atd. Snad nejdůležitější je být vnímavý k tomu,

jak vás druhý člověk učí věcem, které potřebujete znát, aby mohla poradenská komunikace probíhat hladce a s respektem

6. Používejte to, co nazýváme „diverzifikovanou komunikací“.

Mám tím na mysli, že vaše komunikace s druhou osobou by měla být vedena z pozice uznání a respektování rozdílů, které existují mezi vámi jako komunikátorem a druhým člověkem jako komunikátorem.

Měl byste být trpělivým a pozorným pozorovatelem. Při vedení konverzace je důležité se s druhým střídat a vždycky dát prostor i jemu. Zároveň mu podle možností pomáhejte vyjádřit, co vyjádřit chce. Musíte být schopen poslouchat a zůstat zticha. Když mluvíte, jak už jsem řekl, je nejlepší používat běžný hovorový jazyk a ne odborné výrazy. Naslouchání musí být důvěryhodné, měl byste tedy naslouchat pozorně a brát to, co klient říká, s plnou vážností, jako jeho pohled na danou věc.

7. Důležitost nevědění.

Poslední věc týkající se získávání přístupu do životního prostoru druhého člověka (o níž se domnívám, že je důležité se zmínit), je zaujetí postoje „toho, kdo neví“. Poradce musí být schopen nechat druhé lidi, aby ho sami informovali o jejich situaci, problémech a potřebách, které doufají naplnit tím, že k němu přijdou na konzultaci. Pro poradce, kteří sami sebe vnímají jako někoho, kdo má radit, nebo kteří se snaží sami sebe vidět jako experty, je obtížné takový postoj zaujmout.

Vezmete-li však vážně pozorování, že každý člověk obývá svůj vlastní jedinečný životní prostor, a že záleží i na společenském a kulturním umístění, které má vliv na osobu, jež se v něm nachází, stává se naprosto zásadním zaujmout postoj otevřenosti k těm, kdo tyto prostory a společenské a kulturní pozice obývají a umožnit jim, aby vás naučili, jaké to je, v nich žít.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- 1 Kluckhohn, C., Murray, H., & Schneider, D. (1953). *Personality in Nature, Society and Culture*. New York: Knopf, str. 54.
- 2 Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts*. New York: Harper & Brothers, Publishers.
- 3 Vahamottonen, T., Keskinen, A., & Parrila, R. (1994). A conceptual framework for developing an activity-based approach to career counselling. *International Journal for the Advancement of Counselling* 17, 19-34.
- 4 Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.

ZKOUMANÍ A POPIS ŽIVOTNÍHO PROSTORU

Současná společnost se svými nároky na efektivnost, hustotou svých institcí a rychle se měnícími trhy řídí a omezuje jedince nejrůznějším způsobem. V jitém smyslu se proto zdá, že jedinec má čím dál méně svobody... To je však pouze polovina celého příběhu. Tou druhou stránkou je skutečnost, že člověk se již nerodí do nějakého sociálního prostředí, které je dané. V současné společnosti musí člověk něco udělat, vyvinout aktivní úsilí, chce-li dosáhnout společenských a hospodářských výhod a dobrého postavení ve společnosti.

Obvyklý životopis se stal životopisem popisujícím volby mezi možnostmi a následnou reflexi. Jeho mottem se stává „udělej si sám“. Je to také životopis „podstupování rizik“. Má-li jedinec uspět, musí plánovat a přizpůsobovat se změnám, musí organizovat a improvizovat, stanovovat cíle, rozpoznat překážky, přijímat prohry a pokoušet se o nové začátky, pouštět se do nových projektů. Vyžaduje se iniciativa, vytrvalost, flexibilita a tolerance vůči frustraci. Příležitosti, které dříve předurčovala rodina, církev a vesnické společenství, nyní musí vnímat, interpretovat, zpracovat a rozhodovat o nich jedinec.

- U. Beck -

Ocitne-li člověk v poradenské místnosti, pak je to vždycky proto, že něco v jeho společenském životě nefunguje. Daná osoba si uvědomuje – někdy jen mlhavě, někdy živě – že má potřeby, které nejsou naplněny. Variabilita potíží, s nimiž lidé za poradci chodí, je obrovská. Někdy se jedná jen o jednu jedinou informaci, o níž se dotyčný domnívá, že ji nemá a věří, že ji od poradce může získat. Klienti často přicházejí proto, že stojí před nějakou volbou nebo rozhodnutím, kterým si nejsou jistí. Obrátí se na vás třeba s prosbou, abyste jim pomohli zlepšit nějaký vztah nebo jen potřebují být „vyslyšeni“ někým, kdo pro ně má pochopení. Často se zabývají některou ze složek svého způsobu života, jež nefunguje úplně tak, jak by si přáli. Ve stále větším počtu případů jsou potíže, které lidé zakoušejí díky trvale vzrůstající migraci a narůstajícímu množství uprchlíků způsobeny nesouladem mezi jejich starou a novou kulturní zkušeností, což je samozřejmě problém, týkající se nějakého aspektu jejich životního stylu.

Chce-li konstruktivistický poradce prozkoumat a objasnit záležitosti, týkající se životního prostoru klienta, má k dispozici nejrůznější nástroje. Popíše šest takových nástrojů, které považují při konstrukci porozumění životnímu prostoru klienta za užitečné.

- dialogická konverzace
- otázky, které podnítl vyprávění o životní zkušenosti
- metafory
- mapování životního prostoru
- objasnění životních událostí zásadního významu
- experimentování s jedinečným – „faktům navzdory“*

Dialogická konverzace

Opravdová konverzace mi umožní přístup k myšlenkám, na které bych jinak nepřišel a ani bych nevěděl, že bych na ně přijít mohl.

– Maurice Merleau-Ponty –

Poradenství je proces komunikace a **konverzace** je nejdůležitější složkou tohoto procesu. Konverzace v konstruktivistickém poradenství má však zvláštní charakter dialogu.

Prvořadým úkolem poradenské konverzace je docílit porozumění. Ve většině případů se jedná o dosažení vzájemného porozumění. Dialog je formou komunikace hledající do společné a neprosazuje nadřazenost jednoho komunikujícího nad druhým.

Druhou klíčovou složkou dialogické konverzace je **naslouchání**. Naslouchání je přitom důvěřivé a empatické, existuje zde tedy snaha porozumět druhé osobě, významům, jak je vidí ona a jak si je odvozuje od svého referenčního rámce. V dialogu naslouchá jeden druhému s údivem, s napjatou pozorností a snaží se nevytvářet si vlastní předpoklady a předsudky, které by narušovaly to, co se mu druhý snaží sdělit.

Dialogická konverzace je empatická. Znamená to, že poradce poslouchá s údivem, sleduje klienta s otevřenou a napjatou pozorností a naslouchá nejen tomu, co je řečeno, ale i tomu, co přímo řečeno není – tedy tichu, neverbální komunikaci, výrazům tváře, držení těla a tělesným pohybům.

Snad nejcharakterističtějším rysem dialogické konverzace je, že do ní člověk musí vstupovat připravený na fakt, že ho změní to, co uslyší. Jen tak se dialogu může účastnit plně. Komunikace mluvčího a posluchače tvoří horizont interpretace, ke kterému každý z nich přispívá podle své vůle, znalostí a schopností. Z tohoto fúzování slov a významů vzniká nové porozumění. Již se nejedná o „ty tomu rozumíš po svém“ a „já tomu rozumím po svém“. Teď se

* V originále „counterfactual“

obě porozumění sloučila či splynula v porozumění nové, které jsme „my“ oba schopni chápat jako „společné“, a které neexistovalo před tím, než jsme ho během našeho dialogu společně zkonstruovali nasloucháním a mluvením.

Zapojí-li se člověk do dialogu, jen málokdy se nezmění. Schopnost jednotlivých lidí zapojovat se do dialogu se samozřejmě značně liší a různé situace vyžadují různé typy komunikace. Pokud však poradce vstoupí do komunikace s druhým člověkem v duchu dialogu, většinou to značně zlepšuje kvalitu jeho poradenské práce.

Minulé léto jsem pracoval s malou skupinkou vládních zaměstnanců, které jsem měl naučit nějaké poradenské dovednosti. Skupinu tvořili lidé s různou kvalifikací, od vrátných po management. Jeden člověk z této skupiny byl imigrant z Československa. Na konci našeho setkání ke mně přišel během polední přestávky a řekl mi:

Já si myslím, že se nám snažíte ukázat něco mnohem víc než jen konverzaci. Snažíte se nám ukázat, že když lidé mluví, má to vždycky mnohem hlubší význam, než jak se to na první pohled zdá, že ano? Myslím, že se nám snažíte ukázat, jak být spolu způsobem, který do hloubky respektuje a chápe druhého člověka v jeho jedinečném bytí, je to tak?

Naslouchal jsem mu v úžasu. Byl to imigrant, bez pořádného vzdělání, pracoval jako vrátný. Pochopil tajemství, jež jsem se jim snažil sdělit a jemuž mělo několik dalších členů skupiny značné potíže porozumět, byť byli mnohem vzdělanější než tento muž. Vlastně ho odmítali, protože nezapadalo do jejich potřeby rychlé a efektivní komunikace, posilované byrokratickým způsobem jejich práce.

Dialogická konverzace je způsob bytí. Přijímá druhého jako partnera společné komunikace, při níž ani jeden z účastníků nezaujímá postoj dominance a v níž oba vyjadřují respekt k druhému i k rozdílům, jež si vzájemně sdělili. Z takové dialogické konverzace může vzniknout význam, který je neotřelý, jasnější, hlubší, vzájemně obohacující a který vypovídá velmi mnoho o způsobu, jakým člověk prožívá svůj život.

I kdyby nebyla druhá osoba schopna nebo ochotna se do takové konverzace plně zapojit a byl to pouze poradce, kdo zaujme dialogický postoj, bude jednoho cíle poradenské práce dosaženo – a sice jasnosti. Už samotný akt pozorného a soucítícího naslouchání je způsob, jak druhého podpořit a poskytnout mu naději. Dialogické naslouchání je často tou nejlepší službou, kterou může poradce poskytnout. Protože sama zkušenost, že nám někdo naslouchá, má okamžitý pozitivní účinek. A nejen to; představuje často dobrý základ, který druhému dodá energii k praktickému řešení problému v dlouhodobém horizontu.

Nedávno ke mně přišla klientka s problémem, že cítí hněv a hořkost vůči své matce, protože má pocit, že se o ni matka nikdy nezajímala a nikdy ji nepochválila za to, čeho v životě dosáhla. Při první návštěvě dávala žena v rozhovoru najevo silné pocity, byla velmi emocionální a matku obviňovala. Větší část konzultace jsem jí prostě jen poskytoval bezpečný prostor, ve kterém mi mohla vyprávět svůj příběh a zažít, že jí někdo doopravdy naslouchá. Po jejím odchodu jsem si poznamenal, že bychom se měli příště začít zabývat tím, co by jí pomohlo překonat zahořklost a pohnout se v životě dál. Při své další návštěvě mi sdělila toto:

Minulý týden jsem při našem rozhovoru byla velmi napjatá. A překvapilo mě, co všechno jsem

vám řekla. Vlastně jsem se svých slov úplně zhrozila. Ale víte, velice se mi ulevilo, že jsem mohla své špatné pocity někomu sdělit – i když jste byl pro mne úplně neznámý člověk. Nikdo mě nikdy takhle neposlouchal – u většiny lidí jsem měla pocit, že mi naznačují, abych cítila vinu za to, jak svou matku vnímám. Během celého minulého týdne jsem nedokázala přestat na náš rozhovor myslet. Rozhodla jsem se, že když ji nemohu změnit, měla bych asi zaujmout trochu jiný postoj. Už ten vztek ve svém životě nepotřebuju. Přemýšlela jsem o tom, jak bych se mohla v životě pohnout dál a právě o tom bych s vámi dneska chtěla mluvit.

Tento příklad ukazuje, jak může naslouchání s respektem vůči druhému nastartovat v dotyčném změnu. Tato žena již přišla domů s tím, že začala plánovat, jak změnit svůj rámec pro chápání vztahu s matkou. Zkušenost z našeho prvního rozhovoru využila k postupnému získání větší kontroly nad svým životem. Když ke mně přišla podruhé, byla již na cestě k řešení svého problému. Teď jsme mohli ruku v ruce pracovat na sestavování projektu, který by jí umožnil dosáhnout cíle – přijmout svou matku a zároveň se osvobodit od starých pocitů zášti. Sama už začala přepisovat svůj příběh, jinými slovy, začala rekonstruovat jeden z aspektů sebe sama.

Otázky podněcující popis životních zkušeností, jejich charakteristických rysů a významu

Dekonstruktivní otázka je taková, jež se snaží odhalit předpoklady a přesvědčení jedince o světě a jevech, jež bere za hotovou věc a to mu vlastně brání hledat řešení nebo ztěžuje rozhodování.

Většina lidí, kteří prošli nějakým druhem poradenského či terapeutického výcviku se učila, že nemají často klást otázky, aby se z poradenské konzultace nestalo něco jako výslech. Tento typ dotazování má dvě nežádoucí charakteristiky: jednak se druhý často začne bránit, jednak se tím konverzace dostává pod taktovku dotazujícího, který tak určuje její směr.

Poradci se obvykle učí, že mají používat otázky s „otevřeným koncem“, jako například: „S jakou situací se potýkáte?“ Takové otázky umožní klientovi říci méně nebo více a ponechávají konkrétní obsah promluvy na výběru mluvčího. Otevřená otázka je stavěna do protikladu k otázce uzavřené, zaměřené zejména na získání informací, jako například: „Kdy jste vyšel ze školy?“, která dává klientovi možnost odpovědět jedním slovem. Uzavřené otázky nenapomáhají rozvinutí konverzace, zatímco otevřené otázky ano.

Poradci se také učí klást otázky typu: „co?“, „jak?“ a „kdy?“, namísto „proč?“. Otázky typu „Jak vás tento rozchod ovlivnil?“ nebo „Co je pro vás v tomto konfliktu nejdůležitější?“ jsou kladeny tak, aby druhého člověka podnítily k popisu jeho životní zkušenosti. Znamená to, že nám druhý poví, jakým způsobem zkušenost prožívá nebo jak ho ovlivnila, spíše než by se snažil hledat pro ni důvody, či vysvětloval, proč ji má.

Vezměme si jako příklad následující rozhovor:

Klient: *Včera jsem zjistil, že už nemám práci.*

Poradce 1: *Jaké to pro vás je?* (otázka podněcující popis životní zkušenosti)

Poradce 2: *Jak jste reagoval, když jste se o tom dověděl?* (otázka podněcující popis životní zkušenosti)

Poradce 3: *Proč k tomu došlo?* (otázka vyzývající klientku, aby ospravedlňovala svou zkušenost, udávala důvody nebo teoretizovala)

Otevřené otázky a otázky podněcující k popisu životní zkušenosti druhého jsou cenné a často pomohou celou záležitost prozkoumat a tak dospět ke společnému chápání životního prostoru druhého člověka. Konstruktivistické tázání však jde ještě dál. V krátkosti uvedu typické znaky a příklady konstruktivistického dotazování.

Otázky, které nabourávají předpoklady – takzvané „dekonstruktivní“ otázky

Zvláštní kategorii otázek tvoří takzvané dekonstruktivní otázky. Dekonstruktivní otázka je taková, která se snaží odhalit předpoklady nebo přesvědčení jedince o světě a jevech, jež bere za hotovou věc a to mu vlastně brání hledat řešení nebo ztěžuje rozhodování.

Příklad: *Věříte zřejmě, že váš vzdělávací plán vás dovede v životě tam, kam se chcete dostat. Jaké názory vás přivedly k tomuto přesvědčení?*

Otázky na kontext

Příklad: *Máte problém s tím, jestli se máte přestěhovat. Koho dalšího by toto vaše rozhodnutí ovlivnilo?*

Otázky, které zjišťují časovou dimenzi

Tyto otázky uvádějí diskusi o problému do časového kontextu. Zjišťují vztahy mezi současností, minulostí a budoucností.

Příklad: *Děláte si starosti o svého syna, který je nyní ve třetí třídě. Jak dlouho vás tyto obavy trápí?*

Otázky, které se snaží zjistit vztahy v životním prostoru klienta

Příklad: *Jak by mohla tato vaše zkušenost z práce ovlivnit váš pohled na podobný konflikt ve vaší rodině?*

Otázky, které přímo vyžadují popis

Příklad: *Jak byste popsala místo, které zaujímá náboženství ve vašem životě a v životě vaší rodiny?*

Otázky, které hledají možnosti v budoucnosti

Příklad: *Co očekáváte, že vám tento program přinese, pokud byste do něj byl přijat?*

Otázky, které vyzdvihují silné stránky člověka

Příklad: Říkáte, že to není poprvé, co jste musela řešit, jak zvládnout přestěhování rodiny do nového prostředí. Které vaše schopnosti vám pomohly vyrovnat se s přestěhováním?

Otázky, které člověku pomáhají vžít se do role druhého

Příklad: Vysvětloval jste mi, že se hodně hádáte se sestrou a že vás to naplňuje hořkostí. Co si myslíte, že by se z pohledu vaší sestry mělo mezi vámi dvěma změnit, aby vůči vám zaujala přátelštější postoj?

Otázky, které klientovi pomáhají vidět mnohočetné reality

Příklad: Když uvážíme, jak důležité je pro vás mít zdravé stravovací návyky, jakým jiným způsobem by se toho podle vás ještě dalo dosáhnout?

Otázky, které lidem pomáhají najít osobní význam

Příklad: Když jste nyní začal nový kurz, jak vnímáte svou práci? Jak zapadá spolupráce s novými sousedy do ostatních věcí ve vašem životě? Velký význam pro vás má číst vašim dětem. Jaké další věci byste s nimi mohla dělat, abyste se přitom dobře cítila a jim se to líbilo?

Otázky, které lidem pomáhají se nově definovat

Příklad: Co si myslíte o obraze sebe sama jako člověka, který má odvalu tímto procesem projít? Když uvažujete o tom, kým budete za tři roky, co vidíte? Co si dovedete představit, že děláte, abyste tento problém odstranila?

Když konstruktivistický poradce klade otázky podobné těm shora uvedeným, otevírá klientovi možnost, aby věci nahlédl jinak – aby spatřil předpoklady, které jsou základem jeho přesvědčení a způsobu vnímání a aby hledal to, co dosud nebylo v jeho životním prostoru nalezeno. Pomáhá tím lidem vidět vzorce, propojení mezi různými aspekty jejich problému či situace a také mezi jimi samotnými a druhými lidmi. Otázky, které jsou kladeny s respektem a nenaléhají na klienta, jsou rovněž vyjádřením pravého zájmu o druhého člověka a mohou pomoci vytvořit atmosféru společného zjišťování a vzájemné spolupráce.

Metafory a poradenská práce

Již dříve jsem se v této knize zmínil o faktu, že poradenství je metaforický proces, sociálně konstruovaný poradcem a klientem. V průběhu poradenského rozhovoru vyvstává mnoho příležitostí, kdy je vhodné klienta vyzvat, aby použil metaforu. Metafora je velmi účinný nástroj, kterým můžeme formulovat jinými slovy a pomocí symbolů něco, co už známe nebo i mlhavě chápeme.

Jestliže poradkyni samotné při zkoumání její vlastní zkušenosti přináší používání metafor pozitivní výsledky, pak je pro ni mnohem snazší povzbuzovat k tomu i své klienty.

To zpřístupní ke zkoumání i takové aspekty významů, jež nebyly odhaleny dřívějšími metodami vyjadřování – jasněji se projeví. Výsledkem obvykle bývá změna perspektivy. Metafory také často překlenou mezery mezi doslovným a imaginativním dějem a mohou přinést intuitivní pochopení celku, což doslovné vyjádření neumožňuje. Níže uvádím několik příkladů využití metafor v poradenské konverzaci:

Poradkyně: *Říkáte, že je těžké vaše dítě uhlídat, že je rozjívéné a když nakupujete, schovává se mezi regály. Myslíte, že byste dovedla najít způsob, jak vyjádřit, jaké to pro vás je, když se musíte starat o své dítě, které se takhle chová?*

Klientka: *Cítím se jako svazek gumiček, za které tahají ze všech stran zároveň. Toto je nový jazykový rámec, „svazek gumiček“ přináší novou perspektivu, kterou mohou nyní poradkyně i klientka využít pro další objasnění a diskusi.*

Poradkyně: *Tak jak byste řekla, že se vám v posledních několika týdnech vedlo?*

Klientka: *Bylo to jako jízda na horské dráze.*

Když poradkyně použije slovo „jak“, vybízí klientku, aby poskytla metaforu, jež zachytí esenci události, zkušenosti nebo problému, který se řeší. Reakce lidí na metafory se velmi liší. Jsou jedinci, kteří je používají neustále, v běžné řeči, jiní se drží doslovného jazyka a metafory používají jen zřídka. Někteří mohou dokonce odmítnout žádost poradce, aby se pokusili vyjádřit metaforou.

Často pomáhá, učí-li se poradci používat metafory během vlastního výcviku, aby se v jejich používání vyznali. Jestliže poradkyni samotné při zkoumání její vlastní zkušenosti přináší používání metafor pozitivní výsledky, pak je pro ni mnohem snazší povzbuzovat k tomu i klienty.

Mapování životního prostoru

Poradci, kteří se zabývali mapováním různých aspektů svých vlastních životů a zkušeností, obvykle potvrdí, že jim vlastní zkušenost s mapováním dodává jistoty při vedení druhých.

Mapování je jedním ze základních nástrojů konstruktivistického poradce. Pomáhá klientům vyjasnit si situaci ve vlastním životním prostoru, popsat své obavy a potíže a hledat jejich řešení. Mapování znamená kreslení, sestavování různých diagramů nebo dokonce jen čmáráni na papír. Touto metodou převádí klient, poradce nebo oba společně klientovy myšlenky a pocity do vizuální podoby. Uvedu nyní některé výhody mapování:

1. Tato technika „zviditelňuje“ sebeobraz.
2. V rámci konzultace poskytuje poradci a klientce možnost pracovat společně na úkolu, který má význam pro oba.
3. Aktivizuje klienta i poradce.
4. Je hmatatelným výsledkem konzultace.
5. Mapování umožňuje poradci i klientce vyjasnit a vysvětlit význam životního prostoru.
Mapování může vynést na světlo:
 - vzorce interakcí v životním prostoru klienta
 - klíčové charakteristiky klientčina životního prostoru nebo jejího problému
 - překážky, silné stránky a potřeby
 - hlasy „já“
6. Vytváření mapy umožňuje poradci i klientovi uchopit celý kontext problému a dynamické rysy životního prostoru.

Zmapovat lze opravdu vše, o čem se při konzultaci mluví i některé významy, které klientka není schopna vyjádřit slovy – životní prostory, starosti, vztahy, konflikty, plány, rodinné vzorce, role, problémy atd. Poradce proces mapování vede a klientka poskytuje jeho obsah (svou životní zkušenost), takže k průběhu mapování přispívají oba.

Opakují, že ani účast na mapování není pro všechny lidi snadná. Ještě před tím, než se s mapováním začne, je třeba zjistit, nakolik jsou klienti ochotni se do něj zapojit. Poradci, kteří se zabývali mapováním různých aspektů svých vlastních životů a zkušeností obvykle potvrdí, že jim vlastní zkušenost s mapováním dodává jistoty při vedení druhých.

Já sám k mapování používám papír a tužku nebo barevné pastelky. Jakmile získám slovní obraz potíží, které mi druhý prezentuje, řeknu mu něco jako:

- *Kdybychom dokázali nakreslit mapu vaší situace, možná by se nám podařilo objasnit ji ještě lépe – zdá se vám to jako dobrý nápad?*

- *Jestliže klientka souhlasí, vezmu list papíru a poprosím ji, aby si představila, že celý tento list papíru je její stávající životní prostor. Pak ji požádám, aby někde na stránce nakreslila malý kroužek a označila ho jako „JÁ“.*

- *Potom začneme vytvářet mapu událostí v jejím životě a důležitých aspektů záležitosti, s níž se potýká. Někdy si vzájemně předáváme tužku, abychom měli pocit, že „pracujeme společně“. Jindy udělá klientka většinu práce sama a občas dojde i k tomu, že větší část mapy nebo i mapu celou nakreslím já. Mapujeme zkušenosti, události, lidi, vztahy, potřeby, hlasy, překážky, možnosti a informace. Podle toho, co druhému vyhovuje a co mu jde, označujeme významy tak, že kreslíme, používáme obrázky, symboly, slova a někdy barvy.*

Při mapování spolu hovoříme o tom, co by na mapě mělo být a jaký význam nesou jednotlivé prvky na mapě životního prostoru. Snažíme se každý prvek pojmenovat – pojmenováním dané skutečnosti nad ní získáváme určitou vládu.

Níže předkládám mapu, již jsem vytvořil spolu s jedním klientem a která ukazuje, jak vypadal jeho životní prostor na počátku poradenského procesu, jenž si vyžádal tři konzultace.

Klientem byl devatenáctiletý mladík, kterého ke mně doporučili na kariérové poradenství, protože „měl zmatek v představách o své budoucnosti“. Po třech sezeních, při kterých bylo mapování naší hlavní činnosti, si klient vytvořil nový životní projekt – odjet jako dobrovolník do kibucu v Izraeli. Na počátku naší konzultace Marek pracoval jako vrátný a většinu času trávil s přáteli na skateboardu nebo pitím piva po hospodách. Svůj projekt skutečně zrealizoval a v době, kdy píšu tyto řádky, už je druhý měsíc v kibucu. Dnes ráno jsem mluvil s jeho matkou a ta mi sdělila, že s několika přáteli plánuje výlet do Jordánska, Sýrie a Egypta. Jeho životní prostor se změnil.

Obrázek: mapy Markova životního prostoru

Mapa č. 1: první konzultace

rodiče		přátelé	
	JÁ*		hospoda
práce		skeatboard	
	Co udělám?		

Mapa č. 2: třetí konzultace

práce				zůstat v práci
		možné cíle		vrátit se zpátky do školy
				začít podnikat
JÁ**		moje volba		cestovat
	odpad		úkoly:	odjet do kibucu
rodiče				
		pití, přátelé a život v hospodě		pas lékařské vyšetření podat žádost zařídít formuláře můj projekt!

* V originále „Me“

** V originále „Me“

Objasnění zásadních životních zkušeností

Pokud si myslíte, že jste se něco naučil ze zkušenosti, která zásadně ovlivnila, jaký jste teď, co to podle vás bylo?

Něco objasnit znamená odhalit význam nebo smysl. Jde o **rozlišování, které ozřejmí to**, co je pozorováno. Termín objasňování mám rád, protože v sobě nese význam pečlivého pozorování a naslouchání. Pozorovat musím tak, abych vlastní zaujatostí nezastíral, co je viděno a slyšeno a přitom podrobně a jasně popsal, co pozoruji nebo o čem se diskutuje.

V probíhajícím rozhovoru dochází k objasňování mnoha různými způsoby. Zopakuje-li například jeden člověk slovy, co řekl druhý, čili parafrázuje nebo odzrcadlí jeho sdělení, působí to jako objasnění. Přeformulováním mu vlastně říká: „*Myslíte to takhle a z toho vyplývá, že to nemyslíte takhle.*“ Když se poradkyně na něco ptá, otázka je konstruována tak, aby druhého směřovala k jeho vlastní životní zkušenosti a aby poradkyně získala popis této zkušenosti. Přitom se předpokládá, že bude tato zkušenost popisována, tudíž objasňována.

Určitým poradenským nástrojem napomáhajícím objasnění důležitých životních významů druhého člověka může být něco, co jsem nazval „postup objasnění zásadní životní zkušenosti“. Lze jej použít na jedinou událost v životě člověka, jako je například rozvod či změna zaměstnání, ale rovněž na určitá období života člověka nebo dokonce na celý jeho život. Tato technika musí samozřejmě zůstat pružná, je třeba ji používat s rozumem a přizpůsobovat danému klientovi. Obecný postup je tento:

1. Sdělte klientovi, že by vám oběma pomohlo, kdybyste vybrali několik klíčových částí problému (nebo klíčových životních okamžiků, klíčových životních období) a prozkoumali je podrobněji. Pokud klient souhlasí a je připraven se tohoto cvičení účastnit, můžete postupovat takto:

V následujícím příkladu je klientem devětatřicetiletý muž, který byl propuštěn z práce a za posledních deset let nebyl schopen najít si žádnou jinou práci, v níž by dokázal vydržet nebo na kterou by se mohl requalifikovat.

2. Nakreslíme čáru a váš život rozdělíme na pětiletá období (nebo období tříletá, podle věku dotyčného). Požádejte klienta, aby vzal tužku a na delší stranu papíru nakreslil čáru a rozdělil ji takto:

0 5 10 15 20 25 30 35 teď

Pak se ho můžete zeptat, která část jeho života ho zajímá nejvíce. Dejme tomu, že odpoví, že to jsou léta mezi 30. – 35. rokem života. Zeptejte se pak, které nejdůležitější události v tomto životním období prožil nebo zda v té době čelil nějakým výrazným potížím. Jakmile si nějaké období zvolí, veďte ho, aby je zakreslil na časové přímce. Dejme tomu, že uvede tři klíčové události: svou jedinou lásku, nejlepší práci, kterou kdy měl a smrt matky. V dialogické konverzaci pak společně tyto zásadní události jeho života prozkoumejte. Naslouchejte s údivem a pokládejte otázky, které vám objasní, co klient prožíval, například takto:

- *Co na té zkušenosti je pro vás nejdůležitější?*
- *Co jste si z té zkušenosti odnesl pro současnost?*
- *Pokud si myslíte, že jste se něco naučil ze zkušenosti, která zásadně ovlivnila to, jaký jste teď, co to podle vás bylo?*
- *Když si teď hledáte nové zaměstnání – mohlo by vám něco ze zkušeností z té nejlepší práce, kterou jste měl, sloužit jako vodítko při hledání lepší práce v současnosti?*

Znění vašich otázek bude samozřejmě záležet na klientovi, na jeho zásadních zážitcích a také na množství času, který máte na objasňování klientova životního prostoru k dispozici.

Potenciální přínos této činnosti pro vás i vašeho klienta spočívá v následujících skutečnostech:

- Vzniká společné porozumění pro životní prostor druhého člověka.
- Poradenský vztah se zlepšuje a prohlubuje.
- Jsou nalezeny nové vzorce a aspekty životního příběhu druhého člověka.
- Klient má možnost objevit nové zdroje a silné stránky své osobnosti.
- Jsou pojmenovány a určeny překážky, které člověku bránily posunout se v životě dále.
- Někdy se objeví další životní materiál nebo klient pochopí skutečnosti důležité pro to, aby vymyslel řešení dané situace.

Úkolem poradce je využívat při své práci dialogickou komunikaci.

Závěrem tohoto oddílu o zásadních životních zkušenostech bych vám chtěl navrhnout, abyste životní prostor druhého člověka považovali za svého druhu dílnu, do které jste (obrazně) získali vstup. Druhý člověk, který v prostoru bydlí a který tam pracuje, potřebuje pomocnou ruku. Má spoustu materiálu, se kterým může pracovat. Těmi nejdůležitějšími jsou jeho osobní silné stránky, zkušenosti, dovednosti, know-how, perspektivy, vynalézavost a znalost sebe sama. Tento materiál často leží při ruce, ale člověk sám si ho nevšimne. Je úkolem poradce, aby si ve spolupráci s klientem těchto materiálů povšiml a prozkoumal jeho životní prostor, objasnil zásadní životní zkušenosti a aby většinu této práce vykonal pomocí dialogické komunikace.

Experimentování s jedinečným – „faktům navzdory“

Jak jsem v tomto textu zdůraznil již dříve, konstruktivistická poradkyně přistupuje ke klientovi připravena nechat se překvapit a žasnout. Lidé si jsou sice v některých ohledech podobní, ale jsou také jedineční. Nejenže mají jedinečné charakteristiky jako lidské bytosti, ale žijí a konstruují své životy s unikátními rysy. Kdybychom byli všichni stejní a situace, které prožíváme byly také stejné, nebylo by díky předvídatelnosti a pravidelnosti veškerého lidského chování a prožívání žádných poradenských služeb třeba. Víme však, že tak tomu není.

Lidská zkušenost je mnohovrstevnatá a má podobu mnoha různých vzorců, jež jdou do hloubky i do šířky. Je nelineární i lineární, předvídatelná i nepředvídatelná zároveň.

Přestože konstruktivisté vycházejí z předpokladu, že si vytváříme svůj společenský život, společnost i sami sebe, žijeme v napětí mezi přizpůsobením se (diktátu zvyků, společenských pravidel a pravidel trhu) a kreativitou (tvořením něčeho nového). To platí nejen pro umělce, ale i pro každého běžného člověka.

Není vzácností, že se klientka i poradce musí pustit do ojedinelého experimentu, o němž netuší, zda bude mít kladný výsledek a nějakou hodnotu vůbec. „Experimentem“ zde myslím metodu nebo postup, který vznikne „ad hoc“ jako způsob, jak lépe porozumět druhému člověku, jeho životnímu prostoru nebo problémům. To následně pomůže vymyslet řešení problému. Jedním z nejlepších přístupů ke konstruování takového jedinečného experimentu je používat metafory (jak bylo popsáno výše) anebo metodu faktům navzdory. Pracovat s předpokladem „faktům navzdory“ znamená pracovat s podmínkami, jež neodpovídají skutečnosti (jdou proti daným faktům) a díky tomu získat jinou nebo novou perspektivu. Uvažuje-li člověk „faktům navzdory“, může mu to pomoci rozvolnit lpění na „faktech“, která určují, co by měl nebo má dělat. Pak může získat nový pohled a znovu konstruovat svou zkušenost.

Příkladem postupu „faktům navzdory“ je využití představy o „kouzelné hůlce“. Klient může například říci: „Už jsem moc starý na to, abych začínal znovu. Nedá se prostě nic dělat.“ Poradkyně odpoví:

„Teď Vám dám kouzelnou hůlku. Je jenom jako, ale uvidíme, co nám ukáže. Vezměte si ji do ruky – díky ní máte možnost věci změnit. Nemůžete změnit fyzické věci, jako je váš věk, ale můžete změnit věci, které máte v hlavě a můžete změnit situace. Takže si představte, co byste musel změnit, abyste vykouzčil svůj život takový, jaký si ho přejete mít. Zamyslete se na moment, jestli byste musel nějakým způsobem změnit svoje myšlení nebo pocity a přestavět nějak jinak životní situace. Jak byste to udělal? Kam byste umístil sebe sama? Kdo další by tam byl? Co byste dělal? Jak byste žil? Jak byste se díval na problém, před kterým nyní stojíte?“... atd.

Nebudete samozřejmě klást všechny tyto otázky najednou. Uvádím je pro představu, jak může poradce imaginativním způsobem rozvolnit zábrany, sestávající z předpokládané nutnosti dodržovat nějaká pravidla nebo někomu vyhovět. Klient pak může začít uvažovat o své situaci různými způsoby, jakými by ho nikdy ani nenapadlo o ní uvažovat. Vyzvěte ho, aby přemýšlel navzdory tomu, co vnímá jako „skutečnou“ situaci.

Použijete-li metodu „faktům navzdory“ ve vhodnou chvíli a citlivě, s ohledem na ochotu druhého účastnit se tohoto imaginativního experimentu, přinesou výsledky obvykle nové možnosti, nové informace a nové perspektivy, které diskusi posunou dále. Klientka často poznamená: „Tohle mě předtím nikdy nenapadlo.“ nebo „Nikdy jsem si nedovolila takhle přemýšlet.“ nebo „Neuvědomovala jsem si, jak sama sebe držím ve vlastním vězení.“ a podobně. Experimenty „faktům navzdory“ mohou přinést:

1. objevení nových perspektiv
2. větší povědomí o tom, z jakých předpokladů vycházím
3. testování „skutečnosti“ reality
4. pomoc při rozlišování mezi skutečnými a imaginárními omezeními
5. větší kreativitu při vytváření možné budoucnosti
6. pomoc při vyjasnění překážek – je to opravdu překážka nebo jen nepříjemnost?
7. možnost překonat kulturní rozdíly v myšlení
8. pomoc při nalezení mezer ve znalostech
9. vynést na světlo podceňování nebo přeceňování vlastních schopností i potenciálu, o čemž je později možno diskutovat
10. někdy i inspiraci pro klienta, aby zkusil i neobvyklé projekty a snažil se směřovat k „nejlepšímu z možných světů“, které si pomocí kouzelné hůlky vytvořil

Mezi další typy experimentů s využitím metody „faktům navzdory“ patří například: požádejte klienta, aby se vžil do role jiného člověka (což je, přísně vzato, nemožné) a zkusil vidět daný problém jeho očima. Jako myšlenkové experimenty používejte provokativní, ovšem málo pravděpodobné situace. Řekněte například klientce: „Představte si, že vás hodí přes palubu a vy se najednou ocitnete na pustém ostrově – jaké máte dovednosti nebo schopnosti, které by vám pomohly tam přežít?“... „Představte si, že připravujete text svého nekrologu. Co byste o sobě napsala?“... „Představte si, že příští týden začnete dělat práci, o níž jste vždy tajně snila. Co byste dělala a kde by se to odehrávalo?“...

Samozřejmě, že v životě se všichni musíme vyrovnávat se skutečnými omezeními. Mnoho lidí se však bohužel stává vězni limitů daných zvyklostí, předsudků, nedostatečných znalostí nebo toho, že se drží nějakých předpokladů či sebeomezujících představ. Experimenty a otázky „faktům navzdory“ mohou podobné „myšlenkové“ zábrany ovlivnit. Občas nás uvažování „faktům navzdory“ může přivést k tomu, že začneme něco dělat se svými omezeními – ať už fyzickými nebo okolnostmi danými.

PRÁCE S PŘÍBĚHY

Ve všem, co děláme, je latentně přítomna naše touha po synergii...podíváme-li se na život, který se před námi odvíjí, ihned si všimneme procesů redefinování... Na každém problému se můžeme pokusit najít něco dobrého... Každá z nás si konstruuje život, který je její vlastní ústřední metaforou, z níž vychází její přemýšlení o světě...kompozice (příběhy), které vytváříme právě v dobách změn, jsou plně vzájemně se prolínajících poselství o našich příslibech a rozhodnutích. Každý z nich je poselstvím o možnostech.

- Mary Catherine Bateson¹ -

Abychom mohli ve společenském životě existovat alespoň s nějakou mírou pohodlí, stability a s pocitem, že jsme kompetentní, potřebujeme souvislý životní příběh, který si v průběhu života neustále přetváříme². Náš životní příběh vyjadřuje naše sebepojetí; je svědectvím o tom, jak jsme se stali tím, čím jsme a kde se nacházíme ve společenském životě. Spojuje dohromady ono nepřeberné množství zkušeností, kterými v průběhu svého života procházíme.

Ačkoliv se poradce nemusí vždy zajímat o celkový životní příběh klientky, představují opravdový předmět jeho zájmu nesčetné scénáře, příběhy a epizody, které mu při poradenské konverzaci vypráví a které mají pro něj i pro klientku zásadní význam.

„Příběh“* tvoří základní prostředek mezilidské komunikace v rámci poradenských sezení i mimo ně. Zamyslíte-li se na chvíli, určitě si toho všimnete. Když potkáte kamaráda nebo kolegu a zeptáte se ho, jak se má nebo co dělá, obvykle vám začne vyprávět příběh. Pokud je vyprávěný příběh koherentní – což ne všechny příběhy jsou – budete schopni pochopit jeho celkový význam. Při souvislém vyprávění budou nejen jednotlivé části příběhu ve vzájemném vztahu dávat rozumný smysl (tedy budou mít začátek, střed a konec), ale i jednotlivé postavy se budou nacházet ve vzájemně funkčních vztazích. Z příběhu budete mít celkový dojem, že věci do sebe zapadají. Budou-li přítomny obě tyto charakteristiky – smysluplné vztahy jednotlivých částí a celkový význam, budete mít pocit, že jste slyšeli koherentní příběh a že jste porozuměli životu druhého člověka nebo alespoň nějaké části jeho života, což by jinak než prostřednictvím tohoto příběhu nebylo možné.

V rámci celého životního příběhu existuje velký počet dílčích epizod, které jsou obvykle seskupeny kolem konkrétních zkušeností a vypravěč o nich obvykle mluví v konkrétním kontextu.

* V originále „story“

V této kapitole budu i nadále mluvit o „příbězích“, jakoby každý z nich představoval celý příběh nějakého člověka, který mi on sám vyprávěl. Samozřejmě, že tomu tak ve skutečnosti není. Poradce často slyší jen fragment příběhu, epizodu, jednu či dvě věty. Je však důležité si uvědomit, že klient vždy odhaluje pouze nějaký aspekt širšího příběhu, ať už je kvantita nebo kvalita toho, co vám říká, jakákoliv. Mezi příběhy (a jistě jich je mnohem víc než dále uvedených příkladů), které slyší poradce, jenž je umí poslouchat, patří:

1. příběhy **podrobení** (jak se člověk cítí ovládán okolnostmi, lidmi nebo obojím),
2. příběhy **soustředěné kolem problému** (příběh člověka se točí kolem potíže nebo problému, který právě zažívá),
3. příběhy **o budoucím já** (vypráví se o nadějích, aspiracích, snech a možnostech),
4. příběhy **obětí** (příběhy, v nichž se jedinec staví do pozice, kdy čelí nepřekonatelným překážkám, nespravedlnosti či omezením vypadajícím jako nepřekročitelná),
5. **alternativní příběhy** (to se týká konstruování příběhů, které představují možnou alternativu – tedy nový, lepší, jiný příběh než je ten, se kterým momentálně klientka přichází na konzultaci; obvykle jsou to příběhy o nabytí moci, plánování, experimentování, odvaze, přehodnocení, sbírání sil, rozvoji schopností a dovedností a příběhy o získání oprávnění účastnit se společenského života).

Každá lidská bytost je komplexním souborem příběhů. Některé z nich jsou staré, přežívající z dřívějších, jiné jsou nové nebo byly vytvořeny právě v okamžiku, kdy je dotyčný vypráví. Některé vzniknou rychle a stejně rychle zmizí. Na příbězích je nejdůležitější to, že: 1) definují, kým jsme, 2) vedou nás po cestách kulturního a společenského života a 3) neustále podléhají revizi.

Rorty³ píše:

Všechny lidské bytosti si sebou nosí arzenál slov, která využívají k ospravedlnění svých činů, přesvědčení a životů...jsou to slova, kterými vyprávíme příběh svého života, někdy zpětně a někdy směrem do budoucnosti.

V pozitivistickém rámci chápání jsou lidské příběhy prostě příběhy, pokaždé se musí posuzovat v porovnání s „fakty“. Pozitivisty se vždycky ptá: „Jak můžu vědět, jestli je pravda to, co mi říkáš?“ Takové myšlení předpokládá, že existuje všeobecný standard pro pravdu – nějaké univerzální vodítko nebo jedna skutečná realita, s níž lze vše porovnávat. Konstruktivisty toto tvrzení odmítá.

Konstruktivisty se přiklání k předpokladu mnohočetných realit. Proto je konstruktivistické naslouchání důvěřivé. Předpokládá, že to, co druhý říká, příběh, který vypráví, je jeho osobní pohled na věc, je pro něj samotného pravdivý a vyjadřuje nějaký aspekt jeho osobní reality.

Existují samozřejmě případy klamání a ani paměť nemusí člověku sloužit dokonale. Ale z konstruktivistického hlediska je v převážné většině případů nejlepším způsobem zjištění, co se v životě nějakého člověka děje, zeptat se ho na to. A když vám to říká, poslouchejte, jak vám

to říká, aniž byste zároveň posuzovali, zda je to pravda nebo ne. Podle konstruktivistického názoru by se nemělo vyprávění druhého člověka považovat za sdělování „pravdy“ nebo vyjádření objektivních faktů, ale za interpretativní pojednání o „významu a smyslu mého života“.

Obecně lze říci, že většina lidí vyhledá služby poradce proto, že je jim částečně nebo úplně odepřena uspokojující účast na nějakém aspektu společenského života.

Konstruktivista obvykle věří, že nejlepší nadějí na lepší život, lepší řešení nebo lepší sebeobraz je přepsat svůj životní příběh a své problémy novými slovy, prostřednictvím příběhů, které jim dávají nový význam. Nové příběhy mohou vést k novým činům. Vyprávění a převyprávění našich příběhů nás může přesvědčit, abychom udělali změny nejen lingvistické. Naše slova a příběhy se vtělí do činů a kulturních forem. Jinak řečeno, lidé mohou reflektujícím vyprávěním příběhů (a tohle se podle mne děje) nejen získat novou perspektivu a porozumění, ale rovněž začít jinak jednat, vykonat nové činy, vyrobit víc a lepších výrobků a dokonce začít zacházet jinak se svým tělem.

Praktické nástroje pro práci s příběhy

Než začnu tento oddíl, připomenu čtenářům nezbytnou opatrnost při hledání formule nebo metody pro práci s klienty, zejména pokud jde o práci s jejich příběhy. Je dobré se neustále upamatovávat na skutečnost, že klienti jsou v mnoha ohledech jedineční a svůj způsob života mění bez ohledu na to, zda chodí na konzultace nebo ne. A ovlivňují je také různé kulturní stimuly, které s poradenskými sezeními nesouvisí.

Poradenství se primárně zabývá záležitostmi odpovědnosti a volby; dále hodnotami, vnímáním, informacemi a sebepoznáním. Většina problémů v poradenské praxi vyplývá z aspektu vzájemné propojenosti lidí a událostí a z aspektu vztahového.

Obecně lze říci, že většina lidí vyhledává služby poradce, protože je jim zcela nebo zčásti odepřena uspokojující účast na nějakém aspektu společenského života. Přejí si změnit svůj status – z člověka, který „nemůže“ se chtějí stát někým, kdo se „může“ na něčem podílet, kdo k tomu má oprávnění. Doufají, že poradce bude schopen něco udělat a že jim to přinese právo účastnit se více nebo uspokojivěji nějakého aspektu života společnosti. Často se jedná o tyto aspekty: účastnit se nějakého vzdělávacího či školícího programu, získat nárok na finanční pomoc, zaujmout své místo na trhu práce, dosáhnout uspokojivého vztahu v rodině či nějakým jiným způsobem získat právo na účast ve společenském životě. Popíšu nyní některé z konkrétních postupů, které může poradce při práci s příběhy klientů použít.

Postup č. I: Zlepšit empatické porozumění

Snad vůbec nejdůležitějším předpokladem pro práci s klienty a jejich příběhy je odhodlání poradce brát při řešení problémů vážně reflexivní sebepoznání, a to nejen u klienta, ale i u sebe sama.

Poradci by se měli živě a inteligentně zajímat o své klienty a tento zájem jim dávat najevo. Měli by se však zdržet teoretizování o jejich problémech. Je naprosto zásadní pokusit se klientovi své stanovisko vysvětlit, případně jej i takovému stanovisku naučit – **musí se ovšem jednat o postoj, který je poradci opravdu vlastní. Hovořím tu o takovém postoji, který napomáhá lepšímu porozumění sobě samému**⁴.

Sám zájem poradce by měl být zaměřen na to, co klientka zažívá a co svým příběhem sděluje. A nejen co zažívá, ale jak to ve svém životě prožívá, tedy jak klientka svou vlastní zkušenost interpretuje. Poradce by se měl vyvarovat, aby začal přemýšlet stylem: „Jak by se tohle dalo ‚vyřešit‘?“ Podobné myšlenky pouze zmaří každou snahu pochopit, co se podle názoru klientky děje. Navíc, a to je ještě důležitější, ukvapená snaha to „vyřešit“ uzavírá cestu klientčinu impulzu porozumět svému problému sama.

Rozšířit empatický postoj obvykle vyžaduje, aby se poradce zdržel obviňování nebo chválení klientky za to, co si myslí, cítí, dělá nebo říká. Namísto toho by ji měl vybědnout, aby sama reflektovala **výhody nebo nevýhody způsobu fungování, který právě probírají**.

Všimla jste si, že by se chování vaší dcery, když jde spát, nějak měnilo v souvislosti s tím, jestli s ní mluvíte potichu nebo nahlas?

Půjdete-li na pracovní pohovor a řeknete personalistovi, že nemáte žádnou praxi – jak si myslíte, že to ovlivní vaše šance práci získat?

Zeptejte se klienta na výhody a nevýhody (podle jeho názoru) a předpoklady, na kterých staví. Je to způsob, jak mu pomoci dosáhnout užitečného porozumění a poznání svých vlastních činů v konkrétním kontextu.

Lidé obvykle některé věci týkající se jich samotných nebo jejich vztahů matně tuší, ale ještě nikdy předtím je neverbalizovali. Verbalizace dříve nevyjádřených znalostí o sobě samém může pomoci tyto poznatky zpřístupnit k pozdějšímu zvládnutí problémů ve vnějším světě. Takovým způsobem začne svou situaci lépe chápat nejen klientka, ale lépe ji pochopí i poradce.

Prostřednictvím **artikulace hlubšího porozumění sobě samému** vzniká mezi klientem a poradcem jistý druh přátelské vazby. Tato pak vytvoří základnu pro práci na konkrétním problému, který klientka ve svém příběhu popisuje. Klientka tak získává „spojence“, který ji chápe, rozumí tomu, kým je, s čím zápasí, o co se snaží a jak funguje ve svém každodenním životě.

Při vytváření postoje široce založeného na porozumění sobě samému musí být poradce obezřetný a musí se zdržet snahy přesvědčovat klientku o tom, že: a) je někým, kým není b)

může udělat něco, o čem je sama přesvědčena, že udělat nemůže. Pro tuto chvíli je nezbytné, aby se klientce dostalo (nevyřčeného) svolení poradce k přijetí toho, kým je. Na základě tohoto přijetí může poradce později klientku postrčit k ocenění toho, jak velkým úkolem je přijetí sebe sama. A zároveň, jak je důležité budovat základy, aby se člověk mohl v životě pohnout dál.

Jistěže se cítíte nejistá a zmatená. Ale nejistota nemusí být špatná. Můžeme podniknout kroky k tomu, abychom váš zmatek vyřešili a uvidíme, zda vám to přinese něco dobrého. Můžeme na tom pracovat společně.

Tím, že se poradkyně nabídne jako spojenec, učiní autentické gesto – nezůstane lhostejná ani nebude hrát prázdnou hru na „jsme v tom spolu“. Aby bylo možné vytvořit partnerství založené na empatickém vcítění, musí si poradkyně ve vsí skromnosti uvědomovat svůj vliv, který by případně mohla na problém klienta mít a který by mohl překročit meze podmínek nutných pro porozumění. Musí být také připravena dělat chyby a vydržet nejistotu, že neví, co je pro klienta nejlepší.

Snad vůbec nejdůležitějším předpokladem pro práci s klienty a jejich příběhy je odhodlání poradce brát při řešení problémů vážně reflektující sebepoznání, týkající se nejen klientů, ale i sebe sama. Existují jistě i další, neméně důležité předpoklady pro řešení problémů, jako jsou přesné a užitečné informace, nové dovednosti a pojmy, fungující vztahy, kulturní znalosti atd. Nicméně hodnota těchto předpokladů a rozsah, v jakém budou použity, spočívá na základech tvořených rozumným a dostupným sebepoznáním.

Postup č. II: Mapování vlivu problému na klienta a naopak

Jednou z věcí, které se konstruktivistický poradce snaží klientovi sdělit je, že **problémem není člověk – problémem je problém!** Samozřejmě, že problém ovlivňuje člověka a ten zase může ovlivnit problém. Ovšem problém je zřídka neoddělitelným a ze samotné podstaty jedince vyplývajícím aspektem klienta nebo aspektem jeho osobnosti. Ve skutečnosti – často je tím, co člověku brání učinit potřebné kroky, aby se z nějaké obtíže sám vymanil, způsob jeho vnímání (konstruování) vlastní osobnosti jako v nějakém zásadním ohledu méněcenné či nedostatečné. Nyní uvedu několik vět, které ilustrují podobný postoj:

- *Něco se mnou není v pořádku. Vždycky se rozhodnu špatně.*
- *Ať si říká kdo chce co chce, já si prostě nemyslím, že mám hlavu na učení.*
- *Když se něco nedaří, vždycky si myslím, že je to moje vina.*

Namísto, aby dotyčný vnímal problém jako záležitost samu o sobě, internalizuje ho a činí z něj součást sebe sama.

Externalizace

Jednou ze strategií, jak se postavit takovému manévru ze strany klienta, jenž ho zbavuje moci, je takzvaná „externalizace“ problému. Externalizovat znamená pomoci klientovi, aby svůj problém „zvěčnil“ a (v představě) ho umístil v určité vzdálenosti od sebe. Člověk se tak cítí volněji a lépe se mu hovoří o možnostech, jak problém ovlivnit svým vlastním myšlením a činy. A naopak díky tomu o něco lépe nahlédne, jak problém ovlivňuje jeho samotného.

Jedním ze způsobů, jak použít externalizaci, je říci klientovi:

Co kdybychom zmapovali vás, váš problém a vaši životní situaci? Někam na tento list papíru namalujte sám sebe. Na stejný papír někam umístěte také svůj problém. A teď sem zakreslete další lidi, kterých se váš problém týká.

Jak mapování pokračuje, klient si často všimne, že problém nespočívá uvnitř něj, nýbrž ve vztahu s ostatními nebo s nějakým aspektem prostředí, v němž žije. Nástrojem externalizace je již samotný proces mapování.

Jiná možnost, jak použít externalizaci, je říci klientce:

Zdá se, že už máme docela přehled o vašem problému i o všem, co jste se dosud pokoušela udělat, abyste ho vyřešila. Říkal jsem si, co kdybychom teď zkusili takový experiment. Vysvětlím vám, o co jde a vy se pak rozhodnete, jestli jste ochotna se do toho pustit. Rád bych, abyste si představila, že jste člověk z Marsu, který náš rozhovor poslouchal. Tento Martčan (tedy vy) je opravdu chytrý. Co by ten Martčan asi řekl k vaší situaci, kterou jste mi právě popsala?

Nebo můžete třeba říci:

Opravdu dobře jste mi popsal potíže, se kterou se snažíte vypořádat. Ani jeden z nás však neví, jak si s tím poradit. Myslíte, že byste mohl zkusit takový experiment? Vy toho víte o své situaci více než kdokoli jiný, včetně mě. Problém však je, že jste se do těch potíží tak zamotal, že nejste schopen o nich moc dobře přemýšlet. Rád bych, abyste něco zkusil. Představte si, že stojíte mimo tu situaci, v roli jakéhosi svědka. Víte, co svědek dělá – pozorně se dívá a všímá si všech důležitých podrobností, o kterých pak podá zprávu. Dobrý svědek je však také objektivní a nenechá se emocionálně vtáhnout do situace. Zkuste se tedy nyní vžít do role svědka a podívejte se na svou situaci, aniž by vás při tom přemohly vaše vlastní pocity. Jen si všímejte, co se děje. Co se vám zdá, že spíš pomáhá a co naopak ne. Pak se vraťte a podejte mi o tom zprávu.

Vzpomeňte si na nejtrpčí neúspěchy ve svém životě a každý z nich pečlivě prozkoumejte. Vidíte, ty neúspěchy, to nejste vy sám...dohlédněte na to, abyste se od nich osvobodil. Jenom když se jich dokážete zbavit, můžete se od nich doopravdy osvobodit a už vás nebudou pronásledovat.

Jindy zase říkám:

Mnohokrát jste se zmínila, jak jste podrážděná, když vám vaše matka volá. Nedokážete vypnout ten kritický hlas v hlavě, který vás nutí říkat jí velice nepřijemné věci. Ráda byste s ní vycházela lépe, ale v momentě, kdy se k vám ona chová až příliš jako „matka“, reagujete na podrážděně

a nedokážete najít lepší způsob, jak s ní jednat. Uvědomujete si, že tím hlavním, co vás v tu chvíli ovlivňuje, je vaše podráždění. Otázka tedy zní: Co s tím pocitem podráždění uděláte? Chtěl bych, abyste si teď představila, že jste naprosto v pořádku až na to, že neustále prohráváte bitvu s tím ďáblem, který se jmenuje podráždění. Rád bych, abyste dnes večer až budete doma, zkusila tohle: Vezměte si kus papíru a napište tomu „podráždění“ dopis. Můžete si ho představit jako něco, co existuje samo o sobě a co není vaší součástí. Řekněte tomu podráždění všechno, co jste se mu vždycky snažila říct. Řekněte mu, co chcete – jak z toho chcete vytěžit to nejlepší, co budete dělat, jak se budete cítit až bude pryč, jak váš vztah k matce ovlivní až se ho zbavíte. Můžete také zkusit tomu podráždění říci, že jelikož jste se rozhodla, že jste schopna přijmout svou matku více méně takovou jaká je, už vlastně neexistuje žádný důvod pro jeho existenci a že jste připravena ho odhodit. Jste pro, napsat takový dopis?

Postup externalizace je podobný představě „disidentifikace“ Roberta Assagioliho. Při disidentifikaci jsou klienti vyzváni, aby stáhli investice svého ega do určitých problémů. To jim umožní udržet si problémy od těla, lépe odolávat jejich vlivu a samostatně je ovlivňovat.

Slyšel jsem argumenty typu, že externalizace je v rozporu s představou odpovědnosti za sebe sama a že lidem umožňuje odmítnout odpovědnost za své problémy a činy. Já jsem však zjistil, že tomu tak není. Když se mi zdá, že je externalizace na místě a klientka je připravena a ochotna tento postup vyzkoušet, mívám právě opačnou zkušenost. Zjistil jsem, že pokud je klientka schopna problém „externalizovat“, zlepší se kvalita jejího kritického myšlení a ona dostává příležitost říci věci, které by říci chtěla, ale bála se. Obvykle jsem se setkal s tím, že po použití této techniky se klienti celkově cítí kompetentnější a vymaní se z osidel problému.

To mi připomíná, co o nutnosti odpoutat se od svých potíží, aby člověk získal svobodu k jednání, napsal vietnamský autor Thich Nhat Hanh⁶:

Vzpomeňte si na nejtrpčí neúspěchy svého života a každý z nich pečlivě prozkoumejte. Vidíte, ty neúspěchy, to nejste vy sám...dohlédněte na to, abyste se od nich osvobodil. Jenom když se jich dokážete zbavit, můžete se doopravdy osvobodit a už vás nebudou pronásledovat.

Postup č. III: Když při poradenské konzultaci nasloucháte příběhům, zaujměte všímavý* postoj

Pro poradce a další pracovníky v pomáhajících profesích je velmi snadné podlehnout stereotypu a brát mnohé věci, týkající se jejich klientů, za jasnou, předem danou věc. Možná na ně druzí příliš spěchají, očekávají od nich příliš mnoho; někdy jsou unaveni nebo bez motivace, nemají možnost si „dotankovat“ vlastní energii nebo prostě ztratí ze zřetele vlastní smysl svého poslání. Podlehnou tlakům zvenců nutících je, aby spíše než poradci byli „vykonavateli“** nebo „administrativními pracovníky“***.

* V originále „mindfulness“

** V originále „processor“

*** V originále „administrator“

V podobném duševním stavu existuje velmi silná tendence fungovat jen na základě jediného úhlu pohledu, dostat se do pasti kategorií a jednat „automaticky“, nebrat ohled na rozdíly. Slyšel jsem, jak poradci říkají: „Nemám prostě čas poslouchat příběhy klientů. Musím je dostat co nejrychleji do kanceláře a co nejrychleji zase ven.“ To podle mne není postoj poradce, ale postoj úředníka, vykonavatele. Takový stav myslí by se dal také v krátkosti popsat jako „bezmyšlenkovitost“^{7*}.

Jednáme-li bezmyšlenkovitě, má to několik nežádoucích účinků. Hlavně tím přispíváme k situaci, kdy dochází k zúžení obrazu sebe sama a klientka se začíná popisovat pouze jednou kategorií, například „já jsem jen žena v domácnosti“. Bezmyšlenkovitost nám také umožňuje zbavit se nepříjemných pocitů, například tím, že si řekneme: „Vždyť je to jen malá holčička, určitě se brzy z rozvodu rodičů vzpamatuje.“ Bezmyšlenkovitost může přispět ke ztrátě kontroly. Alkoholik, který tvrdí, že má pití „v genech“ se vzdává jakékoli osobní kontroly, kterou by mohl získat nad svou závislostí.

Bezmyšlenkovitost konečně vede k neschopnosti využívat zdroje (člověk zdroje buď nevnímá nebo si jich nevšimne, protože má mysl zaměřenou pouze jedním směrem) a blokuje osobnostní potenciál. („Já prostě vím, že tohle bych nikdy nesvedl!“) Jen jeden úhel pohledu obvykle přináší ukvapené závěry nebo kognitivní zvyk vzdávat se – dveře mysli jsou zavřené, protože alternativy jsou předem vyloučeny místo toho, aby se hledaly a byly nalézány.

Oproti tomu, když si pozorněji probereme pojem „všímavý postoj“ zavedený Ellen Langer⁸, zjistíme, že se jedná o rámec chápání, jenž je s konstruktivistickou perspektivou značně kompatibilní a může poradcům pomoci zůstat „bděle vnímaví“ vůči příběhům klientů. Všímavost je úhel pohledu nebo stav mysli, pro nějž je typická bdělost a poradce ji může doporučit i svým klientům. V ideálním případě přistupují poradce i klient k sobě navzájem i k příběhu klienta a jeho problému všímavě.

„Proč se tolik lidí na tomhle světě snaží udělat ze mne někoho jiného, než kým jsem a proč očekávají, že budu jiný, než jsem?“

Nyní uvedu šest základních prvků, charakteristických pro všímavost a pohovořím o jejich hodnotě pro poradenskou praxi – zejména pro práci s příběhy klientů. Chtěl bych připomenout, že všímavost je stav mysli, který poradcům vřele doporučuji. Je to také stav mysli, který mohou dávat za příklad a poradit ho svým klientům.

1. **Aktivní vytváření nových kategorií** – popisy, významy nebo činy; například nemoc může být „bolestivá a přinášet starosti“, může ovšem být i příležitostí pro „nový začátek“.
2. **Otevřenost vůči novým informacím** – zejména ochota přijímat nové informace, které jsou v rozporu s informacemi, které již člověk má a s tím, co už ví.

* V originále „mindlessness“

3. **Zvažování alternativních názorů** – což je komplementární s konstruktivistickou perspektivou mnohočetných realit.

4. **Uznání vlivu kontextu a vzájemné provázanosti lidí a událostí** – to vede poradce ke kladení např. následujících otázek:

Koho dalšího se vaše rozhodnutí týká? Kdy to pocítujete jako problém? Mohla byste mě seznámit s širšími souvislostmi? Snažíte se to vyřešit sama, nebo se o tom radíte s dalšími lidmi?

Tento prvek nás upozorňuje na skutečnost, že se vždycky pohybujeme v konkrétním kontextu a je to právě kontext, jenž bude mít vliv na způsob definování problému i na to, co se s ním snažíme udělat. Kontext naznačuje důležité limity, zdroje a možnosti, které jsou v našich potížích implicitně obsaženy a které bychom se měli snažit identifikovat. Snad více než cokoli jiného by měl poradce zaznamenat fakt, že příběh každého klienta vychází z jeho vnímání situace, v níž se dané potíže nebo problémy odehrávají.

5. **Přisuzování větší hodnoty samotnému procesu než jeho výsledku** – Většina poradců si jistě vzpomene na klienty, kteří se tak soustředí na dosažení nějakého cíle nebo výsledku, že jsou doslova slepí vůči krokům, které by je s největší pravděpodobností mohly k jejich cíli dovést. Nebo naopak nejsou schopni vidět, nakolik jsou zbytečné a marné jejich snahy dosáhnout pevně daného cíle, který si stanovili ještě předtím, než poradce navštívili. V takovém případě je úkolem poradkyně s respektem a trpělivě přivádět pozornost klienta zpět k procesu řešení problému. Jak klient své starosti prožívá? Jaká jsou možná alternativní řešení, jaké jsou výhody či nevýhody kroků, které lze učinit? Vidí klient nějaké překážky? Kde se klientka nyní nachází s ohledem na to, kde by chtěla být? A co leží mezi těmito dvěma body – jaký postup, složený z malých kroků, zkušeností a přizpůsobování je třeba použít? Je samozřejmě důležité mít rozumný cíl. Stejně důležité však je věnovat pozornost způsobu, jakým lze cíle dosáhnout, zejména s ohledem na dovednosti, hodnoty, vnímání a životní zkušenosti klienta.

6. **Respektování individuálních a kulturních rozdílů** – Pamatuji si, že jsem kdysi četl v jednom románu větu, v níž se daná osoba táže: „Proč se tolik lidí na světě snaží ze mne udělat někoho jiného, než jsem a proč očekávají, že budu jiný, než jsem?“ Jedním z neblahých výsledků psychologického výcviku poradců a dalších profesionálů v pomáhajících profesích bylo, že se učili používat klasifikaci – obvykle označující nějaký deficit nebo abnormalitu – a že se učili uvažovat z hlediska průměrů (zejména v psychometrice). Uvědomuji si, že opakuji znovu, co už jsem řekl jinde, ale jedním z hlavních klíčů k úspěšnému průběhu poradenských sezení je stát se ještě citlivější vůči individuálním rozdílům. Je to často ten nejjemnější rozdíl nebo nejcitlivější rozlišení, které se stane tím nejdůležitějším faktorem pro lepší porozumění druhému a pro nalezení těch nejhodnotnějších řešení.

K tématu uznání a oceňování kulturní diverzity se ještě vrátím v části „Poradenství zaměřené na kulturní diverzitu“ a „Poradenství u příslušníků prvních národů“*.

* „První národy“ je kanadský politicky korektní termín označující skupinu původních obyvatel Severní Ameriky – indiánů.

Postup č. IV: Spolupráce s klientem při provádění korektury (rekonstrukci, přepisování a vytváření) revidovaných nebo nových příběhů, které jsou lepšími alternativami příběhů starých

Před nedávnem za mnou přišla jedna klientka a poradenské sezení zahájila tímto příběhem (uvádím ho pouze v kostce):

„Jsem imigrantka a nemůžu najít práci v oboru, který jsem vystudovala v rodné zemi. Šla jsem tedy znovu do školy a získala kvalifikaci v jiné profesi. Ale asi jsem neuspěla ani v ní, protože jsem byla nedávno propuštěna. Úplně mi to vzalo odvalu a nevím, co mám dělat. Mám partnera a malé dítě, trochu peněz jsem ušetřila, ale kamkoliv se obrátím, nacházím samé slepé uličky. Co mám dělat?“

Jedná se o jasný příběh demotivace a marginalizace. Klientka absolvovala několik poradenských konzultací, na nichž jsme znovu prošli její stěžejní životní zkušenosti. Společně jsme vytvořili mapu s vyznačením, kde se nachází nyní, kde by chtěla být v budoucnosti a jaké kroky zkusí podniknout, aby se pohnula v žádoucím směru. Při loučení mi řekla:

„Už vím, jak moc mě frustrovalo, že jsem nemohla dělat svou původní profesi. Musím se ale pohnout dál. Díky tomuto období svého života si však budu pamatovat, že se umím učit a mám dobrou schopnost psát. Když jsem se podívala na nejlepší momenty svého života, uvědomila jsem si, že jsem už odmalička chtěla být spisovatelkou – někým, kdo píše třeba technické zprávy, možná i romány. Moje rodina mi to nedovolila a trvala na tom, že mám jít do školy a naučit se oboru, který mi zaručí stálý příjem, což jsem taky udělala. Ale ve skutečnosti jsem tu práci nechtěla dělat, stejně se mi v ní nedařilo, protože jsem imigrantka. Když se podívám do budoucnosti, vidím se jako spisovatelka a tak se teď budu učit psát. Mám trochu peněz, které můžu investovat do kurzu psaní a můj partner má příjem, takže nás uživí. Je to pro mne šance, jak se pokusit uskutečnit sen, který jsem v sobě nosila po mnoho let. Může nebo nemusí se uskutečnit, to ale v tuhle chvíli není nejdůležitější. Tím nejdůležitějším pro mne je, že se začnu pohybovat směrem, který má pro mne velký osobní význam a do kterého se mohu plně vložit.“

Tento druhý, alternativní příběh, v němž převažuje naděje, osobní význam a nový směr, vznikl přetvořením příběhu, ve kterém byla dominantním prvkem beznaděje. Na podporu nového příběhu jsme společně s klientkou sestavili tři osobní projekty činností, jež měla provést. Ve městě existoval spisovatelský spolek, jehož součástí byla skupina pro začínající spisovatele. Klientka si zařídila, že začne navštěvovat jejich setkání a také, že si s jednou členkou této skupiny (kterou již dříve znala) zajde na kávu ještě před svou první návštěvou spolku. Její druhý projekt spočíval v tom, že podnikla kroky, aby se zapsala do kurzu psaní na univerzitě ve městě, kde žila. Její třetí aktivitou bylo, že vezme mapu a seznam zásadních událostí, který jsme spolu na poradenských sezeních vytvořili a obojí použije při rozhovoru s partnerem, aby si ověřila, že ji podpoří a porozumí všemu, co bude utvářet její novou budoucnost.

Tuto kapitolu uzavřu uvedením některých vodítek, které mohou poradci využít při práci s klienty, kteří rekonstruují své příběhy (nebo jejich fragmenty).

Jsem schopen vést s touto osobou rozhovor a připustit, aby se můj pohled na ni změnil s tím, jak mi vypráví svůj příběh, nebo už jsem se rozhodl a udělal si názor na její problém a na to, co by měla dělat? Co to ve mně je, že potřebuji mít na danou osobu tyto pevně dané názory?

Vodítko č. 1: Uchovejte si pozorný zájem o klienta a zvědavost vůči tomu, co vám říká.

Zřejmě vám pomůže a dá vám více volnosti, když si uvědomíte, že klientka toho ve skutečnosti o svém životě ví daleko víc než vy. Vy můžete klidně zaujmout postoj „nevědění“, zůstat otevřený a přijmout, že vás klientka a její příběhy „naučí“ všechno, co potřebujete vědět. Vstupujte do rozhovoru s uznáním: *(to muselo vyžadovat velkou odvahu)...* *(to je něco z vaší původní kultury, s čím si tady nevíte rady)* a s otázkami, které generují význam: *(Co z toho, co jste si odnesla z posledního pracovního pohovoru, by vám mohlo podle vašeho názoru pomoci při dalším pohovoru?... Zajímalo by mě, co bude pro vás a zbytek vaší rodiny znamenat, že jste dala dítě do jeslí?... Říkáte, že jste ztratila práci, ale že jste to nikomu z rodiny neřekla. Jaké to pro vás je, mít takové tajemství?)... (Mluvila jste o své sestře. Jaké je její místo v tomto příběhu?)*

Tento typ otázek vám pomůže doplnit chybějící kousky skládky příběhu. Kultivujete tím rovněž vazbu společného zájmu mezi vámi a klientem.

Velmi důležité je také často parafrázovat nebo rekapitulovat, co jste dosud z klientova příběhu pochopili. Řekněte třeba: *„Chtěla bych vám zopakovat, co jsem pochopila z vašeho vyprávění. Chci se ujistit, jestli vašemu příběhu rozumím tak, jak jste to myslel.“* A pak můžete krátce shrnout hlavní myšlenky, události a pocity, které vám klient sdělil. Z toho, jak klient reaguje na vaše parafrázování, můžete vždycky odhadnout, jestli mu dobře rozumíte. Pokud klient odpoví: *„Ano, to je ono!“* nebo *„Přesně tak!“* a podobně, pak víte, že jste zachytila hlavní význam jeho příběhu. Musíte být připravena, že vás klient opraví, nepochopíte-li, co vám chtěl říct. Buďte také připravena upravit své rozumění podle klientova sdělení.

Vodítko č. 2: Zachovávejte si vůči klientovi postoj úcty a soucítění.

U některých lidí je to snazší než u jiných, u některých je to velmi složité. Zjistil jsem, že mi ve snaze zachovat si postoj úcty a soucítění pomáhají například tyto zásady:

- Pamatujte si, že ten člověk je teď takový, jaký je, protože se naučil takovým být. Kdybych znal jeho životní zkušenosti a to, čím si prošel, byl bych možná schopen lépe soucítit a lépe dokázat přijímat jeho způsoby.

- Abych byl schopen zachovat si vůči druhému postoj úcty a soucítění, nemusím s ním souhlasit, dokonce mně ani nemusí být sympatický.

- Proč jsem si udělal na toho člověka tak rychle nějaký názor: Přehlížím snad něco o sobě samém?

- Jsem schopen vést rozhovor s touto osobou a jsem schopen změnit na ni názor, když mi vypráví svůj příběh? Nebo už jsem si udělal názor na ni, na její problém a na to, co by měla dělat? Co je to ve mně, že potřebuju mít tyto pevně dané názory? Pamatujte si, podstatou dialogické konverzace je, že musí být obě strany ochotny změnit se tím, co je řečeno a čemu je nasloucháno.

Poradenství by v ideálním případě mělo být procesem zmocňování. Klient je uschopněn a posílen ve svém hledání řešení a získává větší oprávnění k účasti na společenském životě.

Vodítko č. 3: Všechno berte jako informaci.

Je velice důležité všimnout si mnohem více věcí než jen obsahu klientova sdělení. Všimněte si, kdy se odmlčí (a respektujte to), všimněte si, jak jsou věci řečeny, jakým tónem hlasu, vnímejte jeho výraz tváře, gesta rukou, držení těla. Všimněte si rovněž jeho vzhledu – šatů, šperků, fyzického chování v místnosti, kde máte poradenskou praxi atd. Chová se daná osoba defenzivně, agresivně, je stažená, je sugestivní, je ochotná s vámi konverzovat? Nebo je neochotná a odtažitá, dává si pozor na to, co řekne? Někdy si všimnu, že se druhý zdráhá hovořit. Obvykle pak řeknu něco ve smyslu, jak se i já často v cizím prostředí cítím vykořeněný a zeptám se ho, jaký pocit v něm vyvolává, že přišel za mnou, do mé praxe. A než abych hned přešel k jeho problému, snažím se nejprve zavést řeč na jiné věci, o nichž se domnívám, že by se klientovi mohlo mluvit snáz. Začnu například hovořit o rodině, o tom, jak se ke mně dostal, nebo o nějaké události v městě, která každého zajímá atd.

Vodítko č. 4: Neinterpretujte odmítnutí klienta snadno a rychle vstoupit do konverzace s poradcem jako „odpor“.

Z konstruktivistického hlediska není pojem „odpor“ nijak užitečný. V konvenční poradenské a terapeutické literatuře se mnoho diskutuje o tom, co dělat s klientem, který je rezistentní nebo neochotný. Je lepší předpokládat, že klient není připraven se do rozhovoru zapojit, než abychom se na něj dívali jako na rezistentního. V takovém případě je dobré se zaměřit na předdefinování konzultace. Berte to tak, že jde o konzultaci s klientem, který se nechce angažovat a **experimentujte se způsoby, jež by mu mohly pomoci změnit postoj a do rozhovoru se zapojit**. Pokud o vás jako o poradci lidé pochybují, nepřejí si s vámi vést rozhovor nebo s vámi spolupracovat, mají pro to obvykle dobrý důvod, založený na jejich předchozí životní zkušenosti.

Obecně lze říci, že se naučili být opatrní v situacích a s lidmi, kteří se jim snažili vnucovat nějaké chování nebo informace anebo na ně měli nějaké požadavky. Mohou se domnívat, že přesně totéž máte v úmyslu i vy. Bohužel často také dochází k tomu, že právě o to se mnoho poradců snaží a přesně to dělá. Když klient nereaguje, poradce má tendenci ho označit (obvinit) za „rezistentního.“

Mnohem lepší interpretace by však byla předpokládat, že klientka reaguje rozumně, na základě své předchozí životní zkušenosti a není prostě připravena se v poradenské práci angažovat. Pak se může poradce soustředit na dynamiku způsobu, jak pomoci klientce, aby připravena byla. Respektující postoj ze strany poradce tomu jistě pomůže. Třeba i opatrné sebeodhalení v tom smyslu, že i vy jako poradce vnímáte nové situace často jako ohrožení. Pomáhá také ochota hledat něco, co máte s klientkou společné a o čem je klientka ochotna se bavit. Někdy může prolomit ledy, když si spolu předtím, než se začnete zabývat klientčinými potížemi, dáte čaj, kávu nebo coca-colu. Můžete také připustit, že situace není jednoduchá pro klientku ani pro vás.

Nyní uvedu další variantu na téma uplatnění zásady „nejdřív člověk, až pak problém“. Poradce by se měl dobře znát a vycítit každý náznak směřující k zaujetí postoje „výhra – prohra“ vůči klientovi. Pokud si bude sám sebe v tomto ohledu vědom, nebude přispívat ke vzájemně si odporující dialektice, která nikam nevede a při níž se poradce čím dál více snaží ke klientovi proniknout, zatímco klient se čím dál víc snaží, aby k tomu nedošlo.

Vodítko č. 5: Vždy hledejte klientovy silné stránky.

Poradenství by v ideálním případě mělo být procesem zmocňování. Klient je uschopněn a posílen ve svém hledání řešení a získává větší oprávnění k účasti na společenském životě. Následkem „diagnostického“ postoje poradců a dalších profesionálů v pomáhajících profesích je, že se více zaměřují na hledání deficitů a omezení. Pátrají, která z klientových schopností nebo který z jeho postojů je neadekvátní nebo dokonce patologický. Avšak tím, o co se můžeme v životě nejlépe opřít a na čem můžeme stavět, jsou naše osobní zdroje a zkušenosti s úspěchem. Zkušenosti ze situací, kdy jsme dostali nějakým požadavkům nebo obstáli v nějaké výzvě. Staré klišé říká: „Když si myslíš, že můžeš, tak s největší pravděpodobností také můžeš. Když si myslíš, že nemůžeš, tak nemůžeš skoro určitě.“

Musíme si stále připomínat, že ať se během poradenské konzultace stane cokoli, až klient vyjde ven do světa, bude jeho úspěch – při používání toho, na čem se spolu s poradkyní během konzultace dohodli – nakonec záviset na klientově odolnosti, vytrvalosti, touze po změně a používání zdravého rozumu v prostředí dané kultury. Je to klient, kdo ve skutečnosti musí uskuptečnit a vyjednat účinná řešení a vytrvat v nich. Je to on, kdo bude muset využít získané hlubší pochopení a úspěšně se zapojit do společenského života. Tedy čím hlouběji bude porozumění nebo plán, ke kterému poradkyně a klient společně dospěli, založen na jeho silných stránkách a chování, které je v dané kultuře považováno za rozumné, tím větší jsou šance, že se ho klient bude držet a že uspěje.

Dále uvádím některé sebereflektující otázky, které mohou poradci pomoci, aby si nepřestal vsímat silných stránek svých klientů:

- *Když klienta poslouchám, zaměřuji se na jeho životní neúspěchy nebo úspěchy?*
- *Existuje v životě této osoby někdo, kdo ji viděl vypořádat se úspěšně s potížemi a umí poznat její silné stránky?*
- *Uznávám a uvědomuji si nějaké „dobré“ zkušenosti, o kterých mi klient vypráví?*

Poradce by měl být opatrný, aby nepřeváděl příběh klienta z jazyka každodennosti do profesionální terminologie.

Vodítko č. 6: Pokládejte otázky vytvářející význam.

Všeobecně řečeno se můžeme lidí dotazovat na to, co v životě dělají oni sami, nebo na to, co jim dělají druzí. Můžeme se jich ptát, co pro ně činy, události a zkušenosti znamenají.

Otázky po významu mohou směřovat do minulosti (*Co pro vás znamenalo, že váš bratr odešel z domova?*), do současnosti (*Když teď oba s manželem pracujete, co to znamená pro váš vztah s dcerami?*) nebo do budoucnosti (*Kdyby se vám podařilo dělat práci, kterou jste se naučila od své babičky v Senegal, tedy plést copánky, co by to pro vás znamenalo?*).

Další příklady otázek po významu uvádím níže:

- *Rodiče vašeho manžela se teď chystají žít s vámi. Jak to pro vás může mít potenciální důsledky?*
- *Možná si budete muset udělat počítačový kurz. Co to pro vás bude znamenat s ohledem na zbytek vašeho denního rozvrhu?*
- *Vypadá to, že váš syn teď bude muset nastoupit do školy v jiném městě. Jak vás to ovlivní?*
- *Co pro vás znamená operace štítné žlázy, kterou budete muset podstoupit?*

Vodítko č. 7. Používejte jazyk, který dává vašim klientům smysl.

Poradce by si měl dávat pozor, aby nepřekládal příběh klienta z běžného jazyka do profesionální terminologie. Nejlepší je držet se co nejvíce hovorového jazyka. Pokud klient řekne například: *„Každý den si musím několikrát umýt ruce,“* pak by mu poradce neměl sdělit: *„Tak to máte obsesivně-kompulzivní poruchu.“* Je rozumnější říct něco jako: *„Proč je to pro vás nezbytné?“* nebo *„Jak si to vysvětlujete?“* Je totiž možné, že klient si jednoduše dává pozor, aby měl při přípravě jídla čisté ruce nebo může mít zaměstnání, kde si ruce snadno zašpiní, jako například opraváři aut.

Zároveň s používáním hovorového jazyka může poradce klást hodně otázek, ve kterých klienta požádá, aby uvedl příklad: *„Mohli byste uvést příklad konfliktu, o kterém mi vyprávíte?“* nebo aby popsal, jak něco funguje: *„Jak se to dělá ve vaší rodině?“* nebo poradce vyjádří situaci metaforou: *„Jaká je vaše práce – mohl byste svou pracovní zkušenost popsat jedním slovem?“* a v neposlední řadě může poradce klást otázky po smyslu.

LITERATURA A POZNÁMKY

- 1 Bateson, M.C. (1990). *Composing a Lije*. London: Penguin Books, Ltd. str. 238-241.
- 2 Linde, C. (1993). *Life Stories*. New York: Oxford University Press. Str. 1-50.
- 3 Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 73.
- 4 Elson, M. (1987).(ed.) *The Kohut Seminars*. New York: W.W. Norton & Company. Str. 184-202.
- 5 White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W.W. Norton & Company.
- 6 Nhat Hanh, T. (1976). *The Miracle of Mindfulness*. New York: Bantam Books. Str. 97.
- 7 Langer, E. (1989). *Mindfulness*. New York: Addison-Wesley Publishing Company.
- 8 *Ibid.*

PLÁNOVÁNÍ, ROZHODOVÁNÍ A SPOLUKONSTRUOVÁNÍ OSOBNÍCH PROJEKTŮ

Spíše je důležité vidět to staré v novém světle.

- M. Balint -

Cílem je najít strategie svépomoci, které jsou přijatelné a prakticky použitelné.

- N. Peseschkian -

Jakmile získá poradce vstup do klientova životního prostoru, společně tento prostor prozkoumají a dospějí ke společnému porozumění klientovým starostem, stojí před úkolem vypracovat řešení, rozřešení nebo najít pro klienta způsob, jak se vypořádat s potížemi, které zažívá.

Toto hledání má obvykle dvě části. Tou první bude dospět k nějaké volbě nebo osobnímu rozhodnutí, jakou cestou se vydat či jakou strategii zvolit, aby se klient ze situace, ve které se nyní nachází, pohnul směrem k více žádoucí situaci v budoucnosti či situaci, jíž dává přednost. Druhá část bude sestávat z plánování a vytváření osobního projektu, navrženého tak, aby klientovi pomohl dostat se ke kýženému cíli. Záměrně používám slovo „osobní“, abych zdůraznil, že klient by měl být procesem navrhování a provádění projektu zmocňován. Znamená to, že projekt musí být smysluplný, rozumný a takový, aby ho klient mohl vzít za svůj a věřit, že ho dokáže uskutečnit.

O důležitosti osobních projektů a činností

Jakmile klient dospěje k rozhodnutí-volbě nebo předběžné volbě, musí společně s poradkyní naplánovat, zorganizovat či „zkonstruovat“ projekt, jenž je pro něj osobní, má ho uvést v život a posune jej směrem k budoucnosti, jíž dává přednost.

Osobní projekt spočívá v činnosti nebo souboru činností, jimiž se klientka zabývá, aby pokročila k cíli. Tato „činnost“ může být buď mentální (například myšlení nebo reflexe) nebo může konat (např. přečíst si nějakou knihu, jít na pracovní pohovor, naučit se používat počítač,

pohovořit si s kolegy). Projekty často zahrnují duševní i fyzické činnosti. Klientka se například rozhodne přestavět doma nábytek. Její rozhodnutí je činnost duševní. Řekněme, že si nakreslí plánec, jak chce nábytek rozmístit. Tato činnost je duševní (vizualizace) i fyzická (nakreslení plánu) a nakonec začne konat (přemístí nábytek – fyzicky). Nedílnou součástí rozhodování, plánování a konání jsou samozřejmě hodnoty a emoce.

Rozhovor a reflexe představují dvě důležité činnosti, jejichž prostřednictvím klient a poradce konstruují rozhovor a provádějí další aktivity, které jsou v nejlepší zájmu klienta.

Význam osobních projektů a činností spočívá v konstruktivistickém předpokladu, že člověk konstruuje sám sebe i své vztahy prostřednictvím smysluplných činů. Krom toho se díky smysluplným činům informace přeměňují v použitelné vědění.

Jedním z účelů poradenské práce, jak je definována v této knize, je klienty zaktivizovat – to znamená pomáhat jim při nalézání a vytváření smysluplných činností, jejichž prostřednictvím se mohou stát způsobilějšími účastnit se nějakého aspektu společenského života – práce, studia, péče o zdraví, volno-časových aktivit a rodinného života. Osobní projekty jsou hlavní metodou přepracování klientova příběhu o tom, jaké jsou jeho potíže a čeho chce dosáhnout, aby se zlepšilo jeho prožívání vlastního života.

Než se pustíme do rozboru, jak s klienty spolupostavovat jejich osobní projekty, jež budou moci realizovat až vyjdou z vaší poradny, rád bych pohovořil o činnostech v samotné poradenské místnosti. Zaprvé, poradenství jakožto proces je spolupostavovaným projektem – je to pokus dvou lidí spolupracovat na řešení problémů, které jeden z nich v životě zakouší. Zadruhé, s největší pravděpodobností jedinou a nejdůležitější aktivitou, uskutečňovanou při poradenském pohovoru, je „pomáhající konverzace“ nebo „poradenský dialog“.

Poradkyně bývá obvykle jazykově zdatnější a více navyklá reflexi než klient. Má-li však dojít k nějaké smysluplné výměně, musí k rozhovoru přispívat oba, klient i poradkyně. Právě během rozhovoru při konzultaci se většinou formulují, vyjadřují, vyjednávají a chápou důležité osobní a společenské skutečnosti. Konverzace poradkyně s klientem umožňuje klást objasňující otázky, vyjadřovat emoce, jednoznačně popsat epizody a situace, rozlišit potřeby, rozvíjet společné porozumění a společná východiska a vytvářet příběhy.

Druhou důležitou činností v průběhu konzultace je reflexe. Je to sice duševní aktivita, druhý člověk ji však silně ovlivňuje. Poradkyně může například napomoci klientovi v přemítání tím, že mu bude klást otázky:

Jak vás tato informace osobně ovlivnila?

Jaký je pro vás význam toho či onoho?

Když si představíte, že byste se měl rozhodovat – co se vám při tom honí hlavou?

Poradkyně může přemítání klienta napomoci také tím, že zdůrazní hodnotu sebepoznání a použije taktiku, při níž vyzdvihne události ze svého vlastního života, kdy pro ni byla reflexe velmi důležitá a pomohla jí nějak se rozhodnout nebo něco naplánovat. Abych shrnul výše řečené – konverzace a reflexe jsou dvě důležité činnosti, jejichž prostřednictvím klient a poradce konstruují rozhovor a přitom se zabývají dalšími činnostmi, které jsou v nejlepším zájmu klienta.

Rozhodování a plánování

Při vytváření osobních projektů jsou důležité dvě přípravné činnosti, rozhodování a plánování. Rozhodnutí nebo volba – v těchto úvahách používám pojem „rozhodnutí“ jako synonymum k pojmu „volba“ – je něco jako psychologický motor. Jakmile se člověk rozhodne a zvolí nějaký směr své činnosti, je jejím přirozeným výsledkem – pokud není blokován – pohyb směrem k žádoucímu cíli nebo smyslu a pohyb směrem pryč od jiných, méně žádoucích cílů nebo stavů.

Lidé jsou schopní získat značnou zručnost v otálení a oddalování rozhodnutí – vymyslí tisíce způsobů, jak věci odkládat nebo je ponechat náhodě či osudu.

Volba určitého cíle vždycky znamená, že se musíme vzdát jiných cílů, což je do určité míry oběť. Když se klientka například rozhodne chodit na večerní rekvalifikační kurz, znamená to, že se vzdá času, který by jinak trávila s rodinou. Nebo pokud se rozhodne, že se přestěhuje, často to znamená vzdát se blízkých přátel. Je nesmírně důležité si uvědomit, že každá volba vždycky obsahuje jak impuls směrem k požadovanému cíli (motivace), tak i ztrátu a bolest z nutnosti něčeho se vzdát. To je také důvodem, proč se tolik lidí nedokáže přimět k nějakému rozhodnutí a následně se ho také držet. Chtějí získat výhody, které jim daná volba může přinést, ale velmi neradi podstupují případnou oběť, již od nich jejich volba vyžaduje. Výsledkem je určitá paralýza v rozhodování, kterou musí poradce a klient identifikovat a musí se jí propracovat.

Rozhodování je umění i věda. Při rozhodování pomáhá, použijeme-li intuitivní vědění i racionální myšlení. Člověk, který se aktivně rozhoduje, uplatňuje určitý stupeň kontroly nad svým životem. Samozřejmě, že některá rozhodnutí mají dobrý výsledek a jiná ne. Někteří lidé jsou schopní získat značnou zručnost v otálení a oddalování rozhodnutí – vymyslí tisíce způsobů, jak věci odkládat nebo je ponechat osudu či náhodě, jak tomu říkají.

Existuje několik způsobů, jak posoudit, zda nějaká volba vypadá jako rozumná nebo dobrá. Jedním z nich je položit si otázky: „Dává toto rozhodnutí smysl v kontextu celkové situace

tohoto člověka a jeho životního příběhu? Nebo se zdá, že se mine účelem, jenž chce dotyčný sledovat?”

Druhý způsob, jak vyhodnotit správnost rozhodnutí, je metoda, kterou napovídá zdravý rozum – počkat, jaký výsledek bude rozhodnutí mít. Jedním z nedostatků metody „počkejme a uvidíme“ je, že často bývá nemožné najít přímou souvislost mezi daným rozhodnutím a jeho důsledky. Každý výsledek v životě může být důsledkem celé řady vlivů, nejen samotného rozhodnutí. Často trvá dlouhou dobu, než je možné říci, jakou hodnotu má to, co z nějakého rozhodnutí vzešlo. Člověk se například rozhodne, že se vdá nebo ožení, ale výsledek tohoto rozhodnutí nebude znát po mnoho let. A navíc – výsledky se mohou měnit. Co se jevílo jako dobré rozhodnutí – například rok po sňatku, se může jevit jako velmi špatné rozhodnutí po pěti letech manželských sporů. Ačkoliv metoda stanovení prospěšnosti nějakého rozhodnutí podle jeho zřejmého výsledku často selže, většina lidí ji přesto používá.

Pokud ti, kdo se rozhodují, berou v úvahu i případná rizika, pak jsou obvykle schopni žít s tím, že jim rozhodnutí nemusí přinést dobré výsledky.

Jiný a možná účinnější způsob, jak posoudit správnost nějakého rozhodnutí, je vyhodnotit ho z hlediska procesů, jimiž se k němu dospělo. Z tohoto pohledu je „správné“ rozhodnutí takové, u něhož osoba zváží všechny nebo alespoň většinu relevantních aspektů problému, které vyvolaly potřebu rozhodování. Jinými slovy, ti, kdo se rozhodují „dobře“, udělali všechny základní kroky, které patří k rozumnému rozhodování. A rozhodují-li se o důležitých věcech, nedospívají k rozhodnutí způsobem „pokus – omyl“.

Nerozumné volby obvykle vyplývají z : 1) neschopnosti rozpoznat a použít důležité informace, znalosti nebo dovednosti, 2) přehlížení alternativních možností, 3) neschopnosti držet se daného rozhodnutí a 4) dezinterpretace důležitých faktorů problémové situace z kulturních nebo ideologických příčin, kvůli předsudkům nebo z jiných důvodů. Zejména čtvrtý faktor může vést k tomu, že člověk nevidí překážky, jež s sebou konkrétní rozhodnutí a z něj vyplývající konání s největší pravděpodobností nese.

Pátým faktorem, který je u některých druhů rozhodování důležitý, je schopnost a ochota rozeznat rizika, jež s sebou dané rozhodnutí přináší. I když člověk udělá všechno správně, někdy se prostě riziko zmaterializuje a rozhodnutí znehodnotí. Pokud člověk o tomto riziku předem věděl a přesto se rozhodl jít touto cestou, potom působení rizika a tudíž znehodnocení jeho rozhodnutí pro něj obvykle není tak traumatické. Objeví-li se však riziko „z ničeho nic“ a je pro rozhodujícího se člověka naprostým překvapením, může být jeho účinek na toho, kdo se rozhodoval, devastující.

Jestliže rozhodující se člověk o rizicích vůbec neuvažuje, může nepříznivý výsledek skončit tím, že se cítí vinen, je rozhořčený anebo obviňuje z negativního výsledku svého rozhodnutí někoho jiného. Pokud však vzal rizika v úvahu (a dokonce měl v záloze nějaký jiný plán), pak

není-li výsledek jeho rozhodnutí zrovna příznivý, je většinou schopen s tím žít. O daném riziku věděl a rozhodl se ho podstoupit. Nepřekvapilo ho to a necítí se hloupě proto, že riziko nepředvídal. Takový člověk se nemusí vyrovnávat se spoustou negativních emocí vzniklých v důsledku toho, že věci nejdou podle jeho přání.

Jaké úkoly musíme splnit, chceme-li se rozhodovat rozumně?

Co je myšleno slovem „rozumně“? Aby bylo rozhodnutí rozumné, musí být:

- osobně významné pro klienta i poradkyni,
- v rámci klientových schopností a potřeb,
- formulováno jako sled praktických kroků, jimž klient i poradkyně jasně rozumí,
- spojeno s nadějeplnou a žádoucí budoucností, kterou si klient vybral,
- otevřeno revizi a změně plánů, pokud to bude potřeba,
- formulováno běžným jazykem tak, že je snadno srozumitelné pro klienta i poradkyni, nějakým způsobem spojené s nadějeplnou budoucností klienta a musí dávat smysl v jeho celkovém životním příběhu.

Úkol č. 1: Zkoumání životního prostoru

Prvním úkolem klientky a poradce při efektivním rozhodování je zajistit, aby společně prozkoumali a porozuměli jejímu celkovému životnímu prostoru (kontextu). Nejčastější chyba, které jsem si všiml, když jsem dělal supervize poradcům, je tendence směřovat příliš rychle k rozhodnutí a řešit problém příliš brzy, ještě než poradce dostatečně porozuměl situaci klientky a vlivům, které na ni mají druhé osoby a okolní prostředí. Zbrklá snaha „řešit“ je hlavním překážkou účinného rozhodování i plánování a jejím důsledkem je často takové rozhodnutí, se kterým klientka není schopna žít.

Úkol č. 2: Přijmout výzvu a učinit rozhodnutí

Vyhledá-li člověk poradkyni za účelem vyřešení nějakého životního problému, pocituje obvykle ambivalenci nebo není připraven se rozhodnout, ačkoliv zároveň říká, že se rozhodnout „musí.“ Všeobecně řečeno, poradkyně může klientovi pomoci tím, že bude klást otázky, které ho posunou k bodu, kdy bude ochoten otestovat svou připravenost rozhodnutí učinit. Pomoci mu mohou například tyto otázky:

Jaké jsou výhody toho, že se rozhodnete? A jaké jsou nevýhody?

Máte teď čas vaše rozhodnutí probrat?

Musel jste se už dříve v životě rozhodovat o podobných věcech? A co se tehdy stalo?

Cítíte se připraven začít hledat alternativy?

Co si myslíte, že vám v rozhodnutí brání?

Je samozřejmě nesmírně důležité dát klientovi jasně najevo, že jsou mylné jeho představy, že sama poradkyně zajistí, aby všechno bylo v pořádku nebo že vyřeší problém, který klienta trápí.

Úkol č. 3: Nacházení alternativ

Někdy je tomu tak, že klientka již sama přemýšlela o několika různých alternativách, jindy však vidí jen jedno možné řešení nebo ji nenapadá řešení vůbec žádné. Ačkoliv by se poradce měl držet zpátky a netlačit na ni se svými návrhy různých alternativ, není nic špatného na tom, když jí nějaké alternativy a jejich výhody a nevýhody předloží. Mějte na paměti, že poradce a klientka pracují na daném úkolu společně a rozhodnutí musí být nakonec takové, s nímž klientka bude moci žít. Poradce může klást například tyto otázky:

Když se podíváte na tento problém – co by bylo vaším cílem? Co byste chtěla, aby se stalo?

Chtěla byste si poslechnout jeden můj nápad?

Bylo by pro vás zajímavé poslechnout si, jak jiná žena ve vaší situaci dospěla k řešení, které pro ni bylo dobré?

Pociťuje-li poradce impulz něco klientce navrhnout, je nutné se jí nejprve zeptat, zda chce návrh slyšet. Pokud váš návrh slyšet nechce, nebo není ochotna vyslechnout si návrhy někoho jiného, pak ji respektujte. Směřuje-li náš rozhovor k rozhodnutí a řešení problémů, je velice dobré mít stále na zřeteli „připravenost klientky“.

Další chybou, kterou lidé během rozhodování dělají, bývá, že hodnotí alternativy příliš brzy. V ideálním případě je lepší nejprve najít celou řadu možností nebo variant řešení a teprve potom je vyhodnotit. Hodnocení jediné alternativy obvykle způsobí, že člověk vyloučí zvažování dalších možností. Ti nejzkušenější poradci znají až příliš dobře situace, kdy se klient fixně zaměří jen na „jedno jediné řešení“, myslí černobíle nebo rigidně a připravuje se tak o možnost smysluplně pátrat dál nebo zvážit celou řadu dalších alternativ.

Poradce by na sebe měl vzít odpovědnost spojenou s tím, že bude sloužit jako zdroj užitečných informací, protože klient pro své rozhodování potřebuje nové nebo přesnější údaje.

Úkol č. 4: Přispívat k tomu, aby klient vzal rozhodnutí za své a držel se ho

Jakmile klient dospěje k předběžnému rozhodnutí nebo si vybere nejvhodnější možnost, měli by společně s poradkyní probrat, do jaké míry se mu zvolený směr zdá rozumný a nakolik cítí, že se jedná o „jeho“ rozhodnutí. Na pomoc klientovi může poradkyně při tomto testování položit například tyto otázky:

Jaký dopad podle vašeho názoru bude toto rozhodnutí na vás mít?

Koho dalšího může vaše rozhodnutí ovlivnit? Jaká bude podle vás jejich reakce?

Když se pro tohle rozhodnete, jaký pocit asi budete mít z toho, že jste se takto rozhodli?

Děláte si starosti s něčím, co by se vám podle vašeho názoru mohlo postavit do cesty a zabránit vám, abyste své rozhodnutí uskutečnili?

Dejme tomu, že jste učinil toto rozhodnutí a ono nevyšlo. Myslel jste na to, co byste udělal pak?

Když se podíváte hluboko do sebe – máte z toho dobrý pocit?

V závěru této diskuse o rozhodování bych ještě chtěl poradcům dát několik tipů.

- Pamatujte na to, abyste si i vy sám jako poradce zachoval jistou míru váhavosti.
- Je-li to nutné, lze revidovat nebo přehodnotit každé rozhodnutí.
- Žádné rozhodnutí není platné navždy. Je dobré klienty učit, aby zaujali postoj experimentátorů.
- Pamatujte, že pracujete ruku v ruce s klientkou a měl byste udělat všechno, aby měla pocit, že rozhodnutí je v zásadě její. Můžete si připsat zásluhy, že jste ji provedl procesem rozhodování, ale uznání za rozhodnutí samotné patří jí. Rozhodnete-li za jiného člověka a nedopadne to dobře, bude vám za to s největší pravděpodobností dávat vinu, a to právem.

Stejně jako ve všech ostatních aspektech poradenské praxe jsou vašimi nejlepšími nástroji:

- bedlivé, pozorné naslouchání,
- respekt k druhému,
- vztah spolupráce a
- odhodlání prosazovat vlastní zodpovědnost za sebe sama.

Poradce by měl na sebe vzít odpovědnost spojenou s tím, že bude sloužit jako zdroj užitečných informací, protože klient pro své rozhodování potřebuje nové nebo přesnější údaje. Od poradce však nelze očekávat, že bude mít vždy ty nejlepší informace ihned po ruce. Měl by ale vědět, kde je najít nebo na jaký zdroj klienta odkázat, aby si případně on sám mohl potřebné informace vyhledat.

Jaké úkoly musíme splnit, chceme-li plánovat rozumně?

Rozhodování a plánování jdou ruku v ruce. Plánovat znamená najít způsob (obvykle se jedná o celý soubor činností) provedení nějaké akce nebo k dosažení cíle. Někteří lidé příliš neplánují – prostě „skočí do vody rovnýma nohama“. Tuto metodu však nelze příliš doporučovat. Na druhém extrémním pólu jsou lidé, kteří plánují úplně všechno a starají se o tak velké množství detailů, že se málokdy vůbec dostanou k činům. Ani tento postoj nelze příliš doporučit. Naštěstí jsme během let získali značné vědomosti o tom, čím se vyznačují úspěšně plánující lidé. Lidé, kteří plánují úspěšně, obvykle:

- používají intuitivní selský rozum i racionální myšlení,
- realisticky zvažují, zda existuje skutečná možnost svá rozhodnutí a plány uskutečnit,

- dobře znají sami sebe, své osobní zdroje, schopnosti, znalosti a zkušenosti,
- uvědomují si potenciální nástrahy a překážky svých plánů,
- jsou ochotni učit se novým dovednostem a vědomostem, jejichž znalost si mohou jejich rozhodnutí a plány vyžádat,
- jsou spíše inovativní a snaží se o něco nového, než aby lpěli na „vyzkoušených a osvědčených“ řešeních,
- znají cenu vlastní odpovědnosti za své volby a činy,
- snaží se mít náhradní plány pro případ, že by původní rozhodnutí nevyšlo nebo plán nešel uskutečnit a
- uznávají hodnoty a emoční zkušenosti jako důležité faktory při plánování a rozhodování.

Mnohá rozhodnutí a plány, které jsou vysoce objektivní, logické a založené na faktech, ve skutečnosti často nefungují. Pokud člověk nemá z plánu „dobrý pocit“ nebo se do jeho uskutečňování emočně neangažuje, nebude plán fungovat. Stejně tak nebude plán funkční, pokud je v rozporu se základními životními nebo kulturními hodnotami klienta.

Každý plán je něčím jedinečný. Poradce, který se naučí pomáhat klientům vytvářet plány šité přesně na míru jejich zvláštním jedinečným potřebám, hodnotám a zkušenostem, bude mít s velkou pravděpodobností ve své praxi úspěchy. Existují samozřejmě ukazatele, jichž se může poradce držet, když svým klientům s jejich plány pomáhá. Nejsou to však nějaké neměnné příkazy, ani není třeba je dodržovat přesně jako nějaký návod. Každý poradce by si je měl flexibilně přizpůsobit. Časem jsem si vytvořil soubor otázek, podle nichž se můžete orientovat, a jež vám i vašim klientům pomohou projít procesem rozhodování a plánování promyšleně a vědomě. Ve své vlastní praxi možná nepoužívám doslovné znění uvedených vět, ale následující otázky mi pomáhají, abych nezapomněl tyto body s klienty probrat a také abych je já sám měl na zřeteli.

JAKÁ JE VAŠE SOUČASNÁ SITUACE?

Pokud poradkyně s klientem důkladně prozkoumali jeho životní prostor a poradkyně vyslechla jeho životní příběh, měli by oba znát a chápat více či méně podobným způsobem momentální situaci klienta, než se spolu pustí do rozhodování nebo plánování.

CO BYSTE SI PŘÁLA, ABY NASTALO?

O jakých možnostech jste už uvažovala? Co je vaším hlavním cílem? Jak byste chtěla, aby se váš život změnil? Jakou budoucnost byste si přála prožívat? (Například osoba, kterou vyhodili z práce – hodlá nyní začít hledat práci, chce se raději requalifikovat, požádat o sociální dávky, vrátit se do školy, odejít do důchodu?)

JAKÉ OSOBNÍ ZDROJE MÁTE V TÉTO SITUACI K DISPOZICI?

Jaké životní zkušenosti by vám nyní mohly být užitečné? Jaké dovednosti a vzdělání můžete nabídnout, s čím můžete počítat při vytváření plánů a jejich provádění? (Tady jistě pomůže

poradci i klientce podrobné vyprávění jejího příběhu. Mohou tak neformálně odhadnout její osobní zdroje a předchozí relevantní zkušenosti.)

JSTE SI VĚDOM NĚJAKÝCH PŘEKÁŽEK, KTERÉ BY MOHLY PŘEKAZIT VAŠI SNAHU PROVÉST SVÉ ROZHODNUTÍ A PLÁNY?

Existují nějaké překážky, které vyplývají z prostředí a situace – jako např. vzdálenost, nedostatek zdrojů, chybějící bydlení, finanční překážky? Překážky vyplývající z předsudků – vůči pohlaví, etniku, rase, společenskému postavení, věku, zdravotnímu omezení? Překážky, které máte vy sám v sobě – nedostatek sebevědomí, pochybnosti, zmatek, nedostatečné znalosti místních kulturních zvyklostí, jazyka, strach? Máte nějaké zkušenosti z minulosti nebo postoje či představy, jež vám brání pohnout se kupředu a které by bylo lépe pomyslně „hodit do koše“? Míváte poráženecké myšlenky, jež vám brání uskutečňovat věci vlastními silami? Níže uvádím některé myšlenky, kterými lidé často sami sebe předem odsuzují k nezdaru:

- Jsem už moc starý, abych se něco nového učil.
- Vždycky jsem to dělala takhle, už se nezměním.
- Chci, abyste mi vy (poradce) řekl, co mám dělat.
- Už je příliš pozdě – už se nedá nic dělat.
- Mně ani mému problému stejně nikdo nerozumí.
- Už jsem zkusila všechno a nic nefunguje.
- Nikdo mi nikdy nedal šanci.
- To se jednou samo zlepší, když si prostě počkám.
- „Oni“ mě nenechají...
- Nikdy neudělám nic správně.

Takové poráženecké myšlenky přispívají k pocitům beznaděje, k postoji oběti, oddalování, pití a konzumaci drog a také k pocitům deprese a vlastní bezcennosti. Jednou z úloh poradkyně během rozhodování a plánování je dávat pozor na způsoby, které klient používá k zablokování pokroku – jako např. určité předpoklady či poráženecké myšlenky. Tím, že poradkyně tyto poráženecké představy zpochybní, ovšemže s respektem, může klienta pobídnout, aby interpretoval svou situaci i svůj potenciál a schopnosti jinak. Může tím otevřít dveře k mnoha dalším alternativám a plán, který vznikne, má větší šanci na úspěch.

Klient by měl být schopen říci: „Tehle plán se mi líbí, cítím, že zkušenost, kterou získám tím, že se ho pokusím zrealizovat, pro mne bude cenná a jsem ochotný se do jeho uskutečňování plně vložit.“

CHYBÍ NĚCO?

Je zapotřebí něco udělat, něco se naučit, něco zjistit nebo něco získat k tomu, abyste se z místa, kde se teď nacházíte, dostal tam, kde být chcete? Máte schopnosti, které k dosažení svého cíle potřebujete? Máte nějaké mezery v poznání kultury, v níž teď žijete? Dovedete si

udržet uspokojivé vztahy? Pomohlo by vám najít jiné způsoby, jak svou situaci interpretovat? Pomohlo by vám více společenských kontaktů? Máte pocit, že se vám nedostává dostatečné podpory v tom, čeho pro sebe chcete docílit?

OBSTOJÍ VÁŠ PLÁN V TESTU 3 P? JE PROVEDITELNÝ*, PŘESVĚDČIVÝ, DÁVÁTE MU PŘEDNOST PŘED JINÝMI MOŽNOSTMI***?**

Jednou z hlavních překážek, s níž se setkávají poradci pomáhající svým klientům vytvářet fungující plány, je situace, kdy poradce klientce přímo nebo nepřímo navrhne něco, co úplně neodpovídá jejím potřebám nebo schopnostem. Klientka k tomu v danou chvíli svolí. Později se však plánu nedrží, protože to ve skutečnosti nebyl plán, který by ona sama vnímala jako „svůj“.

Rozhodnutí a plány by měly být takové, kterým klientka pokud možno dává přednost před všemi jinými alternativami. Proto je důležité, aby:

- klientka a poradce spolupracovali (jsme v tom spolu),
- poradce pomohl klientce zvážit výhody i nevýhody všech možných plánů, včetně toho, jemuž klientka dává přednost,
- poradce s klientkou probral, zda má osobní a hmotné zdroje, jež jsou k uskutečnění plánu potřebné nebo zda ví, kde by je mohla získat, pokud je získat lze.

Samozřejmě, že ne všechna rozhodnutí lze realizovat a ne všechny plány jsou uskutečnitelné. Je náš plán skutečně „proveditelný“? Poradkyně by se měla touto otázkou pečlivě zabývat a zvážit, zda by její vlastní obavy nemohly způsobit, že bude příliš konzervativní a klientovi nakonec řekne, že musí být „větší realista“. Někdy se ovšem stane, že plán, který se poradkyni může zdát neproveditelný, pro určitého klienta proveditelný je.

To, nakolik jsou rozhodnutí a plány opravdu reálné, je třeba probrat dostatečně podrobně, aby byli klient i poradce spokojeni se směrem, který společně vybrali a viděli ho jako uskutečnitelný. Minimálně to znamená, že existuje reálná možnost plán provést, že plán nevybočuje z rámce klientových možností a zkušeností a je navržen rozumně.

Nakonec bychom se měli zeptat, zda je plán „přesvědčivý“. Některé plány jsou možné, ale ne příliš přesvědčivé. Přesvědčivý plán: 1) vyhovuje potřebám klientky, 2) je pro ni přijatelný, 3) má pro ni pozitivní osobní význam a 4) klientka i poradce ho považují za chvályhodný. Přesvědčivost znamená, že by klient měl být schopen říci: „Tenhle plán se mi líbí, cítím, že zkušenost, kterou získám, když se ho pokusím zrealizovat, bude pro mne cenná a jsem ochotný se do jeho uskutečňování plně vložit.“ Není vždycky jednoduché k takovému plánu dospět!

Popíši nyní praktické postupy, které s klienty při tvorbě plánů používám – nezapomínáje na to, že klientovo rozhodnutí tvoří spolu s plánem jeho osobní projekt.

Než začneme s tvorbou plánu, pokusím se ujistit, že klientka i já chápeme obtíž nebo dilema, kterému čelí, víceméně stejně. Jinými slovy, máme k dispozici klientčin příběh nebo tu část příběhu, která se pro náš záměr jeví jako relevantní. Je velmi důležité udělat písemný záznam plánu. Můžete ho prostě zapsat v krátkých větách a v poznámkách. Já však dávám přednost schématu nebo mapě plánu. Pokud s tím klientka souhlasí, dám jí papír a tužku a

* V originále „possible“

** V originále „plausible“

*** V originále „preferred“

dále postupujeme podle níže uvedených kroků. Není-li klientka ochotna nebo schopna pracovat tímto způsobem a převést plán na papír, udělám to někdy já sám – nebo se střídáme. Není nutné dodržovat přesný sled, někdy provedete několik kroků naráz. Používaný postup vždycky přizpůsobujte klientovi a svému vlastnímu komunikačnímu stylu.

Je velmi důležité, aby měla klientka po ukončení diskuse o plánování jasnou představu, jaké další kroky při uskutečňování svého osobního projektu podnikne.

Krok 1. Dejte klientovi list papíru a řekněte mu: „Doprostřed tohoto listu papíru nakreslete kroužek a do něj napište své jméno. To je místo, kde se právě teď nacházíte.“

Krok 2. Potom řeknu klientce: „Pojmenujeme teď také vaše rozhodnutí, pak ho nakreslíme do kroužku na papír a oba kroužky spojíme čarou.“ Teď můžeme začít s vytvářením plánu. Pojmeme to jako cestu, na které se budete snažit dosáhnout svého cíle. Pokusíme se na papír zakreslit co nejvíce věcí, k nimž se rozhodneme, abychom oba měli k dispozici mapu, kterou se budeme moci při uskutečňování vašeho rozhodnutí řídit.“

Krok 3. Pak řeknu klientovi: „Máte cíl – něco, čeho byste chtěl dosáhnout, co chcete, aby se stalo nebo kým byste se chtěl stát. Nakreslete někam na tuto stránku kroužek a stručně do něj napište, jaký je váš cíl. To je budoucnost, které dáváte přednost.“

Krok 4 a 5. Dále společně s klientkou pojmenujeme zdroje, které má k dispozici a jež jí pomohou cíle dosáhnout, jakož i ty, které jí chybí. Víceméně souběžně se snažíme pojmenovat a najít i překážky, s nimiž se klientka pravděpodobně setká. Jak nacházíme jednotlivé zdroje a překážky, umísťujeme je společně na mapu na papíře a propojujeme je s jinými body na mapě, mají-li k nim nějaký vztah.

Krok 6. Poté, co jsme zmapovali cíle, zdroje, překážky a další faktory, které jsme považovali za důležité a relevantní pro náš plán, začneme se bavit o tom, nakolik je realistický. Je vůbec proveditelné to, co máme na mapě nakreslené? Je to plán, kterému klient dává přednost? Je přesvědčivý?

Krok 7. Až se shodneme, že jsme vytvořili ten nejlepší plán, jakého jsme byli schopni a že jsme zkonstruovali „proveditelný“ osobní projekt, dohodneme se na „dalším kroku“. Je velmi důležité, aby měla klientka po ukončení diskuse o plánování jasnou představu, jaké další kroky při uskutečňování svého osobního projektu podnikne. Mělo by se jednat o projekt, který klientka chce, s nímž souhlasí a na jehož uskutečnění má schopnosti. Poradce by měl mít na paměti, že člověk může něco udělat, jen když ví jak. Občas se stane, že klientka s něčím souhlasí, ale ve skutečnosti neví, jak to má udělat, a proto jsou semínka neúspěchu zasetá ještě předtím, než opustí konzultační místnost. Může se také stát, že i poradce bude muset vědět, jaký bude jeho další krok. Někdy je to poradce, kdo potřebuje určité informace, například někam zatelefonuje a za klientku se přimluví nebo může udělat něco jiného, čím přispěje k úspěchu klientčina projektu. I to by mělo být na mapě vyznačeno.

Krok 8. Když je diskuse o plánu u konce, okopíruji si plán (mapu), který jsme společně vytvořili, abychom oba, já i klient, měli kopii a mohli ji případně použít k budoucím rozhovorům.

Nakonec bych rád poradcům předložil několik dalších myšlenek, jež by jim mohly pomoci úspěšně vést poradenské konzultace, týkající se rozhodování, plánování a spolu-konstruování projektů.

- Pamatujte si, že vy a klientka jste partneři a jste v tom spolu. Společně s klientkou převádíte její rozhodnutí a plán do osobního projektu, jemuž dává přednost, který je rozumný a proveditelný a ona bude muset být schopna ho uskutečnit. Klientka potřebuje vaši pomoc a vaši podporu, ale nakonec bude muset přijmout projekt za svůj a uskutečnit ho sama.

- Žádný plán není úplným návrhem života člověka – je to rozumná mapa klíčových faktorů, jež je třeba brát v úvahu podle toho, jak vy i klient vidíte jeho životní situaci, mapa, ukazující další kroky, jež je třeba provést.

- Plány se mění. Poradce i klientka by měli být připraveni na základě nových událostí v jejím životě jednat jinak a měli by být ochotni přijímat nové informace a podle potřeby je využívat.

- Jako poradce byste měl být schopen přizpůsobit se intuitivnímu i racionálnímu myšlení. Někteří poradci plánování až příliš racionalizují – kladou důraz na velké množství detailů a trvají na logice. Lidé jsou ale v tomto ohledu různí a existují také kulturní rozdíly.

- Při plánování je důležité, do jaké míry klienta rozhodnutí i plán zmocňují, nakolik jsou pro něj smysluplné a bere je za své. Pokud jste spolu s klientem vytvořili plán založený na jeho osobní volbě a on ho bere za svůj, jestliže plán zahrnuje pro klienta smysluplnou aktivitu mající jasnou souvislost s cílem, jehož chce dosáhnout a má-li odpovídající schopnosti k provádění těchto činností – pak jste společně vytvořili klientův osobní projekt s dobrou šancí, že uspokojí jeho potřeby. A i vám dá pocit uspokojení, že jste jako poradce odvedl dobrou práci.

KONSTRUKTIVISTICKÝ PORADCE PŘI PRÁCI: NARATIVNÍ VYPRÁVĚNÍ

V roce 1985 jsem začal pochybovat o poradenských modelech, které se studentům nabízely, rovněž o způsobu, jakým se obor poradenství na většině univerzit přednášel.

Poradcem jsem se stal v roce 1953. Během své kariéry profesora, vědce a vedoucího programů pro výcvik poradců na Canadian University jsem vyučoval nejrůznější typy kurzů pro poradce, působil jsem jako supervizor a mentor pro studenty, kteří studovali psychoterapii v magisterských a doktorandských programech. Byl jsem redaktorem vědeckých časopisů a napsal jsem o poradenské profesi mnoho článků a několik knih.

V roce 1985 jsem začal pochybovat o poradenských modelech, které se studentům nabízely, a rovněž o způsobu, jakým se obor poradenství na většině univerzit přednášel. Mé pochybnosti o koncepci poradenství se týkaly hlavně těchto dvou bodů: 1) začala ji ovládat individualistická a behavioristická psychologie a 2) začal v ní převažovat taylorovský pohled zdůrazňující efektivitu, redukcionismus a výuku dovedností (Taylorův model nejlepšího výkonu). Byl jsem svědkem toho, že výuka poradenských modelů probíhala čím dál více pod paporem behaviorální techniky a byrokratické efektivity. Poradenští pedagogové, stejně jako vědci, kteří se oborem poradenství zabývali, bezděčně přijali konformní pohled na svět jako na továrnu. Pojmy jako smysl, svědomí, existenciální východiska, kulturní diverzita a sociologická perspektiva v poradenských programech neexistovaly.

Většina poradenských modelů a výuka poradenské praxe byla pevně zakotvena v hodnotách severoamerické střední třídy – hodnotách instrumentálního rozumu a etnocentrismu. Převažující většina těch, kdo teorii poradenství přednášeli, v těchto hodnotách vyrostla a bohužel je bezděčně dále propagovala.

Mezitím však svět kolem poradenské profese procházel mnoha rychlými změnami. Interkulturní kontakty se rapidně zvyšovaly. Staré pojmy jako pokrok a jistota začaly mizet. Názor, že věda poskytne dobrý život všem, se jako jediná přijatelná „pravda“ začal otřásat v základech. Namísto toho začalo čím dál více vědců (a nejen jich) uznávat princip mnohočetných realit a začínali chápat, že pravda je vždycky zčásti konstruktem; není to něco, co je „nalezeno“ a co je univerzální. Nové technologie začaly podřývat základnu „továrního myšlení“ jako překonanou, ačkoliv tento typ uvažování vzkvétá ještě dodnes.

Začal jsem až příliš jasně vidět nedostatky behavioristického myšlení. Redukcionistické zdůrazňování nácviku mikro-dovedností a behavioristicky orientované intervence jsem čím dál méně považoval za vhodné pro typ klientů a společenských realit, s nimiž se poradci v moderním společenském životě setkávají.

Obor poradenství se zatím ubíral svou vlastní cestou, trýzněn požadavky na vyšší efektivitu, ekonomičnost, lepší přizpůsobení tržním hodnotám a vyšší konformitu. Začal jsem si říkat, že „tady něco není v pořádku“. Když jsem se účastnil profesionálních a akademických setkání, bylo mi těžko u srdce z toho, v jakém duchu se diskuse vedly.

Pokračoval jsem v práci na revizi poradenství, aby lépe odpovídalo současnému společenskému životu. Pojmenoval jsem ji „nový pohled“ v teorii poradenství.

V minulém roce jsem se například zúčastnil konference, na níž se sešli akademici z celé země, aby projednali důležité otázky, týkající se poradenské profese. Nemohl jsem uvěřit svým uším, když jsem slyšel, jak se celá diskuse odvíjela od naprosto zastaralých témat. Slyšel jsem ty samé únavné „písničky“, které mě otravovaly už takřka před třiceti lety. Vedly se diskuse o definici poradenské práce, vztahu mezi poradenstvím a klinickou psychologií a psychoterapií, o kladech a záporech certifikace poradců. Ačkoliv možná tyto diskuse přinesly i něco dobrého, bylo to jako probírat na palubě potápějícího se Titaniku, co si dáme k večeři.

Existují i nesouhlasné hlasy, volající po reformovaném a oživeném poradenství. Některé z nich jsou mi podezřelé, protože se zapletly s perspektivami jako je transpersonální teorie, filosofické směry New Age a populární psychologie. Sice se jim podařilo překonat hranice kva-zi vědeckého, továrního myšlení, ale podle mne spějí k narcisismu, fantazírování a často trpí podnikatelským zápalem. Ve většině případů jsou exkluzivní a drahé, při čemž poskytují pouze dočasný únik ze stresem naplněných životů.

Vážně míněná a slibná hnutí, směřující k reformě poradenské práce představují pokusy použít jako prostředky k předávání informací v poradenské praxi různé alternativy k psychologii a paradigmatu „zastaralé vědy“. Vynikajícími zdroji myšlenek pro transformaci poradenství v praxi, která bude relevantní pro 21. století, jsou: 1) kulturní studie, včetně interpretativních interakcí a reflexivní sociologie, 2) literární teorie, ve formě propagované Paulem Ricoeuirem, 3) filozofické myšlení, jehož zastánci jsou Alasdair MacIntyre, Richard Rorty a Charles Taylor a 4) fenomenologie, která obrací pozornost k „žité zkušenosti“.

V některých studiích z oblasti sociálních věd a v poradenských časopisech se také začaly objevovat zmínky o narativních metodách analýzy a využití tzv. „hlasu“. Existuje tedy čím dál větší skupina opozičních hlasů, jež začínají vyprávět nový příběh poradenství a jeho praktikování.

V posledních deseti letech jsem pokračoval ve své práci, jejímž cílem je revidovat poradenskou koncepci, aby více odpovídala současnému společenskému životu. Svůj způsob uvažování jsem pojmenoval „nový pohled“ v poradenské praxi, nebo také sociodynamické poradenství.

Abych vám přiblížil, jak vypadají některé aspekty sociodynamického poradenství, popíši v následujících odstavcích, jak vypadá scénář takové konzultace. Ukážu směr svých úvah na téma, kam by se měla poradenská profese ubírat, a proč je nezbytná její revize. V rámci těchto úvah také naznačím, jak jsem dospěl k „novému pohledu“ na poradenskou práci. Budu mluvit v osobní rovině, tedy především o tom, co si já sám myslím a co dělám, když pracuji s klientem. Uvedu několik epizod ze své poradenské praxe, z konkrétních poradenských setkání. Objasním, co vyšlo najevo a následně budu epizodu dále komentovat. Samozřejmě, že mohu prezentovat jen malou část z toho, co se skutečně během konzultace děje. Tuto kapitolu bych asi nejmýšlivěji nazval: „Vědět a dělat“.

Mike potkává konstruktivistického poradce

(Až budete číst následující řádky, mějte prosím na paměti, že pojmy „nový pohled“, sociodynamický“ a „konstruktivistický“ jsou v nich vzájemně zaměnitelné a znamenají v tomto příběhu totéž.)

Epizoda 1

Je večer a já právě ve své studovně píši zprávu o projektu pro Yukonskou místní vládu. Slyším, jak venku drobně prší. Zrovna, když si říkám, že by bylo dobré toho už pro dnešek nechat a jít se podívat ven na zahradu, jestli ji déšť stačil dostatečně zalít, zazvoní telefon. Zvednu sluchátko a slyším mužský hlas: „Mám kamaráda, který vás zná a ten mi řekl, že bych si s vámi mohl promluvit o svém problému.“ Zeptám se ho, o jaký problém jde a on odpovídá, že se týká jeho práce a budoucnosti. Jmenuje se Mike. Chvilku spolu mluvíme a já mu vysvětlím, jak se ke mně dostane. Domluvíme si schůzku na zítřek v deset hodin ráno.

Reflexe epizody 1

Již od samého počátku se zde projevuje síť vzájemného ovlivňování. Bydlím ve městě s 200 000 obyvateli. Někdo, kdo mě zná (bývalý student? klient? přítel? kolega? soused?) s Mikem hovořil a on se rozhodl, že se mnou promluví. Lidé jsou vzájemně provázáni sítí vztahů. Jsme kdo jsme – a to, kým jsme, je z velké části výsledkem působení složité sítě vztahů, jejíž jsme součástí.

Že mi někdo zavolá a očekává ode mne pomoc je z velké části dáno tím, že jsem součástí mnoha vzájemně do sebe zapadajících sítí vztahů, které tvoří moji minulost jakožto společenské bytosti. Mí učitelé, spolupracovníci, spisovatelé, klienti, rodina – ti všichni měli vliv na to, kým jsem a co jsem schopen dělat.

Zjistil jsem, že poradci a psychologové, kteří příliš pečlivě studují poznámky k případu a snaží se získat informace o klientech ještě před setkáním s nimi, se snáze stanou obětí svých vlastních předpokladů, předsudků a teoretických pojmů, než kdyby se sešli s klientem s otevřenou myslí.

Pokud jde o Mika, ten vzal telefon a zavolal mi a tímto činem se mnou začal konstruovat vztah. Jako osoba za sebe odpovědná učinil první krok při vyjednávání, které nás posléze dovede ke spolupráci a pracovnímu spojení. Moje aktivita spočívala v tom, že jsem mu nabídl čas a místo k setkání. Před tímto naším konáním jsme si byli naprosto cizí. Jeho iniciativa a moje nabídka mohou být příkladem vztahu „který se konstruuje“.

Tři věci už jsou nám jasné. Zaprvé – já vím, že pro mě Mike bude představovat průsečík celé sítě vztahů. Ať už spolu budeme probírat cokoli, musím mít na paměti, že je kolem něj i za ním celé společenství druhých lidí, kteří ovlivní, pro co se Mike rozhodne a co udělá a oni sami tím budou také ovlivněni. Mika budu vnímat jako společenskou bytost přinejmenším stejně, jak ho vnímám jako psychologickou bytost – přesně tak, jak vidím sám sebe jako společenskou bytost s určitým sociálním umístěním (statusem, vyjádřením pozice*) ve společenském životě.

Zdruhé máme s Mikem společný úkol zkonstruovat poradenský vztah. Dospějeme k němu tak, že si budeme vzájemně naslouchat a budeme spolu mluvit. Dopředu není možné říci, jaký náš vztah bude nebo jaký by měl být. Na našich záměrech, vyjadřovacích schopnostech a oboustranné obratnosti ve vedení konverzace zaměřené na Mikovy potíže bude záviset, co společně vytvoříme.

Z vlastní zkušenosti vím, jak mnoho vlivů se začne uplatňovat, jakmile začneme s Mikem jednat o našem vztahu: naše umístění ve společnosti (status), naše kulturní příslušnost, to, jak vnímáme a hodnotíme jeden druhého a jaké máme sociologické kompetence (nakolik jsme schopni chápat věci, které se ve společnosti odehrávají a jež ovlivňují naše životy a naše setkání), naše očekávání týkající se toho, čeho lze poradenskou konzultací dosáhnout, naše schopnost porozumět jeden druhému bez ohledu na to, jakou formu komunikace zvolíme... a tak dále.

Co vím zcela jistě je, že ať již vytvoříme jakýkoli vztah (a vztah je výtvor**), bude přesně takový, jaký si ho my dva zkonstruujeme.

Zatřetí, vím, že Mike se ve svém společenském životě setkal s určitým aspektem, který interpretuje jako nevyřešený a domnívá se, že není schopen dané téma nebo problém zvládnout vlastními schopnostmi a osobními zdroji. Rozhodl se proto vyhledat pomoc. Vůbec netuším, jakou má o této „pomoci“ představu.

Jak vím ze zkušenosti, mnoho lidí se domnívá, že jim někdo jiný bude schopen poradit nebo přijít s řešením pro ně užitečným. Tedy, že jim může být pomoci poněkud pasivním způsobem. Nevím samozřejmě, jestli tohle je Mikův případ. Snažím se nespekulovat, jaký bude Mike jako člověk a jako klient. Zachovám si tím nezaujatý pohled a bystrý sluch, až se s Mikem setkám. Zjistil jsem, že poradci a psychologové, kteří příliš pečlivě studují poznámky k případu a snaží se získat informace o klientech ještě před setkáním s nimi, se snáze stanou

* V originále „voiced position“

** V originále „achievement“ – úspěch, nejlepší možný výsledek

obětí svých vlastních předpokladů, předsudků a teoretických pojmů, než kdyby se sešli s klientem s otevřenou myslí.

Čelí také většímu riziku, že se na klienta budou víc dívat jako na „případ“ než jako na živého člověka.

Epizoda 2

Pár minut po desáté slyším přijíždět auto a následně kroky přede dveřmi. Zazvoní zvonek a já jdu ze studovny vzhůru po schodech. Otevřu dveře a před sebou vidím stát mladého muže. Zeptám se ho: „Vy jste Mike?“ a nabídnu mu ruku. „Ano, jsem Mike,“ stiskne mi ruku. Pozvu ho dál a společně scházíme do studovny. Pokynu mu směrem k pohovce i židli a řeknu: „Já si sednu sem k počítači a vy si sedněte, kam budete chtít – buď na druhou židli nebo na pohovku.“ Zahájili jsme jednání z očí do očí o tom, jak se k sobě budeme vztahovat. Snažím se nabídnout respektující a demokratické uspořádání. Já jsem si svou židli vybral a také on si může vybrat tu svoji.

Když si Mika prohlížím, vypadá tak na třicet, má tmavé vlasy i oči. Oblečení má čisté a prosté – džínsy, košili s krátkým rukávem a obnošenou koženou bundu. Z jeho přízvuku soudím, že není rodilý mluvčí, ale nejsem si jistý, odkud jeho přízvuk pochází – možná z nějaké arabské nebo středomořské země.

Někteří lidé, zejména obyvatelé Severní Ameriky, jdou rádi hned na věc a okamžitě začnou probírat problém, kvůli kterému přišli. Naproti tomu původní obyvatelé Kanady, Číňané a někteří Jihoameričané raději začínají zahřívacím kolem, nezávaznou konverzací. Cítím, že mě Mike bedlivě pozoruje, bude tedy možná nejlepší, když se dříve, než se pustíme do probírání jeho potíží, pokusím navázat kontakt a vytvořit atmosféru důvěry. Zeptám se ho, v které části města bydlí, na nějaké věci týkající se jeho rodiny a jak došlo k tomu, že se rozhodl mi zavolat. On se ptá mě, jestli mám rodinu a kde moje rodina žije. Vzájemně se vyptáváme a zjišťujeme, v čem se lišíme anebo jsme-li si třeba v něčem podobní.

Postupně se dozvídám, že Mike pochází z Maroka. Má dvanáct sourozenců, kteří nadále žijí s jeho matkou v Marakéši. Jeho otec býval stavitel a už nežije. Mike se do Kanady přistěhoval před osmi lety a žil už v Montrealu, Vancouveru a nyní v našem městě. Žije sám a pracoval v několika restauracích jako pomocný kuchař. V Maroku na škole studoval technické směry a strojírenství. Prošel mnoha zaměstnáními, v Maroku i v Kanadě.

Já jsem mu na oplátku řekl, že jsem vyrostl v USA na farmě, kde jsme chovali ovce a jako mladý muž jsem se přestěhoval do Kanady. Zeptal se mě, zda jsem Američan, odpověděl jsem, že ne, že jsem Kanadčan a tady je můj domov. To ho rozesmálo, ale nic na to neřekl. Taky jsem mu řekl, že po nějakou dobu před přistěhováním do Kanady jsem studoval strojírenství a pracoval jako zástupce inspektora pro National Forest Service*. Ještě chvíli hovoříme o svých rodinách; řekl jsem mu, že moje babička byla Portugalka. Trochu si také povídáme o portugalském a marockém jídle.

* Národní správa lesů

Reflexe epizody 2

V těchto několika minutách rozhovoru jsme vyjednávali o společné půdě (společenské realitě). Dalo mi to možnost ukázat, že se o Mika upřímně zajímám jako o člověka a nechal jsem ho trochu nahlédnout i do mého osobního života. Krom toho jsme měli možnost se společně zasmát několika poznámkám, které jsme oba považovali za vtipné. Bylo pro mne důležité Mikovi ukázat, že já taky žiju všední život v této společnosti, stejně jako on. Zjistili jsme mimo jiné, že Mike mluví plynně francouzsky, anglicky o něco méně, zatímco já naopak mluvím plynně anglicky, zato francouzsky mnohem hůř. Nadále jednáme o našem pracovním vztahu, který konstruujeme tím, že věnujeme jeden druhému pozornost, sdílíme své kulturní poznání a věříme si.

Epizoda 3

Řeknu Mikovi: „Co kdybychom se teď věnovali důvodu vaší návštěvy, proč jste za mnou přišel jako za poradcem?“ Zeptám se ho také, jestli už předtím někdy u nějakého poradce byl. Odpoví, že v Kanadě ne. V krátkosti mu vysvětlím, že mojí úlohou je vyslechnout jeho příběh. Že mu budu klást otázky, jež nám oběma pomohou zjistit, jak by mohl nalézt cestu ke zlepšení své situace. Dále mu sdělím, že jeho role je sdělit mně, o čem se on sám domnívá, že je důležité, abych o jeho situaci a starostech věděl. Povím mu také, že jsme v tom spolu a že „víc hlav víc ví“.

Mike chvíli mlčí a pak řekne: „Víte, už jsem v Kanadě skoro osm let a nejsem si jistý, pokud jde o budoucnost – nevím, zda tu mám zůstat nebo ne.“ Já opáčím, že bychom mohli třeba zkusit zmapovat všechny práce, které v Kanadě dělal, a že bychom to mohli zanést na papír. Tím si oba dva uděláme obrázek o jeho pracovním životě. Odpoví, že není žádný umělec a kreslit že neumí. Nato mu vysvětlím, že nejde o žádné kreslení, spíš o načrtnutí schématu, zakreslení kroužků a čárek na papír. S tím souhlasí, tedy na stolek před námi položí papír a barevné pastelky. Pak ho požádám, aby vzal nějakou tužku a nakreslil někam na papír malý kroužek. „Ten kroužek bude představovat vás a celý papír bude mapa toho, jak a kde jste v Kanadě žil.“

Je dobré, když klientům dáme při vytváření mapy svobodu a povzbudíme je. Někdo nakreslí jen kroužky a čtverečky. Jiní klienti raději používají slova, symboly, celé věty a různé barvy pro různé části mapy.

Mike nakreslí na kraj papíru malý kroužek a napíše do něj „Mike“. Požádám ho, aby nakreslil další kroužek, do něhož vyznačí, kde bydlel, když dostal svou první práci a aby tu práci nějak

pojmenoval. Během následujících dvaceti minut nakreslil Mike mapu všech svých zaměstnání a různých míst, kde během posledních osmi let žil a pracoval. Máme před sebou síť měst – Montreal, Quebec City, Edmonton, Vancouver, Whitehorse, Fairbanks, Alaska, Victoria – a u nich vyznačené druhy prací, které tam dělal: pětkrát pracoval v restauraci, byl řidičem taxíku, zaměstnancem v malém obchodě s elektronikou a pracoval na částečný úvazek v centru pro přistěhovalce. Ačkoliv se mapa zaměřuje na jednotlivé práce a místa pobytu, poskytuje také množství dalších informací, jako například komparativní význam každé jednotlivé práce, pocity z pobytu v různých městech, reakce druhých lidí na jeho marocký původ a tak dále.

Mike v krátké době vytvořil uchopitelnou mapu své „kanadské skutečnosti“. Je to sice jen hrubý obraz, ale dává nám oběma referenční rámec pro jeho pracovní zkušenosti v Kanadě – koherentní referenční rámec, který jsme neměli k dispozici před tím, než jsme se pustili do společného vytváření mapy.

Reflexe epizody 3

Lidé se mě často ptají, jestli při konzultaci vždycky používám mapování. Používám ho jediné tehdy, když mám pocit, že je na to klient připravený a tento způsob popisu jeho situace je pro něj potenciálně zajímavý. Jinak jen prostě vyslechnu klientovo vyprávění. Čím déle mapování jako poradenský postup používám, tím větší sebedůvěru jsem tak získal; čím více mám zkušeností s jeho používáním, tím více jsem také přesvědčen, že klienti jsou ochotni se na této činnosti podílet. Dnes již se zřídka setkám s klientem, který by mapování dělat nechtěl nebo nebyl schopen mapu vytvořit.

Mapování považuji za činnost, která má v terapii výjimečnou hodnotu, a to téměř u všech klientů. Občas se vyskytnou jedinci, u nichž se použít nedá, ale pro většinu lidí je mapování zajímavé a poskytne jim důležité vhledy. Rád bych uvedl některé hlavní přínosy mapování:

- Je to způsob, jak veřejně zaznamenat představu o sobě samém a svých aktivitách.
- Je to poradenská aktivita, která je kooperativní.
- „Aktivizuje“ poradce i klienta.
- Představuje viditelný „výsledek“ poradenské konzultace.
- Klient i poradce si udělají jasnější a bohatší obrázek o životním prostoru klienta. Získají také hlubší pochopení významných dimenzí jeho životního prostoru včetně lidí, vztahů, výsledků, zkušeností a činností.
- Lze si posvítit na vzorce činností a vztahů.
- Je možné určit překážky, silné stránky, zdroje a potřeby.
- Na mapu lze umístit různé „hlasy“ já.

Je důležité pochopit, že zmapovat lze téměř každý aspekt života člověka, jeho zkušenosti anebo kontext, v němž se nachází; stejně tak problémy, vztahy, minulost, budoucnost, potřeby a mnoho dalších prvků jeho společenského života.

Při mapování spočívá role poradce v tom, že tuto metodu navrhne a účastní se jí jako průvodce. Úlohou klienta je poskytnout údaje – informace ze svého života. Klient a poradce vytvářejí mapu společně.

Někdy se stane, že klient nechce mapu tvořit, ale pokud se toho ujmu sám, poskytnu mi potřebné informace. V takovém případě se ho prostě zeptám, co mám na papír nakreslit nebo napsat, on mi to řekne a já to udělám. Víím ale ze zkušenosti, že celý proces mapování i jeho výsledek má větší hodnotu, pokud informace na papír dává klient. Když je poradenská konzultace u konce, trvám na tom, aby si klient vzal mapu (výsledek) s sebou domů a chci-li mít vlastní kopii – a to obvykle chci, sám si ji udělám.

Je dobré, jestliže klientům dáme při vytváření mapy svobodu a povzbudíme je. Někdo nakreslí jen kroužky a čtverečky. Jiní klienti raději používají slova, symboly, celé věty a různé barvy pro různé části mapy. Předpokládám, že cokoli klient při mapování udělá, má svůj význam. Často pokládám otázky, jako například: „Co tahle čára znamená?“ nebo „Proč jste pro tento objekt použil zelenou barvu?“ Společně s klientem zkoumám jeho životní prostor.

Jsem tu od toho, abych konstruoval sebe a klienta jako dva partnery. Na procesu řešení problému se podílíme společně. Účastníme se společného podniku. Každý z nás má něco, čím může přispět. Klient s sebou na setkání přináší svůj život (přítomnost, minulost i budoucnost). On sám je jedinou skutečnou autoritou na svůj vlastní život a všechny své zkušenosti, jež ho zformovaly v to, kým a čím je. On je expertem na svůj život. To neznamená, že je nutně schopen vyjádřit všechny své životní zkušenosti nebo že si jich je plně vědom. Znamená to však, že on sám je zdrojem významů, který můžeme v našich diskusích využít.

Já jsem zase odborníkem na poradenský proces. Je na mně, abych vedl naše zkoumání a plánování. Mike je nositelem znalostí o svém vlastním životě a já jsem odborník na to, jak vést poradenský proces. Jako tým jsme tedy dobře vybaveni k prozkoumání a konstruování možných řešení problémů, jimž Mike čelí.

Epizoda 4

Nyní řeknu Mikovi: „Mapa, kterou jsme spolu sestavili, je skutečně dobrá. Ukazuje nám alespoň část příběhu o tom, kde jste pracoval a co jste dělal. Předtím jste říkal, že si nejste jistý, co byste měl dělat dál a jakou budoucnost si vlastně přejete. Na to bychom se teď možná měli zaměřit a začít můžeme tou mapou, co jsme vytvořili.“ Mike odpovídá: „Ano, přesně to bych chtěl udělat – o tolika věcech musím přemýšlet. Mám pocit, že se musím rozhodnout.“ A po delší chvíli dodá: „Opravdu bych rád zůstal v Kanadě, ale nevyvíjelo se to tady pro mne zrovna moc dobře.“

Akt formulování cíle pro mne znamená, že člověk je v aktivním dialektickém vztahu se svým kontextem – ovlivňován okolnostmi a snažíc se je naopak ovlivnit a přeorientovat se – který se obvykle neustále proměňuje.

Reflexe epizody 4

Když jsem jako poradce a učitel oboru poradenství začínal, stejně jako většina mých kolegů jsem teoreticky propagoval cíl odpovědnosti klienta sama za sebe a důležitost jeho čím dál větší samostatnosti. Přesto jsem ani já, ani většina ostatních kolegů v tomto smyslu s klienty ve skutečnosti nejednal. Poradenství bylo vyneseno do výšin a poradce měl status profesionála a odborníka. Poradci se učili různé teorie osobnosti a poradenské i psychotherapeutické modely. Během toho si osvojili slovník (profesionálně-vědecký), který představoval bariéru mezi nimi a značnou částí jejich klientů.

V Severní Americe byla většina poradců socializována tak, že se pokládali za „praktikující vědce.“ Tato jejich představa o sobě samých vyžadovala, aby se zavázali k objektivitě, racionalitě, kontrole, testování a používání teoretických, abstraktních modelů chování a osobnosti. A také aby se spoléhali na „výsledky výzkumů“, jež legitimizovaly naše poradenské postupy. Většina poradců se navíc považovala za experty na řešení psychologických problémů. V převážné části poradenské praxe i poradenských výcviků tato představa dodnes převládá.

Při vedení poradenské konzultace s Mikem jsem vnímal to, co dělám, úplně jinak. Samozřejmě, že se chovám profesionálně v tom smyslu, že se snažím využít veškeré své schopnosti a znalosti, abych poradenskou konzultaci vedl informovaně. Věřím, že mám určitou etickou odpovědnost, abych svého klienta nepoškodil a abych mu poskytl nejlepší možnou příležitost změnit svou životní situaci nebo problém k lepšímu. A rovněž věřím, že mám morální odpovědnost vytvořit s Mikem spolupracující vztah, který respektuje jeho soukromí a jeho integritu jakožto osoby.

Nepovažuji se však již za poradce – vědce. Domnívám se dnes, že se v poradenské praxi, stejně jako u většiny ostatních aktivit a postupů ve společenském životě, jedná o akt nejlepšího možného odhadu. Bereme-li vážně to, co děláme, shromáždíme důkazy a údaje, pečlivě je zvážíme, zohledníme vše, čemu nás naučila naše vlastní zkušenost, uvědomíme si, že v životě je jen velmi málo absolutně platných pravd nebo spíš žádné – učiníme tak nejlepší možný odhad toho, co dělat dál nebo co se zdá rozumné, aby daný člověk v nouzi udělal.

Jsmeli-li k sobě upřímní, musíme si přiznat, že naše praktické hypotézy nejsou založeny na vědeckých poznatcích a nejsou ani zcela racionální. Pohybujeme se v doméně kulturních hypotéz. Čerpáme ze své životní zkušenosti a schopnosti všimnout si důležitých a smysluplných prvků situace, kterou se zabýváme.

Dnes se domnívám, že lepším obrazem poradce, nežli je praktikující vědec, je obraz brikoléra. Brikolér je někdo, kdo pečlivě pozoruje danou situaci, vezme materiál, který má k dispozici a vymyslí praktické řešení. Brikolér je takový profesionální všeměhl. Poradenská práce se pak stává brikoláží – procesem organizování, plánování a využívání toho, co je k dispozici pro vytvoření rozumného řešení.

Snad nejdůležitější postoj, který si na poradenské setkání přináším s sebou: proces poradenství-komunikace je interaktivní výkon, k němuž přispíváme já i klient společně. Nehrajeme hru, že jeden z nás je expert a druhý trouba. Jsme partneři. Někdy to trvá, než se z klienta stane partner. Může mít očekávání, která mě budou tlačit do role někoho, kdo zná řešení a ví, jak

situaci napravit. Anebo je třeba podezřívavý a cítí se ohrožen poradenskou situací nebo mnou samotným. Čas od času se stane, že klient schválně podvádí, pokusí se mě svést, trvá na tom, že je oběť nebo bezmocný. Čelím-li podobné sebe prezentaci, snažím se mít na paměti, že:

- Člověk dělá v danou chvíli to, co dělat „umí a dokáže“.
- Ať už člověk jedná jakkoli, jedná na základě své vlastní interpretace daného kontextu a v tomto smyslu jedná „rozumně“.
- Jsem schopen chápat činy nebo výroky druhého člověka, aniž je zároveň musím schvalovat nebo s nimi souhlasit.
- Ať už dělá člověk cokoli, dělá to v zájmu svého emočního bezpečí a ochrany sebe sama.
- Jedním z mých úkolů v rámci interpersonálního jednání je pomoci vyjasnit, kdo je v daném kontextu za co odpovědný.
- Musím se co nejvíce snažit, abych zachoval podmínky pro respekt k druhému a k sobě samotnému.

K úspěchu dobrého poradenského procesu přispívám také tím, že vážím, do jaké míry je klient připraven spolupracovat a jemně mu napomáhám, aby v rámci těchto svých limitů také spolupracoval. Tady je velice důležité akceptovat perspektivu kultury, z níž klient pochází. Někteří klienti mohou být kulturně podmíněni v tom smyslu, že jim jejich kultura velí v záležitostech doporučení přijímat a očekávat jistou míru autority, a proto pro ně nebude snadné vstoupit do demokratického vztahu. Snažím se řídit tímto pravidlem: přijímat perspektivu klienta, neignorovat jeho názor, do ničeho ho netlačit ani nedělat nic dřív než je na to připraven a jednat s ním jako s jedinečnou lidskou bytostí, kterou je.

Poradenství není procesem, v němž bych aplikoval nejrůznější idealizované dovednosti a praktiky, které jsem se naučil ve škole. Není ani místem, kde bych já sám bez pomoci dělal něco druhému člověku nebo něco pro něho. Mike a já jsme v tom spolu. Musíme vytvořit proces, který nám pomůže vymyslet a sestavit projekt, jenž bude pro Mika smysluplný a uskutečnitelný a umožní mu pohnout se směrem, kterým se pohnout chce.

Nejprve musíme zjistit, kterým směrem nebo kterými směry se chce vydat. Tato formulace či konstrukce cílů má zásadní důležitost. Mnoho lidí, zejména poradců, je až příliš zaměřeno na dosahování cílů. Většinou si osvojili základní vzorec, který zní: 1) definovat dosažitelný cíl, 2) vytvořit akční plán a 3) zhodnotit výsledky. Tento vzorec zdůrazňuje výsledek. Bohužel se jedná o tovární způsob myšlení. Je samozřejmě důležité zabývat se tím, jakým směrem člověk v životě vykročí. A určitě je dobré zapojit jako pohon kreativitu a inteligenci, díky nimž se v žádaném směru pohne. Nejdůležitější ale je formulovat a reformulovat cíle. Není třeba zdůrazňovat, že úkol konstruování cílů nikdy nekončí. Kontexty, ve nichž žijeme, se mění a my se jim musíme přizpůsobovat.

Když mi bylo devatenáct, stanovil jsem si životní cíl stát se spisovatelem. Považoval jsem to za vzdálený a nejspíše i nedosažitelný cíl – nicméně pro mne bylo velmi důležité, že jsem si ho zformuloval. Ještě mám schovaný dopis, který jsem napsal své přítelkyni a v němž jsem se jí svěřil se svým přáním stát spisovatelem. Píšu tam také, že nemám vůbec ponětí, jak bych toho

měl dosáhnout a ani vlastně nevím, co spisovatelé dělají, aby si vydělali na živobytí. V té době jsem byl řidičem nákladáku, na němž jsem pro farmáře převážel dobytek. V tomto kontextu nebylo pro spisovatele žádné místo. Ale to, že jsem si tento cíl převedl do slov, mělo pro mne obrovskou důležitost. Trvalo mi více než čtyřicet let, než jsem svého cíle stát se úspěšným spisovatelem dosáhl. Mezitím jsem dělal mnoho jiných věcí a měl jsem jiné cíle.

Akt formulování cíle pro mne znamená, že člověk je v aktivním dialektickém vztahu se svým kontextem – tzn. lidmi, událostmi, zkušenostmi. Je ovlivňován okolnostmi a pokouší se okolnosti naopak ovlivnit. Přizpůsobuje se situaci, v níž se nachází – a která se obvykle neustále proměňuje.

Mike hovořil o své nejistotě a zároveň pocítil potřebu se rozhodnout. Jakou budoucnost si Mike přeje? Zjistil jsem, že myšlení orientované na budoucnost může být cenné i tehdy, jestliže dané okolnosti nejsou pro člověka příliš příznivé. Když uvažuji o budoucnosti, používám takový vzoreček: „Je tohle budoucnost, které dáváš přednost? Je přesvědčivá? Je proveditelná?“

Představte si, že byste dokázal překonat veškerá omezení, která se vám postaví do cesty. Co byste dělal? Kde by to bylo? Kdo další by se toho účastnil kromě vás? Proč byste si vybral takovou budoucnost?

Je smutné, že se lidé příliš často „spokojí“ s něčím mnohem menším než budoucnost, jíž by dali přednost. Možná i kvůli tomu, že si často ani sami neutřídili, jakou budoucnost by vlastně upřednostňovali. Nebo si neuvědomují, jak by měli postupovat, aby k ní dospěli. Myslí si, že jim chybí schopnosti nebo prostředky. Navíc to, co by doopravdy rádi dělali, jim druzí lidé často vymlouvají.

Budoucnost, které dáváme přednost, znamená: „Takhle bych rád žil, přál bych si, aby takto vypadal můj život.“ Je dobré mít na paměti, že to, co představuje budoucnost, jíž dáváme přednost v tuto chvíli, může v jiném životním období působit nesmyslně. Pojem „dávát přednost“ ukazuje, že člověk má svůj život ve vlastních rukou a sám si volí, kým chce být a co chce dělat. Vybrat si budoucnost je krokem směrem k odpovědnosti za sebe sama. Je také důležité si uvědomit, že budoucnost může být různá: krátkodobá, dlouhodobá, dočasná, vyvíjející se, na zkoušku, vymyšlená – samotná představa „budoucnosti“ se člověk od člověka liší a je kulturně podmíněná.

Přesvědčivá budoucnost říká: „Je tato budoucnost v mé momentální životní situaci rozumná?“... „Je tato budoucnost důvěryhodná – je povrchní, nebo jsem ji uvážil do hloubky?“ Původní význam slova „přesvědčivý“* znamená: „Je hoden potlesku?“**

Proveditelná budoucnost naznačuje, že nic nezabrání tomu, aby nastala. Je možná, tudíž je uskutečnitelná, lze ji zkonstruovat a je možné jí dosáhnout. To mívají také lidé na mysli, když se ptají, zda je něco „praktické“ nebo „realistické“. Musíme však mít na paměti, že budoucnosti, které jsou v jednom bodě života proveditelné, jimi v jinou chvíli být nemusí.

Některé budoucnosti nejsou samozřejmě ničím jiným než fantazií a iluzí. Moje zkušenost s

* V originále „plausibility“

** V originále „worthy of applause“

klienty je však často spíše taková, že možné budoucnosti přehlížejí nebo neberou v potaz. A to ne proto, že by byly nemožné, ale protože jim dostatečně dobře nerozumějí. Nebo, což je ještě častější, jim druzí lidé možné budoucnosti vymlouvají a příliš zdůrazňují, že volba musí být realistická.

Já se spíše výrazům jako praktický („Je to praktické?“) nebo realistický („Je to realistické?“) vyhýbám. Místo toho se snažím klientům pomoci zvážit „výhody a nevýhody“ jakékoli budoucnosti, o níž uvažují.

Epizoda 5

Ptám se Mika, jestli je ochotný pracovat s další mapou. Vysvětlím mu, že tentokrát můžeme zkonstruovat mapu, která odhalí jeho stávající životní prostor a životní prostor, jemuž dává přednost. Odpoví mi: „To první by bylo opravdu zajímavé.“ Poprosím ho, aby na papír nakreslil kroužek a označil ho jako svoji současnou situaci. Vysvětlím mu pak, že pro člověka často existuje více než jedna budoucí situace a někdy také pomůže podívat se na svou minulou situaci, která je pro současnost něčím relevantní. Navrhnou, abychom trochu času věnovali tomu, že si nejprve živě zpřítomníme jeho současnou situaci. Mike si s pomocí mých otázek a poznámek zkonstruuje vzorec lidí, kteří jsou v jeho životě důležití a zabývá se jejich vztahem k sobě. Zakresluje, jaká je nyní jeho práce a další prvky, které jsou pro něj v současné chvíli významné.

Po několika minutách navrhuji, abychom zkusili následující experiment:

„Představte si, že byste dokázal překonat veškerá omezení, která se vám postaví do cesty. Co byste dělal? Kde by to bylo? Kdo další by se toho účastnil kromě vás? Proč byste si vybral takovou budoucnost?“

Mike nakreslí do horní poloviny papíru velký kruh a zeptá se mě: „Myslíte opravdu bez omezení?“ Odpovím mu: „No, možná tam nedávejte to, co je naprosto nemožné, ale ignorujte něco z toho, co vy, vaše rodina nebo přátelé považujete za velké překážky, abyste mohl dělat, co doopravdy dělat chcete.“

Mike se zasměje a řekne: „Tak tady to je, děj se vůle boží.“ A napsal na svou mapu budoucnosti asi tento příběh:

Co skutečně rád dělám a co jsem taky dělal nejlíp od chvíle, kdy jsem do Kanady přišel, je vařit marocké jídlo. Naučil jsem se to od mámy a opravdu mě to baví. V Montrealu a ve Vancouveru jsem pracoval jako pomocný kuchař. Teď mám malou restauraci, kde podáváme jenom marocké jídlo, ale mám problémy. Pracuju 16 – 17 hodin denně. Vařím, nakupuji potraviny, dělám účetnictví a dokonce restauraci i uklízím. Hodně lidí ke mně chodí na oběd, ale na večeri jich přichází málo. Měl jsem ušetřené nějaké peníze do začátku podnikání, ale restaurace ještě stále není zisková; když to takhle půjde dál, přijdu o všechny své úspory. Takže dělám, co opravdu dělat chci, ale mám potíže. Někdy si říkám, že se prostě sbalím a vrátím se do Marakéše, kde žije zbytek mé rodiny. Na druhou stranu bych přesto rád zůstal v Kanadě, takže nevím, co mám dělat.

Co bych si opravdu přál (budoucnost, již Mike dává přednost), by bylo mít úspěšnou restauraci, jež by byla v prostředí, kde žije dost lidí, kteří by rádi jedli marocké jídlo. Abych pořád neměl starosti, že taktak vyjdu s penězi. Chtěl bych mít jednu z nejlepších malých restaurací v Kanadě, které vaří marocké jídlo. Byl bych rád, kdybych si mohl najmout pomocné síly, abych mohl hlavně vařit; tedy mít dobrého pomocníka a další lidi na úklid, účetnictví a tak dál. Na jídlo, které vařím, jsem velice hrdý. Používám tu nejlepší zeleninu a nejkvalitnější maso. Každé jídlo připravuji úplně od začátku, takže je vždycky naprosto čerstvé. Lidé, kteří do restaurace chodí, mi říkají, že moje jídlo je nejlepší. Jen bych potřeboval, abych měl pořád plno, měl dost peněz a mohl vařit ještě lépe. Chtěl bych žít někde, kam chodívají jíst lidé ze severní Afriky, ale i jiní hosté. Myslím, že mám jasnou představu o tom, co bych pro sebe chtěl, jen jsem nepřišel na to, jak to uskutečnit.

Reflexe epizody 5

Z Mikova mapování jeho budoucnosti je nám oběma jasné, že má dobrou motivaci, aby dosáhl svého cíle a měl úspěšnou etnickou restauraci. Má základní dovednosti, které ke své práci potřebuje a je hrdý na to, co dělá. Začali jsme vidět jisté náznaky projektů, jež by mu měly pomoci dostat se do lepší pracovní situace.

Určili jsme také některé překážky jeho úspěchu: 1) Nedostatek zákazníků, který může být důsledkem polohy restaurace, nedostatečné reklamy nebo ne dosti pestrého menu atd. 2) S nikým o svém podnikatelském plánu neporadil – mohlo by mu to pomoci nebo ne? 3) Možná nežije ve správné komunitě, v níž by byla dostatečně velká populace lidí ze severní Afriky nebo středomoří, která by uživila „čistě etnickou“ restauraci, kde se vaří jen marocké jídlo.

Během mapování jsme také identifikovali osobní zdroje, které Mike do své práce přináší, jako jsou jeho kuchařské dovednosti, ochota tvrdě pracovat, schopnost vést podnik, hrdost a soustředění na pracovní život.

Mapa, kterou jsme s Mikem vytvořili, nám umožnila zachytit a prodiskutovat poměrně ucelený obraz jeho současné pracovní situace i toho, co vidí jako svou budoucnost, již dává přednost.

Při mapování a diskusích jsme využívali své sociologické kompetence. Snažíme se popsat celou síť vlivů, jejichž je Mike součástí a které napomáhají nebo překáží jeho úsilí. Je jasné, že se Mike snaží integrovat části dvou odlišných kultur. Snaží se zorientovat v kanadské kultuře (podnikání) a je silně ovlivněn svým marockým kulturním poznáním. Sociologické kompetence (explicitní i nevyslovené) znamenají znalost toho, jak věci ve společnosti fungují. Vztahy, status, kulturní návyky a protokol, výkon moci a vliv – to všechno jsou „společenské“, nikoliv psychologické záležitosti.

Doposud jsme s Mikem spolu-konstruovali pracovní spojení, jehož prostřednictvím jsme postupně vytvářeli koherentní porozumění pro Mikovu současnou situaci i budoucnost, již dává přednost. Samozřejmě, že jsme se dotkli jenom malé části prvků jeho životního prostoru, ale máme dostatečně dobrou představu, s níž můžeme pracovat na zlepšení jeho situace.

Velice důležité je uvědomit si, co s Mikem používáme: svou schopnost pozorovat a popisovat

vat, vzpomínky jako zdroj relevantní zkušenosti a představivost. To jsou naše fundamentální poradenské nástroje. Nekoketujeme s žádnou teorií osobnosti, neuchylujeme se k žádným testovacím metodám. Namísto toho pracujeme v říší každodennosti. Studujeme a snažíme se pochopit Mikovu účast na životě společnosti. Tím, že projevujeme svoji schopnost komunikovat, budujeme společný základ, na kterém (duševně) stojíme a z něhož můžeme začít svou brikoláž. Neutíkáme se k teoretickým modelům, ale pracujeme s běžným kulturním poznáním. Využíváme spíš toho, čemu se říká „zdravý selský rozum“ než abstraktního zdůvodňování a racionální kalkulace. Nezapojujeme však pouze zdravý rozum, neboť do svých diskusí vkládáme rovněž kolektivní zkušenost. Naše zkušenost obsahuje nejen zkušenosti kulturní, ale i různé zkušenosti specializované. Také se zabýváme reflexí. Při běžné denní konverzaci lidé obvykle příliš nereflektují – tedy nepřemýšlejí následně o řečeném, ani se nesnaží vydobýt z řečeného nevyřčené předpoklady a implicitní významy. My se s Mikem snažíme rozvíjet poznání a významy nejen na explicitní úrovni, ale také na rovněž implicitní nebo skryté. Pátráme po vědění a významu. Při konstruktivistické poradenské konzultaci se reflexe považuje za důležitý nástroj klienta i poradce. Konstruktivistického poradce můžeme popsat jako „přemýšlivého praktika“.

Představil jsem již dostatek materiálu, abych z něj mohl odvodit jisté prvky sociodynamického poradenství:

- **Pozorování:** To ukazuje, že poradce i klient mají oči, uši, paměť a představivost, s nimiž mohou pracovat. Můj učitel a rádce mi jednou řekl: „Čím víc budeš používat oči a uši, tím méně otázek budeš muset klást. Odpovědi už budeš znát.“ Z konstruktivistického hlediska je sebezpozorování tím nejučinnějším nástrojem, který mohou poradce a klient použít. Znamená to být si vědom svých vlastních činů v dané situaci. Jak vedu konverzaci? Jak poslouchám? Z jakých předpokladů vycházím a jaké mám předsudky? Znamená to být schopen zaznamenat své fyzické, emoční a mentální reakce, když se vztahuji k druhému člověku. Jako poradce jsem přesvědčen, že je pro mne velmi důležité udržet si vysoký stupeň sebeuvědomění i schopnost sledovat klienta a naslouchat mu s „otevřenými očima a ušima“. Sloužím mu také jako model pro sebezpozorování a pokouším se ho něco naučit o schopnosti pozorovat sebe sama. Guidano má zato, že sebezpozorování je tím jediným a nejdůležitějším faktorem v dobré poradenské konzultaci – a to ze strany klienta i poradce.
- **Zkoumání životního prostoru:** Zkoumání životního prostoru je v sociodynamickém poradenství základním konceptem. Děje se prostřednictvím konverzace (naslouchání, mluvení, střídání se, kladení otázek, respektování ticha, schopnost vnímat vzorce a vztahy, způsob propojení různých prvků života člověka v pavučinu či síť). Zkoumání životního prostoru zapojuje do hry schopnost empatie a sociologické kompetence.
- **Používání jazyka, který je kulturně srozumitelný:** To znamená používat takový jazyk a komunikovat takovým způsobem, aby to klientovi dávalo smysl. Rozumí se tím, že poradce bude schopen rozpoznat sociální umístění klienta a používat pro klienta vhodný jazyk a způsob mluvy. Poradce si musí uvědomit, že jazyk a kultura spolu neoddělitelně souvisí – jedno vyžaduje druhé. Mým rodným jazykem je angličtina a nemohu se učit nový jazyk pokaždé, když přijde cizojazyčný klient. Mohu však dávat bedlivý pozor, jakým způsobem

takový člověk komunikuje, ať už verbálně či neverbálně. Když něčemu nerozumím, беру to jako bod, o němž je třeba se zajímat a zeptám se například: „Co myslíte tím...?“ nebo „Mohli byste to vyjádřit nějak jinak?“ nebo se snažím zjistit, co řečený výrok naznačuje. Pokouším se sám sebe otevřít, abych se dokázal učit a nechat se poučit o kulturních způsobech a poznání druhého člověka. Jídlo, umění, humor, rodinné vztahy, pravidla chování, denní zprávy, sport, oblečení a způsob oblékání – to vše může posloužit jako materiál pro diskuse, kdy se učíme něco nového o kultuře toho druhého. Sociodynamické poradenství se zaměřuje na kulturní diverzitu.

● **Poradenská konzultace je konverzace:** Poradenská konverzace by se měla vést běžně používaným jazykem a vyhybat profesnímu žargonu. Poradce často nemá s klientem úspěch proto, že má příliš rigidní představy o průběhu „rozhovoru“ a o své roli v něm. Přestal jsem slovo pohovor úplně používat, protože toto slovo naznačuje, že jeden člověk dělá něco druhému člověku. Namísto toho hovořím o poradenském setkání, sezení, rozhovoru nebo konverzaci. Samozřejmě, že poradenská konverzace není jen tak nějaká konverzace v běžném slova smyslu. Má jistý účel, který by měl být oběma stranám rozhovoru jasný. Vyznačuje se větším úsilím na straně poradce (někdy i klienta) sám sebe pozorovat, zachovat si bdělou pozornost vůči struktuře a směru, kam se konverzace ubírá. Využívá také znalostí o způsobu vedení konverzace. To znamená dbát na to, aby se mluvčí střídali a nemluvíli jeden přes druhého, protože naslouchání je přinejmenším stejně důležité jako mluvení. A rovněž to znamená, že jsou kladeny otázky, které objasňují, vytvářejí význam a pomáhají řešit případné potíže s porozuměním.

Konverzace by měla být založena na něčem, co je společné oběma jejím účastníkům, na něčem, o čem mohou oba jednat a co mohou společně konstruovat. Konverzace může nebo také nemusí vést ke společnému porozumění. Myslet si, že dobré poradenské setkání vždycky vede k plnému vzájemnému pochopení a shodě ohledně určitých témat a záležitostí není správné.

Hodnota konverzace spočívá často v otevřeném projevení a vyjasnění rozdílů ve znalostech, úhlech pohledu a myšlení, kterými oba účastníci konverzace k rozhovoru přispěli. Na dobré konverzaci je paradoxní, že odhalí body, na nichž je možné se shodnout a konsensu je jejím prostřednictvím dosaženo, i body, v nichž se názory liší. Žádoucí je však mít jasno v obou případech. Poradce a klient často některá témata a situace interpretují různě. Poradce má odpovědnost za to, aby opravdu usiloval o utváření diskuze jako férové a demokratické interakce, v níž se nesnaží uplatňovat nad klientem moc v důsledku jejich rozdílného sociálního statusu v rámci institucionální či kulturní hierarchie.

● **Příběhy v poradenské praxi:** Nový pohled na poradenskou práci znamená, že poradce během rozhovoru s klientem spíše naslouchá jeho příběhům, než aby pomocí pohovoru sbíral „fakta“. Často říkám klientům: „Jaký je váš příběh k této situaci?“ nebo „Řekněte mi svůj příběh o tom, jak se tato věc stala problémem.“ Sociodynamické poradenství se přibližuje skutečnému životu ve společnosti také tím, že přechází od vyslýchání k podněcování příběhů. Když se lidé scházejí v běžném společenském kontaktu, skoro vždycky si vzájemně

vyprávějí příběhy o všem možném. Příběh nebo vyprávění* je první z možností, kterou používáme k tomu, abychom byli pochopeni. A také hlavní způsob, s jehož pomocí jsme schopni porozumět druhým.

Občas potkáte někoho, kdo vám položí dlouhou řadu otázek – proběhne něco jako výslech. Je to velmi nepříjemné přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé, na mnoho z těchto otázek je ve skutečnosti bez kontextu možné odpovědět jen povrchně. A žádnému z témat se nemůžete věnovat do hloubky, protože následují další a další otázky. Zadruhé, tazatel kontroluje směr konverzace. Vy tedy můžete buď jen pasivně odpovídat nebo se musíte s druhým pustit do boje o moc, abyste mohli otevřít témata, o kterých chcete mluvit vy. A to je přesně případ direktivních poradenských pohovorů, ve kterých jde o zjišťování faktů.

V tuto chvíli tedy máme s Mikem docela dobrý přehled o jeho aktivitách v pracovním životě. Víme, co dělá a co by dělat chtěl a jaké jsou některé aspekty jeho potíží. Můžeme proto konstatovat, že už toho o Mikově životním prostoru víme celkem dost. Jeden z principů konstruktivistického poradenství předpokládá, že tím, co věci mění, je smysluplná aktivita (praktická činnost). Nyní se tedy zaměříme na to, jaký/é projekt/y jsme schopni spolu s Mikem vymyslet nebo dát dohromady tak, aby vedl Mikovy činy směrem k budoucnosti, již si přeje. Je úplně jasné, že chce být majitelem restaurace a kuchařem, ale momentálně se pohybuje na vratké půdě. Co by měl udělat, aby to řešilo jeho „problém“?

Epizoda 6

Společně jsme se zasmáli, protože se zdá, že jsme si oba, každý ze své kulturní zkušenosti, vědomi nepředvídatelnosti a nevypočitatelnosti každodenního života.

Sestavíme spolu s Mikem seznam možných projektů:

1. přestěhovat se někam, kde žije více obyvatel jeho etnika
2. přilákat více zákazníků
3. měnit nabídku jídel v restauraci
4. vzdát se podnikání v gastronomii a hledat si jinou práci
5. vrátit se do Maroka

Po prodiskutování výhod a nevýhod každé z těchto možností se Mike rozhodl, že chce přilákat více zákazníků. Ale jak?

Reflexe epizody 6

Projekt by měl být pro klienta osobně smysluplný, navržený s nějakým cílem nebo účelem; klient by měl být schopný ho uskutečnit a měl by být založený na „nejlepším možném odhadu“

* V originále „story or narrative“

toho, co je pro něj relevantní a co může případně využít, aby se pohnul směrem ke zmírnění svého problému. Většinou se nejedná o nějaké předem připravené polotovary. Jsou to spíše projekty ad hoc, konstruované poradcem a klientem na základě jejich porozumění klientovým potřebám.

Osobní projekty mohou být nekonečně různorodé ve svých podobách a ve své velikosti. Představa o sobě samém je také projekt. Jsme tím, co ze sebe uděláme (s malou pomocí svých přátel)! Když začnu přemýšlet o způsobu, jakým chci pracovat v následujících několika letech, začínám projekt. Když mi řekli, že mám rakovinu prostaty, mým projektem se stalo „zjistit co nejvíc o rakovině prostaty“. Slovo projekt je důležité: implikuje konstruování, je to něco, co lze zorganizovat, plánovat, provést, postavit. Naznačuje také orientaci na budoucnost – lidé se zřídka pokoušejí zahájit projekty směřující do minulosti.

Největší hodnota projektu spočívá v souboru činností při jeho vytváření. Pročíst si noviny a najít domy k pronájmu, napsat dopis, prodiskutovat věc s kolegou, pracovat na stroji, používat počítač, ušít si něco na sebe, vařit, vyhledat informace v knihovně, vytvořit si na poradenském sezení mapu, sportovat ... a tak dále. Svými činy (aktivitami) vytváříme sami sebe, své vztahy s druhými, vyrábíme výrobky. Význam a čin jsou dvě strany jedné mince. Význam bez činu je pasivní, čin bez významu nemá smysl. Pojem „čin“ se vztahuje k fyzické činnosti jako je například zatlučení hřebíku, ale také ke slovním výrokům jako například: „Ano, to udělám.“ Týká se rovněž psychické a emocionální sféry. Slova a věty jsou nástroje. Když mluvíme, tehdy činností hovoření tento nástroj používáme.

Epizoda 7

Pokračujeme s Mikem v navrhování projektu na vyřešení jeho potíží. Konkrétně se zabýváme problémem nedostatku zákazníků. Mike má vlastně projekty dva: jedním z nich je zjistit, proč má tolik zákazníků přes oběd a proč jich tak málo přichází na večeři. A druhým projektem je získat informace, jak se obvykle dělá reklama restauraci. Zvláště se má zaměřit na takovou inzerci, kterou si může dovolit.

První projekt sestával z těchto kroků:

- Sestavit pro zákazníky dotazník, který položí na stoly a požádá je v něm, aby mu napsali nějaké údaje, týkající se jejich spokojenosti s podnikem, například: „Jak Vám chutnalo toto jídlo?“ nebo „Doporučil byste tuto restauraci svým přátelům, ano či ne a proč?“ nebo „Byl jste tady už někdy na večeři? A pokud ne, proč?“ Poloha restaurace, volba menu, kvalita jídla, obsluha... atd.

Druhý projekt vypadal takto:

- Navštívit vlastníky dvou dalších etnických restaurací v tomtéž městském obvodu a prodiskutovat s nimi, jestli mají také málo zákazníků a proč. Pokud mají dost zákazníků, zeptat se jich, jak je přilákali.

Mike se vyjádřil, že by ho docela zajímalo pustit se do obou těchto činností. Má kopírku, takže nějaké dotazníky pro zákazníky může udělat, aniž by ho to stálo moc peněz. Řekl, že se mu líbí navrhování a má pocit, že by uměl udělat hezký dotazník, který však také poskytne dostatek informací. Již dříve ho napadlo, že by se rád lépe seznámil s majiteli jedné podobné restaurace. Šel se tam dokonce najíst a s majiteli se setkal, ale otázku reklamy s nimi zatím neprobíral.

Vyměnili jsme si s Mikem své názory, jak podle nás naše poradenská konverzace probíhala. Mike je hrdý na své mapy. Poprosil mě, jestli může přijít příští týden a řekl mi, že do pátku bude mít hotový alespoň jeden ze svých projektů, „...když bůh dá“. Zeptal jsem se ho, proč dodává „když bůh dá“. Už to během naší konverzace udělal mnohokrát. Vysvětlil mi, že je to muslimské přísloví a zopakoval mi tu větu arabsky. Také prohlásil, že člověk by měl být vždy připraven na to, že se do věci mohou vložit nějaké věci nebo síly, které nečekal nebo které nemůže kontrolovat. Ještě dodal, že bychom se měli snažit vést tak dobrý život, aby ho Alláh schválil. Společně jsme se zasmáli, protože se zdá, že jsme si oba, každý ze své kulturní zkušenosti, vědomí nepředvídatelnosti a nevyočitatelnosti každodenního života. Dohodli jsme se, že se sejdeme příští týden. Doprovodil jsem ho nahoru. U dveří Mike vyjádřil svůj vděk za to, že měl možnost svůj „problém“ s někým probrat. Podali jsme si ruku a on odešel.

Reflexe epizody 7

Sociodynamické poradenství je ukotveno v každodenní zkušenosti a běžném společenském životě. Poradce využívá pozorování, jazyk, paměť a představivost; spolu s klientem vytváří proces interakce (vztah). Tento vztah pak používají k prozkoumání klientova života a světa. Jakmile porozumí světu, v němž se klientův život odehrává – a toto porozumění může být vždycky jen částečné – je vybudován základ pro spolu-konstruování projektů. Projekt je činnost nebo soubor činností, s jejichž pomocí se klient ve svém životě a světě posunuje směrem k budoucnosti, jíž dává přednost.

Poradce má tři hlavní úkoly:

1. Zkonstruovat (vyjednat) s klientem spolupracující spojenectví – toto spojenectví by mělo být utvořeno z jazyka a kulturního poznání jich obou. Mělo by fungovat jako okno, vedoucí přímo do proudu klientovy probíhající zkušenosti ve společenském životě.

2. Společně prozkoumat život a svět klienta s cílem pochopit jeho vztah k „problému“, který prožívá. Pamatujte si: Problémem je problém. Klient problémem není. Poradce se zajímá o možnost prozkoumat společně s klientem „co je problém“, „jak se klient k problému vztahuje“ a „jak může klient k problému získat nový nebo lepší vztah“. Může to znamenat buď se problému zbavit, nebo snížit jeho vliv, nebo ho přijmout jako „součást života“, nebo problém použít jako vstupní bránu k novým možnostem pro lepší životní cestu.

3. Prostředky, jejichž pomocí klient „věci mění“, jsou konstruování a provádění osobně významných projektů

Já se dívám na každodenní život tak, že se jedná o nepřetržitou konverzaci. Civilizace je konverzace. Kultura je konverzace. Společnost je konverzace. Rodiny jsou konverzace. Vztahy jsou konverzace. Poradenské setkání je konverzace. V rámci konverzace, kterou nazýváme společenským životem, je „já“ souborem životopisných příběhů, jež jsou všechny vzájemně provázané a z nichž každý má v tomto předivu svůj hlas.

Například já jsem vyrostl na farmě; i když už farmářem nejsem, stejně ve svém systému životopisných příběhů nesu hlas farmáře. Tento hlas je vzpomínkou a obvykle je dosti vzdálen od mého momentálního vědomí. Přesto je pro mne snadné hovořit hlasem „farmáře“. Mám také mnoho dalších hlasů: otec, milenec, spisovatel, zahradník, vědec, občan, duchovní bytost, tělo atd.

Poradenská konzultace představuje příležitost propůjčit hlas událostem z vlastního života – může to být příběh o tom, jak jste byl nezaměstnaný, nemocný, ve stresu, nešťastně zamilovaný, marginalizovaný a podobně. Je důležité si všimnout, že tyto hlasy jsou silně ovlivněny umístěním člověka na společenském žebříčku v běžném denním životě – zejména pokud jde o jeho způsob vnímání mocenských vztahů ve své konkrétní společenské situaci.

Poradci se mě často ptají, co mají dělat, aby jejich klienti začali mluvit. Dávám jim obecnou odpověď: „Pokud se vám zdá, že nechtějí mluvit, vyjednejte si s nimi relevantnější vztah nebo konverzaci.“ Cítí-li se člověk ohrožen, nemá dostatek důvěry, vnímá nerovnoměrné rozložení sil, nejistotu, má strach – všechny tyto faktory mu zavrou ústa. Celý problém lze uvidět i jinak, totiž že se nejedná ani tolik o možnost, že „pro tohoto člověka poradenská konverzace nejspíš nebude vhodná“, jako spíš o skutečnost, „že se vám nepodařilo zahájit s ním kulturně srozumitelnou konverzaci“. Pamatujte si, že každý člověk je lidskou bytostí obývajícím životní prostor, jenž se druhým otevírá ke vstupu jen v jistých chvílích, za jistých podmínek, z jistých důvodů, kvůli některým činnostem a po nějakou dobu. A o každém z těchto faktorů lze jednat.

Některé často kladené otázky týkající se „nového pohledu“ v koncepci poradenství

Otázka 1. Jedná se o filozofický přístup?

Odpověď: Ano v tom smyslu, že lidské rozhodování se řídí morálkou a svědomím. Také poradci se řídí morálním imperativem pomáhat druhým – nejen proto, že se jejich klienti setkávají s problémy, jež nejsou sami schopni pochopit ani vyřešit, ale hlavně proto, že i druzí jsou lidské bytosti stejně jako oni.

Otázka 2. Máte nějakou jasnou definici poradenské práce?

Odpověď: Poradenství je všeobecná metoda plánování života a konstruování životní cesty v rámci dané kultury.

Otázka 3. A co testování?

Odpověď: Chcete-li se o druhém člověku něco dozvědět, zeptejte se ho. Lidé o svých osobních záležitostech hovoří. Hovoří o nich v podobě vlastního vyprávění (příběhu). Testování, jehož výsledkem jsou skóre, profily, výsledky a interpretace výsledků, vede k založení „případu“ s označením „já“, velmi vzdálené živoucímu člověku z masa a krve. Institucím se testování líbí, protože vyhovuje jejich továrnímu způsobu myšlení. Testy jsou jednoznačné, kvantifikovatelné, objektivní a na jejich základě je možné činit technická rozhodnutí. Psychologové a poradci mají testy rádi, poněvadž je tomu naučili. Testování je průmyslové odvětví, ve kterém se točí miliony dolarů a jde v něm mnohem více o politiku a dominanci než o cokoli jiného.

Pokud bychom chtěli v poradenské praxi používat testy a jejich výsledky, musí z hlediska nového úhlu pohledu splňovat níže uvedená kritéria:

1. Použijí se výsledky testů ke zmocňování klientů? Provádění testů se stává zajisté podezřelým, pokud se výsledky použijí způsobem, který institucím nebo klinickým psychologům umožní činit technická rozhodnutí, jimž se dá přednost před osobními hledisky člověka (jako je například jeho vlastní úhel pohledu, kulturní poznání a osobní výpověď). Ještě horším výsledkem metody testování je přidělení „nálepky“.
2. Jsou výsledky testu v rovnováze s kulturním poznáním a úsudkem zdravého rozumu?
3. Poslouží výsledky testu jako materiál pro kladení dalších otázek, nebo mají poskytnout závěry? Jedná-li se o druhou možnost, je důvod jejich použití značně podezřelý.

Použije-li se test jako prostředek komunikace a umožní-li otevřít nová témata pro poradenskou diskusi, tehdy může mít svou hodnotu. Testování za účelem klasifikace slouží většinou instituci, nikoli však jedinci. Rozhodování o lidských bytostech na základě výsledků testů zbavuje břemene morálního rozhodování. Mnoha členům různých institucí by se zajisté líbilo, kdyby byli od morálního rozhodování osvobozeni.

Často se argumentuje tím, že testování je efektivní, ekonomické a objektivní. Ano, to opravdu je, ale tento argument je hrozně omezený. Zastřelit někoho na místě je zajisté efektivnější, ekonomičtější a objektivnější, než mu poskytnout spravedlivý soudní proces. Je to však také arogantní a autoritářské. Existuje ovšem mnoho dobrých důvodů, proč tak neučinit. Testování jako kulturní obřad je jistým typem soudu s vynesením rozsudku bez možnosti spravedlivého slyšení.

Otázka 4. Můžete dokázat, že je konstruktivistické poradenství lepší než jiné druhy poradenské praxe?

Odpověď: Ne, nemohu. Z mého pohledu nepřináší srovnávání různých forem poradenství nic podstatného. Podle mého názoru však lze dokázat, že sociodynamické poradenství je blížší tomu, jak lidé žijí svůj život. Je zakořeněno v kulturní hypotéze, nikoli vědecké, poradcům i klientům přináší inspiraci a je to výlučně lidská činnost – používá jazyk, významy, aktivitu a účast na společenském životě.

Otázka 5. Nespočívá-li problém, jako například pocit méněcennosti, v člověku, kde tedy?

Odpověď: Většina lidských problémů se nachází někde „mezi“, jak nazval Martin Buber říši intersubjektivního. Není to tak jednoduché – člověk se „necítí méněcenný“ jen tak. Vždycky se cítí méněcenný vzhledem k něčemu nebo někomu anebo ve vztahu ke svým vnitřním „jiným hlasům“ (sebekoncepcím). Dokonce i fyzické stavy, které se projevují na nějakém místě těla, mají svůj původ ve vztahu těla k ostatním lidem nebo k organismu jako celku. Již od samého počátku by nebylo vůbec možné, aby nějaká lidská bytost existovala, kdyby nebylo vztahu jejích rodičů. Děti (podobně jako opice), jimž je odepřen lidský kontakt (nebo styk s ostatními), nepřežijí. A ty, které přežijí, jsou těžce postižené. Konec konců, stejně jako soudce potřebuje zločince, pamatujte, že poradenská konzultace, jakožto výlučně lidská činnost, vyžaduje poradce i klienta. Samotná existence poradenských služeb je založena na mezilidských vztazích. Jednou z věcí, kterou je zapotřebí na přístupu k poradenské práci změnit, je přesunout zaměření z problému „uvnitř člověka“ na to, co je „v prostoru mezi lidmi“. Nezapomínejme, že problémem není člověk. Problémem je problém.

Otázka 6. Budu-li lidský život považovat za dialektický a vztahový a poradenství za společenskou činnost, nepovede to u mne i u klienta ke ztrátě vztahu k sobě samému?

Odpověď: V žádném případě se není třeba vzdávat svého vnitřního života, síly k jednání nebo pocitu autorství a přesouvat zaměření na vztahovost a intersubjektivitu. My jsme přece „sami sebou“ i „ve vztazích“.

Přeneseme-li vliv, úsilí a významy do sociálního nebo vztahového kontextu, získáme ve skutečnosti pocit větší síly k jednání při provádění svých činností a úkolů, jako je být svědkem, pozorovat a interpretovat. Zjištění, že jsou osobní a společenské skutečnosti vyjednávány a spolu-konstruovány, přináší inspiraci, naději a povzbuzení. Krom osobního smyslu tento přístup do poradenské praxe zavádí další typy významů – vztahové a společenské (mezi lidmi), transcendentální (přesahující hranice ega-self včetně duchovních významů), kreativní (nové a originální významy) i ekologické (mezi sebou samým a veškerými aspekty okolního prostředí a společenského života) – to znamená, významy protékající „předivem života“.

Poznámky na závěr

Jádrem konstruktivistického-sociodynamického poradenství je představa, že se život utváří v průběhu toho, jak je žit a že v dané kultuře existuje mnoho potenciálních cest, které si člověk tvoří během své pouti po stezce, již dal přednost. Společenský život je dialektickým vztahem mezi nejistotou a tradicí. Z tradic se čím dál více stávají pouhé stíny. Následkem mizení tradic, postmodernismu a mikroelektronické revoluce vzrůstá pro aktivní jedince* potřeba

* V originále „agents“

převzít větší odpovědnost za vytváření projektu nazývaného „já“ a zároveň potřeba rozpoznat vztahovou podstatu společenského života. Sociodynamické poradenství představuje nově formulovaný způsob pomoci, jenž využijí zvláště lidé, kteří se snaží nějak orientovat v matoucím sociálním životě v kontextu současných společenských a technologických změn.

SKUPINOVÉ PORADENSTVÍ: KONSTRUKTIVISTICKÉ SKUPINOVÉ PORADENSTVÍ ZAMĚŘENÉ NA HLEDÁNÍ OSOBNÍCH SILNÝCH STRÁNEK

Účelem této kapitoly je pomoci poradcům vést poradenské skupiny pracující konstruktivistickým způsobem, zejména skupiny pro mládež a mladé dospělé, kteří se rozhodují o volbě povolání.

Za inspiraci při přípravě této kapitoly jsem zvláště zavázán Haldanovi (1988)¹ a Forsterovi (1989)² a jejich diskusi o „**procesu jasného vyjádření silných stránek, na které se lze spolehnout**“. Nesdílíme nutně stejný teoretický rámec, ovšem mnoho jejich myšlenek je kompatibilních s mou vlastní koncepcí skupinového poradenství.

„Svémi činy vytváříte sami sebe.“

Mám dlouholeté zkušenosti s prací se skupinami v nejrůznějších prostředích: duševní zdraví, návrat do života a rehabilitace, studentské skupiny, rodinné poradenství. Vedl jsem i skupiny, jež řešily specifické problémy, jako je například ztráta blízké osoby, zármutek, závislosti atd. Za ta léta se moje představy o způsobu vedení skupin radikálně změnily. Nejvýstižnější by asi bylo říci, že jsem přesvědčen, že skupinové poradenství by mělo účastníkům nabídnout hlavně dvě věci: 1) aktivity napomáhající vytváření pocitu silnějšího „já“ a potvrzující konstruktivní identitu a 2) demokratickou diskusi užitečnou při plánování, rozhodování a dosahování etických nebo mravních rozhodnutí ve věcech každodenního života. Mám teď velice konzervativní názor na různé terapeutické skupiny. V některých účastníci údajně podstoupí nácvik změn chování, v jiných dochází ke vzájemné konfrontaci účastníků s bolestnou zpětnou vazbu. Další skupiny jsou postaveny na utopických romantických představách o neomezeném růstu a osobním rozvoji. Já si spíše беру k srdci Sartrovi maximu: „Svémi činy vytváříte sami sebe“. Věřím, že největší hodnota skupinového poradenství spočívá v tom, že jednotlivým účastníkům nabídne možnost zapojit se do smysluplných činností, které jim pomohou změnit k lepšímu způsob, jak vnímají vlastní odolnost, sílu a schopnost účastnit se společenského života. Jsem také přesvědčen, že demokratické skupinové diskuse, jež se drží mantinelů skutečného dialogu, mohou značně přispět k objasnění a uspořádání hodnotových a morálních perspektiv jednotlivých mluvčích, kteří si je díky nim také mohou vyzkoušet.

Předpoklady podmiňující konstruktivistickou skupinovou práci

Účast na aktivitách společenského života nám nabízí možnost učit se, zbavovat se svých negativních vlastností a osvojit si vlastnosti pozitivní, zmocňující.

Současná společnost je složitá a nestabilní. Chceme-li mít v životě úspěch, nestačí pouze naučit se „pravidlům“ společenského života. Krom toho je nutné rozeznávat a respektovat celou škálu rozdílů. Moderní život je čím dál více diverzifikovaný, lidé vedou mnoho různých životních stylů a projevují kulturní rozdíly. Poradenská skupina je prostředím, které odlišnosti respektuje.

Stejně jako se společnost skládá z mnohočetných realit, vytváří si jedinec mnohočetné obrazy sebe sama. Vlastní identita je konstruována ze vztahů a osobních zkušeností. To, kým se člověk vnímá být (tedy vlastnosti „já“, jichž si je vědom) je přímou funkcí kontextu, ve kterém žije. Rodina, přátelé, parta kamarádů, skupina zaměstnanců, náboženská skupina, spolužáci, etnická skupina atd. Sebeobraz (self) není věc. Slovo „self“ odkazuje na subjektivní „vnímání sebe sama“, jež lze poznat podle toho, jakými vlastnostmi člověk sám sebe charakterizuje.

Konstruktivistická poradenská skupina nabízí jedinci příležitost zkonstruovat a potvrdit si vlastní identitu. Lidé s kladným vnímáním vlastní identity si spíše najdou hodnotné a úspěšné místo ve společnosti, než ti, kteří vlastní identitě přiřknou negativní rysy nebo jim chybí osobní významy. Samozřejmě, že je vhodnější vybudovat si a projevat aktivní „já“ se schopností sebezmocnění, než vnímat se negativně s pocity ztráty vlastní moci.

Většinu vlastností, jež během svého života nasbíráme a které uvádíme, máme-li popsat, jak vnímáme sami sebe, získáváme v interakci s druhými lidmi, jinými slovy – prostřednictvím svých vztahů s druhými. Z tohoto důvodu kladou konstruktivisté takový důraz na sociální aspekty osobnosti a sebepojetí a nepřikládají takovou váhu individualismu. Společenský život, především významů, příslušnost ke společenství, sociální propojení, vztahy, vzorce vlivů – to vše jsou pro konstruktivistické poradce důležité pojmy a tvoří základ aktivit v rámci skupinového poradenství.

Lidé, kteří nashromáždili velké množství negativních vlastností (jimiž sami sebe popisují), budou mít pocity méněcennosti, beznaděje nebo bezmoci. Naštěstí se můžeme účastí na aktivitách společenského života učit, zbavovat se svých negativních vlastností a osvojit si vlastnosti pozitivní, zmocňující. A právě za tímto účelem se utváří a budují konstruktivistické skupiny.

Všeobecná vodítka pro vedení konstruktivistických skupin

Konstruktivistické skupiny se zřizují proto, aby svým členům poskytly nápomocné a důvěryhodné prostředí pro konstruování a rekonstruování své identity. Jejich dalším účelem je zlepšit

schopnost jednotlivců konstruktivně participovat na společenském životě a jeho aktivitách – například najít a udržet si práci, hodnotit sama sebe, vztahovat se k druhým, představit si žádoucí budoucnost atd.

Každá poradenská skupina má svou vlastní jedinečnou dynamiku a lišit se mohou i svým účelem. Každý z účastníků je jiný díky svým životním zkušenostem, v důsledku svých očekávání a také svým způsobem chování. Přesto lze pro vedení konstruktivisticky orientovaných poradenských skupin doporučit jistá „pravidla“. Tato pravidla platí jak pro poradce, tak i pro účastníky. Je však odpovědností poradce, aby tato pravidla jasně vyjádřil a v případě potřeby přeformuloval.

Pracovní pravidla:

- Chránit a respektovat naslouchání.
- Nerušte druhého, když hovoří. Každý účastník dostane čas a prostor, aby mohl promluvit.
- Zajistěte, aby se účastníci i poradce znali jménem, kterým chtějí být osloveni.
- Používejte jazyk, jenž je v daném kontextu vhodný a který je účastníkům vlastní – dávejte pozor, abyste nepoužívali příliš „odborný“ slovník.
- Pokud se někdo chová nevhodně nebo jeho chování jasně obtěžuje ostatní, použijte intervenční strategii tří kroků:

Krok jedna: Připomeňte účastníkovi, že je potřeba jednat s druhými s úctou a přestat se chovat rušivě. Jestliže tento krok nezabere, je na řadě:

Krok dvě: Požádejte účastníka, aby se na chvíli vzdálil a posbíral si myšlenky (vzpamatoval se).

Krok tři: Nepomůže-li ani toto a dotyčný účastník i nadále porušuje skupinová pravidla nebo škodí druhým a nechce své chování změnit, je třeba ho ze skupiny vyloučit.

Postarejte se, aby všichni věděli, kdy a kde se skupina koná, jak dlouho setkání trvá a jaké jsou podmínky účasti na skupině.

Poradce jako vedoucí skupiny by měl zaujímat přátelský, věcný postoj. Jako nástroje pro vytvoření dobrého prostředí mu slouží humor a respekt, i díky nim bude práce ve skupině úspěšná. Skupinový proces by měl být veden demokraticky, poradce, tzn. vedoucí však nese hlavní odpovědnost za ochranu emočního bezpečí účastníků. Zajišťuje odpovídající strukturu práce, je vzorem dobrých komunikačních dovedností a projevu zaujetí a respekt.

Slova jsou nástroje sloužící k tomu, aby byly věci vykonány. Vyberte si nástroje, které vám pomohou vybudovat si houževnatou a zdravou identitu.

Používejte výrazy označující schopnosti a dovednosti*

V médiích, v oboru duševního zdraví a terapie, v oblasti vzdělávání i rodinného života, všude, kam pohlédneme, vidíme obrazy patologií a známky vlastní méněcennosti. Nedávno jsem se v jednom velmi populárním časopise dočetl, že v psychiatrii už existuje diagnostická kategorie pro prakticky všechny typy lidského chování. Jinými slovy – žijeme v době, kdy se s člověkem může „něco stát“, takže bude potřebovat léčení, téměř v každém aspektu svého života.

Z konstruktivistického úhlu pohledu je mnohem zdravější a lépe dodává pocit vlastní moci, používáme-li při konzultaci výrazy označující schopnosti a dovednosti, než abychom se uchylovali ke slovní zásobě nedostatků a patologií. Vnímání sebe sama se konstruuje, hovoříme tedy jazykem, který zmocňuje k procesu konstrukce. Cílem skupinové práce je nalézat potenciál a učit se novým způsobům a ne zaměřovat se na minulost nebo na to, co je v životě člověka špatně. Nechápejte to prosím jako Pollyanninu hru „na štěstí“ nebo jako popírání obtíží a bolestných zkušeností. Konstruktivistické myšlení nenosí růžové brýle ani netvrdí, že všechno jde „dobře“ a je „fajn“.

Podle názoru konstruktivistů jsou slova nástroje sloužící k vykonání toho, co být vykonáno má. Přejeme-li si rozvinout sebezmocňující životní postoj a vlastní identitu schopnou udržet si toto sebepojetí i tehdy, když musíme čelit vlivům okolního světa, jenž nás často zraňuje a zbavuje pocitu vlastní síly a moci, prospěje nám vybrat si nástroje, které nám pomohou vybudovat si houževnatou a zdravou identitu. Nástroji konstruktivisty jsou nástroje jazykové – slova, představy, činnosti, jimiž se klient vyjadřuje (mapování, kreslení, gestikulace). Doporučuje se používat slovník, který naznačuje potenciál a zmocnění.

Skupinové aktivity sloužící k identifikaci smysluplných zkušeností a osobních silných stránek

Ve skupinách zaměřených na rozvoj odborných dovedností účastníci často hovoří o svých životních a pracovních cílech, o hledání práce, o tom, jak se prezentovat při pracovních pohovorech, o své přípravě a dovednostech potřebných pro zaměstnání (ať už ho mají či nemají).

Jednou z konstruktivistických skupinových aktivit, pomáhajících účastníkům definovat a objevit schopnosti, jež berou za samozřejmé, jakož i smysluplné životní zkušenosti, je **„aktivita zaměřená na určení osobních silných stránek“ (dále jen „ASS“)**. Níže uvádím popis této činnosti a postup provádění.

Účel: Účelem ASS je 1) umožnit sdílení „dobrých zkušeností“ a 2) pomáhat jednotlivcům nalézt své osobní přednosti. Během interakcí v rámci ASS se účastníci zabývají tím, že formulují fungující aspekty své sociální identity. ASS může být také modelovou ukázkou interpersonální komunikace, umění naslouchat, hovořit o smysluplných zkušenostech a projevat úctu ke zkušenostem druhých lidí.

* V originále „proficiency“

Praktický cíl učení: Účastníci získávají praxi ve vyprávění osobních „příběhů“ a naslouchání příběhům druhých; učí se přistupovat k interakci pozitivně, aby se něco dozvěděli a pomáhají druhým se také něco naučit. ASS usnadňuje reflexi, vybízí účastníky, aby přemítali a zvažovali hodnotu dobrých zkušeností, které v životě učinili.

ASS je strukturovaný proces učení a sestává ze tří kroků:

1. poradce seznámí účastníky s ASS
2. uvede modelový příklad ASS
3. provede účastníky technikou ASS

Krok 1: Poradce seznámí účastníky s ASS

Co je dobrá zkušenost, osobní silná stránka či přednost pro jednoho člověka, nemusí pro někoho jiného znamenat vůbec nic.

Existují lidé, kterým nedělá žádné problémy hovořit o dobrých zkušenostech ze svého života. Pro jiné je to naopak téměř nemožné. Je na poradci, aby uvedl příklady, respektoval, do jaké míry jsou jednotliví účastníci připraveni se o své zkušenosti podělit s ostatními a poskytl jim jasné instrukce.

Několik slov na úvod. Znění slov na úvod bude záviset na preferencích a zkušenostech poradce a na složení skupiny. Poradce by měl s lidmi ve skupině vždycky mluvit jazykem pro ně běžným a srozumitelným. Úvodní věty by mohly vypadat například takto:

Rád bych vás seznámil s aktivitou, kterou nazýváme identifikace osobních silných stránek. Na její provádění budeme mít 2-3 hodiny, takže nemusíme spěchat. (Doba, potřebná k provedení cvičení a doba, kterou budete mít k dispozici, se samozřejmě v různých případech a skupinách liší.) ***Toto cvičení budeme dělat proto, aby každý z vás dostal příležitost uvidět a ujasnit si své schopnosti, kterých si třeba dříve ani nevšiml. Lidé se této aktivity většinou účastní rádi a považují ji za prospěšnou. Říkají, že jim pomáhá při přemýšlení o budoucnosti. Chtěl bych nyní definovat dvě věci, o nichž se při našem cvičení budeme bavit:***

Osobní silná stránka: Například nějaká dovednost, talent, znalost, hodnota, postoj nebo charakterová vlastnost, kterou jste někdy v průběhu svého života získali – počínaje dětstvím až do přítomnosti – a použijete-li ji vědomě, může vám pomoci úspěšně vykonávat určité úkoly.

Dobrá zkušenost: Dobrou zkušenost lze definovat jako období vašeho života, kdy

- jste něco udělali dobře – třeba něco malého (pomoc dítěti přejít přes rušnou ulici), nebo i velkého (organizace konference);
- vás to bavilo;
- jste na to byli hrdí.

Jako vedoucí skupiny byste měl počítat s tím, že bude nutné vysvětlit účastníkům, co je to osobní silná stránka a dobrá zkušenost. Já to často dělám tak, že na tabuli uvedu několik příkladů a nevádí mi ani dávat příklady z vlastního života. Je důležité, aby příklady byly jasné a krátké. Není třeba účastníky zahltit nějakými zásadními životními zážitky. Nesmíte zapomínat ani na úctu vůči individuálním rozdílům. Co je dobrá zkušenost, osobní silná stránka nebo přednost pro jednoho člověka, nemusí pro někoho jiného znamenat vůbec nic.

Krok 2: Poradce uvede modelový příklad ASS

Najděte si ve skupině jednoho dobrovolníka, který vám pomůže demonstrovat, jak se určování osobních silných stránek provádí. Já to někdy dělám tak, že vím-li o někom, kdo se na veřejnosti snadno vyjadřuje, zeptám se ho už dopředu, jestli by byl ochotný mi pomoci.

Židle pro účastníky skupiny postavte do tvaru podkovy a dvě dejte doprostřed otevřeného konce. Tam budete sedět vy a váš dobrovolník. Tabuli umístěte tak, abyste ji měl po ruce.

Následně dejte zbylým účastníkům tyto instrukce:

Vyslechneme si nyní příběh paní X. Během poslechu si dělejte poznámky. Zapište si zejména, co musela X vědět či znát, aby mohla prožít to, o čem vám povídá. Zaznamenejte si také, kdy si věděla rady nebo jaké vlastnosti musela mít, aby vůbec takovou zkušenost mohla učinit. Budete muset poslouchat opravdu pozorně, protože paní X pravděpodobně žádné své dovednosti jmenovat nebude. Budete si je muset domýšlet (uhodnout) z jejího vyprávění.

Po udělení instrukcí skupině a zodpovězení případných otázek se obraťte k vašemu dobrovolníkovi nebo dobrovolnici (X). Vysvětlete jí, co po ní chcete – aby si vybavila období svého života, kdy udělala něco dobře a kdy cítila hrdost, že to dokázala. Znovu zdůrazněte, že se nemusí jednat o žádnou světobornou událost. Stačí nějaký zážitek, u něhož je schopna vybavit si detaily a který si pamatuje jako důležitý a pro ni osobně přínosný.

Skupinu informujte, že tato aktivita zabere 10–25 minut a že je velmi důležité, aby vyprávěl, jenž si na danou událost vzpomíná, uvedl hodně detailů. Komu, kde, kdy a co se stalo. Požádejte paní X, aby začala a řekněte zhruba toto: „Teď bych si rád poslechl příběh z nějakého období vašeho života, které byste nazvala dobrou zkušeností. Může se jednat o jakékoli období, od raného dětství až po přítomnost. Během vyprávění vám budu klást otázky.“

Bude záležet na tom, zda je dobrovolnice zvyklá vyprávět příběhy druhým lidem a také jakou zkušenost si pro své vyprávění vybere. Někdy ji budete muset hodně povzbuzovat, jindy nebudete muset říkat skoro nic. Je dobré si za tímto účelem připravit pár otázek (které můžete nebo nemusíte položit):

- Pamatujete si, jak jste se v té době cítila?
- Koho dalšího kromě vás se tato událost týkala?
- Co pro vás na této zkušenosti bylo důležité?
- Jak se vám povedlo...?
- Bylo s touto zkušeností spojeno něco, o čemž se domníváte, že vám pomohlo i později v životě?

Celou konverzaci (kvazi-rozhovor) pozorně poslouchajte a zaujměte vůči X nápomocný a empatický postoj. Nezapomínejte, že co je pro někoho významnou zkušeností, se může jinému zdát divné nebo pro něj nemusí nic znamenat. Vaše úloha spočívá v tom, abyste ke zkušenosti paní X projevili úctu, bez ohledu na to, co si o ní myslíte nebo jak se vám osobně jeví. Až se svým příběhem skončí, vyjádřete jí uznání. Zeptejte se jí, zda by se chtěla s ostatními podělit o pocity, reakce nebo myšlenky, které ji napadaly během vyprávění příběhu.

Jakmile paní X domluví, požádejte ostatní účastníky, aby se podívali do svých poznámek, vzpomněli si, co všechno slyšeli a prodebatovali své názory na dovednosti, které podle jejich názoru paní X použila, hodnoty, jež zastávala, její postoje, nadání, které projevila a vědomosti, jež musela mít, aby mohla učinit dobrou zkušenost, o níž právě referovala. Vše v krátkosti zapište na tabuli. Uvádí-li více lidí tutéž vlastnost nebo silnou stránku vícekrát, napište k ní vždy další čárku.

Až spolu s účastníky vytvoříte seznam osobních silných stránek paní X, vyzvěte ji, aby popsala, jak se cítí, když vidí a slyší o svých pozitivních vlastnostech. Obvykle každého z účastníků požádám, aby vypravěči předal svůj seznam vlastností, jichž si všiml, a které zapsal. Pro vypravěče je to obvyčejně silný zážitek, dávající pocit zmocnění.

Jako poradce musíte počítat s tím, že skupiny nejspíš nebudou postupovat stejným tempem.

Krok 3: Rozhodování mezi dvěma způsoby vedení skupiny

Nyní se jako poradce budete muset rozhodnout, kterou ze dvou možných cest se při následující skupinové činnosti vydáte. Máte-li pocit, že účastníci skupiny mají dostatečné sebevědomí a základní komunikační dovednosti potřebné k samostatnému fungování bez vašeho osobního vedení, rozdělte je do menších kroužků po čtyřech lidech. Obvykle pracuji se skupinami, ve kterých je minimálně osm lidí, což je ideální stav, maximálně však šestnáct. Po rozdělení na menší skupinky jim dávám tyto instrukce:

„Dohodněte se ve skupince, kdo bude vypravěč, kdo facilitátor a kdo budou posluchači, kteří pozorují a zapisují si. Budete postupovat stejně, jako jsem já před chvílí pracoval s paní X. Nejdříve bude jeden z vás vyprávět o nějaké své dobré zkušenosti, další mu při tom bude

pomáhat a zbylí dva si budou dělat poznámky o tom, jaké vlastnosti musel podle jejich názoru X mít, aby získal zkušenost, o níž hovoří.

Samo vyprávění by mělo zabrat asi 10 minut a v dalších 10ti minutách byste měli probrat vlastnosti spojené se zážitkem, který jste slyšeli. Buďte konkrétní, vyjadřujte se jasně a s úctou a nezapomeňte pozorně poslouchat.

Asi po 20–25ti minutách si udělejte přestávku a vyměňte si role. Pak se pustíte do dalšího kola ASS. Pokračujte tak dlouho, dokud se všichni ve skupince nevystřídají v roli vypravěče příběhu o dobré životní zkušenosti a neuslyší o svých silných stránkách, které ostatní na základě jeho příběhu identifikovali.“

Jako poradce musíte počítat s tím, že skupiny nejspíš nebudou postupovat stejným tempem. Někdy se také stane, že budete muset nějaké skupině pomoci, protože nebude schopná tuto aktivitu provádět sama. Měl byste jim pomoci řešit situace, se kterými si neví rady, ale neměl byste úplně brát věci do svých rukou.

Pokud shledáte, že členové skupiny nemají dostatek sebevědomí a schopností, aby mohli tuto aktivitu v menších skupinkách provádět samostatně bez vašeho neustálého zasahování, ponechte původní větší skupinu a vyzvěte dalšího dobrovolníka, aby vyprávěl o svých zážitcích. V takovém případě bude celá práce trvat o mnoho déle. Zjistil jsem, že metoda, při níž se pracuje s menšími skupinami, funguje dobře. Formát práce ve velké skupině zachovávám pouze tehdy, jsem-li si naprosto jistý, že komunikační schopnosti skupiny jsou opravdu velmi omezené.

Bez ohledu na metodu práce, který pro skupiny zvolíte, svolajte po skončení celého procesu velkou skupinu a položte pár otázek na závěr jako debriefing:

- Jaké pro vás bylo zaujmout pozici vypravěče a vyprávět svůj zážitek?
- Jaké pro vás bylo naslouchat ostatním, když komentovali vaše osobní silné stránky a váš příběh?
- Bylo pro vás snazší určit svoje vlastní silné stránky, nebo silné stránky druhého?
- V čem podle vás by vám tato aktivita mohla pomoci do budoucna?
- Jak jste se cítili v roli posluchače a zapisovatele, facilitátora, či vypravěče?
- Jakou nejdůležitější věc jste si z této aktivity odnesli?

Tím vůbec nejdůležitějším při vedení skupin je úcta a respekt.

Několik myšlenek na závěr. Já i moji spolupracovníci jsme tuto skupinovou aktivitu prováděli s mnoha různými typy lidí: s imigranty, rizikovou mládeží, nezaměstnanými, svobodnými matkami, běžnými klienty, pacienty psychiatrických ústavů, účastníky terapeutických výcviků, příslušníky prvních národů, v programech provázení* určených pro studenty na druhém stupni škol, se zaměstnanci institucí, kteří procházeli projektem reintegrace pracovníků a s dalšími skupinami. Domnívám se, že je tato metoda vhodná pro mládež, dospělé i pro lidi s různým stupněm vzdělání.

* Provázení ve slysu poradenské pomoci.

Hlavním faktorem úspěšnosti této aktivity je sebedůvěra a dovednost poradce. Je velice důležité, aby poradce metodu absolvoval jako účastník, ještě než se pokusí ji aplikovat ve své vlastní poradenské praxi. Klíčové prvky úspěchu jsou:

- Poradce musí metodu ASS dobře znát.
- Musí respektovat rozdíly mezi lidmi.
- Musí být ochoten věnovat aktivitě dostatek času.
- Musí být vnitřně odhodlán dosáhnout cíle, jímž je rozvinout u účastníků této aktivity pocit schopného „já“.
- Poradce musí mít odpovídající komunikační a interpersonální dovednosti.
- Dokáže pro skupinu vytvořit bezpečné a dobře strukturované prostředí, které bude jednotlivým účastníkům oporou.
- Musí umět ocenit reflektující rozhovory.

Na setkáních poradenských skupin můžeme provádět nejrůznější aktivity. Záměrem příkladu uvedeného v této kapitole bylo ukázat některá obecná vodítka pro vedení skupin z konstruktivistické perspektivy. Připravuje-li se poradce na vedení konstruktivistické poradenské skupiny, měl by si položit tyto otázky:

- Jsem dobře obeznámen s činností, kterou se bude skupina zabývat? Mám k ní důvěru a prošel jsem sám tímto procesem?
- Zná skupina principy demokratické komunikace a dialogu?
- Dokážu jako vedoucí skupiny zdůraznit osobní význam dané skupinové aktivity a zážitky jednotlivých účastníků tím, že se postarám, aby dění ve skupině a probíraná témata přímo souvisela s aspekty jejich každodenního života, jež jim dělají starosti a s nimiž chtějí něco udělat?
- Jsem si jistý, že dovedu chránit naslouchání a podpořit dialog?
- Jsem odhodlán nabízet (jak nejlépe dovedu) aktivity a zážitky, které jsou zaměřeny na posilování toho, jak účastníci skupiny vnímají sami sebe a na zlepšování jejich odolnosti? Umím být trpělivý, dávat jasné příklady a instrukce a v případě nutnosti je opakovat, aby bylo účastníkům zřejmé, jak se mají do dané činnosti zapojit a co se mohou naučit? A naopak – jsem připraven nechat účastníkům dostatečný prostor, aby při provádění aktivit získali pocit zmocnění?
- Jsem schopen a ochoten oslovit jednotlivé účastníky v okamžiku, kdy budou připraveni se skupiny účastnit a ochotni se učit? Nebo mám potřebu hrnout věci dopředu, ať se děje co se děje?
- Bude-li skupinová činnost přinášet velké množství informací a údajů, umím připravit smysluplné aktivity napomáhající učení tak, aby účastníci získané informace dokázali dále používat jako své osobní znalosti a know-how? Jsem ochoten v případě potřeby některé informace vypustit, nebo trvám na tom, že musím účastníky informacemi zaplavit?
- Zvládnu poskytnout dostatek času k úvahám a přemýšlení pomalejším členům skupiny?

Nebo cítím nutkání „udělat, co je potřeba“ a naplnit každý cíl, který jsem si pro toto skupinové sezení vytyčil, ať se děje co se děje? Chci se jako vedoucí skupiny chovat jako někdo, kdo „zasívá semínka“, nebo jako „pohůnek otroků“?

Než se člověk naučí vést konstruktivistické skupiny, nějakou dobu to trvá. Svůj čas si vyžádá hledání rovnováhy mezi vedením a účastí, mezi nasloucháním a mluvením. Nejdůležitější ingrediencí pro dobré vedení skupin je však úcta a respekt; to znamená neochvějný respekt k druhým lidem, respekt k demokratičnosti procesu a dialogu a respekt k vlastnímu vnímání sebe sama jako někoho, kdo se snaží pomoci druhým vybudovat si lepší život.

LITERATURA A POZNÁMKY

- 1 Haldane, B. (1988) *Career satisfaction and success*. Seattle: WA: Wellness Behavior (N.W.)
- 2 Forster, J. (1989). *Rationale of the Dependable Strengths Articulation Process*. Příspěvek prezentovaný na výroční konferenci American Association for Counselling and Development. 15. – 18. března, Boston, Mass.

KONSTRUKTIVISTICKÁ SUPERVIZE: SOCIODYNAMICKÁ PERSPEKTIVA

Sandra Hamilton a Mary Louise Reilly ve spolupráci s Vancem Peavym

Naše epistemologické stanovisko je: Jakožto myslící a pozorující „já“ jsme odpovědni za jasné vyjádření smyslu svých vlastních vizí a tento smysl by neměl být diktován vnějšími, oficiálně danými předpisy o tom, jaké by naše vize měly být.

Úvod

Tento článek jsme napsali společně – Mary Louise, Sandra a Vance – z pohledu dvou praktikujících poradkyň-terapeutek a aktivního klinického supervizora. Sociodynamická metoda supervize, kterou používáme a o níž píšeme, je celkově konstruktivistická. Sociodynamická perspektiva představuje určité „zastřešení“ a přemostuje několik teoretických rámců: konstruktivismus, sociální konstrukcionismus, narativní psychoterapii a symbolický interakcionismus.

Spolu s Guidanem (1991, s. 103) se domníváme, že základní metodou, již konstruktivisticky orientovaní terapeuté používají jak k hodnocení, tak i pro intervenci v poradenské a terapeutické praxi, je pozorování sebe sama. Dalším klíčovým předpokladem, ze kterého vycházíme, je, že sebepozorování a kritická reflexe jsou důležitými charakteristikami naší verze konstruktivistické supervize. Používáme pro ni termín „sociodynamická“. Jedná se o název nové formy poradenské práce, zdůrazňující sociální a vývojovou povahu lidské zkušenosti, proto sociodynamická.

Tuto kapitolu jsme zpracovali z několika důvodů. Jednak by měla poskytnout konceptuální strukturu, která bude představovat rámec pro činnosti, zkušenosti a procesy, k nimž v průběhu konstruktivistické supervize dochází. Druhým účelem je propůjčit hlas (k vyprávění příběhu o) interpretaci supervize z pohledu prožitků každého z nás. Použití příběhu odpovídá účelu i povaze našich aktivit v průběhu supervize. Každý z nás se cítí odpovědný za svou vlastní práci v tom smyslu, že se snažíme, aby zkušenost supervize byla zároveň sebepotvrzující i transparentnější a otevřenější vůči veřejnosti. Svým stylem psaní chceme dát najevo, že supervizi děláme společně; naší spoluprací vznikl i tento článek. Často píšeme v první osobě, protože téma, o němž píšeme, je zakotveno v naší individuální zkušenosti.

Jsme přesvědčeni, že výzkumné studie jsou konstruktem a je zásadně důležité, aby výzkumníci přiznali svou formativní roli při konstruování výzkumného procesu i při interpretaci jeho výsledků. Naše epistemologické stanovisko je, že jsme jakožto myslící a pozorující „já“ odpovědny za jasné vyjádření smyslu našich vlastních vizí a tento smysl by neměl být diktován vnějšími, oficiálně danými předpisy o tom, jaké by naše vize měly být.

Nijak zvláště se nesnažíme dosáhnout toho, aby naše vize věrně kopírovaly momentálně převažující poptávku na „trhu“ hlavního proudu výzkumů v oblasti supervize. Stejně tak jsme přesvědčeni, že bychom se neměli nechat omezovat nějakými předem danými pravidly, která stanoví, jak bychom měli naši vizi sdělovat – tedy například konvenčními protokoly pro psaní společenskovedních článků. Vede nás bachtinovský (1981) popud mluvit a psát z nitra směrem ven. Svě pokusy o porozumění druhým lidem ukotvujeme v našem vlastním porozumění sobě samým a ve vzájemném pozměňování, které probíhá během dialogického diskurzu, rozvíjejícího se během supervize.

Podle Bachtinova (1981) názoru je autoritativní diskurz (hlas supervizora jako experta) založen na předpokladu, že výroky a jejich normativní význam jsou fixní a nelze je proměňovat, přichází-li do kontaktu s novými hlasy. „Autoritativní hlas požaduje, abychom ho přijali za svůj: svazuje nás – aniž by bral ohled na to, zda má moc přesvědčit nás i vnitřně.“ Autoritativní diskurz hezky zapadá do modelu komunikace jakožto informačního procesu, konstruovaného v podobě „přenášení“*. Autoritativní texty (hlasy) jsou hlasy otce, učitele, kněze, dospělého, důstojníka apod. – a my bychom k tomu přidali, že ve většině konvenčně probíhajících supervizích – také supervizora.

My oproti tomu zkusíme diskurz supervize „otevřít“ a umožnit, aby s tím, jak se (v mluvené i písemné podobě) odvíjí a jak ho nové kontexty dialogizují, odhaloval stále nové způsoby, jimiž je možné něco mýnit. Podle Bachtina (1981) existují hlasy vždy ve společenském prostředí – jsou tudíž „intramentální a konstituují význam. Otázkou je „jak“? Jakýkoliv výrok je vždycky z větší či menší části sociálně zprostředkovaný. Na rozdíl od autoritativního diskurzu je „vnitřně přesvědčivé slovo napůl naše, napůl někoho jiného“; z této perspektivy umožňují hlasy vzájemné oživení**. Dialogická řeč je kreativní a produktivní. Spočívá „právě v tom, že slovo, vyřčené v dialogu, probouzí nová a nezávislá slova, že organizuje šiky našich slov z nitra a nezůstává ve statickém stavu, ani izolováno“ (str. 345-346).

Rádi bychom představili model, který ukazuje, co to znamená prodělávat supervizi způsobem, respektujícím prožívání a vyjadřování, při němž se intermentální sebecpání zviditelňuje vzájemným oživováním (diskurz, který vzniká v kontextu supervize). Rádi bychom také představili názor, že ať už je cokoli to, co nazýváme realitou, je důležité si uvědomit, že my sami máme podíl na jejím vytváření. Pro každého z nás, kdo se zabývá výzkumem a píšeme odborné články, je základní výzvou věnovat co nejbedlivější pozornost tomu, co se rozhodneme udělat, chceme-li svou zkušenost vyjádřit a předvést (Krieger, 1991) v rámci předpokladu dialogičnosti.

Znamená to, že jednotlivé části tohoto článku představují určitou perspektivu, jsou psány z určitého hlediska (Smith, 1989). Perspektivu, na jejímž základě každý z nás,

* V originále „transmission“, někdy se překládá též jako „přepřevování“

** V originále „interanimation“

jakožto autor a účastník intermentálního konstruktivistického procesu supervize, vytváří a projevuje svůj způsob interpretace, ze svého vlastního hlediska – jako intermentální „já“ v procesu supervize. Epistemologii hlediska* jsme přijali ze tří důvodů. Zaprvé jsme přesvědčeni, že svět lidské zkušenosti (v tomto případě prožitku supervize a poradenství-terapie) se musí studovat a chápat z pohledu historicky a kulturně situovaného jedince. Zadruhé věříme, že terapeuté-poradci, stejně jako supervizoři a supervidovaní se musí naučit pracovat směrem ven, vycházejí z vlastních biografii do světa zkušeností, které je obklopují. Zatřetí se domníváme, že je třeba usilovat o vytváření hlasů a textů, které budou mluvit jasně a dostatečně důrazně o světě zkušeností, jež nás obklopují. Nejenže musíme rozvíjet svou vlastní schopnost reflexe, ale musíme se naučit pomáhat druhým (například klientům) získat kromě dovedností k vedení dialogu i větší schopnost přemítat. Protože na schopnosti provádět reflexi a vést dialog stojí konstrukce významů, sebepojetí a vztahů. Máme zato, že dialogická komunikace v rámci diskurzu supervize je produktivní a kreativní. Jedná se o proces, nabízející nové způsoby, jak je možné něco mýnit a umožňující chápat rozvíjející se vztah, vztah, který je lehce srozumitelný, bohatší na detaily a transparentnější.

Další části tohoto referátu sestávají z formalizovaných výroků o průběhu konstruktivistické supervize a o našich prožitcích během tohoto procesu, včetně popisu našich vzájemných interakcí.

Původním účelem naší supervize bylo rozvíjení terapeutických kompetencí a prokázání naší způsobilosti k získání certifikátu pro registrované poradenské psychology. S tím, jak supervize pokračovala, si supervidované osoby uvědomily, že jsou součástí úplně jiného typu supervize, než jaký zažily kdy předtím. Asi po čtyřech měsících, kdy jsme se dvakrát týdně scházeli na dvě hodiny supervizního sezení, jsme se rozhodli společně napsat tento článek. Má posloužit jako veřejný záznam o hlediscích, z nichž jsme interpretovali své individuální prožitky během konstruktivisticky orientované supervize i o tom, jak jsme se vzájemně v diskurzu supervize ovlivnili. Uvědomujeme si, že existuje mnoho verzí konstruktivistické supervize a my můžeme podat svědectví pouze o významu a hodnotě naší vlastní verze.

Konstruktivistická supervize – všeobecné úvahy

Supervize se obvykle definuje jako reciproční proces mezi dvěma nebo více jedinci, jehož účelem je rozvíjet profesionální dovednosti supervidované osoby tak, aby byla schopna poskytovat kompetentní služby svým klientům. Odborníci v oboru klinické a poradenské psychologie se obecně shodují na extrémní důležitosti supervize v profesním vývoji terapeutů. Všeobecně řečeno, existují v supervizi dva trendy– modernistická a konstruktivistická čili postmodernistická verze (Neufeldt, 1997).

* V originále „standpoint“

Modernistické modely supervize

Převládajícím typem současné supervize je supervize modernistická, která terapeuty a poradce vnímá jako vědce a při níž předává supervizor „autoritativním“ hlasem konkrétní odborné znalosti supervidovanému (Lambert & Arnold, 1988). Obvykle se při ní uplatňují postupy, uváděné v manuálech (Beutler, Machado, & Neufeldt, 1994) a usiluje o přímé napojení supervize na rozsáhlé projekty empirického výzkumu (Ivey, 1971; Henry, Strupp, Butler, Schact, a Binder, 1993). Modernistický přístup se často snaží používat přesné, vědecky podložené standardy práce a kritéria, s jejichž pomocí se hodnotí, kdy dosáhnou supervidované osoby určitých cílů, stanovených s ohledem na konkrétní znalosti a dovednosti.

Stále častěji se objevují nesouhlasné hlasy, které v případě poradenství-terapie a u supervizí zpochybňují pozici dominance, typickou pro modernistické psychologické teoretizování (Dineen, 1996; Karasu, 1996; Parker, et al., 1995). Ještě zásadnější je, že se rozpadá i základna dominantní psychologie, sloužící jako konceptuální podklad modernistických modelů psychoterapie a supervize (Fancher, 1995; Fox & Prilleltensky 1997). Navíc se ukazuje, že potřebují-li poradci-terapeuté pro svou práci nějaké informace, nevyužívají „vědecké“ informace. Namísto toho se spoléhají na to, co se naučili od ostatních terapeutů, od klientů a ze své vlastní klinické zkušenosti (Beutler, Williams, Wakefield, & Entwistle, 1995).

Proto se ptáme, jak by mohl být standardizovaný „shora dolů“ vedený diskurz supervize zdrojem klinické flexibility a interkulturní senzitivity, jež moderní poradci a psychoterapeuté, pracující v kontextu kulturní diverzity, ke své práci tolik potřebují. Tato otázka je obzvláště relevantní v situaci, kdy supervize a vzdělání mnoha terapeutů zůstávají zakotveny ve „zvědečtělé“ pedagogice, stavící na dominantní mužské pozici, hodnotách střední třídy a etnocentrismu.

V modernistické supervizi si supervizor uchovává status toho, kdo má převahu. Supervizoři pracují v módu „autoritativního hlasu“ a supervizi vedou způsobem „shora dolů“, přičemž v diskurzu supervize si zachovávají pozici autority (Holloway, Freund, Nelson, Gardner & Walker, 1989).

Nově vznikající modely postmoderní supervize

Než začneme mluvit o tom, jak supervizi vidíme my, rádi bychom upozornili na práci, kterou v oblasti postmodernistických přístupů k supervizi – konkrétně konstruktivistické supervizi – již vykonali jiní. Stoltenberg a Delworth (1989) poukázali na to, že v osmdesátých letech dvacátého století se začaly používat vývojové modely supervize, které vycházely z nejrůznějších teoretických konceptů a některé z nich zahrnovaly i koncepty konstruktivistické. Tyto přístupy se odklonily od ideologie „jediné správné metody“ modernistických modelů tím, že odmítly předpoklad jediné strategie supervize, která by se měla aplikovat

u všech jejích účastníků. Některé z výcvikových supervizních programů se zaměřily na koncept „paralelního procesu“ v supervizi, který již v roce 1972 zavedli Ekstein a Wallerstein. „Paralelní proces“ je pokusem věnovat se jak osobním procesům poradce-terapeuta, tak i interaktivnímu terapeutickému procesu. Tento myšlenkový směr do hloubky analyzovali Skovholt a Ronnestad (1992) v šest let trvající kvalitativní studii poradců a terapeutů. Zabývali se zvláště úlohou „průběžné reflexe“ při profesním vývoji terapeutů. Autoři této studie dospěli k závěru, že osoby procházející supervizí by měly být usměrňovány, aby reflektovaly své vlastní nové a individuální reakce na klienty, přičemž se toto pozorování sebe sama považuje pro interpretaci interakcí terapeut versus klient za mnohem cennější, než je využití odborných znalostí supervizora.

V pozdějších verzích svého „Interpersonal Process Recall“* začal Kagan (1980,1983) zdůrazňovat kolaborativní povahu supervize, kdy se zúčastněné osoby považují za největší autoritu na dynamiku svých vlastních procesů a vlastní klinickou zkušenost. Schon (1983,1987) popisuje provedení terapeutického sezení v rámci supervize, během něhož supervizor a terapeut rekonstruují dynamiku terapeutického sezení tak, že poznávají a interpretují své vlastní reakce.

V poslední době doporučuje Holloway (1995) systémový přístup zahrnující konstruktivistické prvky, jako je jedinečnost vztahu mezi supervizorem a účastníkem a vliv kontextu. Bohužel zůstává víceméně v modernistické tradici, protože tvrdí, že supervizor by měl mít supervizní vztah i nadále plně pod kontrolou a fungovat jako ten, kdo supervidovaným zprostředkovává informace z teorie i výzkumu.

Konstruktivistická supervize

Vzrůstající nespokojenost s mikroanalytickými behavioristickými metodami supervize vyvolala zájem o takové konstruktivistické perspektivy, pro které jsou důležitými prvky hlas, vyprávění a sociální konstrukce. Jedním z příkladů konstruktivistické verze supervize je návrh Susan Neufeldt (1997), aby se konstruktivistický přístup k supervizi zabýval čtyřmi principy: vlivem kontextu, spolu-konstruováním, reflektováním a použitím „klinické moudrosti“. Reflexi daného sezení, konstrukci a recipročnímu dialogu během sezení se dává přednost před používáním idealizovaných normovaných postupů, sloužících k monitorování výkonu supervidovaného. Používá-li supervizor čtyři uvedená vodítka, reaguje na každého supervidovaného jako na jedinečnou bytost a na každý poradenský scénář uplatňuje své jedinečné umění (Holloway, 1992). Zdůrazňuje se dialog a schopnost učit se z neočekávaného (Neufeldt, 1997).

Supervize jako profesionální činnost se stále vyvíjí a zlepšuje – žádný model nebo přístup není prokazatelně lepší než jiný. My považujeme dialog při supervizi za nejdůležitější nástroj pro konstrukci klinické moudrosti. Jako vodítka pro dialogy v rámci supervize jsme zpracovali následující tabulku obecných zásad – pořadí, v němž jsou uváděny, neodpovídá pořadí jejich důležitosti.

* český „Vybavování si interpersonálního procesu“

Tabulka obecných zásad pro konstruktivistickou supervizi

- 1 Obrazy klinické moudrosti¹ jsou konstruovány prostřednictvím dialogů s druhou osobou i dialogů vnitřních – rozhovorů, ve kterých jsou klíčovými faktory „respekt“, „postoj svědka“ a „zodpovědnost za sebe sama“.
- 2 „Já“ je vyvíjející se, polyfonický, sociálně konstruovaný projekt.
- 3 Pozorování sebe sama (postoj svědka) je základní metodou zprostředkování zkušenosti, na které je založena plodná terapie a supervize.
- 4 Klinická moudrost je konstituována a formulována pomocí mapování a rozhovorů o prožitku mapování bez posuzování.
- 5 Supervize je úspěšným výsledkem spolu-konstrukce během vzájemné interakce.
- 6 Klinická moudrost vzniká jak intramentálně, tak intermentálně.
- 7 Empatie v supervizi je dialektická – je to vyjednaný úspěšný výsledek vzájemných porozumění a vyjádřených odlišností.
- 8 Supervize je procesem sloužícím k učení, vymyšlení a kultivaci plodných způsobů kreativní interakce s klienty a společného konstruování.
- 9 Klinická moudrost se rozvíjí sebezpozorováním, imaginárními průniky do oblasti „možného“ a zkušenostmi ze vzájemných interakcí, které jsme si zapamatovali.
- 10 Slova, představy, symboly, mýty, příběhy – to jsou nástroje pro vyjednávání o osobní a sociální realitě – tedy o sobě samém a společenském životě.

Stanoviska ke konstruktivistické supervizi: propůjčení hlasu reflexi prožívané zkušenosti

Pohled Vance jako konstruktivistického supervizora

Nyní přistupuji k supervizi se záměrem pracovat na základě své vlastní biografie. Což znamená, že jak se propracovávám směrem k vnějším vrstvám interpretace, snažím se zůstat otevřený a reflektovat sám sebe. Interpretaci rozvíjím v průběhu svých interakcí se supervidovanými osobami, usilujícími o klinickou moudrost.

Moje osobní historie účastníka supervizí je dlouhá. Jako poradenský psycholog jsem byl sám pod supervizí v letech 1962 – 65. V následujících letech 1967 – 1995 jsem dělal supervizora několika stovkám poradců, klinických psychologů, studentů psychologie na stáži a studentům na praxi v nejrůznějších prostředích, jako byla univerzitní poradenská centra, komunitní kliniky, školy a psychiatrická oddělení. Moje představy o supervizi se během těchto 35ti let neustále vyvíjely a značně proměnily.

Vzpomenuli na svou vlastní zkušenost studenta na praxi, čerstvého absolventa psychologie a začínajícího supervizora, vybavují se mi některé pochybné okamžiky; například, když jsem se musel doslova nazpaměť naučit starší verzi DM-IV*, dlouze diskutovat o diagnostické signifikanci MMPI** a o nejrůznějších dalších pomůckách, jako byl seznam WAIS*** nebo 16-PF****. Na stáži byl mým hlavním supervizorem přesvědčený zastánce představy odborníka jakožto vědce. Na supervizích jsme vedli nekonečné diskuse o formulování hypotéz, týkajících se chování klienta, o stanovování diagnostických klasifikací a diagnózám odpovídajících intervencí. Ve skupině nás bylo osm doktorandů – stážistů; náš supervizor, člověk bez humoru a posedlý výzkumem, jenž sám sebe považoval za předního behavioristu, byl častým předmětem našich rozhovorů (či spíše našeho klábosení). Krom jiného byl zcela ponořený do fyziologických aspektů lidského fungování. Často nám připomínal, že máme velké štěstí, že jsme součástí studijního programu, který schválila APA*****, což nám jakožto poradenským a klinickým psychologům přinese ten nejvyšší profesní status. Náš supervizor občas na klinice, kde stáž probíhala, dokonce nosil bílý plášť.

Vybavuji si zřetelně zejména dva incidenty. Jedním z nich byla prezentace jednoho případu skupině stážistů. Použil jsem existenciálně-estetickou perspektivu a popsal jsem poradenský proces jako umění, jehož účelem je docílit určité estetické rovnováhy v životě klienta. Poradenský proces jsem pojal jako proces metaforický, který byl více umělecký než vědecký. Ačkoliv jsem byl intelektuálním vůdcem doktorandské skupiny, můj supervizor mě na praktickém semináři velmi příkře kritizoval a dal mi známku „dostatečně“ (tj. prošel jsem s odřenýma ušima) jako jedinému z celé stáže. Důvodem bylo, že jsem – jeho slovy – představoval „hrozbu“ pro profesionalitu ostatních studentů na stáži a nejspíš i nebezpečí pro psychologii jako vědu.

K dalšímu incidentu došlo v době, kdy jsem zpracovával diagnostické hodnocení pacientů na klinice duševního zdraví, která byla součástí psychiatrické nemocnice. Standardním postupem při přijímání pacientů bylo provedení vstupního pohovoru, administrace MMPI a obvykle také test inteligence. Potom jsem připravil psychologicko-diagnostický posudek ve formě zprávy pro jednoho z rezidenčních psychiatrů. Občas jsem si ohledně „pacienta“ vyžádal krátkou konzultaci s některým z psychiatrů, k tomu ale docházelo zřídka. Obvykle jsem po ukončení diagnostického pohovoru a sezení (na nichž probíhalo posuzování) pacienta už nikdy neviděl. Po několika měsících, kdy jsem se věnoval těmto poněkud nudným úkonům, spočívajícím v sepisování psychologických posudků, jsem si uvědomil, že tři z psychiatrů, pro něž jsem zprávy připravoval, měli své oblíbené diagnózy. Bez ohledu na to, co jsem v podkladech uvedl já, oni je vždycky interpretovali po svém tak, aby lépe odpovídaly jejich diagnostické preferenci. Jeden z nich dával přednost některé z variant schizofrenie, oblíbenou diagnostickou kategorií druhého psychiatra byla inadektivní osobnost a třetí měl pro změnu slabost pro organické syndromy. Když jsem svá pozorování probíral s kolegy stážisty, dělali jsme si z toho legraci. Vzpomínám si, jak jsem říkal, že za chvíli nebudu muset vůbec žádné pacienty vyšetřovat; že postačí, když napíšu papír, co bude více či méně odpovídat diagnostickým favoritům příslušného klinického psychiatra a už se nebudu muset trápit dlouhými diagnostickými sezeními.

Když o tom nyní přemítám, uvědomuji si, že u mne v té době docházelo k výrazné socializaci

* Diagnostic Manual of Mental Disorders, diagnostický manuál duševních chorob, ** Minnesota Multiphasic Personality Inventory, jeden z nejčastěji používaných osobnostních testů při diagnostice duševního zdraví, *** Wechsler Adult Intelligence Scale, Wechslerův test inteligence, **** 16faktorový osobnostní dotazník, ***** American Psychological Association, Americká psychologická asociace

do způsobu terapeutické a poradenské práce, který velmi silně vycházel z koncepce osobnosti jako psychometrického fenoménu. Navíc jsem byl indoktrinován vírou kvazi medicínské perspektivy, že na správnou diagnózu musí navazovat účinná léčba, jakož i nezpochybnitelným přesvědčením o důležitosti formulování testovatelných hypotéz, týkajících se všech aspektů klinické a poradenské praxe. Byl jsem systematicky školen, abych používal slovník nedostatečností a bylo mi zdůrazňováno, že ve vztahu ke klientovi je třeba zaujímat povýšenou pozici experta. Krom jiného jsem byl neustále odměňován, když jsem přijal představu „behavioristického vědce“ a naopak kárán za každý projev „humanistických“ myšlenek nebo chování, které se odchylovalo od směřování k cíli stát se terapeutem-vědcem.

I když nějaký klient, svěřený mi do péče, mne občas „dostal“ poznámkou: „Doktore, vy fakt mluvíte legračně!“, neuvědomoval jsem si, jak daleko mě mé vzdělávání odvedlo od kulturního a lingvistického vnímání lidí v jejich běžném životě.

Mé „zcivilizování“ do profesního statusu, kterým jsem prošel, mě ovlivnilo natolik, že jsem po několik následujících desetiletí praktikoval poradenství i terapii a přitom fungoval pro ostatní jako supervizor ve stylu „terapeut-vědec“. Dokud jsem si neuvědomil, že „na téhle představě něco nesedí“. Přehodnotit svůj úhel pohledu na poradenství-terapii a supervizi a současně vypracovat obecně konstruktivistický model supervize mi trvalo dalších deset let.

Za svou práci považuji to, že budu supervidovaným pomáhat posunout se od teoretického vysvětlování svých zážitků s klienty k sebezpozorování (postoji svědka) svých vlastních myšlenkových pochodů. To znamená k pozorování svého vlastního emočního, kognitivního a tělesného sebeprožívání i zažívání druhého člověka během terapeutických interakcí.

Nyní přistupuji k supervizi se záměrem pracovat na základě své vlastní biografie. Což znamená, že jak se propracovávám směrem k vnějším vrstvám interpretace, snažím se zůstat otevřený a reflektovat sám sebe. Interpretaci rozvíjím v průběhu svých interakcí se supervidovanými osobami, usilujícími o klinickou moudrost. Mé zkušenosti s prací na pozici psychologa, poradce a učitele jsou již samozřejmě značné. Přesto věřím, že je zásadně důležité, abych si udržel ochotu nechat druhého člověka, aby mě naučil, jak žije svůj život, jak postupuje při svém poradenství nebo terapii a jak konstruuje problematiku, která se k této činnosti vztahuje.

Předpokládám, že druzí lidé (jak supervidovaní poradci-terapeuté, tak i klienti) jsou pravými odborníky na svůj vlastní život. Supervidovaná osoba se bude usilovně snažit zformulovat významy a zkušenosti ze svých terapeutických prožitků – a to je okamžik, kdy se do toho vložím já. Mám rozsáhlé životní zkušenosti s vyjadřováním a popisováním lidské zkušenosti. Za svoji práci považuji pomáhat supervidovaným posunout se od teoretického vysvětlování svých zážitků s klienty k sebezpozorování (postoji svědka) svých vlastních myšlenkových pochodů. To znamená k pozorování svého vlastního emočního, kognitivního a tělesného sebeprožívání i zažívání druhého člověka v průběhu terapeutických interakcí. Supervidované osobě je třeba hlavně ukázat, jak

je možné získat lepší schopnost sebeuvědomování (sebereflexe). V tom smyslu je třeba ji také povzbudit. Pak je nutné nabídnout jí bezpečnou příležitost formulovat, jak vnímá rozšiřování svých obzorů pro interpretaci svého vnitřního i vnějšího světa a jak se tyto její interpretace vzájemně prolínají s interpretacemi druhých lidí, čímž vznikají horizonty společného porozumění nebo body, v nichž jsou patrné rozdíly. Po většinu vyhrazeného času by měl být diskurz supervize ukotven v popisech, jimiž supervidovaná osoba vyjadřuje, jak prožívá své vlastní vnímání sebe sama, své interakce s klienty a způsob, jakým klienty i jejich problémy interpretuje².

Klinická moudrost

Nyní budu věnovat pozornost pouze jednomu z aspektů komplexního procesu, jemuž říkáme „supervize“, sice aspektu, který v tomto referátu nazýváme klinická moudrost.

Má vlastní životní zkušenost mě dovedla k názoru, že některé problémy každodenního života lze v jistém smyslu „vyřešit“, zatímco jiné prostě řešitelné nejsou a je třeba jimi projít a prožít si je. Díky tomu, že je prožijeme, se pro nás stanou cenným zdrojem síly později v životě. Nebo se mohou stát břemenem, které je navždycky vnímáno jako něco, kvůli čemu se musí trpět. Nutnost rozlišovat mezi řešitelným a neřešitelným přivádí člověka nejen k procesům metakognice, ale i k „epistemické kognici“. Epistemická kognice je termín popisující fakt, že každý okamžik vědění poukazuje na moji vlastní teorii vědění a vznáší dotaz, jak jistý si mohu být tím, co vím. Nese sebou také zkoumání předpokladů, které o vědění chovám a kritérií, podle kterých je posuzuji.

Moje vlastní rané vzdělání v oboru poradenství a terapie mě socializovalo s názorem, že všechny věci jsou prostřednictvím přímého pozorování poznatelné s vysokým stupněm pravděpodobnosti. Jinými slovy – osvojil jsem si v podstatě strategii myšlení „jestliže se vyskytne A, pak nastává B“ a naučil jsem se, že tato strategie se má používat i při terapeutické práci. Tato kognitivní strategie redukuje terapeutické nejistoty na „hádanky“ doplněné předpokladem, že všechny hádanky mají svá správná řešení. Úkolem terapeuta pak je použít náležitý postup, aby našel vhodné řešení. Toto je modernistický, racionalizující základ supervize. V supervizi je novic veden nějakým člověkem (supervizorem), který buď správné řešení zná, nebo přinejmenším ví, jak problém správně definovat a určit nejlepší způsob řešení, které se má na terapeutickou hádanku použít.

Dnes naopak zastávám názor, že klinické vědění (a vpravdě veškeré lidské vědění) je charakterizováno nejistotou. Všechny konkrétní „problémy“, jež nějaký člověk v každodenním životě zakouší nebo které se v užším smyslu probírají v průběhu terapie, lze nejlépe chápat jako „omezené výjimky“ v celém vesmíru typických problémů, s nimiž se lidé v běžné praxi svého každodenního života setkávají. Rozhodování o těchto životních problémech nemůže být redukováno na mechanický proces či algoritmus umožňující najít řešení.

Nyní jsem přesvědčen, že supervize je proces učení, v němž se rozvíjejí reflektující úsudky, které učícím se jedincům pomáhají vyrovnat se s podmínkami nejistoty a neustálé změny (nejen v terapii, ale i v životě vůbec). Reflektující úsudky musí brát ohled na dva druhy vědění – intelektuální, tj. abstraktní vědění a vědění organismu, tedy vědění na tělesné úrovni. Obě formy kognice – v širším smyslu psychická a emocionální, je třeba odhalovat (formulovat, projevit, vyslovit) v diskurzu supervize v dialektickém a dialogickém spojení. Jedna z těchto forem vědění poskytuje logickou soudržnost a stabilitu, druhá bohatost zážitků a proměnlivost. Zapojí-li se oba módy vědění (*logos* a *mythos*) do integrovaného proudu dotazování a chápání v kontextu terapeutických témat a problémů, mohou ve výsledku přinést něco, co nazývám „dobrým klinickým úsudkem“. Za těchto podmínek můžeme mluvit o moudrosti a o moudrém člověku.

Mám velký zájem pomáhat supervidovaným osobám prohlubovat schopnost sebereflexe a sebesvědectví. Používám proto strategie učení, jako je „mapování životního prostoru“, „dialogická vyjednávající konverzace“ a „všímavost“. Věřím, že nás tyto postupy dovedou ke kým cílům. V další části kapitoly popíši mapování životního prostoru – postup, který člověku umožňuje formulovat si své životní aktivity, vztahy a také průběh života v minulosti, přítomnosti i budoucnosti a koherentním způsobem ho veřejně projevit. Je to velmi účinná metoda pro vyličení a koordinaci životních aktivit, zobrazení vzorců vlivu a konkretizaci způsobu chápání.

Mapování životního prostoru je činnost, která jedinci umožňuje nejen ukázat, co se děje, ale také zkonstruovat význam toho, co se děje.

Mapování životního prostoru: klíčová činnost při supervizi

Mapování je pro lidský život stejně důležité jako mluvená řeč, hudba, umění či matematika. Je to náš způsob práce směrem z nitra ven a možnost, jak si pro sebe najít a vytvořit místo v rámci určitého kontextu. Všechny děti si kreslí různé mapy a čmáranice. Pro děti je malování map způsobem, jak propojit emoční citění s průniky do vnějšího světa. Já pokládám mapování za fundamentální lidskou aktivitu. Chceme-li nalézt vlastní cestu světem, musíme vidět to nové a pamatovat si, co už bylo – a pomocí tohoto kombinovaného vědění nacházet cestičky směřující do budoucnosti. Mapa životního prostoru je naším pokusem umístit sami sebe někde do neustále se proměňujícího a často nejistého světa, ve kterém existujeme.

Každý člověk je potenciálně homo cartigraphicus a kartografickou zkušenost bychom měli chápat jako zkušenost, vycházející z naší vizuální, kinestetické, emoční, kognitivní, prožitkové a také paměťové stránky.

Při vytváření mapy provádíme důležité kroky. Ze svého vnitřního světa musíme vzít různé myšlenky, hodnoty a zkušenosti, které jsme si zapamatovali a současně zvážit souvztažnosti v předivě života, s nímž jsme spojeni prostřednictvím svého jednání. Každá mapa, kterou nakreslíme, je nejspíš v některých detailech nesprávná, ale samotné její zpracování nám pomáhá vydat se dále na území svého vlastního života. Musíme si především uvědomit, že kreslení mapy není pouhou „reprezentací“ reality (i když tuto schopnost má). Mnohem důležitější je, že touto činností realitu také vytváříme. Mapy osobní a společenské reality zachycují, ale také je konstituují.

K mapování by se mělo přistupovat metaforicky, protože se jedná o jistý způsob vyprávění příběhů. Já to vidím tak, že každý člověk je potenciálně homo cartigraphicus a kartografickou zkušenost bychom měli chápat jako zkušenost, vycházející z naší vizuální, kinestetické, emoční, kognitivní, prožitkové a také paměťové stránky. V britských školách se dovednost vyjádřit se graficky považuje za stejně důležitou jako gramotnost a schopnost počítat. „Grafickým vyjádřením“ mám na mysli komunikaci vztahů, které nemohou být vyjádřeny slovy nebo matematickým zápisem.

Mapovat lze v podstatě všechno – pokud o mapách uvažujeme v širším slova smyslu a zahrneme mezi ně i různé diagramy, čmáranice, mandaly, závěsné dekorace, náčrtky, tkané vzory, kresby do písku, koláže, komiksy, kreslené vtipy, poetické malůvky nebo dokonce umístování předmětů (nám známých a/nebo neznámých do vzájemně smysluplných vztahů nebo do vztahů k nám samotným) na stůl, na nástěnkou nebo do zahrady. V kontextu poradenské a supervizní práce se obvykle uchylujeme k vytváření map životního prostoru, které vypovídají o nějakém vztahu, terapeutické strategii, „problému“ nebo reflexi poradenského procesu.

Mapovat lze samozřejmě téměř cokoli. K nejčastějším námětům patří:

Kde se v této konkrétní terapeutické situaci nacházím já sám a kam se chci vydat?

Jak jsem se s tímto klientem do tohoto bodu dostal?

Jaký mám pocit z místa, na němž se ve své profesi poradce nalézám?

Jak si představuji situaci, ve které se klient a já nacházíme?

Mapování toho, co je důležité pro mne jakožto terapeuta.

Kdybych měl kouzelnou hůlku, udělal bych při poradenské práci s klientem X toto:

Kteří lidé jsou důležití v situaci, kterou se zabýváme, a proč?

Jaké máme s klientem X plány a projekty a na co nesmíme zapomenout, když se snažím pomoci mu vybudovat si únikovou cestu nebo novou budoucnost?

Bez mapy se lidé na cestu životem nikdy nevydají, nikdy se nepustí po stezkách své kultury. Každý z nás cestuje s mnoha mapami – máme je úhledně složené a uklizené v zadním šuplíčku své paměti. Mapy představují možnost, jak „rozprávět“* o světě. Mapa vzájemně propojuje různé části našich „já“ se zážitky, které si pamatujeme; jako jednotlivce nás zapojuje do předivě

* V originále „discoursing“

tvořeného druhými lidmi, podmínkami a předměty, které nás obklopují. Vytváření mapy není primárně metodou popisování faktů o našem umístění ve společnosti a světě kolem nás. Jedná se spíše o nalézání nitek, jež nás s tímto světem spojují. Vytvářením map měníme způsob, jakým přemýšlíme o světě a o nás samotných v něm. V kontextu supervize mění mapování způsob, jakým provádíme terapii.

Pohled Mary Lou jako supervidované účastnice konstruktivistické supervize

Moje zkušenosti ze supervizních sezení jsou takové, že se nacházím v atmosféře vzájemného respektu, důvěry a intelektuální stimulace. Neposuzující postoj supervizora mi umožňuje projít si oblasti práce, ve kterých mám třeba zmatek nebo kde potřebuji vedení.

V posledních deseti letech jsem vyučovala kurzy poradenství na University of Victoria a měla jsem psychologickou praxi, v níž jsem prováděla skupinovou a individuální psychoterapii. Vyhledala jsem konstruktivistickou supervizi pana Dr. Vance Peavyho, protože jsem četla jeho knihy, slyšela jsem ho přednášet a věděla jsem, že je věrným přívržencem konstruktivistického myšlení.

Vanceho důraz na spolupráci a sebezpozorování stimuloval mé vlastní prožitky a myšlenky a zároveň jsem měla pocit, že je respektuje. Supervizní setkání s Vancem a Sandrou pro mne představovaly bohatou potvrzující zkušenost, ze které jsem se mnoho naučila, jak dále popisuji.

Supervizní sezení dává příležitost vrátit se podrobně k případům některých klientů a k reakcím na průběh terapie ze tří perspektiv: mé vlastní, druhé – supervidované osoby a supervizora. Supervizor nás žádá o naše kognitivní hodnocení a emoční reakce na prezentovaný případ. Zeptá se například: „Z jakých předpokladů vycházíte?“ Nebo další otázka: „Čeho si u sebe všímáte?“ Otázky fungují jako ukazatele, které mi naznačují směr cesty do nového terénu: fenomenologie vztahu k mému terapeutickému „já“ a k mému klientovi. Vzájemná souhra těchto tří perspektiv stimuluje moji kreativitu, koncepční a emocionální porozumění a schopnost pozorování sama sebe (sebereflexi).

Před každým supervizním setkáním si vyhradím čas, abych si prošla jeden nebo dva případy ze své praxe – případy, které mě znepokojují, např. případ pacienta se sebevražednými sklony nebo klienta, který silně strádá. Mapování mi umožňuje hlubší pochopení a větší objektivitu k těmto případům i vůči sobě samé. Jsem také schopna se lépe rozhodnout, jakým směrem chci, aby se spolupracující konverzace v průběhu supervizního sezení ubírala. Konstruktivis-

tický nástroj – mapování – využívám k tomu, abych si ujasnila a utřídila myšlenky, které mě ke každému z případů napadají a během supervize je dokázala stručně a zřetelně přednést a prodiskutovat.

Při prezentaci svých interpretací terapeutického procesu a svého vlastního prožívání sebe sama v souvislosti s uvedeným procesem se obvykle ptám: „Když mě posloucháš, jak popisuji své zkušenosti v tomto terapeutickém procesu, jaké otázky tě napadají?“

Moje zkušenosti ze supervizních sezení jsou takové, že se nacházím v atmosféře vzájemného respektu, důvěry a intelektuální stimulace. Neposuzující postoj supervizora mi umožňuje projít si oblasti práce, ve kterých mám třeba zmatek nebo kde potřebuji vedení. Když jsem poprvé přišla na supervizi s Vancem a Sandrou, cítila jsem se ve své terapeutické praxi zmatená. Zdálo se mi, že jsem přemožena smutkem a pochybovala jsem o svých schopnostech, zejména pokud šlo o jednu konkrétní klientku. Tato klientka byla vdaná žena, asi třicetiletá, která ke mně chodila na poradenská sezení během těhotenství a narození svého prvního dítěte. Když bylo dítěti několik týdnů, zjistila, že se její syn narodil slepý a hluchý. Její zoufalství mě zasáhlo natolik, že jsem se sama začala cítit hrozně smutná a začala jsem u této klientky ztrácet objektivitu.

Při našem supervizním sezení Vance navrhl, abych udělala mapu životního prostoru mé emoční reakce na průběh terapie a zejména mých pocitů vůči tomu dítěti. **Výsledkem je schéma zobrazené na straně XXX (nevíme, jaká strana to bude!!!)**

	dítě	
nešťastná		smutek
nezkušená	JÁ	zoufalství
je toho na mě moc		strach
bojím se		zármutek
zoufalá		Markovo narození
sama		radost
bezmoc		odpovědnost

Při mapování prvků mé reakce na to dítě jsem si uvědomila, že každá z emocí, které jsem na mapu zaznamenala, má vztah k mé vlastní zkušenosti s narozením mého syna Marka před 26 lety.

Moje současné pocity byly ve skutečnosti mé vlastní nevyřešené strachy a smutek související s tím, že jsem před dvaceti šesti lety porodila syna v cizím městě a v nešťastném manželství. Když jsem na supervizním sezení probírala svoji mapu, začala jsem poprvé v životě chápat, že se mi k tomuto zážitku pojí pocit nevyřešeného zármutku a že to, co právě vnímám, nastartoval rozhovor s klientkou o jejím postiženém dítěti.

Toto pochopení mě zcela prostoupilo, ucítila jsem obrovský údiv a ještě pořád jsem byla poněkud zmatená ze svých prožitků v případě té klientky. Vance mínil, že by mi pomohlo můj nevyřešený zármutek lépe zvládnout, kdybych do svého deníku napsala dopis svému tehdejšímu manželovi. Navrhnul mi, abych popsala strach, který jsem tehdy jako mladá, nezkušená a osamocená matka prožívala. Tento „dopis“ pro mě představoval skutečnou možnost znovu se vrátit ke svým vzpomínkám a vyjádřit je „viditelným“ způsobem. Samozřejmě, že to nebyl dopis, který bych měla opravdu poslat svému tehdejšímu manželovi, byl to dopis adresovaný mně samotné. Byl to akt vnitřního dialogu – rozhovor se dvěma z mých mnoha „já“.

Psaní dopisu mi pomohlo získat nové porozumění vycházející ze vzpomínek a mapování. Zabývala jsem se pozorováním sebe sama způsobem, se kterým jsem se nikdy předtím nesetkala. Ocitla jsem se v procesu proměňování „chaotického“ já jako textu na text souvislý a jasný. Rovněž jsem rozmatávala spletené klubko svých vlastních bolestných vzpomínek a oddělovala je od vyprávění mé klientky o její zkušenosti s narozením slepého dítěte. (Mimochodem jsem si také uvědomila, což byla jedna z úžasných věcí, k nimž během tohoto sebeujasnování došlo, že moje klientka ve skutečnosti zvládala situaci svého mateřství docela dobře – byla jsem to já, kdo zakoušel bolest a smutek!)

Při naší další supervizi jsem svou mapu předložila Sandře a Vancemu. Detailně jsme ji prošli a také probrali naše reakce na ni. Sandra řekla, že by si přála, aby byla v onu pro mě tak kritickou dobu mojí přítelkyní. Její výrok na mne měl obrovský účinek. V hloubce sebe sama jsem si uvědomila, že kdybych byla měla v minulosti přítelkyni jako je ona, nebyla bych tak traumatizovaná; přinejmenším by mně sdílení zkušeností s někým, jako je ona, umožnilo nějak lépe se svými pocity propracovat.

Později v tom týdnu jsem tuto bolestivou kapitolu svého života přepsala do svého deníku. V nově přepsaném příběhu téže minulé situace jsem Sandře dala roli své přítelkyně a sousedky. Při práci na novém příběhu jsem pocítila, jak se něco v mém těle změnilo: cítila jsem, jak se mi uvolňují svaly na krku a na břicho. Smutek, který jsem v sobě nosila celou dobu, odcházel. Vnímala jsem to tak, že jsem se pomocí sebezpozorování během mapování, napsáním dopisu a díky dialogu v průběhu supervizních setkání posunula od zoufalství k přijetí. Prováděné činnosti i diskuse pro mě byly potvrzením mé pozice terapeutky jako takové, a hlavně pokud šlo o dotyčnou klientku. Závěrem bych chtěla říci, že mi dialog mezi námi třemi pomohl získat – nebo znovu získat – sebevědomí v úloze terapeutky. Když jsme procházeli konkrétní terapeutické případy nebo procesy, probírali jsme také různé teoretické přístupy k řešení potíží konkrétního klienta a možné kroky při terapii. Postupy jsme sice navrhovali a zvažovali, náš supervizor nám je však nevnucoval. Diskutovali jsme také o filozofických základech terapie a o tom, jak naše ideologie a předpoklady ovlivňují, co při terapii děláme a jak svou zkušenost během terapie interpretujeme.

Nejčastěji jsme se však opakovaně vraceli ke koncepci „být sám sobě svědkem“. Zkoumali jsme své vlastní předpoklady a snažili se rozpoznat, jak na sebe působíme navzájem a jak na nás jednotlivě působí klienti, jejichž příběhy posloucháme. Pro mne osobně je konstruktivistická supervize smysluplný proces; takový, že jsem schopna se jej účastnit plněji a otevřeněji, než jakékoli jiné supervize, kterou jsem předtím procházela. Čas, který jsme strávili společně, plynul ve vzájemné úctě. Mám pocit, že měním své vnímání toho, kým jsem jako terapeut a jak se vztahuji ke klientům.

Pohled Sandry jako supervidované účastnice konstruktivistické supervize

Náš supervizor umožňoval interaktivní práci, během níž nás s Mary Lou vybízel, abychom v průběhu dialogů i dialektického diskurzu kladly otázky samy sobě, jedna druhé i Vancemu. Nabádal nás také, abychom zaujaly k práci s klienty přístup „zároveň-a“, namísto dichotomie „buď-anebo“.

V Britské Kolumbii je supervize klinických zkušeností nezbytným požadavkem, který musí splnit každý, kdo chce získat registraci poradenského psychologa. Z toho důvodu jsem kontaktovala supervizora, o němž jsem se doslechla a který byl znám jako konstruktivista. Na začátku klinické supervize jsem předpokládala, že vztah supervizora a supervidované, jakož i přenos zkušeností a odborných znalostí bude jednosměrný – od supervizora k supervidované. Moje zkušenost se však od mých očekávání radikálně lišila. Mít za mentora konstruktivistického supervizora – alespoň taková byla moje zkušenost – je procesem profesionálního a osobního vývoje a zmocňování.

Díky tomu, že jsem se supervizí účastnila s kolegyní Mary Lou, byl celý proces ještě komplexnější a bohatší. Náš supervizor umožňoval interaktivní práci, během níž nás s Mary Lou vybízel, abychom v průběhu dialogů i dialektického diskurzu kladly otázky samy sobě, jedna druhé i Vancemu. Nabádal nás také, abychom zaujaly k práci s klienty přístup „zároveň-a“, namísto dichotomie „buď-anebo“. Vedl nás k tomu, abychom reflektovaly a zkoumaly své hodnoty a předpoklady, týkající se role poradenství a poradce v terapeutickém procesu. Dodával nám také odvahy, abychom se zabývaly mnohočetnými významy obav a problémů, se kterými za námi přicházejí ti, s nimiž pracujeme.

Co pro mne bylo nové a značně se lišilo od jiných zkušeností se supervizí (kterou jsem procházela dříve, když jsem si dělala doktorát) byl důraz, který náš supervizor kladl na to, abychom se naučily, jak kontextualizovat zkušenosti a problémy, s nimiž za námi klienti při-

cházejí. Teď vím, jak klienta situovat do sociální, ekologické a kulturní dimenze jeho života. Díky supervizi jsem začala pocítovat větší jistotu, když mám klientům pomoci snášet situace nesoucí pro ně velký emocionální náboj a zkoumat jejich mnohočetné významy tak, aby si dokázali určit nasměrování a identitu, které dávají přednost.

Abychom náš proces učení přizpůsobily profesionálním potřebám a stávající situaci každé z nás jednotlivě, vybraly jsme s Mary Lou témata ze své poradenské praxe, která jsme pak v naší malé skupince probírali. Skutečnost, že jsem mohla ovlivňovat obsah schůzek s mentorem, posílila můj pocit odpovědnosti za vlastní průběžné profesní vzdělávání a rozvíjení klinických zkušeností i moji ochotu být v tomto procesu nápomocná.

Mé osobní projekty, na kterých jsem se s Vancem v rámci učení dohodla – jako například napsat o svých zkušenostech s klienty, číst konstruktivistickou literaturu, sebereflexe, experimenty se sebezpozorováním a mapováním mého vlastního životního prostoru – mi umožnily aktivně se podílet na rozvíjení a nácvičení používání mých vlastních konstruktivistických nástrojů a zdrojů. Díky těmto projektům jsem dokázala vystoupit ze své vlastní psýché, najít stabilní a objektivní půdu pod nohama a pak obrátit svůj pohled dovnitř sebe sama, abych si ujasnila nevyřčené významy, odvozené z mé skutečné právě probíhající životní zkušenosti.

Získala jsem také větší jistotu, abych podobné projekty dokázala využívat k jemnému pobízení mých vlastních klientů ve snaze dosáhnout u nich vývoje a posunu vpřed. Postupně díky nim přijmou jinou perspektivu a společně se pak pouštíme do činností směřujících ke zkonstruování řešení jejich problémů.

Popíši nyní, jak já používám mapování životního prostoru. Pro prezentaci svých myšlenek o mapování životního prostoru jsem se rozhodla z několika důvodů. Hlavně proto, že ačkoliv jsem více než pět let studovala psychologii a udělala jsem si doktorát z poradenské psychologie, nikdy jsem o mapování prostoru neslyšela – až do doby, než jsem začala se svou konstruktivistickou supervizi. I když jsem byla nejdříve poněkud skeptická, dospěla jsem k závěru, že se jedná o jednu z nejdůležitějších terapeutických a pedagogických činností, jakou jsem během celého svého vzdělávání jako poradkyně a terapeutka poznala. Měla pro mne obrovský význam v mém profesionálním vývoji, podobně jako nyní při práci s klienty. Skutečně teď dovedu ocenit to, co můj supervizor nazval „zviditelnit já“.

Dále uvedu příklady, jak jsem použila mapování svého životního prostoru, abych dokázala pochopit, čím mé vlastní životní procesy ovlivňují můj pohled na problémy klienta i na samotný poradenský proces:

Příklad 1 (bez ilustrace)

Na poradenské konzultace za mnou docházely dvě ženy, obě se symptomy úzkosti, deprese a/nebo viny, jež byly vyvolány nedávnou změnou role a současně konflikty ve vztazích s jejich mladými dospělými dětmi, které opouštěly domov. Protože toto emočně nabitě téma bylo přítomno i v mém životě, jasněji jsem dokázala vidět úhlem pohledu matek a mnohem méně pohledem jejich dcer. Prostřednictvím skupinové diskuse a mapování mého životního prostoru matky ve vztahu k dceři a dalších vlivů, působících na náš měnící se vztah, jsem

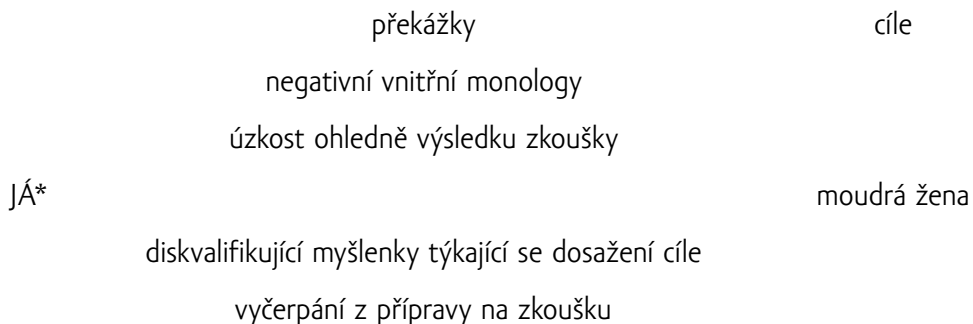
začala chápat složitost této změny i z jiných úhlů pohledu. Byla jsem pak schopná přijmout přístup „zároveň-i“, který dal vzniknout možnosti vidět vztah matka – starší dítě zároveň jako vztah spojení i jako vztah autonomie. Z mé dřívější perspektivy jsem vnímala opuštění starého vztahu jako ztrátu.

Příklad 2 (s ilustrací)

Zkušenost z písemných zkoušek, které jsem musela složit, abych získala licenci, byla jako přechod do jiné reality – reality expertů a vnějších norem odborné způsobilosti. Po zkoušce jsem prožívala kognitivní a afektivní rozrušení ohledně toho, že „neznám ten správný způsob“ a „co když udělám chybu“ nebo že „nevyhovím vnějším normám“. Přikládám dvě mapy. Tu první jsem vytvořila krátce po vykonání zkoušky, tu druhou dva měsíce po ní.

První mapa zobrazuje moji vytouženou budoucnost – být kompetentní terapeutkou, kterou si představuji jako „moudrou ženu“. Malé kroužky označují lidi, kteří jsou pro mne důležití a šipky ukazují, že jsou mi oporou při mém směřování k této budoucnosti. Diagonální čáry představují překážky v naplňování této budoucnosti. Toto mapu jsem pod vedením Vance vytvořila v době, kdy jsem se cítila vystrašená a měla jsem pocit, že je toho na mě moc. Mapa mi pomohla vizualizovat si své cíle, pomoc, jíž se mi dostává, ale i překážky a také způsoby, jak bych je mohla překonat (ty jsou naznačeny v kolonce v levém dolním rohu).

MAPA 1

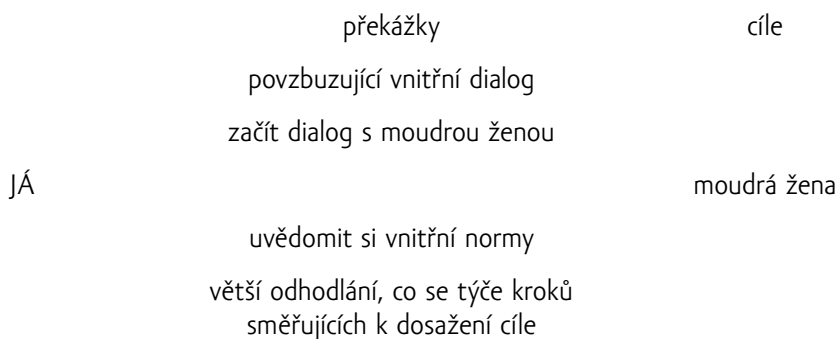
Kroky k přeformulování překážek:

- prozkoumat významy a možnosti ve skupině s mentorem & písemně
- vypořádat se s poráženeckým vnitřním monologem
- zmapovat si význam a podrobnosti k představě „moudré ženy“

* V originále „ME“

Druhá mapa ilustruje „přeformulování“ a prostředky, které jsem použila k překonání překážek (nebo s jejichž pomocí jsem jimi prošla) a pohybu vpřed směrem k mému vytouženému „já“ a existenci poradkyně. Obrázek ukazuje, jak jsem získala zpět nebo přepsala své vnitřní normy.

MAPA 2

Účast na konstruktivistické supervizi pro mne byla – a stále je – velmi cenná s ohledem na můj vývoj jakožto poradenské psycholožky. Způsob, jakým mi Vance naslouchal, byl jednou z nejdůležitějších věcí, jimiž v průběhu supervize přispíval k mému vývoji. Naslouchal mi tak, že jsem přitom měla pocit, že vše, o čem jsem hovořila, bylo pravdivé a hodnotné. Z jeho strany však nešlo o pouhé zrcadlení. Často mi pokládal otázky, týkající se toho, co jsem právě řekla. Jejich pomocí pak vyplynuly na povrch mé vlastní předpoklady a ty aspekty mé vyjádřené zkušenosti, které jsem brala za hotovou věc nebo jsem je jen matně naznačila.

Úžasné na jeho dotazování bylo, že mi nikdy nepokládal otázky, jež by implikovaly nějakou teorii nebo hypotézu, kterou by mi chtěl vnuknout. Namísto toho byly tyto otázky jako klíče, které „pasovaly“ do zámku, jímž jsem odemýkala další významy, které už ve mně byly, ale buď jsem je ignorovala nebo potlačila, nebo se nacházely na samé hranici mého uvědomování si věcí. Jeho otázky jsem vnímala jako jasné, konkrétní a jistým způsobem pronikavé, ačkoliv nebyly nijak nátlakové. Nenazvala bych je ani sokratovskými otázkami, protože to nevypadalo, že by mi kladl dotazy, na které už měl předem připravenou odpověď. Všimla jsem si také, že mi nikdy své otázky nevnucoval, ale zdálo se, že vycítil, kdy jsem na otázku připravená. Vance má také schopnost okamžitě nechat otázku být, pokud to vypadá, že nezapadá do mé zkušenosti.

To, že mi někdo naslouchal takto hlubokým a povzbudivým způsobem a přitom mi kladl otázky, které jakoby vycházely z mého vlastního nevyjádřeného vědění, spíše než z jeho předem utvořených názorů, otvíralo možnosti mému vlastnímu kognitivnímu a emočnímu vědění, aniž by mi supervizor vnucoval své odborné znalosti. To vše mi dodalo sebevědomí,

abych se více dotazovala také svých klientů. Zejména, abych jim kladla takové otázky, které jdou po nevyslovených předpokladech. To, jak Vance naslouchal a jeho plodné dotazování mi umožnilo zvláště ze začátku odložit úzkost. Byla jsem proto schopna hovořit o obtížných tématech a aspektech mých terapeutických aktivit, kdy jsem si nebyla jistá, co bych měla dále dělat. Když jsem cítila, že někdo vidí mé zkušenosti a dilemata, respektuje je a uznává jejich platnost, dokázala jsem více věřit svému vlastnímu vědění a intuici. Je trochu zvláštní, že mi můj supervizor často říkal, že ho já musím naučit, co se děje ve mně samotné a při mé terapii. Toto jeho jednání – takové jako ne-vědění – mi velmi zásadním způsobem pomohlo zjistit, že se musím připojit ke svým klientům, více s nimi spolupracovat a nechat je, aby mě něco naučili o svém životě.

V důsledku toho jsem si mnohem lépe ujasnila vlastní identitu a kompetence terapeutky, což mi naopak umožnilo zůstat ve svém středu (přítomná) a být spojencem svých klientů v jejich snahách, aby si pro sebe zkonstruovali lepší život.

Skupinová setkání s Vancem a Mary Lou se staly mým světonázorovým domovem. Nejen, že jsem se během tohoto procesu naučila cenným způsobům a metodám práce, ale samotná zkušenost supervize mi umožnila rozvinout způsob myšlení a existence poradenské psycholožky, který ztělesňuje konstruktivistické předpoklady sebepozorování, kritické reflexe a mnohočetných realit. Díky tomu, že existuje nesčetně způsobů, jak se na věci dívat, jak je zpracovávat, a tudíž i jak na ně reagovat, otevřel se pro mne i pro mé klienty pocit svobody, příležitosti a volby. A konečně, Vance sám pro mne představoval vzor a inspiraci, jak dělat poradenskou práci kreativně a se sebereflexí. Úkol, abych neustále a s každým klientem rozvíjela jedinečné přístupy, ve mně vzbuzuje pocity nadšení do mé budoucí práce na sobě i s klienty. Supervize s Vancem ve mně vzbudila také výraznou bergsonovskou představu lidí jako homo faber. A nyní pracuji na tom, aby se od této představy odvíjela moje práce poradce a aby ji odráželo mé „já“ terapeutky.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- Bakhtin, M. (1981). *The dialogical imagination: Four essays by M.M. Bakhtin*. (M. Holquist, Ed) [překlad Caryl Emerson & Michael Holquist] Austin: University of Texas Press.
- Beutler, I.E., Machado, P.P.P., & Neufeldt, S.A. (1994). Therapist variables. In S.I. Garfield & A.E. Bergin (Eds.), *Handbook of psychotherapy and behavior change* (4th ed., str. 229-269). New York: Wiley.
- Beutler, L.E., Williams, R.E., Wakefield, P.J., & Entwistle, S.R. (1995). Bridging scientist and practitioner perspectives in clinical psychology. *American Psychologist*. Dineen, T. (1996) *Manufacturing victims*. Toronto: Robert Davies Publishing
- Ekstein, R., & Wallerstein, R.S. (1972). *The teaching and learning of psychotherapy* (2nd ed.). NY: International Universities Press.
- Fancher, R. (1995). *Culture of healing*. NY: W.H. Freeman and Company
- Fox, D., & Prilleltensky, I. (Eds.) (1997). *Critical psychology: An Introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Guidano, V. (1991) *The self in process*. New York: The Guilford Press.
- Henry, W.P., et al. (1993). Effects of training in time-limited dynamic psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 61, 434-340
- Holloway E.L, et al. (1989). Relation of power and involvement to theoretical orientation in supervision: An analysis of discourse. *Journa! of Counselling Psychology*, 36, 88-102.
- Holloway, E.L. (1995). *Clinical supervision: A systems approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ivey, A. (1971). *Microcounseling: Innovations in interviewing training*. Springfield, IL: Thomas.
- Karasu, T.B. (1996). *Deconstruction of psychotherapy*. London: Jason Aronson, Inc.
- Kagan, N. (1980) Influencing human interaction-eighteen years with IPR. In A.K. Hess (ed.), *Psychotherapy supervision: Theory, research, and practice* (str. 262-286). NY: Wiley.
- Kagan, N. (1983). Classroom to client: Issues in supervision. *The Counseling Psychologist*, 11, (1), 69-72.

Krieger, S. (1991). *Social science and the self*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Lambert, M.J. & Arnold, R.C. (1987). Research and the supervisory process. *Professional Psychology: Research and Practice*. 18, 217-224.

Neufeldt, S.A. (1997) A social constructivist approach to supervision. In Sexton, T., & Griffin, B. (1997) *Constructivist thinking in counseling practice research and training* (str. 191-210) New York: Teachers College Press.

Parker, et al. (1995). *Deconstructing psychopathology*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Schon, D. (1983). *The reflective practitioner*. NY: Basic Books.

Schon, D. (1987). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco Jossey-Bass.

Skovolt, T.M. & Ronnestad, M.H. (1992). *The evolving professional self*. Stages and themes in therapist and counselor development. Chicago: Wiley.

Smith, D.E. (1989) Sociological theory: Methods of writing patriarchy. In Wallace, R.A. (Ed.) *Feminism and sociological theory* (str. 34-64) Newbury Park, CA: Sage

Stoltenberg, C.D., & Delworth, U. (1987). *Supervising counselors and therapists*. San Francisco: Jossey-Bass.

¹ Dáváme přednost pojmu klinická moudrost před běžněji užívanými výrazy jako např. kompetence a dovednosti. Rádi bychom tím zdůraznili, že supervize se musí zajímat nejen o terapeutické „dovednosti“, ale také o úsudek, schopnost rozlišit vnitřní kvality a nuance vztahů. Jsme také přesvědčeni, že všechny lidské bytosti existují v „morálním prostoru“, takže supervize se musí podstatně zabývat tím, co je v životě „dobré“ – tedy etickými volbami a také „péčí“, což znamená zaujetí a zájem o existenciální dimenzi lidské existence. „Moudrostí“ se míní inteligentní, soudné a kreativní použití té nejhodnotnější „kulturní citlivosti, úsudku a schopnosti vnímání nuancí“, jaké se člověk v životě naučil. Věříme, že klinická moudrost je tím, co může a co by mělo být v průběhu supervize artikulováno.

² Pojem interpretace nepoužívám v tom smyslu, že bych interpretovala výroky podle nějaké abstraktní teorie fungování nebo chování. Odkazuje na kulturní citlivost člověka – to, co interpretuji je, jak on sám prožívá svůj vlastní význam a významy svých intermentálních spojení a artikulací s ostatními, zejména s klienty.

NA CESTĚ K CÍLI STÁT SE KONSTRUKTIVISTICKÝM PORADCEM ANEB „BÝT PŘIPRAVEN NA 21. STOLETÍ“

V celé intelektuální krajině podléhají síly objektivismu naléhavému volání konstruktivistického myšlení.

- G. Howard -

V předposlední kapitole bych chtěl probrat některá témata, jimiž se musí zabývat každý svědomitý poradce. Budu se také snažit naznačit, jaký je konstruktivistický rámec chápání těchto témat. Samozřejmě netvrdím, že všichni konstruktivisté mají stejný pohled jako já.

Konstruktivistické poradenství jako osvobozující a novátorský rámec

Díky tomu, že jsem získal lepší a větší pochopení pro to, co přesně znamená myslet a nabízet poradenské služby jako konstruktivista, samotná moje poradenská zkušenost mi podle mého názoru přinesla pocit osvobození. Zároveň nevyhnutelně způsobila, že jsem dospěl k pocitu hlubší odpovědnosti a respektu k druhým, k sobě i našemu poradenskému vztahu.

Vstoupíte-li do konverzace týkající se řešení nějakého problému ruku v ruce s klientem jako partner – nikoli jako expert, od kterého se očekává, že problém toho druhého „vyřeší“ – přinese vám to obrovskou úlevu od jinak nesnesitelného břemene.

Neříkám to naivně. Uznávám fakt, že konstruktivistický poradce je odborníkem na procesy komunikace a na využití jazyka, které budou spolu s klientem používat jako nástroje pro svou práci. Přijímám však i to, že klient je odborníkem na svůj vlastní život – ačkoliv nemusí být nutně schopen nebo ochoten formulovat podstatu své životní zkušenosti bez poradcovy pomoci. Oba dva k průběhu poradenského sezení něčím přispívají a vycházejí tudíž z perspektivy, že se na konverzaci a vztahu řešícím daný problém podílí společně, tedy jako spolupracovníci. Z konstruktivistického hlediska není poradenská praxe vztahem dominance, ve kterém je jeden člověk expert a druhý trouba, nýbrž jedná se o vztah spoluúčasti, v němž má každý z účastníků své zvláštní odborné znalosti, jimiž napomáhá snaze dosáhnout společného cíle. Toto pochopení dává nebyvalý pocit svobody.

Poradci se musí zabývat klientovou připraveností a jednat tak, aby byli vzorem pro spolupráci i lektorem komunikačních dovedností, které jsou pro dialog, spolupráci a sebevyjádření nezbytné.

Další osvobozující pocit vyplývá z akceptování faktu, že partnerství nebo „spojenectví“ přináší poradkyni i klientovi větší svobodu při využívání vlastní inteligence a kreativity. V každém vztahu, v němž jeden člověk zaujme status nadřazenosti nad druhým, dojde nevyhnutelně k ubývání talentů obou účastníků. Vztah otroka a pána je svou podstatou vztahem omezení. „Pán“ musí vynakládat velké množství energie, aby si udržel svůj status a dostal obrazu nadřazeného jedince; současně otrok přijímá submisivní status člověka, kterému někdo vládne, což s sebou vždy nese omezování. Ani jeden z nich nemůže svobodně přijít s něčím novým, nemohou si svobodně vyměňovat názory.

Z konstruktivistické perspektivy by měl být poradenský vztah demokratický (svoboda dávání a přijímání informací a myšlenek) a novátorský (často se totiž stává, že řešení problému nebo obtíží člověka bude během konverzace nově vymyšleno, nikoli, že se použije jedno z předem daného souboru řešení nebo technik).

Předcházející poznámkou rozhodně nechci naznačit, že by měla poradkyně cítit menší odpovědnost za to, aby ovládala jisté dovednosti, byla všímavá, moudrá a měla dostatek informací. Krom toho – a to může potvrdit každý zkušený poradce – nevstupuje mnoho klientů do poradenského vztahu ve stavu, kdy by byli schopni v něm fungovat jako partneři nebo spojenci. Mívají jiná očekávání, nemusí mít potřebné komunikační dovednosti nebo nejsou z nejrůznějších důvodů ochotni jednat kooperativně. Jinými slovy, klient nemusí být na počátku připraven pracovat ruku v ruce s poradkyní. V takovém případě by se měla poradkyně zabývat klientovou připraveností a jednat tak, aby byla vzorem pro spolupráci, současně i lektorkou komunikačních dovedností, které jsou pro dialog, spolupráci a sebevyjádření nezbytné. Konstruktivistická poradkyně zachovává především postoj respektu k druhému, k sobě samé i k poradenskému vztahu, který společně s druhým člověkem konstruuje.

Hodnocení a testování v konstruktivistickém poradenství

Všeobecně řečeno, konstruktivistické poradenství využívá testování mnohem méně než jiné terapeutické přístupy. Existuje pro to několik důvodů. Testy se zakládají na předpokladu univerzálnosti – takzvaně „dobrý test“ je takový, který údajně měří danou charakteristiku nebo rys v celé populaci lidí. Tento předpoklad je však pro konstruktivisty nepřijatelný.

1. Testování většinou vede k přidělování nálepek nebo k zařazování jedinců do kategorií či škatulek.
2. Testy mají velmi malou předpovědní hodnotu, pokud jde o lidské jednání.
3. Testy většinou posilují kulturní stereotypy.

4. Testy se nejčastěji používají ke klasifikaci, administrativnímu zařazování nebo třídění jedinců – a to nejsou funkce poradenské práce.
5. Výsledky testů obvykle přispívají k černobílému myšlení terapeutů i poradců. Výsledky testů lze konstruovat jako svého druhu jednoduché řešení složitého rozhodování – řídit se výsledkem testu je „snazší“, „rychlejší“ a „levnější“, než kriticky myslet a zabývat se životní zkušeností, což se považuje za těžkou práci.
6. Testování přispělo k bludu o „IQ“ a k názoru, že vlastnosti jsou měřitelné a že výsledek měření může přinést užitečnou interpretaci, bez ohledu na kontext. K vytvoření takzvaně „kulturně férových“ testů došlo ve chvíli, kdy bylo nutné uznat, že charakteristiky osobnosti a „já“ se v důsledku příslušnosti k odlišným kulturám liší.

Konstruktivisté se ve svém vztahu k testování různí – někteří jsou pro, jiní proti. Neimeyer¹ rozebírá různé způsoby, jakými může konstruktivistický poradce využít testování a další nástroje formálního hodnocení. Můj vlastní názor je, že většinou lze udělat hodnocení mnohem lépe pomocí rozhovoru než testováním. Tento názor zakládám na několika předpokladech:

1. Každá lidská bytost obývá životní prostor do jisté míry jedinečný, proto žádný test všeobecných charakteristik nemůže přinést nezkraslený obraz daného jedince.
2. Chcete-li se o člověku něco dovědět, zeptejte se ho². Tím nechci říct, že to, co uslyšíte, bude vždycky pravda, ničím nezkraslená nebo prostá přetvářky. Domnívám se však, že většinou je každý nejlepším odborníkem na svůj vlastní život a tento jeho život se nejlépe odhaluje jako životní příběh.
3. Existují různé činnosti s posuzovací funkcí, které může poradce během konzultace s klientem provádět:
 - vytvořit mapu klientova životního prostoru,
 - použít časovou přímku života a zakreslit na ní klíčové události a zkušenosti v životě daného člověka,
 - používat otázky vytvářející významy a dát smysl životním prožitkům a zkušenostem,
 - zachytit příběh nebo scénář a spolu s jeho vypravěčem vyložit význam příběhu prostřednictvím dialogu a otázek tvořících významy,
 - požádat klienty, aby si psali deník a využívat i další autobiografické metody a metody písemného vyjadřování,
 - pomoci klientům sestavit resumé, čeho v životě dosáhli a portfolio jejich dovedností a zkušeností.

Konstruktivistická poradkyně málokdy používá pojem diagnóza. Namísto toho je komunikace při rozhovoru vnímána jako konstruktivní aktivita, která je plánovitá a napomáhá vyjasnění.

Samotné slovo „hodnocení“ znamená kriticky zanalyzovat povahu, hodnotu a přínos nějaké věci. Při konstruktivistickém poradenství se pojem hodnocení soustředí na klientovu životní zkušenost a nejlépe se tudíž provádí pomocí dialogu. Podle Eptinga³ jsem zpracoval soubor

osmi skupin otázek, které poradci pomáhají a vedou je při hodnocení klientových zkušeností a obav, jakož i plánu průběhu poradenských setkání, jemuž dává přednost:

1. V čem spočívá těžiště klientových potíží?
2. Co se klientka domnívá, čemu věří a jaké pocity v ní její potíže vyvolávají? Může využít něco ze svých minulých životních zkušeností jako pomoc s daným problémem?
3. Jak klientův příběh hodnotíte vy? A jaký je klientův základní postoj?
4. Které situační faktory jsou důležité? Koho dalšího se věc týká? Kde a kdy se tato potíž objevuje? Týká se daný problém nepřímo genderu, rasy, etnické příslušnosti, společenské třídy, stigmatu, nebo složitých vztahů s jinými lidmi? Je to záležitost zmocňování, nebo zneschopňování? Chybí klientovi informace, nebo schopnosti?
5. Má klientka nějaký vytoužený cíl? Které cesty má otevřené, aby se pohnula směrem ke své lepší budoucnosti?
6. Mají poradce a klient plán nebo aktivitu, o nichž se shodně domnívají, že bude nejvíce odpovídat klientovu nejlepšímu zájmu a klient bude schopen je uskutečnit (a také uskutečnit)?
7. Jaký bude další krok? Pro klienta? A pro poradce?
8. Shodnou se poradce a klientka v názoru, že její šance na úspěch při řešení jejích potíží zlepšuje to, čím každý z nich přispívá k poradenskému procesu?

Výrazy jako plánování a objasnění, namísto diagnóza nebo dokonce hodnocení, mírní neblahé sklony některých poradců klienty klasifikovat a zařazovat do škatulek – jako např. „demotivovaný“, „líný“, „nezodpovědný“, „neurotický“, „problematický“ nebo „spoluzávislý“. Podobné nálepky lidi stigmatizují, zneschopňují, a namísto osobních předností zdůrazňují nedostatky. Zpředmětnění a nálepky také zakrývají reálné prožitky a významy, které jsou podstatou skutečné sebekonstrukce a skutečných životních činností. Abych to shrnul – cílem posuzování (plánování) v konstruktivistickém poradenství je otevírat široké cesty umožňující pohyb vpřed, napomáhat zmocňování, přispívat k přechodům* a pomáhat klientovi získat právo na větší účast na společenském životě.

Jaké místo mají v konstruktivistickém poradenství údaje a informace?

Není výjimkou, že poradci mívají sklon přikládat v poradenském procesu příliš velký význam informacím. Na jedné straně se upínají na zjišťování „faktů“ o svých klientech, a na druhé straně jim údaje a informace předávají. Aby byl člověk schopen se rozhodovat a plánovat, je jistě důležité a nezbytné mít přesné a relevantní informace. Avšak výslech klientů za účelem získání objektivního, faktického pohledu na jejich situaci, stejně jako jejich zahlcení informacemi předávanými během rozhovoru je chybou a odpovídá spíše potřebám poradce nežli klienta.

Informace mají pro klientku cenu jedině tehdy, pokud je schopna je integrovat do svého

* V originále „transition“

myšlení a využívat je jako smysluplné vědění. Zahlcování klientů informacemi může přinášet výrazný pocit zneschopnění. Zpracoval jsem několik vodítek, která by pro poradce mohla být užitečná a jichž se mohou držet při předávání informací svým klientům:

1. Zdá se vám, že je klient „připravený“ přijmout tento konkrétní balíček údajů či informací?
2. Je informace relevantní pro klientčiny potíže – z jejího hlediska?
3. Je klientka schopná a má dostatek příležitostí pobavit se o tom, jak hodlá tuto informaci využívat při naplňování svých potřeb?
4. Nenabízí poradce informace, které by si raději měl zjistit klient sám? Jinými slovy – má poskytnutí této informace na klienta zmocňující, nebo zneschopňující účinek?

Shromažďování a šíření informací odpovídá často spíše potřebám poradkyně než potřebám klientky. Poradci obvykle předpokládají a také se to tak naučili, že přesně tohle má dobrý poradce dělat. Z konstruktivistické perspektivy jsou přesné a relevantní informace velmi důležité. Prvořadé by však mělo vždy být kritérium připravenosti klientky, osobní smysluplnost a její zmocňování; klientka by si měla získané informace a údaje převést na znalosti, u nichž ví, jak je využívat v souvislosti s řešením svého problému.

Odpovědnost poradce spočívá v tom, že se odhodlaně a upřímně snaží docílit toho, co je v nejlepším zájmu klienta.

Poradenství zaměřené na kulturní diverzitu

V poslední době vznikla potřeba věnovat v poradenské práci větší pozornost tomu, jakou roli v poradenském procesu hraje příslušnost k určité kultuře. V mnoha částech světa dochází k masovému přelévání lidí – ať už přistěhovalců nebo uprchlíků – přes státní hranice. Důsledkem je míšení kultur a kulturní diverzita. To přináší poradenské profesi nové povinnosti.

Začalo být módní uvádět v textech zabývajících se oborem poradenství i kapitulu o „multikulturních“ poradenských službách či poradenské praxi „napříč kulturami“*. V poradenské profesi v současnosti neexistuje příliš velká shoda názorů, jakým způsobem přemýšlet o poradenské práci v kontextu kulturní diverzity, ani jak ji provádět. Existují však určité vhledy, které mohou poradcům pomoci, když se ve své praxi setkají s klienty, kteří vyrostli v jiné kultuře než oni. Některé z těchto myšlenek nyní uvedu.

1. Veškeré poradenské služby se odehrávají v kulturním kontextu

Pochází-li poradce a klient z rozdílných kultur, můžeme hovořit o bikulturní poradenské praxi. Ve hře bude „subjektivní“ kulturní zázemí každého z nich. To se bude projevat

* V originále „cross-cultural“

jako nezpochybňované a zřídka kdy vyslovené předpoklady a závěry, které se rozumí jako „samo sebou“. Mohou však být důvodem pro velká nedorozumění a selhání interpersonální komunikace. Například anglicky mluvící běloch obvykle mluví rychle, hodně se ptá a je více či méně asertivní. Oproti tomu člověk jiné kultury nebo původní obyvatel Kanady (z prvních národů) bude sice také mluvit anglicky, ale mnohem pomaleji, s dlouhými pauzami a nebude pokládat tolik otázek. Tyto rozdíly mohou vést k závažnému nedorozumění. Anglicky mluvící běloch může příslušníka jiné kultury vnímat jako rezistentního člověka, který pomalu chápe a špatně komunikuje, zatímco dotýčný se bude domnívat, že na něj běloch příliš tlačí, je vlezlý a chová se panovačně. Každý z obou mluvčích bude ticho interpretovat naprosto odlišně. Původní obyvatel Kanady se bude domnívat, že ticho je nutné, aby si člověk „věci promyslel a pečlivě zformuloval dobře promyšlené odpovědi“, zatímco běloch interpretuje ticho jako znak lhostejnosti, resistance nebo duševní pomalosti. Konflikt jejich komunikačních vzorců může vést ke vzájemné nedůvěře, frustraci a stažení se z komunikace.

2. Ve všech formách poradenských služeb, stejně jako má-li být poradenská práce účinná v každém kulturním kontextu, je třeba navodit vztah plný důvěry, jehož základní ingrediencí je empatie.

Pro poradkyni, která není citlivá vůči klientově subjektivní kultuře nebo si ji neuvědomuje, je těžké být vůči klientovi empatická. Možná je přesnější říci, že poradkyně, jež pracuje s klienty pocházejícími z různých kultur, by měla mít kulturní empatii. To znamená, že musí znát minimálně klientovy základní názory na kulturní prvky, jako jsou způsob oblékání, stravovací zvyklosti, obřady a rituály, rodinné zvyky, uspořádání vztahů mezi mužem a ženou a pracovní návyky.

3. Dalším tématem biculturních poradenských služeb je otázka etiky

Na jednom extrémním konci je takzvaný etický relativismus, charakterizovaný širokou tolerancí vůči celé škále myšlenek. Druhým extrémem je etický absolutismus, který s sebou nese rigidní a neústupný postoj, pokud jde o hodnoty a morální soudy. Každý z obou extrémů může v biculturní komunikaci způsobit konflikt, pokud bude poradce nebo klient silně lpět na etickém postoji, který dává smysl v jedné kultuře, ovšem je v přímém protikladu k základním hodnotám nebo předpokladům kultury druhé.

Pro konstruktivistického poradce je dobrým etickým východiskem zaujmutí postoje, který je někde uprostřed mezi relativismem a absolutismem. Tento postoj je „etikou autenticity, odpovědnosti a péče“. Autentický postoj znamená, že poradce dbá na to, aby nemanipuloval, nepředstíral a žádným způsobem klientku neklamal. Autenticita vyžaduje, aby si poradce vysoko cenil upřímnosti a čestnosti, i když může přinášet nutnost zabývat se bolestnými zážitky.

Krom jiného je třeba, aby slova odpovídala činům. Poradce nemá slibovat nic, co nemůže později dodržet.

Na individuální úrovni usiluje konstruktivistický poradce o to, aby u klienta podporoval kritické myšlení, reflektování, znalost sebe sama a přitom mu byl sám příkladem. To je nejlepší způsob, jak uskutečňovat etiku autenticity, odpovědnosti a péče.

Odpovědnost poradkyně spočívá v tom, že se odhodlaně a upřímně snaží dosáhnout cíle, který je v nejlepším klientově zájmu. Znamená to také držet se zásady, že pro každého (zde: pro poradce i klienta) je v dobrém i zlém téměř vždy nejlepší převzít odpovědnost za své vlastní činy a přijmout také jejich plné důsledky. Osobní volba a odpovědnost má přednost před obviňováním druhých ze svých činů, před lhosejností, pasivitou, zanedbáváním, popřením a předstíranou lhosejností.

Péče znamená hluboce zakořeněné přesvědčení, že jsme součástí celého lidstva, že každý člověk je do určité míry naším bratrem nebo sestrou a že zmírnění utrpení jedné lidské bytosti je aktem dobra pro celé lidstvo. Péče je vztahový a kontextuální princip a musí se vždy přizpůsobit situaci, jejím jedinečným faktorům. Péče nás učí, že je nežádoucí chovat se lhosejně nebo se odvracet od lidí, kteří trpí nebo jsou vystaveni krutosti. Naše reakce ve snaze projevit péči se bude lišit podle situace. Péče nám říká, že nesmíme ignorovat utrpení anebo předstírat, že utrpení a bolest nejsou reálné – že se stejně nic nedá dělat. Krom toho je nepřijatelné vyhýbat se lidem, kteří měli menší štěstí než my a tvrdit přitom, že oni si přece „zaslouží“ trpět, nebo dokonce prožívat krutost či velká příkoří.

Etika autenticity, odpovědnosti a péče je v souladu s konstruktivistickou perspektivou mnohočetných realit. Ačkoliv existují mnohočetné reality (poradce a klient mohou pocházet z naprosto odlišných kulturních referenčních rámců), existují z každého úhlu pohledu určité hodnoty, zvyklosti a typy jednání, kterým se dává přednost před jinými.

Z konstruktivistické perspektivy jsou hodnoty a činy, jimž dáváme přednost, výsledkem vyjednávání mezi lidmi, nikoli diktátu nějaké nadlidské autority. I o dlouhá léta uznávaných zásadách, normách a zákonech je možné vždy jednat znovu. Na individuální úrovni se konstruktivistický poradce snaží u klienta podpořit kritické myšlení, reflexi a sebepoznání a být mu přitom sám příkladem. To je nejlepší způsob, jak uskutečňovat etiku autenticity, odpovědnosti a péče.

4. Dimenze individualismus versus kolektivismus patří k nejlivnějším faktorům, jež je v biculturních poradenských službách třeba brát v úvahu

Poradkyně často pochází z kultury, která podtrhuje výhody individualismu, zatímco klientka naopak z kultury, v níž se před individualismem dává přednost společnému, tj. rodině a vztahům. Jedna z kulturních skupin, se kterou jsem přišel nejvíce do kontaktu, jsou původní obyvatelé Kanady a Spojených států. V mnoha indiánských skupinách má velkou hodnotu rodina,

klan, komunita a často se jim dává přednost před zájmy jedince. Poradci, kteří někdy pracovali s migranty a utečenci, si uvědomují, že ačkoliv na poradenské sezení dochází jednotlivcům, je to často jeho rodina, která kolektivně rozhoduje o mnoha důležitých věcech.

Nebyly dosud nalezeny poradenské zásady a metody, jež by se hodily zvláště pro bikulturní poradenskou praxi, ani tomuto tématu nebyl věnován rozsáhlejší výzkum⁴. Většina toho, co víme nebo o čem si myslíme, že víme, pochází z naší přímé zkušenosti s bikulturními poradenskými službami. Dále uvádím tabulku kulturních dimenzí v poradenské praxi, přičemž budu vycházet hlavně z koncepční práce Hofstedeho⁵.

Hofstede navrhuje čtyři bipolární dimenze, které se různou měrou uplatňují při bikulturní poradenské práci. První dimenzí je individualismus versus kolektivismus. Většina evropských a bílých severoamerických kultur klade důraz na individualismus, zatímco většina původních kultur, které nejsou takzvané „západní“, se více zaměřuje na koncepci společného – na rodinu, komunitu, klan.

Druhá dimenze se týká zvláště v typu poradenského vztahu. Je-li moc rozdělena nerovnoměrně se zvýhodněním poradce, staví se hlavně na jeho odborných znalostech, jeho renomé a poradce tak zaujímá vyšší status. Když je moc mezi poradce a klienta rozložena rovnoměrněji, bývá poradenský vztah méně formální a ve větší míře založený na spolupráci.

Třetí rozměr, který lze charakterizovat jako značnou či menší snahu vyhnout se nejistotě, často vidíme v tom, do jaké míry je poradenský proces technicko-byrokratický (vysoká snaha vyhnout se nejistotě), nebo prožitkový a neformální (nízká snaha vyhnout se nejistotě).

Do hry navíc vstupují i genderové faktory, což průběh poradenské konzultace ovlivní přinejmenším dvěma zásadními způsoby. Zaprvé, členové určitých kulturních skupin dávají přednost poradci stejného pohlaví jako jsou oni sami. Zadruhé, otázky pohlaví se v oboru poradenství projevují mimo jiné faktem, že až donedávna vytvářeli poradenské teorie, vedli výcvik poradců a na mnoha místech i poradenskou praxi v drtivé většině případů převážně a hlavně muži. Fakt, že se poradenské a terapeutické služby po celá léta nacházely pod nadvládou a dominancí mužů a ženské zkušenosti byly tudíž trivializovány nebo ignorovány, je jedním z nejvýznamnějších důvodů nespokojenosti zastánců feministického pojetí poradenství. V posledních několika desetiletích však dochází k „feminizaci“ poradenského a terapeutického oboru, alespoň pokud jde o poradenskou praxi. A ženy se v těchto profesích také ujaly vedoucí úlohy.

Tabulka: Kulturní dimenze v poradenské práci

Individualismus

self (já), vhléd, porozumění sobě samému
odcizení, vina, osamělost
poradce jako výrazná postava
rozvoj individuality
individuální volba, odpovědnost
individuální integrita, konflikt, vyřešení

Kolektivismus

vztah, skupina, předivo vztahů
hanba, selhání vztahu
poradce poskytuje péči
sociální integrace
přijetí společenské kontroly
harmonické vztahy, rovnováha

Poradcova moc

direktivní poradenská praxe, kognitivně-behaviorální přístup
poradce jako expert
poradce jako původce změny
konformita, efektivní společenské fungování diferenciací
rolí poradce-klient

zdůrazňuje se profesionální renomé

Klientova moc

osobně zaměřené, konstruktivistické
poradenství
poradce jako spojenec
poradce jako katalyzátor
objevování sebe sama, potenciace
role poradce-klient se překrývají &
odstranění diferenciací
pomoc sám sobě, podpůrné skupiny, sítě
vztahů, důraz na spolupráci mezi klientem
a poradcem

Vysoká snaha vyhnout se nejistotě

vysvětlování biologickými a genetickými příčinami
techniky změny chování
přibližování se medicíně
trvání na „vědeckém“ statu

tvrdá regulace poradenské praxe

Nízká snaha vyhnout se nejistotě

objasňování ze sociálních a
psychologických hledisek
důraz na význam a zkušenost (prožívání)
multidisciplinární orientace
status „nejlepšího možného odhadu“,
brikoláže
poradenská praxe regulována jen volně

Maskulinita

postoj „pro organizaci“
striktní dodržování zákonů, tlak na konformitu
vyhýbání se pocitům
individualistický
umožňování, orientace na činy
racionalistický

Feminita

postoj „pro člověka“
kreativní, empatická, expresivní

přijetí pocitů
vztahovost, celostní orientace
pečující, vyživující
intuitivní

Jmenované čtyři dimenze a s nimi související faktory, které jsem uvedl v předcházející tabulce, možná znáte z vlastní zkušenosti. Nejde o to, že by některé z nich byly „dobré“ nebo „špatné“ samy o sobě. Vstoupí-li však do hry v kulturním nastavení, v němž se nacházejí v protikladu k základním předpokladům a hodnotám dané kultury, přinášejí konflikty a selhání komunikace mezi poradcem a klientem. Jsou-li podobné kulturním předpokladům poradce i klienta a dobře s nimi rezonují, měl by být poradenský proces plodný, plný empatie, porozumění a měl by přinášet řešení problémů.

V této knize jsem se snažil ukázat, že konstruktivistické poradenství je vhodnou formou poradenských služeb pro požadavky naší nejisté doby. Chtěl jsem také předvést, jak může sloužit nové generaci poradců a inspirovat je.

V předcházejících kapitolách knihy jsem se již zmínil, že žijeme v době velké nejistoty a potřebujeme takové formy poradenské praxe, které nejisté podmínky společenského života uznávají a nepopírají a pomáhají lidem nalézat svou cestu v moři kulturní nejistoty. Domnívám se, že v dobách velké nejistoty potřebujeme poradenské služby, pro něž je typické, že se nejistotě nevyhýbají. Musíme se naučit čelit velké míře nejistoty a vyrovnat se s ní, nikoliv se jí snažit vyhnout. Časem můžeme přijít na to, že jsme schopni konstruovat svá sebepojetí i vztahy, zdravé i uprostřed nejistoty a začneme oceňovat život v kulturních kontextech, jež se vyznačují vzorci nevyhýbajícími se nejistotě. Taková kultura by přijímala celou řadu pomáhajících přístupů a prosazovala by zásadu mnohočetných realit. Kulturní diverzita nabízí bohatství prožitků a výzev, ne konflikty a frustrace.

Oceňovány by byly takové formy poradenské práce, které zdůrazňují prvky jako jsou životní zkušenost, péče, novost a novátorství, filozofické a duchovní úhly pohledu, sebekonstruování a konstruování vztahů. Tyto formy poradenství by také byly dostupné všem příslušníkům dané kultury, kteří by si chtěli zlepšit právo na účast ve společenském životě, která je bude lépe uspokojovat. V této knize jsem se snažil ukázat, že konstruktivistické poradenství je vhodnou formou poradenských služeb pro požadavky naší nejisté doby. Chtěl jsem také předvést, jak může sloužit nové generaci poradců a inspirovat je. Nabízí lidem naději a pomoc v jejich úsilí o utváření lepšího života a uvolňuje kreativitu a inteligenci, jichž mohou klienti i poradci využívat jako účinných nástrojů ve svých snahách.

LITERATURA A POZNÁMKY

- 1 Neimeyer, G.J. (1993). *Constructivist Assessment: A Casebook*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- 2 Peavy, R.V. (1996). *Constructivist career counselling and assessment*. *Guidance and Counselling*. 11, 8-14.
- 3 Epting, F. (1984). *Personal Construct Counseling and Psychotherapy*. New York: Wiley.
- 4 Pederson, P., Draguns, J., Lonner, W., & Trimble, J. (eds) (1996) *Counseling Across Cultures, 4th edn*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- 5 Hofstede, G. (1992). *Cultures and Organisations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.

SETKÁNÍ CIZINCŮ: PORADCI Z VĚTŠINOVÉ SPOLEČNOSTI A KLIENTI Z MENŠINOVÉ KULTURY¹

Těžko lze pochybovat, že poradci jsou – nebo by být měli – ústředními postavami procesu, který umožňuje, aby se uprchlíci a imigranti naučili orientovat v hostitelské kultuře.

Úvod

Pro tuto kapitolu jsem si stanovil dva cíle. Předně uvedu a budu se věnovat několika problémům, vznikajícím při navazování vztahů mezi příslušníky různých kultur v procesu poradenství. Následně se zmíním o několika pozorováních, týkajících se vzdělávání a praktické práce poradců, kteří se v poradenské práci věnují nebo budou věnovat lidem, pocházejícím z kultury odlišné od jejich vlastní.

Zřejmě není nutné zdůrazňovat, že v dnešní době se poradci na celém světě stále častěji setkávají s klienty, kteří pocházejí z odlišné kultury. Tento stav je důsledkem imigrace, otevírání hranic a skutečnosti, že dochází k přílivu utečenců z nesnesitelných životních podmínek. Pohyb lidí a jejich přesídlování má vážný vliv na podobu odborného provázení a poradenství, vzdělávání, zdravotnictví, sociální asistence a pořádkové policie. V některých případech cítí následky takového zvyšování populace z různých kultur místní pracovní trh i celé komunity. Těžko lze pochybovat, že poradci jsou – nebo by být měli – ústředními postavami procesu, který umožňuje, aby se uprchlíci a imigranti naučili orientovat v hostitelské kultuře.

Na špatné stopě

V Severní Americe se poradenské služby pro příslušníky menšinových kultur označují termínem „poradenská práce napříč kulturami“*. Podkladem pro tento typ poradenské praxe jsou dvě základní východiska: 1) poradce a klient pocházejí z odlišných kultur a 2) standardní poradenské postupy je třeba přizpůsobit kulturně odlišným klientům. Více méně paralelně s termínem „poradenství napříč kulturami“ se používá název „multikulturální poradenství“. Přestože narůstá rozsah literatury věnující se tématu multikulturálního poradenství, nemáme příliš důvodů domnívat se, že by se díky pozornosti, která je mu věnována, zlepšila kvalita či kvantita poradenských služeb poskytovaných menšinovým klientům. (Des, 1997).

U poradců z hlavního názorového proudu se mohou projevovat postoje, očekávání, hodnoty a poradenské metody, které průběhu poradenského sezení nepomáhají, naopak ve skutečnosti ho narušují.

Tvrzení, že multikulturální poradenství slibuje více než odvádí, má mnoho důvodů. Jedním z nich je, že v multikulturálním poradenství se klade velký důraz na uzpůsobení obecných poradenských postupů kontextu poradenských služeb pro menšinu. Taková praxe předpokládá, že lze pro různé menšinové skupiny rozpracovat a používat řadu všeobecných dovedností. Další se týká zaměření výcviku poradců pouze na dovednosti, nezbytné pro vedení pohovoru s jednotlivci. Avšak koncepce obecných dovedností a výhradní zaměření na pohovory s jednotlivci nejsou nejdůležitějšími faktory v poradenské práci s příslušníky menšinových skupin!

Aby bylo možné nabídnout příslušníkům menšinových skupin kvalitnější poradenské služby, je zásadně důležité změnit těžiště poradenské praxe i výcviku poradců. Zaprvé, je nezbytné přenést pozornost z výhradně individuálního poradenství na sociální a politické kontexty, v nichž se poradenská práce odehrává. Zadruhé, stejně důležité je začlenit do poradenské práce jisté kulturní rysy menšinové kultury. Každá kultura si vyvinula nějaký postup či postupy, jak se vypořádat s lidským strádáním (Kleinman, 1988) a tyto „v dané kultuře rozumné“ metody se často značně liší od názorů, jež zastávají západní profesionálové v oboru individualistické psychologie a poradenství. Přitom se od sebe výrazně odlišují typy klientů z různých menšinových populací, podobně jako způsoby řešení problémů specifické pro danou kulturu (Triandis, 1985). Přístupy poradenské praxe hlavního názorového proudu obvykle odrážejí názory, hodnoty a očekávání příslušníků bílé privilegované většiny ze střední třídy. Teorie i praxe poradenství je výsledkem práce akademiků z většinové kultury a pro příslušníky menšinové kultury nijak dobře nefunguje. (Wohl, 1989).

Kromě toho čelí příslušníci menšinové kultury často rasismu, diskriminaci a opresi, jimž většina akademiků nikdy čelit nemusela a jež obvykle programy pro vzdělávání poradců nepovažují za důležité. Tato témata, pokud je jim vůbec věnován nějaký čas, jsou obvykle probrána čistě

* V originále „cross-cultural counselling“

z intelektuálního hlediska a zcela se u nich přehlíží socio-politický kontext. V nedávno vydané knize se například Ridley (1995) věnuje překonávání neúmyslného rasismu v poradenských službách prakticky bez jakékoli zmínky o kultuře, s výjimkou individualistických koncepcí jako je kulturní přenos, empatie a stanovení cílů.

V současných pokusech začlenit do vzdělávacích programů pro poradce nabídku multi-kulturních studií toho ještě hodně chybí. Ve své studii provedené v roce 1987 ve Spojených státech, použili Pontoretto a Casas (1987) metodu vrstevnických nominací*, jejíž pomocí určili v celé zemi 35 institucí s pozoruhodně multikulturními komponenty ve vzdělávacích programech pro poradce. Programy hodnotilo 20 odborníků a jen o málo více než polovina z těchto programů (18) získala alespoň jednu nominaci jako program vyhovující kritériu: „tento program má v porovnání s tradičními výcvikovými programy pro poradce multikulturní silné stránky“. Někteří z odborníků odmítli uvést vůbec nějaký program, který by danému kritériu odpovídal.

Je třeba si uvědomit, že problém poradenských služeb nevhodných pro příslušníky menšinových skupin má dvě stránky: příslušníci menšinové kultury mají své zvyky, víru, světonázor a hodnoty, odlišné od zvyků, víry, světonázoru a hodnot poradců, vycházejících z hlavního názorového proudu. Druhou stránkou je, že u poradců z hlavního názorového proudu se mohou projevat postoje, očekávání, hodnoty a poradenské metody, které průběhu poradenského sezení nepomáhají, naopak ve skutečnosti ho narušují.

Naprosté většině poradců se evidentně nejlépe pracuje s klienty, kteří jsou jim kulturně podobní, jsou mladiství, atraktivní, dobře se slovně vyjadřují, jsou inteligentní, úspěšní (tzv. syndrom YAVIS**) a nijak zvlášť dobře se jim nevede u klientů, kteří jsou jednodušší, staří, neúspěšní, nevyjadřují se slovně dobře a pocházejí z odlišné kultury (syndrom HOUND***; Krumboltz, Becker-Haven, & Burnett, 1979).

Problém je větší než poradenství

V posledním čísle časopisu *American Psychologist* publikovala Christine Hall (1997) velmi zajímavé stanovisko s názvem „Cultural Malpractice: The Growing Obsolescence of Psychology.“****. Díky měnícím se demografickým poměrům ve Spojených státech (předpokládá se, že do roku 2050 bude minimálně 50% populace jiné, než bílé barvy pleti) se obyvatelstvo tmavé pleti, tedy Asiaté, původní obyvatelé Ameriky a hispánci, vyrovná počtem i jinými aspekty bílé populaci. Hall uvádí, že v psychologické teorii, výzkumech, výcviku a praxi bude třeba provést zásadní změny, jinak se pro stále vyšší počet lidí stane irelevantní. Guthrieova klasická kniha z roku 1976 *Even the Rat Was White****** popisuje, jak ve Spojených státech bílí psychologové, pocházející z akademických kruhů střední třídy po celá desetiletí špatně zacházeli s menšinami, používali pro ně mylné atribuce a nevhodné generalizování.

Ve Spojených státech vydal National Institute of Health***** memorandum, které prohlašuje, že je neetické, aby vědci prováděli výzkumy, týkající se menšinové kultury, o níž nemají

* V originále „peer nomination technique“, ** Anglická zkratka pro mladistvý – youthful, atraktivní – attractive, dobře se slovně vyjadřující – verbal, inteligentní – intelligent a úspěšný – successful, *** Anglická zkratka pro jednoduchý – homely, starý – old, neúspěšný – unsuccessful, nevyjadřuje se slovně dobře – nonverbal a je kulturně odlišný – culturally different, **** Kulturní profesní pochybení: psychologie se stává zastaralou, ***** I krysa byla bílá, ***** Národní ústav zdraví

dostatek vědomostí. Domnívám se, že stejná zásada by měla platit také pro poradce a terapeuty. Poradce, který o kultuře klientů ví velmi málo nebo nic, bude téměř jistě vycházet z chybných předpokladů, schvalovat stereotypy a chovat se jako „kulturní trouba“. Nejsou snad podobné praktiky neetické?

Příslušníci menšinových kultur obvykle využívají poradenské služby méně než příslušníci většinové kultury a obvykle také svou účast na poradenských sezeních rychleji ukončují (Sue & Sue, 1990). Prováděl jsem se spolupracovníky (Peavy, 1994) v Britské Kolumbii studii, týkající se klientů z prvních národů, poradenských služeb ve školách a komunitních poradenských služeb. Výsledky této studie prokázaly, že ve srovnání s mírou účasti bílých studentů využívala indiánská mládež poradenské služby ve školách v méně než 25% případů; v některých školách byla její účast prakticky nulová. Nejvyšší míra využití byla v těch několika málo školách, které zaměstnávaly poradce indiánského původu. Obecně řečeno – menšinoví klienti nevyužívají poradenských služeb dostatečně, protože 1) nevěří poradcům z většinové kultury, 2) mají pocit, že poradci nejsou citliví vůči problémům, s nimiž jsou ve svém životě konfrontováni, 3) poradci se k nim nechovají rozumně a 4) poradenské služby neodpovídají jejich potřebám. Poradci bílé pleti pocházející ze střední třídy mají velmi často naprosto minimální kontakt se skutečným životem menšin a při přípravě na povolání poradce nebo terapeuta se jim nedostalo dosti výcviku se zaměřením na kulturní diverzitu.

Následkem nedostatku kulturních zkušeností a znalostí vycházejí poradci z většinové kultury z mnoha chybných předpokladů a menšinové klienty vnímají nepřesně. Klienti asijského původu stres obvykle somatizují a tak často převládne názor, že mají falešné představy v případě, kdy jsou ve skutečnosti prostě ve stresu. Hispánští klienti bývají vnímáni jako pasivní nebo rezistentní v situaci, kdy ve skutečnosti projevují úctu vůči autoritě. Protože indiáni nemluví, bývají označováni za vyhýbavé, rezistentní, či retardované, když se ve skutečnosti cítí dotčení a poradce je svými otázkami a rychlostí své mluvy odradil. Arabská kultura má přísně vymezené genderové role. Je-li žena z arabské kultury přidělena poradci – muži, může ji to silně rozrušit, protože to odporuje pravidlům chování její kultury.

Co se týče klinického výcviku, doporučuje Hall, aby byly všechny programy pro poradce zacíleny na „kulturní kompetenci“. Podle jejího názoru musí kulturně kompetentní poradce chápat, jak na jedince působí těchto deset kulturních dimenzí:

- příslušnost ke kultuře včetně jídla, zvyků, obřadů a spirituality (nebo náboženské víry),
- struktura rodiny včetně genderových rolí,
- původní jazyk a gramotnost v jazyce většinové kultury,
- procesy týkající se identity, včetně osobních odchylek,
- osobní zdravotní pomoc a léčitelské tradice,
- metody a nástroje testování a hodnocení,
- problematika oprese a politická témata,
- stigma společenského postavení a místa ve společnosti,
- společensko-ekonomické rozdíly uvnitř skupin,
- vztahy mezi kulturou většinovou a menšinovou.

Hall prohlašuje, že se psychologie v Severní Americe nachází v kritickém okamžiku svého životního cyklu. Buď vytvoří (kulturně) diverzifikované metody výzkumu, výcviku a praxe, nebo bude překonaná a pro stále větší počet lidí se stane zastaralou. Jelikož se poradenská práce do značné míry považuje především za aplikovanou psychologii, domnívám se, že i ona se nachází na stejné lodi jako psychologie obecně, tudíž potřebuje revizi, která zaručí, aby odpovídala potřebám kulturní diverzity.

Revize poradenské praxe a vzdělávání poradců, přinášející větší kulturní citlivost

Je celkem pravděpodobné, že zjistíte, že každý klient se vyznačuje výraznými kulturními rysy, které ho odlišují od těch druhých a že se ve všech uvedených případech nacházíte v bikulturní interakci s vlastní charakteristickou dynamikou a jinými požadavky na vaše kulturní znalosti.

Ve zbytku tohoto pojednání uvedu několik doporučení, jak zajistit, aby poradenské služby a vzdělávání poradců lépe odpovídaly kontextu kulturní diverzity. Jsem opatrný a pochybuji o tom, že by existovalo nějaké univerzální řešení nebo strategie, jimiž je možné se řídit. Již samotný význam termínu „nápomoc“* se v různých kulturních kontextech konstruuje odlišně. Samotná povaha kulturní diverzity je v každé oblasti na světě jiná a také uvnitř každé kulturní skupiny nebo podskupiny samozřejmě existuje nekonečné množství důležitých individuálních rozdílů. Já sám jsem největší profesní zkušenosti s menšinovou kulturou získal při práci se skupinou původních obyvatel Severní Ameriky. Měl jsem i poměrně rozsáhlé kontakty s hispánci (hlavně z Mexika a Chile) a Asiaty (hlavně z Číny a Japonska). Má pozorování byla bezpochyby ovlivněna právě těmito kontakty.

Při práci s indiánským obyvatelstvem si kanadský psycholog a poradce, který sám indiánský původ nemá, všimne jako jedné z prvních věcí, že neexistuje nic jako typický indián. Lidé národa Micmac se výrazně liší od národa Cree, podskupiny uvnitř národa Cree se liší mezi sebou, Creeové se liší od národa Haida a Haidové jsou o dost jiní, než národ Northern Tutchone a tak dál. I když si jsou jinak podobní – všichni mají velké rodiny, všichni mají komplikovaný soubor duchovních praktik a víry a všichni vykazují úctu starším.

Žiji v Kanadě, kterou původní obyvatelstvo** obývalo po mnoho tisíc let, než byla v průběhu posledních čtyř století kolonizována přistěhovalci. I dnes Kanada stále přijímá poměrně značné množství uprchlíků a imigrantů, zejména z Asie. V centru Vancouveru používá mnoho obchodů reklamní nápisy v angličtině, čínštině a japonštině. Na promenádě v English Bay člověk slyší, jak spolu lidé na večerní vycházce hovoří celou směsí jazyků – zní tady francouzština, němčina,

* V originále „helpfulness“

** V originále „(ab)original people“

ruština, maďarština, čínština, japonština, vietnamština, hindština, španělština, italština a samozřejmě také angličtina. V některých školách je v současnosti více než 80% dětí, které doma v rodině nehovoří anglicky. Krom toho dále existují odlehlé komunity původních obyvatel, v nichž mnoho dospělých nečte ani nepíše anglicky a ještě stále hovoří jazykem svých předků.

Domnívám se, že je zásadně důležité rozeznávat četné rozdíly, jimiž se jedna kulturní skupina liší od druhé – některé kulturní skupiny jsou natolik odlišné, že podle mého názoru je zavádějící v kontextu poradenské práce používat výraz „multikulturní“. Tento v sobě nese konotaci, že existují nějaké obecné dovednosti a pokud se je jednou naučíme, umožní nám pracovat s příslušníky různých kultur – jakési univerzální řešení kulturní diverzity.

Patříte-li k zastáncům názoru, že obecné multikulturní dovednosti v poradenské praxi postačují, abyste dokázali efektivně pracovat s klienty z nejrůznějších kultur, měli byste provést následující pokus: všichni tři klienti hovoří vaším jazykem natolik dobře, že je možné s nimi konverzovat, zkuste jednomu po druhém poradit; 1) klientovi, který je ruský imigrant a zemědělec, 2) ženě, která je uprchlice a pochází z bažin v jižním Iráku a 3) Inuitovi z dalekého severu Kanady. Je celkem pravděpodobné, že zjistíte, že každý z nich se vyznačuje výraznými kulturními rysy, které ho odlišují od těch druhých a že se ve všech uvedených případech nacházíte v bikulturní interakci s vlastní charakteristickou dynamikou a s jinými požadavky na vaše kulturní znalosti. K tomu, aby byl člověk kompetentní ve všech z uvedených tří případů, bude potřebovat více než obecné dovednosti.

V následujících odstavcích uvedu několik návrhů, o nichž se domnívám, že mohou představovat pomoc v úvahách o poskytování poradenských služeb klientům, jejichž kulturní prostředí a původ se liší od vašeho vlastního. Z čeho se skládá kulturní kompetence a jak ji člověk získá? Celkem výrazně čerpám z vlastních výzkumů a praktických zkušeností v poradenské práci s původními obyvateli Kanady, protože o tom také nejvíc vím. Netvrdím, že každý z názorů, které zastávám, bude pravdou pro příslušníky všech kultur všude na světě. Své návrhy vidím jako pokus dostat poradenskou praxi na lepší stopu než tu, kterou jsme při svých snahách odvádět kulturně citlivou práci v poradenských službách pro příslušníky menšinových kultur nebo subkultur sledovali doposud. „Příslušníci menšiny“ jsou pro mne na prvním místě všichni uprchlíci a imigranti, kteří pocházejí z kultury, jež se liší od většinové hostitelské kultury; míním tím také původní obyvatelstvo jako jsou první národy v Kanadě, Sámové ve Finsku a Maorové na Novém Zélandu, kteří nejsou uprchlíci ani imigranti, ale patří k marginalizovaným subkulturám a byli „zde první“. Většinou byli následkem utlačování ze strany kolonistů marginalizováni a poníženi do postavení subkultury. Hovořím také o ostatních „menšinách“ jako jsou gayové a lesbičky, příslušníci nižších tříd, lidé jiné barvy pleti a více či méně chronicky nezaměstnaní. Později jmenované skupiny bývají v mnoha případech součástí většinové kultury, přesto často stigmatizováni, marginalizováni, trpící opresí a vytvářející cizí skupiny*, jimž je odpírána plná participace na společenském životě většinové kultury.

Níže uvádím několik tezí a krátkých argumentů, které tvoří platformu pro revidování našich poradenských koncepcí, praxe a výcviku, co se týče poradenských služeb pro příslušníky menšiny (nebo subkultury) v situaci kulturní diverzity.

* V originále „out-group“, překládáno jako nečlenská nebo cizí vs. „in-group“ členská či vlastní skupina.

Teze I

Kompetentní poradenskou interakci mezi příslušníkem většinové kultury a příslušníkem menšinové kultury lze nejlépe popsat jako bikulturní.

Výraz „bikulturní“ ukazuje na schopnost orientovat se ve dvou kulturách, obvykle ve své vlastní primární kultuře a pak ve druhé, často (i když ne vždy) subkultuře nebo kultuře menšiny. Mnoho příslušníků prvních národů je bikulturních. Uchovávají si domorodou identitu včetně světového názoru a soubor tradičního vědění (obřady, jídlo, oděv a kmenová či rodová pravidla chování), k nimž může, ale nemusí, patřit i schopnost hovořit tradičním jazykem. Zároveň se naučili, jak přežít ve většinové kultuře. Naučili se způsobům příslušníků kultury střední třídy a získali vzdělání a schopnost pracovat ve společnosti střední třídy, pokud se k tomu rozhodnou.

Mnohem vzácněji se setkáváme s bikulturním příslušníkem většinové kultury – člověkem, jenž by byl „doma“ v kulturním životě prvních národů. V našem výzkumu poradenských služeb, určených mládeži a mladým dospělým z prvních národů, jsme mimo jiné hledali odpověď na otázku: „Dali byste přednost tomu, aby byl poradce potomkem prvních národů?“ 50% respondentů odpovědělo jasným „ano“, poměrně hodně z nich však vyjádřilo názor, že by si poradce nehledali na základě toho, zda je indián. Poradce by hledali spíše podle toho, jak se bude projevovat. Žádání byli poradci, o nichž lze říci: „Znají nás a naše rodiny, znají indiánskou kulturu, v naší komunitě jsou známí, protože se účastní setkání v long-house*, obřadů, pohřbů, slavností a sportovních událostí.“... „Poradce ani tolik nemusí být ze stejného svazu** nebo klanu jako my, spíše by měl mít přímé znalosti o naší kultuře a životě komunity a měl by k nám a naší kultuře zachovávat přátelský postoj a respekt.“

Situaci bikulturních poradenských služeb ovlivňuje bezpočet faktorů. U indiánských klientů velmi záleží na tom, zda se jedná o člověka z venkova, či z města, dodržuje-li tradice, je bikulturní, v přechodné fázi nebo se přizpůsobil většinové kultuře; je z generace, která chodila do internátních škol, nebo z pozdější generace; z matriarchálního, nebo patriarchálního prostředí; žije v rezervaci, nebo mimo ni; patří k nějakému klanu, nebo ne. Stejně důležité je, zná-li poradce, který nepatří k indiánskému obyvatelstvu, indiánskou kulturu pouze z knih, nebo zda žil v přímém kontaktu s indiánským obyvatelstvem a jejich kulturou. A jestli poradce chápe život na venkově a setkal se i osobně s rasovou diskriminací, a tak dále.

V našem výzkumu jsme zjistili, že mnoho poradců pracujících ve školách se studenty z prvních národů nebo poskytujících své služby v indiánských komunitách, se nikdy nezúčastnilo shromáždění v long-house ani tradičního pohřbu nebo jiného obřadu, přestože mají praxi v bezprostřední blízkosti těchto komunit. Jedinou výjimkou bývá, když se jako turisté přijedou podívat na slavnostní tance nebo bubnování. Značný počet neindiánských poradců zná naprosto jinou skladbu rodiny, než indiánští obyvatelé. Například převážná většina poradců jiného, než indiánského původu, žije v nukleárním rodinném uspořádání, příbuzné mají často velmi

* Long-house je tradiční obydlí některých kanadských indiánských kmenů, které sloužilo i k pořádání slavností, obřadů a setkání.

** Indiánský svaz, v originále „Indian Band“ je oficiální správní jednotka kanadských indiánů.

daleko a k rodinné struktuře cítí jen velmi volnou vazbu. U kanadských indiánů není naopak žádnou výjimkou, když hovoří o širší rodině, která čítá více než sto členů – někdy i několik set členů. První postgraduální studentka indiánského původu, jíž jsem dělal supervizora, mě pozvala na rodinné setkání do domu svého bratra na oslavu toho, že absolvovala zkoušky a získala titul magistra. Rodinného setkání se zúčastnilo 68 dospělých a velké množství dětí, všichni s výjimkou mé osoby byli příbuzní.

Mimochodem, jako výraz úcty k ní (a k tomu, čeho dosáhla) se jejích ústních zkoušek zúčastnilo jejích pět bratrů s manželkami, několik strýců, tet, bratranců a sestřenic a její matka. Za 30 let své praxe supervizora postgraduálních studentů jsem nikdy nebyl svědkem takové rodinné účasti u státních zkoušek, nepocházel-li absolvent z řad indiánského obyvatelstva Kanady.

Závěrem bych chtěl dodat, že namísto, aby tato studentka od členů své rodiny dostala dárky, dala ona dárek každému z oněch šedesáti osmi přítomných a navíc jim své díky vyjádřila i slovně. Projevila tím svůj vděk za podporu, které se jí v průběhu jejího dvouletého studia dostávalo od příslušníků širší rodiny.

Teze II

Měly by se sjednotit metody výzkumu, výcviku a praxe, používané v bikulturních poradenských službách; holismus a inkluze by měly převážet nad praktikami redukcionismu a klasifikace.

Jeden z nejméně šťastných důsledků prosazování vědecké psychologie a její aplikace ve 20. století se stalo vytvoření nekonečné řady klasifikací a odborných specializací. Z důvodů, jež mi zcela unikají, se s výzkumem, pedagogikou a klinickými poradenskými postupy obvykle zachází jako se zcela odlišnými kategoriemi. To přináší tříštění psychologického myšlení do různorodých prvků. Podobná praxe může uspokojovat moderní „descartesy“, ale z kulturního hlediska dnes rozhodně nemá smysl, aby se jednotlivé přístupy vzájemně vylučovaly. Jak zdůrazňuje Hall (1997: 649) „...většina žen, lidí s odlišnou barvou pleti, lesbiček, bisexuálních jedinců a (některých) terapeutů pracujících s aplikovanou psychologií tato témata nerozlišuje“. Jedním z ústředních bodů světonázoru většiny původních obyvatel Kanady je jistě fakt, že všechny věci vnímají jako vzájemně propojené. Zkrátka, domnívám se, že poradenská práce s příslušníky menšinových kultur by měla být spíše celostní, a ne redukcionistická a měla by uznávat, respektovat (a často i obsahovat) prvky jako je spiritualita, symbolologie a znalosti o tradičním léčení.

Bikulturní poradenství by mělo být také citlivé na kontext a mělo by se zabývat úvahami o rodinných strukturách a jejich vlivu. V následující tezi proberu požadavek, že bikulturní

poradenské služby musí považovat za důležité také různé aspekty společensko-politicko-ekonomického prostředí.

Teze III

Bikulturní poradenství by mělo čerpat z psychologie zrovnoprávnění.

Mnoho příslušníků menšin zakouší jistou míru oprese, diskriminace a marginalizace. Vlastně v některých společnostech a v jistých historických stádiích mohou být předmětem oprese celé menšinové skupiny. Konvenční psychologické směry v čele s kognitivismem, behaviorismem a psychoanalýzou nepředstavují zrovna ideální modely pro poradce, kteří pracují s klienty z menšin. Především se implicitně zakládají na hodnotách střední třídy a prosazují dodržování společenských norem většinové kultury (Rancher, 1995). Humanistická psychologie (a poradenské přístupy s ní spojené) netáhne tolik k dodržování norem chování jako jiné psychologie, sužují ji však jiné typy omezení. Humanistická psychologie zejména balancuje na utopických fantaziích a nutí lidi „stát se tím, čím se stát chtějí“. Zřídka se věnuje dostatek pozornosti omezením a překážkám, jež vytvořily kulturní zdroje vládnoucí většiny, aby tak zamezily pohybu marginalizovaných a potlačovaných lidí vpřed (Peavy, 1996).

Kognitivně-behaviorální, psychoanalytické a humanistické teorie dále tvrdí, že se jejich klinická praxe zakládá na vědeckých hypotézách a vědeckých důkazech. Podle Massona (1989) a Fanchera (1995) se nejedná o nijak dobře podložené tvrzení, jež naopak přispívá k roztržce mezi psychologickým výzkumem a službami. U pomáhajících služeb, jako jsou poradenství a terapie, by bylo blíže pravdě tvrdit, že vycházejí z kulturních hypotéz, ne z hypotéz vědeckých. Poradenství závisí na kulturním poznání a spíše než postupem, založeným na vědeckých principech, je metodou „nejlepšího odhadu“. Jak obhájci psychoanalýzy, tak kognitivně-behaviorální psychologie se snaží stát spojenci medicínských modelů, k nimž patří i stanovení diagnózy a léčení, což odpovídá záměrům většinové kultury, jež chce získat ještě větší moc. Přiklání se k modelům konvenční medicíny však pouze zvětšuje mezeru mezi poradcem a spoustou klientů z menšinových kultur, z nichž mnozí mají vlastní kulturní důvody k tomu, aby se vůči zdravotnickým službám stavěli podezřívavě; v jiných případech je jim přístup ke zdravotnickým službám odepírán.

Proč psychologie zrovnoprávnění? Psychologii zrovnoprávnění lze zaprvé chápat jako nutný předpoklad dobrého života a dobré společnosti (Macedo, 1994). A zadruhé, cílem psychologie zrovnoprávnění je odstranění oprese, deprivace, vykořisťování a vyčleňování. Pokouší se redukovat nebo „eliminovat“ psychologické, společenské a politické překážky u základních demo-

kratických hodnot jako je sebeurčení, péče, soucítění a distribuční spravedlnost“ (Prilleltensky, 1996: 308). K opresi a marginalizaci dochází, protože dominantní skupiny uplatňují svou moc, aby dosáhly vlastních zájmů na účet druhých, kteří mají menší moc.

Konvenční psychologové, jejichž zdroje se nacházejí v myšlení a hodnotách střední a vyšší třídy a jsou často spojenci mocných sil (například medicíny, zdrojů financování) ve společnosti, mívají sklon ignorovat či dokonce udržovat opresivní praktiky. Psychologii s tématy zrovnoprávnění lze využít ke zvrácení této tendence (Prilleltensky & Gonick, 1994; 1966). Dobrý život a dobrá společnost se konstruuje z mnohočetných hodnot, jako je spravedlnost, autentičnost a různorodost. Podobné ideály závisí na schopnosti lidí uplatňovat svou možnost volby a mít ve společnosti legitimní hlas. V podmínkách oprese dochází k omezování nebo k eliminaci možnosti volby a použití hlasu.

Existují četné verze dobrého života a dobré společnosti. Lidé usilují o dobrý život a dobrou společnost, která nejlépe odpovídá jejich kultuře a situaci. K naplnění pojmu „dobrý“ je nezbytná podmínka zrovnoprávnění, bez ohledu na tu kterou verzi dobrého života a dobré společnosti, o něž jedinci a skupiny usilují. „Dobrá“ společnost nabízí společenské, politické a ekonomické struktury, které napomáhají zlepšování dobrého života. Poskytuje psychologické, morální a materiální podmínky, jež jedincům umožňují jít za svými sny, mít naději v dobrý život a prostřednictvím vlastního úsilí a demokratického jednání dosahovat osobního uspokojení.

Prilleltensky (1996) nastiňuje pět způsobů, jimiž praktikující psychologové obvykle přímo anebo nepřímo blokují cíle zrovnoprávnění, jež mohou mít jejich klienti:

- řeší následky oprese a ignorují její příčiny,
- opresi zasazují do individualistických pojmů a ignorují její společenský rozměr,
- s komunitami pracují způsobem, který může přinést zlepšení, ale ne proměnu,
- pro jejich chování je charakteristický značný rozdíl mezi znalostí oprese a ochotou protíní bojovat,
- neschopnost řešit opresivní činy klientů,
- klienti někdy zakoušejí opresi v jedné sféře svého života, např. v práci a přitom se velmi opresivně chovají k členům vlastní rodiny.

Možná by se dalo říct, že konvenční psychologičtí poradci věnují příliš mnoho pozornosti záležitostem dobrého života – zvláště individuálnímu „já“ – a málo pozornosti dobré společnosti, společenské odpovědnosti a společenským strukturám. Jak to vyjádřil Saul (1995): Kanadská kultura a obecněji řečeno kultura Severní Ameriky „vede k uctívání vlastních zájmů a popírání veřejného dobra.“ (str. 187).

Teze IV

Konstruktivistický rámec pro poradenské služby, zaměřené na kulturní diverzitu, drží dané slovo.

V této tezi vycházím z několika předpokladů. Zaprvé, konstruktivistický světonázor odpovídá zejména světonázoru mnoha (možná ne všech) neevropských kulturních skupin, zvláště původních obyvatel Kanady. Zadruhé, konstruktivistické myšlení se nezakládá na nějaké evropsko-severoamerické teorii osobnosti, jak to činí téměř všechny psychoterapeutické a poradenské přístupy.

Uvedu řadu názorných příkladů konstruktivistických koncepcí, které mají potenciál být užitečné pro různé formy pomoci: Pomoc vycházející z konstruktivistického rámce

- je „umístěna“ v prostředí jazyka, je to forma diskurzu, nevyhnutelně umístěného v nějaké kultuře a srozumitelného díky používání jazyka;
- je založena na teorii „mnohočetných realit“, je více spojená s kulturními tvrzeními než vědeckými;
- je citlivá vůči mýtům, symbolům a metaforám;
- je transparentní vůči spiritualitě, protože předpokládá mnohočetné reality;
- spočívá na předpokladu participace, spolupráce mezi pomáhajícím a osobou, jíž je pomáháno a na společné půdě;
- přijímá příspěvky z různých zdrojů a odmítá dominantní postavení jedné teorie nebo zdroje;
- při pomáhání spoléhá na vynalézavost a přístup „brikoláže“, který vychází z kulturního poznání; není příznivcem používání „hromady triků většinové kultury“ na pomoc klientům z menšiny;
- je zrovnoprávňující a nepodporuje drobné ústupky zvyklostem většinové kultury; diskuze vede metodou „jaké jsou výhody a nevýhody“ diskutované záležitosti, nikoliv metodou behaviorálních norem.

Diskusi o tom, nakolik se k sobě hodí konstruktivistické myšlení a práce s klienty z menšiny, uzavřu dvěma citacemi ze zdrojů z původního obyvatelstva Kanady. První je ze studie (1996) provedená Rosie McLeod Shannon (Cree) a Fritzi Crowfoot Woods (Carrier), která zkoumala patnáct současných poradenských modelů s ohledem na jejich relevantnost pro poradenskou praxi u původních obyvatel Kanady. Většina modelů obsahovala jednotlivé střípky, které by způsobem práce a uvažování původního obyvatelstva celkem odpovídaly, hodně z nich však bylo do velké míry nevhodných. O konstruktivistickém poradenství uvedli následující:

Filosofie prvních národů a konstruktivistické poradenství jsou zajedno v tom ohledu, že věří v hodnotu vztahů a prokazují respekt k jednotlivci. Člověka vnímají jako odborníka na jeho

vlastní život a je to on či ona, kdo nakonec rozhodne, co bude dělat a kdy. Během své životní cesty dáváme významy věcem, které jsou pro nás důležité. Konstruktivisté zdůrazňují novost. Příslušníci prvních národů věří, že lidé mohou získat nové dary, ale musí se o ně usilovat. Uvádíme nejvýznamnější oblasti, v nichž se shodne světónázor původních obyvatel Kanady s konstruktivistickým myšlením:

- Respekt k jednotlivci, jedinečnosti, moci, kulturním rozdílům, spiritualitě a zdraví.
- Poradce zná sám sebe a je lidský.
- V prvé řadě je to jedinec, kdo činí rozhodnutí a podniká kroky.
- Kladení důrazu na společenskou zodpovědnost.
- Poradce bere v úvahu kontext a snaží se chápat každého člověka v podmínkách jeho místní a kulturní lokalizace.
- Osobní významy vytváří prostřednictvím vztahů účasti.
- Zdůrazňuje pochopení hlediska druhého – trpělivost k chápání.
- Lidé mají pocit, že se o ně někdo stará a jsou emocionálně v bezpečí.
- Poradce dodává odvahy k zodpovědnému projevení emocí, nevyzívá.
- Sebeobrana je normální, neupřednostňuje se představa rezistence.

Druhá citace je od Ruperta Rosse (1997). Popisuje zasedání rodinných skupin*, jež se používá na Novém Zélandu a vychází z maorské kultury. Účelem zasedání rodinných skupin je setkání příslušníků rodin žijících v rámci jedné komunity a společný „návrh“ rozsudku pro ty, kteří porušili místní zákony. Rozsudek musí odpovídat zločinu, uspokojit komunitu, ale nemá zdůrazňovat trest nebo odplatu. Tomu, kdo zákon poruší, má umožnit, aby si osvojil lepší a kulturně přijatelnější způsoby chování. Pod povrchní snahou jednat s jedinci způsobem, slučitelným s jejich kulturou, se ukrývá hlubší záměr: pomáhat lidem, aby druhé viděli jako komplexní, mnohostranné a „celistvé“ bytosti, ne jenom pod nějakou nálepkou (pachatel, oběť). Dalším záměrem je dát pachatelům názorně pocítit, do jaké míry se jejich činy dotýkají ostatních – ať již pozitivně, nebo negativně – a že nic z toho, co dělají, nezůstává bez následků pro ostatní. Smyslem setkání je také přesvědčit všechny zúčastněné strany, že mají moudrost, potřebnou k navržení změn ve vzájemných vztazích, která každému z nich dá možnost pohybu směrem k lepšímu životu. Poradci stranám pomáhají dosáhnout konsensu vlastními silami, a tudíž umožňují zlepšit vzájemné vztahy. Smyslem je, že poradci nemají (probíhající procesy) ovládat nebo řídit (str. 20-21).

Postřehy domorodých poradců-léčitelů spolu s názory právníka (který dlouhá léta spolupracoval s domorodými obyvateli, jimž pomáhal v jejich snahách uvést do praxe procesy trestního práva, které budou odpovídat jejich světónázoru) naznačují jisté propojení mezi lidmi z domorodé menšiny a konstruktivistickým myšlením. Již jsem se zmínil, že konstruktivismus se zaměřuje na mnohočetné reality, diverzitu, novost, rozdílnosti, kontext a kulturní vědění. Díky hlubokému respektu, který chová k jednotlivým lidem, vztahům a komunitě, představuje žádoucí rámec pro biculturní poradenské služby a obecněji pro práci s příslušníky menšin a jejich rodinami (Peavy, 1997).

* V originále „Family Group Conference“

Doporučení pro výcvik poradců, kteří pracují s příslušníky menšinových skupin

Vycházejí z témat, probíraných dříve v tomto pojednání, uvádím soubor doporučení pro přípravu poradců, kteří budou pracovat s klienty z různých menšin:

- Kulturní znalosti o klientovi, kterému pomáhám, jsou důležitější než dovednosti, získané z běžné přípravy poradců.
- Poradci by se měli s menšinovou komunitou seznámit a měli by uvažovat o návštěvách v domácnostech.
- Mnoho poradenských modelů znevažuje bikulturní poradenskou práci namísto, aby jí napomáhalo.
- Při poradenské práci s klienty z menšin mají značný význam vztahy, komunikace a kontext.
- Individualistická psychologie je obvykle špatnou základnou pro poradenství zabývající se příslušníky menšinových skupin.
- Psychologické přístupy by měly být zplnomocňující, participační a vztahové.
- Doporučuji vyškolit bikulturní poradce pocházející z menšin, kteří budou radit příslušníkům své vlastní menšinové skupiny.
- Je velmi důležité považovat poradenství za práci s kulturou, která využívá kulturní znalosti a hlubší porozumění pro kulturu a také zbavit ji nadvlády „vědecké“ psychologie. Poradenství je spíše umění „nejlepšího odhadu“ než vědecky založená profese. To se stává bolestně zřejmým, když pracujete se příslušníky kultury, která je jiná než vaše vlastní.

LITERATURA A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

- Das, A. (1997). *Rethinking multicultural counselling: Implications for counsellor education*. *Journal of Counselling and Development*, 74, (45-52).
- Fancher, R. (1995). *Cultures of Healing*. New York: Freeman.
- Guthrie, R. (1976). *Even the Rat Was White*. New York: Harper & Row.
- Kleinman, A. (1988). *Rethinking Psychiatry*. New York: Free Press.
- Krumboltz, J., Becker-Haven, J., & Burnett, K. (1979). *Counselling psychology*. *Annual Review of Psychology*, 30, 555-602.
- Macedo, D. (1994). *Literacies of Power: What Americans Are Not Allowed to Know*. Boulder, Co: Westview.
- McLeod-Shannon, R., & Woods, F. (1996). *Counselling Practices for First Nations People*. University of Victoria, Master's project.
- Ross, R. (1996). *Returning to the Teachings*. Toronto: Penguin Books.
- Peavy, R. V. & Associates (1994). *Counselling for First Nations Students*. Victoria, B.C.: Aboriginal Division, British Columbia Ministry of Education (také na internetu).
- Peavy, R. V. (1996). *Counselling as a culture of healing*. *British Journal of Guidance and Counselling*. 24, str. 145.
- Peavy, R. V. (1997). *Socio-Dynamic Counselling: A Constructivist Perspective for the Practice of Counselling in the 21st Century*. Victoria, B.C. Canada: Trafford Publishing.
- Prilleltensky, I., & Gonick, L. (1994). *The discourse of oppression in the social sciences: Past, present and future*. In E. J. Trickett,
- R. J. Watts, & D. Birman, (Eds.) *Human Diversity: Perspectives on People in Context* (str. 145-177). San Francisco: Jossey-Bass.
- Prilleltensky, I., & Gonick, L. (1996a). *Politics change, oppression remains: On the psychology and politics of oppression*. *Political Psychology*. 17, 127-147.

Prilleltensky, I. (1996). *Human, moral and political values for an emancipatory psychology*. *The Humanistic Psychologist*, 24, str. 308).

Ridley, C. (1995). *Overcoming Unintentional Racism in Counselling and Therapy*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Saul, J. (1995). *The Unconscious Civilization*. Concord, Ontario: Anansi.

Sue, D. W. & Sue (1990). *Counselling the Culturally Different*. New York: Wiley.

Triandis, H. C. (1985). *Some major dimensions of cultural variation in client populations*. In P. Pedersen (Ed.), *Handbook of Cross-cultural Counselling and Therapy*. (str. 21-28). Westport, CT: Greenwood Press.

Wohl, J. (1989). *Cross-cultural psychotherapy*. In P. Pedersen, K. Draguns, W. Lonner, & J. Trimble, (Eds.) *Counselling Across Cultures*. (str. 79-113). Honolulu, HI: University of Hawaii Press.

Poznámka 1: Tuto kapitulu jsem reprodukoval se svolením *The Proceeding of the 3rd International Conference for Trainers of Educational and Vocational Guidance Counsellors*, konané v Tyvasky Hi ve Finsku, 20. -23. srpna 1997. Publikace ministerstva práce č. 195.

PORADENSKÉ SLUŽBY PRO PŘÍSLUŠNÍKY PRVNÍCH NÁRODŮ

Držím mluvící hůlku. Již mnoho let vyprávím o internátní škole pro indiány v Shubenacadie a stále nemohu pochopit, proč bolest a stud způsobené vším, co jsem viděla a pláčem zneužívaných dětí národa Mi' kmaw, který jsem slyšela,... nemizí ani se nehojí.

- Isabelle Knockwood -

(Indian Residential School – internátní školu pro indiány – navštěvovala v letech 1938-1947; v roce 1992 získala Isabelle vysokoškolský titul na St. Mary's University v Halifaxu)

Pláče pro vizi, kterou by mohlo sdílet vše, co je živé.

- Kate Wolf -

Osobní poznámky

Narodil jsem se a byl vychováván ve vysokých horách Colorada a na větry ošlehaných pláních a pouštích Utahu a Wyomingu. Vyrůstal jsem v rodině, jejíž členové uzavírali sňatky s indiány. Já sám indiánskou krev nemám. Spíše než „bílý“ jsem „snědý“, protože moji předkové byli Portugalci, a tak jsem vyrůstal jako to „malý špinavý portugalský děčko“. Moje rodina měla malou farmu, chovali jsme hovězí dobytek a měli jsme i stádo ovcí.

Většina lidí, mezi nimiž jsem vyrůstal, neměla jiné vzdělání než základní, někteří do školy nechodili vůbec. Buď to byli „bílé chudáci“ nebo indiáni. Můj bílý pokrevní strýc si vzal ženu z národa Cherokee. Stala se mojí tetou v obvyklém slova smyslu i podle tradičního chápání indiánů. Před čtyřmi lety jsem ji navštívil. Bylo jí skoro devadesát, nemohla chodit a nedokázala se o sebe už postarat. Přesto stále měla ty nádherné oči Orlí ženy. Vzala moji ruku do svých, podívala se na mne očima plnými slz a řekla: „Jsi jediný syn, kterého jsem kdy měla.“ Všechny její vlastní děti byly dcery.

Ještě jeden z mých příbuzných měl indiánské předky. Strýc John, který se stal nejdůležitější mužskou osobou v mém životě, počínaje mými deseti lety až do své smrti, kdy mi bylo osmnáct. Matka strýčka Johna byla Ute a jeho otec Cheyenne. Neuměl anglicky psát a neuměl

řídít auto. Byl vysoký a elegantní. Málo mluvil – v přítomnosti bílých nemluvil téměř nikdy. Stovky, možná tisíce hodin jsme trávili společnou jízdou na koni. Starali jsme se o krávy a ovce, opravovali ploty, cvičili koně a jezdili jen tak, pro radost. Bylo krásné dívat se, jak jezdí strýček John na koni. Nikdy jsem neviděl, že by ztratil rovnováhu. Vysoký texaský klobouk mu elegantně seděl na hlavě, i když jeho kůň skákal nebo běžel plnou rychlostí. Ostatní členové rodiny strýčka Johna padli za oběť alkoholu; z toho, co jsem zaslechl, se o nich mluvilo jako o „indiánech z kanálu“. Pokud vím, John sám nikdy nepil a žil klidným životem ve starém přívěsu se svou bílou ženou, která pracovala jako zdravotní sestra. Mnohokrát jsem s nimi jedl a občas jsem i strávil noc na polním lůžku vedle jejich přívěsu. Často jsem se k nim zašel osušit a zahřát u ohně poté, co jsem nakrmil dobytek v blizardu, metajícím sněh a vítr. Jedli jsme domácí koláč plněný mletým masem, připravovaný ze zvěřiny (nebo divočiny, jak jsme tomu říkali) a někdy jsem strýci Johnovi předčítal z novin. Častěji jsme jen tak seděli, užívali si dobrého jídla a těšili se z toho, že jsme v teple, chráněni před štípající zimou.

Podle mého názoru jsou „strýček“ John a „teta“ Evelyn duchové, kteří jsou mi na mé cestě životem stále nablízku.

Čas, který jsem strávil se strýčkem Johnem, zformoval větší část mého světového názoru. Naučil jsem se trpělivosti, vycítil jsem vzájemnou propojenost všech věcí, zjistil jsem, že je život posvátný, získal jsem pojem o hodnotě duchovnosti, respekt k lidem, zvířatům a zemi i jejímu životu. Pochopil jsem, jak je krutost špatná, začal jsem rozumět hluboké hodnotě ticha i tomu, že většina řečí je sotva víc než pusté žvanění a hlučná sebechvála. Naučil jsem se naslouchat a velmi soustředěně se dívat. A hodně jsem se dozvěděl o zvířatech z lesů a potoků. Strýček John mi ukázal jak klást pasti, protože jediné peníze, které jsem si mohl vydělat, pocházely z prodeje kůží ulovených ondatr a norků.

Nejneuvěřitelnější věcí na strýčku Johnovi jako mému učiteli bylo, že téměř nikdy nic neřekl. Učil jsem se hlavně tím, že jsem ho pozoroval. Občas na mne udělal nějaký posunek, zvláště, když chtěl, abych se na něco podíval. Když jsem promluvil já, většinou se po mně jen krátce podíval a sem tam něco tlumeně zabručel. Byl mužem, kterého jsem miloval, a když zemřel, měl jsem pocit, jakoby mi zemřel otec (jehož jsem sotva znal). Většina dospělých bělochů v mém životě měla rasové a kulturní předsudky a byli to ignoranti. V době, kdy jsem vyrůstal, bylo jedním z oblíbených rčení bílých lidí o indiánech: „Jediný dobrý indián je mrtvý indián“.

Skutečnost, že si strýček John dokázal uprostřed všech netolerantních předsudků a předpojatostí uchovat svou důstojnost a vyrovnanost, na mně zanechala nerasmazatelný dojem. Když mi bylo dvacet, opustil jsem tento svůj svět a vydal se na dlouhou pouť za vzděláním a profesionálním akademickým životem. A přesto spočívá tiché učení strýce Johna pevně v mé duši i dnes, o půl století později. Strýček John otevřel oči mladíkovi, který se vydal na cestu válečníka moderní doby.

Brzy mi už bude sedmdesát a v několika komunitách prvních národů se pokouším zlepšit kvalitu služeb nabízených lidem, krom jiného poradenství. Podle mého názoru jsou „strýček“ John a „teta“ Evelyn duchové, kteří jsou mi na mé cestě životem stále nablízku.

Poznámka k terminologii

V této kapitole používám termíny „první národy“* a „indiánští obyvatelé“** jako vzájemně zaměnitelné. Někdy užiji výrazu „původní obyvatel“*** nebo „indián“ – opět ve stejném smyslu jako „první národy“. Jsem si vědom skutečnosti, že pro některé čtenáře nesou významy těchto slov jemné rozdíly. Dnes se dává přednost výrazu „první národy“ jako „politicky nejkořektnějšímu“ termínu. A nemělo by se zapomínat, že příslušníci prvních národů byli **prvními** obyvateli této země, z níž byli následně násilně vyhnáni kolonizačními mocnostmi a vládami. Když jsem v době svého dospívání hovořil o svých přátelích a některých členech naší rodiny, používal jsem výraz „indián“, aniž bych ho vnímal jako pejorativní nebo diskriminační. Je mi tedy skutečně blízky a používám ho zcela přirozeně. Poslední zpráva Královské komise**** volí termín „původní obyvatel“*****, jak je vidět, složitost a komplexnost odborné terminologie dále narůstá.

O co se v této kapitole pokouším

Psát o poradenských a léčitelských praktikách, z nichž by měli prospěch příslušníci prvních národů, je zvláště složitý úkol pro člověka, který není jejich potomkem. Podle mého názoru však kapitola o poradenských službách pro příslušníky prvních národů v té podobě, v jaké ji najdete v běžných učebnicích pro obor poradenství, rozhodně nestačí. Přiměřené není ani hovořit o potřebě „multikulturních“ poradenských dovedností. Já se v této kapitole pokusím zasít několik semínek kulturního poznání a několik semínek na téma porozumění, a koexistence představ většinové kultury o poradenské práci s tradičními názory na léčení a spiritualitu. Takto vzniklý symbiotický a synergický vzorec bude ku prospěchu příslušníků prvních národů. Celou záležitost považuji za záležitost biculturního diskurzu.

Studium i životní zkušenosti mě naučily, že nejpříznivější situace v poradenské konzultaci obvykle nastává, vstupují-li do interakce lidé pocházející ze stejné kultury. Nejlepší podmínky se tedy vytvoří, když jeden indián pomáhá jinému. Do té doby, než získá dostatečný počet obyvatel indiánského původu odpovídající znalosti z oboru tradičního i moderního poradenství, aby zaujali pozice moderních indiánských léčitelů-pomocníků, musíme udělat vše, co je v našich silách, abychom naučili pomáhat indiánskému obyvatelstvu i lidi, kteří indiánské předky nemají (a samozřejmě dělat také vše, co můžeme, aby se na pozice kompetentních pomáhajících pracovníků dostalo více indiánů).

* V originále „First Nations“, ** V originále „Natives“, do češtiny běžně překládáno jako (severoamerický) indián., *** V originále „Aboriginal“, tedy domorodý obyvatel. Výraz „Aboriginové“ se v češtině běžně používá pro domorodé obyvatele Austrálie a jako označení severoamerických indiánů by byl poněkud zavádějící, v překladu se proto držíme termínu „původní obyvatel“, **** V originále „Royal Commission“, ***** V originále „Aboriginal“

Jeden z největších rozdílů mezi pomocí praktikovanou indiány a lidmi neindiánského původu je úzké propojení indiánské pomoci se spiritualitou. Většina poradců, kteří nemají indiánské předky, neví o indiánské spiritualitě vůbec nic nebo jen velmi málo. Mnoho lidí dokonce věří – protože v této víře byli vychováni – že indiánská spiritualita je buď patologická nebo iluzorní. Jinými slovy, ke spiritualitě se staví pohrdlivě.

Podle mého názoru hraje spiritualita důležitou roli v životě většiny lidí a zejména většiny indiánských obyvatel. Je synonymem léčení. Léčení a pomoc jdou ruku v ruce – každý, kdo mezi příslušníky prvních národů zastává pozici pomocníka, poradce nebo pracovníka služeb lidem, by měl respektovat a také znát duchovní zvyklosti a víru příslušníků prvních národů, jimž má sloužit. Celá záležitost je mnohem složitější i díky faktu, že následkem aktivit kanadské vlády a různých církevních skupin byly několika generacím příslušníků prvních národů jejich kulturní znalosti o spiritualitě násilně odebrány. Dnes najdeme ve stejné komunitě jak indiány hluboce duchovně založené, tak i jiné, snažící se ke své spiritualitě navrátit nebo ji pro sebe znovu objevit, jakož i ty, kteří indiánskou spiritualitu odmítají.

Někteří lidé tvrdí, že příslušníci jiných než původních národů nemohou nebo by neměli mít s tradičním indiánským poznáním a spiritualitou nic společného. Já s tímto stanoviskem nesouhlasím. Souhlasím s názorem Franka Foolse Crowa, svatého muže Oglalů a obřadního náčelníka Teton Oglala Siouxů, který říkal: „Tyto obřady (hovořil o dýmce a potní chýši) nepatří jen indiánům. Mohou je provádět všichni, kdož mají správný postoj, ... jsou ve své víře v Wakan Tanka (Velkého Ducha) čestní a upřímní a dodržují pravidla.“ V podobném duchu napsal Ed McGaa Eagle Man, právník, spisovatel a duchovní učitel z kmene Oglala Siouxů: „Spolu s Fools Crowem, Eagle Featherem, Sun Bearem, Midnight Songem, Rolling Thunderem a spoustou dalších tradičních lidí věřím, že je na čase spiritualitu sdílet.“¹

Nechci tím naznačovat, že by poradenská praxe u příslušníků prvních národů byla totožná se spiritualitou indiánů. Chci jen říci, že indiánská spiritualita je zásadně důležitou složkou poradenské práce s příslušníky prvních národů. Nezáleží na tom, zda máte či nemáte indiánské předky. Přejete-li si však s indiánským obyvatelstvem pracovat, budete muset: 1) respektovat jeho spiritualitu, 2) učit se jeho spiritualitě a 3) vyhradit spiritualitě akceptovatelné místo ve svém světovém názoru a poradenské praxi. Pokud to z nějakého důvodu nedokážete, měli byste se dle mého názoru začít vážně zabývat otázkou, můžete-li se upřímně považovat za kompetentní osobu, která umí pomáhat příslušníkům prvních národů.

Kultura původních obyvatel a poradenská praxe

Následující odstavce jsou téměř slovo od slova převzaté z mého písemného stanoviska, předloženého Královské komisi pro původní obyvatelstvo v červnu 1993 ve Vancouveru.*

Boldt zdůrazňuje, že skutečným testem každé kultury je míra její účinnosti jako **designu pro život a přežití**². Bohužel však nelze popřít, že se kanadská vláda v minulosti pokusila vnutit původním obyvatelům design pro život, který ničil původní kulturu, a tím pro původní

* V originále „Royal Commission on Aboriginal People“

obyvatelstvo vytvářel nepřetržitou kulturní krizi. Tato krize se táhla celým minulým stoletím a pokračuje do dnešních dnů. Strategie kulturní anihilace obsahovala tři stěžejní tlaky: 1) vynucená kulturní asimilace, 2) ztráta tradičních prostředků obživy a 3) společenská, politická a ekonomická izolace od běžné společnosti v rezervacích. Po celá desetiletí se přímo zakazovalo, devalvovalo a napadalo vše, co dříve patřilo k silné, intaktní kulturní identitě s kořeny v tradičních zvyklostech, světonázoru a kulturní soběstačnosti. Což ve výsledku přineslo „kulturu závislosti“.

Kulturní identita původních obyvatel, která se nicméně spojuje se širší běžnou společností a zároveň pečovat o kvalitativní rysy života indiánů způsobem vzbuzujícím naději, dodávajícím duchovní potravu, umožňujícím léčení, rodinný život a pocity hrdosti.

Dá se to říct i jinak: kultury původních obyvatel prošly pod neúprosným vlivem vynucené asimilace, ekonomické závislosti, izolace a popírání práva na jazyk i spirituální praktiky procesem **dekulturace**. Důkazy kulturní degenerace nacházíme v ukazatelích, jako je nezaměstnanost, alkoholismus, sexuální zneužívání, zneužívání dětí, násilí v rodinách, sebevraždy, vandalismus, krádeže a zdravotní problémy, vyplývající z vnucených a nezdravých stravovacích zvyklostí. To vše se v mnoha původních komunitách šíří jako epidemie. A co je nesmírně alarmující: **ani jeden ze jmenovaných ukazatelů degenerace kultury a identity nebyl pro původní kulturu v době před kolonizací charakteristický**.

Budeme-li výše uvedené indikátory považovat za kulturní „nemoc“ podobně jako neštovice, syfilis a tuberkulóza, můžeme tvrdit, že ne-původní kultura (pro kterou byly uváděné ukazatele typické po dlouhou dobu) tyto degenerativní faktory původním kulturám a národům předala a v některých případech i vnutila.

Degenerace původních kultur způsobila jejich neschopnost fungovat jako primární prostředek udržování sociálního řádu. Následkem zmenšování tradičních kulturních vlivů byl k udržení pořádku vyzván kanadský systém trestního práva. K důsledkům stavu, kdy je systém spravedlnosti jedné kultury vnucován příslušníkům jiných kultur, patří skutečnost, že příslušníci původních společenství jsou ze strany systému trestního práva (neovládajícího dovednosti, potřebné k tomu, aby byl funkční v kontextu původních obyvatel) vystavováni a zraňováni kulturními předsudky, rasismem, diskriminací a kulturní „slepotou a popíráním“. Proto se dnes vůdci původních obyvatel a mluvčí komunit zasazují o změny systému trestního práva; krom jiného žádají oddělený právní systém pro původní obyvatelstvo. Je částečně i důvodem situace, kdy jeden ze čtyř mužů v kanadských vězeních je původní obyvatel; přičemž je toto číslo v silné disproporcii k poměru původního a nepůvodního obyvatelstva v populaci celkově.

Příslušníci prvních národů se teď pustili do úkolu **kulturní revitalizace** a usilují učinit z původní kultury opět design pro zdravý život v moderním kontextu. Možnosti průběhu takového znovuoživení jsou samozřejmě nevalné: 1) vzdej to a přizpůsob se, 2) upínej se na stále

více izolovaný život v rezervaci s pouhými pozůstatky tradiční kultury a 3) přijímej dále kulturu závislosti (kterou většina příslušníků prvních národů zásadně odmítá).

V minulosti nechyběla původním kulturám schopnost přizpůsobovat se a měnit. Jejich přežití si čas od času změnu přímo vyžadovalo. Obvyklé chování, které se měnilo a přizpůsobovalo, však bylo paralyzováno nucenou asimilací, vynucenou izolací a odmítáním jazyka a tradičních zvyků.

Přesto i dnes některé skupiny původních obyvatel úspěšně přizpůsobují své tradice a vzorce chování životu mimo svět jejich rezervace. Mám osobní zkušenost s prací v rezervaci Warm Springs Reserve v Oregonu, jejíž obyvatelé začínali přebírat kontrolu nad svým vzděláváním, ekonomikou a právním systémem. Jejich cílem je udržet si kulturní identitu i tradiční zvyky a zároveň dokázat žít ve vztazích s běžnými americkými ekonomikami a politickými systémy.

Jules Henry³ poukázal na to, že všechny kultury, které poskytují efektivní designy pro život a přežití, mají „kulturní maximalizátory“. Dvě hlavní funkce takového kulturního maximalizátoru jsou: 1) udržovat a rozvíjet kulturní organizaci, tj. chránit integritu kulturních institucí, zvyků, poznání a 2) přispívat k jistým kvalitativním rysům, zajišťujícím pokračování kulturního života a identity, jež takový život umožňují. Dnes existuje značné napětí mezi vůdci původního obyvatelstva – kteří funkci maximalizátora původní kultury vykonávají – a mocnými osobnostmi, institucemi a politikou ne-původní ekonomiky a politické scény většinové kanadské kultury.

Čelíme skutečnému nebezpečí, že příliš mnoho nadaných a schopných původních obyvatel opustí svůj lid a najde si osobní řešení a mezeru na trhu ve většinové kultuře. Nebo naopak, že nadaní a vzdělaní příslušníci prvních národů vytvoří „elitu“, která nebude udržovat odpovídající kontakty se svým lidem, roztroušeným v rezervacích a velkých městech po celé Kanadě.

Úkol maximalizátora původní kultury je obtížný a současně dvojitý. Musí vést původní obyvatelstvo jako celek na cestě od kultury závislosti k oživení původní kulturní identity, která se nicméně spojuje se širší běžnou společností a zároveň pečovat o **kvalitativní rysy života indiánských obyvatel** způsobem, který vzbuzuje naději, dodává duchovní potravu, umožňuje léčení, rodinný život a pocit hrdosti na původní předky a identitu.

A tak se musíme ptát: Jak lze tradiční víru, zvyky a zvyklosti transformovat do současných etických norem a návyků, které pomohou původnímu obyvatelstvu přežít v kontextu moderní doby? Jak je možné znovu vytvořit širší rodinu? Jak se mohou spirituální praktiky stát životaschopnými a významnými složkami života? Jak nejlépe podpořit a propagovat obřady, které lidi spojují a naplňují životem? Pohled na tradiční principy a praktiky pouze jako na dávné a neměnné rituály a tradice, patřící do překrásné a nostalgické minulosti se zdá nerealistický i nepravděpodobný. Jak otevřít dveře do budoucnosti, aniž bychom popírali minulost a otočili se k ní zády?

Roubují-li se hromadně běžné poradenské ideály a postupy na indiánské klienty a na jejich životní situace, dochází k přenosu různých mylných domněnek.

Indiáni, kteří zůstávají v rezervacích a odloučených komunitách, podobně jako stále rostoucí počet indiánských obyvatel žijících ve městech, musí nalézt nebo si vytvořit prostředky, jež umožní pokračovat v kulturní identifikaci těm, kdo o ni mají zájem. Je rovněž nutné najít způsoby, jak těm, kteří o to stojí, poskytnout duchovní stravu, jež „dává smysl“ – narozdíl od okolního moderního městského života.

Domnívám se, že kromě vůdců, starších a duchovních léčitelů z řad původní obyvatelstva Kanady lze nalézat i další typ aktéra kulturní maximalizace v podobě poradce nebo **poradce-léčitele**. Poradenská práce je **procesem léčivým i procesem nalézání identity a rozvoje talentu**. Díky vhodnému vzdělání a výcviku i díky svým zkušenostem mohou poradci pro příslušníky prvních národů životně důležitou roli na třech úrovních: 1) individuální, 2) rodinné a 3) komunitní. Vytváří totiž spojení mezi identitou původní kultury a aspekty života běžné společnosti. Patří k nim vzdělávání a nácvik pracovních dovedností, péče o zdraví, rozvoj životního stylu a vyšší vzdělání – vše, co je nejen nutné k přežití, ale velmi potřebné celkově.

Poradce pro první národy může hrát zásadně důležitou roli také při péči o kvalitativní rysy života indiánských obyvatel, bude-li přispívat k udržování a rozvíjení zvyků, spirituality, stravování, obřadů, sportu apod., při čemž bude v této oblasti fungovat pro ostatní jako učitel a rádce.

V ideálním případě – jak z pohledu indiánských obyvatel, tak z hlediska profesionálního poradenství – by měl být poradce pro první národy jejich potomkem. Z bezpočtu různých důvodů tomu tak v mnoha případech však velmi pravděpodobně nebude – přinejmenším v blízké budoucnosti. Na základě několika výzkumů a praktických zkušeností je také jasné, že není rozumné vnučovat většinové kulturní modely a poradenské metody přímo do životního stylu původních obyvatel ani příslušníkům původní kultury.

Roubují-li se hromadně běžné poradenské ideály a postupy na indiánské klienty a na jejich životní situace, dochází k přenosu různých mylných domněnek. Patří k nim:

Mylné představy o tom, co je normální

To, co se považuje za „normální“, se v kulturních kontextech liší. Představy o „normálnosti“, zakořeněné v názorech bílé společnosti střední třídy, často představují nevhodné referenční body pro to, co normální je, nebo není v kontextu původního obyvatelstva. Vynikajícím příkladem je víra v duchy.

Přehnané zdůrazňování individuality

Většinová kultura v Severní Americe velmi zdůrazňuje individualistickou psychologii a často se individualistické hodnoty prosazují i na úkor dobra společnosti. Cíle, jako sebeurčení, sebe naplnění, autonomie a tvrdý individualismus, bývají v přímém protikladu ke kulturním hodnotám a identitě, kde se dává přednost rodině, komunitě a přírodě. Je třeba více rovnováhy mezi individualitou a společností. Představy indiánských obyvatel o sobě samých jsou také bližší holismu než představy Severoameričanů, které jsou často fragmentární.

Roztříštěnost

Běžní pracovníci v poradenských službách a v dalších pomáhajících profesích (psychologové a sociální pracovníci) mají často typ vzdělání, které předpokládá, že vědění o lidech získají studiem jednotlivých disciplín, jako je psychologie, sociologie, pedagogika a další obory, avšak nerozvíjí celostní pohled na život člověka. Naučí se interpretovat chování z úzce definovaných perspektiv každého z daných oborů, ale nedosáhnou sjednocující, celostní perspektivy.

Kromě toho se zřídka dostanou do styku s nějakým typem informací o spiritualitě a systému víry. Co je ještě horší, někdy jsou učeni, že takový systém víry je „primitivní“, „patologický“ nebo že neodpovídá profesionální vědecké perspektivě. A navíc je ještě učí způsobům testování a psychometrie, které – pokud se používají pro indiánské obyvatelstvo – působí silně destruktivně. Slyšel jsem, jak jeden významný indiánský řečník na konferenci o hodnocení v pedagogice říkal: „Nechceme takzvané kulturně spravedlivé nebo od kultury odhlížející testy. Chceme, abyste nás přestali testovat.“

Zanedbávání klientova systému podpory

V poradenské práci ve smyslu většinové kultury se klade velký důraz na snížení závislosti a rozvíjení nezávislosti. Jeden z hlavních problémů, jemuž čelí většina klientů z řad původního obyvatelstva, je společenská a kulturní izolace, obzvláště v situacích jako docházka do školy mimo rezervaci nebo stěhování do města a přizpůsobení se životu ve městě. Pro mnoho klientů indiánského původu je mnohem důležitější vytvořit si a udržet systém podpory odpovídající jejich kultuře než nabytí individuální autonomie.

Popírání historie a prvořadosti léčení

Mnoho příslušníků prvních národů prožilo léta naplněná rasismem, zneužíváním, diskriminací, chudobou a vykořisťováním. V poradenské práci s příslušníky prvních národů je osobní minulost a kulturní historie mnohem důležitější než u většiny klientů, kteří z prvních národů nepocházejí. Velké množství lidí indiánského původu zažilo obrovskou bolest, hanbu, cítilo hněv a nepřátelství pramenící ze způsobu, jakým s nimi zacházeli příslušníci většinové kultury. Podobnou zkušenost měli i z vlastních dysfunkčních rodin, jejichž členové v minulosti sami zažili zneužívání a téměř mučení ze strany zaměstnanců mnohých internátních škol a úředníků.

Ponížení, nedůvěru, pocity méněcennosti, hanbu a bolest vyvolalo také mnoho z kontaktů, které měla indiánská mládež a děti se systémem trestního práva a sociálních služeb. U některých příslušníků prvních národů bude rozhodně velkou část poradenské práce představovat léčba starých bolestí a zranění, bez ohledu na další cíle poradenské práce, např. výběr zaměstnání, plán vzdělávání, životní plány, zaměstnání, životní dovednosti atd. Žádná z běžných poradenských metod se nezabývá léčením nebo spiritualitou. Proto je nezbytně nutné vytvořit typ poradenských služeb, které budou praktické i pro příslušníky prvních národů a nebudou se spoléhat na různé běžné poradenské techniky vytažené z knih, nabízejících „zaručené recepty“ a jen mírně obměněné. Běžné poradenské postupy však obsahují také aspekty, které v kontextu indiánského obyvatelstva dávají smysl.

Správný čas je teď

V roce 1972 předložilo Národní indiánské bratrstvo* Jeanu Chretienovi, tehdejšímu ministru pro záležitosti indiánů a rozvoj severu** mezní politický dokument: Indian Control of Indian Education***. Větší část materiálu se zabývá záležitostmi vzdělávání, ovšem mimo jiné se toto pojednání věnuje také oboru poradenství pro indiánskou mládež a děti. K tématu poradenské práce obsahuje listina níže uvedená doporučení:

- Je nezbytně nutné, aby v rezervacích i mimo ně fungovalo více poraden pro indiány.
- Výcvik poradenských pracovníků neindiánského původu, kteří pracují s indiánskými dětmi, vyvolává v indiánských rodičích silné obavy.
- Panuje všeobecná shoda, že současné poradenské služby nejenže nejsou efektivní (zvláště pro studenty, kteří žijí mimo domov), avšak často přispívají k neúspěchům indiánských dětí a mládeže ve školách.
- Nutně potřebujeme více neprofesionálních indiánských poradců a pomocníků. Tyto pozice by mohly sloužit jako výcviková půda pro profesionální kariéru.
- Výcvik poradenských pracovníků neindiánského původu, kteří pracují s indiánskými dětmi, by měl zahrnovat kurzy o indiánské historii a kultuře a praktické zkušenosti s nimi.

Zpráva Královské komise pro vzdělávání z roku 1988**** doporučuje, aby každá škola, kterou navštěvují děti z prvních národů, měla poradenské služby a službu provázení, jež zajistí, aby studenti z řad indiánského obyvatelstva byli připraveni na problémy spojené s životem a prací, až školu opustí.

Já, jako starší a člen rodinné rady, plně podporuji, aby se studiu oboru poradenství a poradenské práci pro indiánské obyvatelstvo věnovali i lidé, kteří nejsou příslušníky prvních národů. Jedinou podmínkou zůstává, aby byli trvale a pevně odhodláni naučit se kulturnímu poznání indiánů, jejich světonázoru a kulturním aspiracím a byli ochotni účastnit se života indiánské komunity.

V letech 1992–93 jsme s mým výzkumným týmem⁴ sledovali kvalitu služeb, dostupných pro děti a mládež z prvních národů v Britské Kolumbii a Yukonu. Zjistili jsme, že poradenské služby pro indiánskou mládež jsou dnes o něco lepší, než byly dříve – podobně jako v případě poradenských služeb ve školách a komunitách všeobecně – avšak stále v nich přetrvává spousta výrazných nedostatků. I nadále je evidentně zřejmé, že chybí poradenský přístup, jenž by se zaměřoval na kulturu indiánských obyvatel. Situace v jednotlivých školách se nicméně značně liší. K našemu překvapení probíhala v několika školách poradenská práce pro studenty z prvních národů odpovídajícím způsobem a dobře. V jiných školách poradce pro studenty z prvních národů vůbec nepracoval. Na několika školách s sebou poradenské služby ve své nabídce nesly jasné stigma – z pohledu studentů indiánské národnosti. Co se týče vzdělání učitelů ze skupiny prvních národů, byl učiněn krok kupředu, ovšem v podstatě žádného pokroku nebylo dosaženo ve vzdělávání odborných poradenských pracovníků z řad příslušníků prvních národů.

* V originále „National Indian Brotherhood“, ** V originále „Minister of Indian Affairs and Northern Development“, *** Indiáni řídí vzdělávání pro indiány, **** V originále „Report of the Royal Commission on Education“

Nejpozoruhodnějším rysem školních poradců indiánského původu je jejich téměř naprostá absence. Žádná z kanadských univerzit zatím nenabízí vzdělávací kurzy v oboru poradenství, jež by byly zaměřené specificky na obyvatelstvo prvních národů.

Kromě jiného jsme se mládeže z řad příslušníků prvních národů ptali, co se jim na jejich poradcích líbí. Uvádím několik komentářů:

Chcete, aby vám radil někdo jako vy, váš nejlepší přítel, člověk, který si sám prožil těžké časy a ví, co říkat a co dělat. Měl by být klidný a nechat si pro sebe, když se mu vypláče na rameni nebo na něho ječíte.

Moje poradkyně nepředstírala, že ví, co se mi stalo – nechovala se, jakoby měla podobnou zkušenost. Říkala ty správné věci. Myslím, že se z ní stala moje kamarádka.

Kdybych si chtěl s někým promluvit, šel bych za ním (školním poradcem indiánského původu). Pro mne je důležité, aby to byl dobrý kamarád s přátelským přístupem, někdo, na koho se podíváte a promluvíte si s ním. Hovořil bych s ním o životě, o rodině, o tom, co dělám a co bych rád dělal. Byl bych k němu upřímný a on by byl upřímný ke mně.

Když vás poradce skutečně chápe a přijímá, je možné cokoli. Ti dobří vás do ničeho netlačí a nekladou vám příliš mnoho otázek. Vědí, kdy mluvit, a kdy ne. Můj poradce je opravdový kamarád – myslím, že vy byste řekli, že má modelovou roli. Vídám ho v long-house – cítím se tam skvěle – vždycky tam zajdu a promluví si s ním a s jeho rodinou. Někdy si hraju s jejich dětmi. Společně i jíme.

Ví, když je něco špatně. Nemusí klást moc otázek. Zastaví vás na chodbě. Zajímá se o vás a klidně si i zajde za vámi, jen aby zjistil, jak se vám daří. Můžeme trávit čas u něj v kanceláři.

Podobné komentáře byly bohužel spíše výjimečným a zřídkačným jevem. Nicméně nám naznačují, co by si indiánští studenti u svých poradců přáli.

Co se týče tématu, zda má být poradce indiánského původu, měli naši respondenti z prvních národů hlavně tři názory:

- 1. Pokud by vše ostatní zůstalo stejné, ano; je dobré, když si můžete promluvit s někým, kdo zná vaše vlastní zázemí a kulturu.*
- 2. Za poradcem z řad obyvatelstva prvních národů nechodíme proto, že je indián. Chodíme za ním, protože je jaký je.*

3. Pro mne je důležité, aby poradce něco věděl o mé kultuře nebo vlastně o nějaké jiné kultuře vůbec. Pokud nemá indiánské předky, musí být ochoten opustit svůj způsob myšlení a o mé kultuře si něco zjistit. Musí chápat, že pocházíme z odlišných kultur a je to pro nás důležité. Poradce u nás ve škole není indián, ale je v pohodě. Často s námi sportuje a někdy ho vídám v long-house a také jsem se s ním setkal v kanceláři Svazu*. Zná moji rodinu. Nemám s ním žádný problém. V rasových záležitostech je spravedlivý.

Já, jako starší a člen rodinné rady, plně podporuji, aby se studiu oboru poradenství a poradenské práci pro indiánské obyvatelstvo věnovali i lidé, kteří nejsou příslušníky prvních národů. Jedinou podmínkou zůstává, aby byli trvale a pevně odhodláni naučit se kulturnímu poznání indiánů, jejich světonázoru a kulturním aspiracím a aby byli ochotni účastnit se života indiánské komunity (např. sporty, svátky, obřady, pohřby) způsobem z kulturního hlediska rozumným.

Praktické zásady pro poradenské služby v prostředí prvních národů

Vytváření poradenského přístupu, který by z kulturního hlediska odpovídal potřebám příslušníků prvních národů, je na samém počátku. Ve zbývající části tohoto pojednání uvedu řadu koncepcí a praktických zásad pro poradenskou práci s indiánským obyvatelstvem. Materiály, uváděné na následujících stránkách, jsou výsledkem spojeného úsilí Fritzi Crowfoot Woods (Carrier), Rosie McLeod-Shannon (Cree) a mého osobního.

Bikulturní poradenství

V bikulturní situaci se nacházíte tehdy, jste-li indiánského původu, máte indiánskou kulturní identitu a ocitnete-li se v rozhovoru s člověkem, který není indián. Jsme přesvědčeni, že termín „bikulturní“ nejpřesněji popisuje situaci v poradenské práci, kdy spolu jedná člověk indiánského a neindiánského původu. V běžných poradenských učebnicích je v současné době módní hovořit o multikulturním poradenství nebo poradenství napříč kulturami, my však dáváme přednost termínu bikulturní, protože se na základě svých zkušeností z poradenské práce domníváme, že se jedná o nejhodnější název. Nese v sobě ten význam, že se poradenský pracovník indiánského původu musí naučit orientovat v kultuře hlavního myšlenkového proudu – alespoň do jistého stupně. A poradenský pracovník, který nemá indiánské předky se musí – opět do jisté míry – naučit rozumně chovat v kulturním životě indiánů.

* V originále „Band Office“

Osm zásad bikulturního poradenství

1. Zásada osobního přístupu: přátelskost a otevřenost

Indiánským klientům a jejich rodinám je nadmíru důležité nabídnout přátelské chování. Svým postojem projevujte osobní zájem a nechovejte se jako „úředník“ nebo „odborník“. To vám pomůže získat si důvěru v osobních vztazích i poradenské práci.

2. Zásada kulturního kontextu: znalost prostředí prvních národů

Je moudré seznámit se s historií, kulturními zvyklostmi a pravidly chování skupiny prvních národů, s jejímiž členy pracujete. Žádné dvě skupiny indiánského obyvatelstva nejsou stejné. V některých ohledech si jsou podobné: velké rodiny, úcta ke starším, blízkost a sdílení v komunitě. V jiných ohledech se liší: jazyk, region původu, obřady, tance a organizace kultury. Je nesmírně důležité znát jejich kulturu a uznávat ji. Nic takového jako typický indián neexistuje!!!

3. Zásada celistvosti

Téměř všichni indiánští obyvatelé si jsou podobní v jedné důležité věci: mají celostní přístup k životu. Poradenská práce pro příslušníky prvních národů s sebou nese potřebu být připraven nechat je hovořit o čemkoli, o čem si hovořit přejí, nespěchat a nenutit je, aby se drželi nějakého programu nebo se na něco zaměřili. Časem se k jádru věci dostanou. Na prvním místě je vztah, až potom následuje problém. Obecně řečeno je způsob myšlení příslušníků prvních národů intuitivní, celostní, nelineární a vyhledává vzorce. Rozhodně není lineární a redukcionistický.

4. Zásada širší rodiny

Poradci by si měli uvědomovat, že příslušníci prvních národů pochází z velkých rodin. To může mít značný význam na průběh poradenské práce a výrazně ji ovlivňovat. U některých příslušníků prvních národů má rodinný život přednost prakticky před vším ostatním.

5. Zásada povzbuzování

Při práci s klienty z prvních národů, obzvláště s dětmi a mládeží, je důležité více povzbuzovat, výrazněji je podporovat a hodně je chválit – je-li za co a myslíte-li to příměně. Studenti s indiánskými předky ve škole často slýchají, co všechno neumí nebo co všechno dělají špatně. Je proto důležité pomoci jim pochopit, že i oni mají své silné stránky, že si jako lidé zaslouží respekt a ocenění a že některé věci dobře znají a taky je dobře dělají. Učitelé, neobeznámenému s problematikou, se jejich práce ve škole často nezdá být hodna chvály. Ale ve světle toho, s čím vším se musí vyrovnat v plném rozsahu svých životů, bývají jejich školní úspěchy – a už samotný fakt, že se do školy dostali – úžasné a velmi odvážné.

6. Zásada dostupnosti

Pracujete-li jako poradce ve škole nebo jiné instituci, která se věnuje indiánskému obyvatelstvu, je důležité mít dveře stále otevřené a co možná nejčastěji být k dispozici. Je-li nutné si schůzku předem naplánovat, bude pro mladé lidi indiánského původu často nemožné dohodnout si s vámi nějaký čas.

7. Zásada vzájemného respektu

Přejete-li si získat úctu druhých, musíte jim také projevovat respekt. Vzájemný respekt a spolupráce jsou při práci s klienty z řad indiánského obyvatelstva velmi důležité. Obecně řečeno, u indiánů je úcta mnohem více vše-prostupující součástí kultury než u obyvatelstva neindiánského.

8. Zásada humoru

V kultuře prvních národů patří humor mezi léčivé nástroje a způsoby vytváření vztahů i získávání respektu. Humor je často bystrý a může ukázat na vzorce a vztahy, které by vás jinak nikdy nenapadly. Poradce by měl mít nejen smysl pro humor, ale měl by také umět prokázat úctu, chápat „co“ i „jak“ a rozumět „indiánskému humoru“, který je jemný, často jen naznačuje a vyžaduje umění zasmát se sám sobě.

Efektivní poradenské služby pro klienty z prvních národů

Důležité je, aby se všichni zapojili do programu rozvoje svých schopností – ať už rychlého nebo pomalého.

V rámci výzkumného projektu, který jsme prováděli, jsme zpracovali profil poradce, jehož přístup je pro klienty z řad prvních národů efektivní. Jedná se o idealizovaný profil, ale může posloužit jako návod, v jehož smyslu by se poradci měli snažit posouvat dál ve svém vlastním vývoji a praxi.

Charakteristika poradců, dosahující úspěchů při práci s příslušníky prvních národů:

- Chápu a uznávají různorodost indiánského obyvatelstva a přitom vědí, že „neexistuje nic jako typický indián“.
- Jsou **bikulturní** – buď jsou příslušníky prvních národů nebo kulturu a světonázor prvních národů dobře znají.
- Chovají se neformálně, přátelsky, projevují zájem, respekt a jsou důvěryhodní.
- Jsou k dispozici – jejich přístup charakterizují slova „zastav se,“ „pobudeme spolu“ a „rychlé reakce“; netrvají na domlouvání schůzek.

- V komunitě si vytváří a udržují síť kontaktů (rodiče, představitelé svazových organizací, starší, indiáni v modelových rolích, další pomocníci) a ví se o nich, že se účastní komunitních akcí, například sportovních utkání, obřadů, shromáždění v long-house.
- Používají intuitivní poradenský styl „od srdce“, který je celostní, klidný, má humor, respektuje kulturní pravidla chování a uznává spiritualitu.
- Naučili se reagovat na velmi různorodé potřeby: plán vzdělání a kariérní růst, přizpůsobování se škole, požadavky většinové kultury (a praktické způsoby, jak se o ní něco dozvědět a naučit se s ní vycházet), záležitosti týkající se životního stylu a kulturní identity – ztráta a zármutek, násilí, následky sexuálního zneužívání, přechody*, rivalita mezi skupinami ve svazu, sebevraždy, následky chudoby, interakce se systémem trestního práva, následky diskriminace a zkušenosti s ní, rasové konflikty, předsudky a následky užívání návykových látek.

To ukazuje na nelehký úkol, který stojí před poradci indiánského i ne-indiánského původu: nutnost rozvíjet sám sebe i svou schopnost pomáhat. Pokud jde o výše uvedený seznam, je třeba si uvědomit, že se jedná o soubor cílů profesního rozvoje, jejichž naplnění v plném rozsahu může trvat celá léta nebo i celý život. Je rozumné požadovat po poradcích (i jejich zaměstnavatelích) starost a péči o to, aby se lidé zaměstnaní v pomáhajících profesích vyvíjeli tímto směrem. Důležité je, aby se všichni zapojili do programu rozvoje svých schopností – ať už rychlého či pomalého.

Různé interpretace poradenských rozhovorů

V minulosti jsem také vedl výzkumný projekt zabývající se rozdíly v interpretaci diskusních (konverzačních) zvyklostí druhé osoby, účastníci se poradenského rozhovoru z pohledu a) klientů z řad prvních národů a b) poradců, kteří nejsou příslušníky prvních národů. Rozdíly zachycuje níže uvedená tabulka.

Tabulka poukazuje na některé možné překážky v komunikaci v poradenských situacích, v nichž chybí kulturní povědomí o rozdílech ve způsobu vedení komunikace a v myšlení zúčastněných. Není asi třeba zdůrazňovat, že mnoho poradenských rozhovorů probíhá velmi dobře a jen pár z nich se pravděpodobně bude vyznačovat všemi typy potíží, uvedených v tabulce.

* V originále „transitions“ – ve smyslu přechodů z jedné životní fáze do další

Co si myslí poradce, který nemá indiánské předky, o konverzačních zvyklostech indiánského klienta:

Co si myslí klienti z řad prvních národů o konverzačních zvyklostech poradce, jenž z prvních národů nepochází:

V probíhajícím poradenském rozhovoru:

Nechce odpovídat na mé otázky.	Klade příliš mnoho otázek.
Je těžké přimět ho k tomu, aby začal mluvit.	Okamžitě začíná mluvit & přerušuje mě.
Uhýbá a chce mluvit o jiných věcech.	Chce mluvit o tom, kdo je on, co zajímá jeho a ne o tom, o čem chci mluvit já.
Je těžké přimět ho, aby mluvil o sobě.	Nenechá mě mluvit.
Mluví hrozně pomalu.	Pořád jen mluví a mluví.
Je hrozně přímý a nehovoří otevřeně.	Nedává si pozor na to, co říká.
Nechápu, o čem mluvím.	Nechápu, o čem mluvím.
Nedívá se na mne.	Moc na mě tlačí.
Myslí si, že znám jeho příbuzné.	Nikdy se mě nezeptá na rodinu.
Snižuje své schopnosti.	Vytahuje se.
Nechce plánovat.	Pořád mluví o budoucnosti.

Poradenské teorie versus poradenská praxe pro příslušníky prvních národů

Před několika lety jsem požádal dva příslušníky prvních národů, kteří měli také značné zkušenosti s poradenskou prací v indiánských komunitách i na školách pro ne-indiánské obyvatelstvo (které navštěvovaly indiánské děti a mládež), aby si přečetli a prodiskutovali mezi sebou i následně se mnou devět poradenských teorií většinové kultury. Pak jsem je vyzval, aby u každého z poradenských modelů uvedli rysy, o nichž se domnívají, že jsou pro poradenskou práci u příslušníků prvních národů užitečné.⁵ Uvádím krátké shrnutí jejich hodnocení.

1. Existenciální terapie

Existenciální terapie je založena na názorech a předpokladech, z nichž některé odpovídají světonázoru indiánských obyvatel. Světonázor prvních národů vychází z přesvědčení o neustálých změnách – v životě každého člověka střídá jedno období druhé. Jsou rovněž přesvědčeni, že každý musí rozvíjet svůj vlastní potenciál a chce-li dosáhnout svého cíle, musí se neustále aktivně snažit. Pro indiány znamená život neustálé úsilí – a to je v souladu s existenciálním myšlením.

2. Psychoanalytická teorie

Příslušníci prvních národů věří, že změny nastávají v jistých vzorcích, cyklech a stádiích. Neúspěch v životě je pro člověka znamením, že nebyl schopen chovat se podle toho, co se v určitý okamžik svého života naučil. Pro příslušníky prvních národů jsou všechny věci vzájemně propojené, tudíž něčemu porozumět lze pouze tehdy, rozumíme-li tomu, jaký má vztah ke všemu ostatnímu a jak je se vším spojeno. Z pohledu prvních národů se zdá, že se tradiční psychoanalytická teorie poněkud přehnaně soustřeďuje na dětství.

3. Gestalt terapie

Aspekty gestalt terapie, které jsou nejlépe použitelné pro poradenskou praxi u prvních národů, jsou práce se sny a hraní rolí. Sny mají v životě některých indiánských obyvatel velmi významné místo. Hraní rolí je zvláště užitečné při léčbě bolesti. Se světonázorem indiánů se shoduje východisko celistvosti, které zastává gestalt terapie.

Z běžných poradenských přístupů odpovídá světonázoru prvních národů celkově nejlépe konstruktivistický a adlerovský přístup a terapie realitou (v uvedeném pořadí).

4. Adlerova terapie

Adlerova teorie souzní se světonázorem prvních národů různými způsoby: zásada dodávání odvahy, společenské zájmy, moc člověka ovlivňovat a utvářet události, vyznávání hodnot jako je respekt, přijetí a pochopení. Obojí věří ve změnu a úsilí. Opravdu se něco naučí jen ten, kdo je houževnatý.

5. Poradenství zaměřená na člověka

Společné hodnoty: respekt, naslouchání bez posuzování, přijímání, upřímnost. Individualita je zdůrazňována více, než odpovídá názorům prvních národů. Ty si cení společenského života a širší rodiny a vztahů (s prarodiči, strýčky a tetami), které umožňují seberozvíjení. V poradenských konzultacích pro indiánské obyvatelstvo nebudou techniky parafrázování a zdůrazňování citů a emocí vždy vhodné.

6. Transakční analýza

Některé aspekty TA se pro psychologii indiánů příliš nehodí. Pro mnoho klientů z prvních národů není vhodné dostávat lidi „mimo scénář“ a ani se pro ně nehodí někdy konfrontační povaha TA. Rozdrobování „já“ do různých intelektuálních kategorií rovněž neodpovídá důrazu, který indiáni kladou na celistvost a vzájemnou propojenost všech jevů i lidí.

7. Kognitivně-behaviorální terapie

KBT má pro poradenskou práci s příslušníky prvních národů některé užitečné prvky. Na-

příklad pomoc při hledání spojení mezi určitým chováním a referenčními body z okolního prostředí a také při pěstování realistické a tolerantní životní filosofie. Příslušníci prvních národů obvykle věří, že je na každém člověku, zda se pro změnu rozhodne a následně něco udělá, aby ji uskutečnil; tento postoj zastává i teorie KBT. Nevýhodou kognitivně-behaviorálního přístupu z hlediska indiánských obyvatel bude jeho přílišný redukcionismus, který je na škodu celistvosti a nerespektuje vzájemnou propojenost jevů a lidí a – v některých formách – konfrontace a dohadování, jež jsou pro klienty indiánského původu rozhodně nevhodné.

8. Terapie realitou

Mezi terapií realitou a psychologí indiánského obyvatelstva je celkem značný soulad. Obojí zastává názor, že lidé se mohou změnit a měli by být nabádáni k zodpovědnosti za sebe samotné. Příslušníci prvních národů zejména věří, že jediným skutečným neúspěchem, kterému musí člověk čelit, je jeho neschopnost rozhodovat sám o sobě a převzít zodpovědnost za vedení vlastního života konstruktivním způsobem.

9. Konstruktivistická terapie

Filosofie prvních národů a konstruktivistická teorie si jsou (zdá se) velmi blízké v jedné věci. Obě si cení spolupráce, konstruktivních vztahů a úcty; lidi i svět interpretují ve vztazích, propojeně a v celostních vzorcích. Obě vidí člověka jako „odborníka“ na svůj vlastní život. Jak lidé procházejí svou životní cestou, vytvářejí si významy věcí a zkušeností.

Konstruktivisté jsou opatrní, co se týče používání různých technik a zdůrazňují vztahy, spolupráci a vedení méně zkušených. Příslušníci prvních národů obvykle věří, že rozhodne-li se člověk svůj život v určité oblasti změnit, může se spolehnout na vedení ze strany svých učitelů, průvodců a ochránců. Ti ho povedou prostřednictvím laskavého vztahu, který se mezi nimi vytvoří. Pro každého, kdo se rozhodne vydat na cestu, je cesta připravena. Konstruktivismus spolu s filosofií prvních národů je přesvědčen, že člověk se většinou „opravdu něco naučí“ jen díky svému úsilí a novosti – to znamená, zpochybňuje-li a dále rozvíjí to, s čím se už seznámil.

Z hlediska poradenské práce pro první národy je důležité znát obvyklé poradenské modely; tato znalost poradcům při práci pomáhá. Každý z nich obsahuje jisté aspekty, které mohou být pro určité klienty užitečné. Je také dobré vědět, co nedělat. Z běžných poradenských přístupů odpovídá světonázoru prvních národů celkově nejlépe konstruktivistický a adlerovský přístup a terapie realitou – v uvedeném pořadí.

Aspekty běžných poradenských modelů, které nejsou pro indiánské obyvatelstvo vhodné:

1. spiritualita,
2. práce se sny,
3. východisko holismu nebo vzájemné propojenosti všech věcí,
4. východisko „všechno má svůj správný čas“,
5. východisko mnohočetných realit a neustálých změn ve vesmíru,
6. podmínka vše-pronikajícího respektu a trpělivosti.

Principy světonázoru prvních národů

Podobně jako u jiných kulturních skupin na celém světě, existují i ve filosofii a světonázoru jednotlivých skupin indiánských obyvatel a dokonce i v rámci daných skupin značné rozdíly. Jistá filosofická témata se však v indiánských kulturách objevují více méně konsistentně a lze je i identifikovat. Při konstrukci světonázoru prvních národů čerpám z projektu Four Worlds Development Project^{6*}.

Principy světonázoru prvních národů

1. Celistvost (holistické myšlení) – všechno je spojené. Vše ve vesmíru je součástí jediného celku. Není možné něčemu rozumět, pokud nechápeme, jak je propojené se vším ostatním.
2. Změna – vše je součástí neustálé změny. Jedno roční období střídá druhé. Lidé, zvířata, ptáci i ryby se rodí, žijí a umírají. Vše se mění. Existují dva druhy změn: spojování a rozdělování. Oba jsou nezbytné a vzájemně propojené.
3. Změny probíhají v cyklech nebo vzorcích. Nevidíme-li, jak nějaká změna probíhá a s čím je spojená, obvykle to znamená, že je naše vnímání ovlivněno našimi názory.
4. Fyzický svět je skutečný. Duchovní svět je skutečný. Jedná se o dva aspekty jedné reality. V každém z nich vládou jiné zákonitosti. Lidé jsou bytosti fyzické i duchovní. Lidé jsou celiství. Nejvyšším cílem je rozvíjet se vyváženým a harmonickým způsobem – stát se respektující a respektovanou součástí „sítě života“.
5. Lidé mohou získat nové dary, ale musí o ně usilovat. Vyvíjet úsilí, jehož účelem je získání nových osobních kvalit, znamená „skutečně se učit“.
6. Je-li to člověku umožněno, učí se celistvě a harmonicky. Čtyři dimenze skutečného učení jsou: mentální, spirituální, emocionální a fyzická.
7. Duchovní rozměr lidských schopností obsahuje čtyři navzájem propojené stránky:
 - a) Schopnost mít sny, vize a ideály, poznávat duchovní nauky, cíle a teorie a reagovat na ně.
 - b) Schopnost přijímat je jako odraz svého potenciálu, o němž nevíme nebo si ho neuvědomujeme.
 - c) Schopnost vyjadřovat se slovem, prostřednictvím umění, literatury nebo matematiky.
 - d) Schopnost přeměnit tyto symbolické projevy v činy, zaměřené na přetváření možností v realitu.
8. Lidé se musí na rozvoji vlastního potenciálu aktivně podílet.
9. Je na každém, aby se rozhodl o svých činech a o rozvíjení vlastního potenciálu. Pro toho, kdo se chce vydát na cestu, je cesta vždy připravená.
10. Každý člověk, který se vydá na cestu rozvoje svých schopností, najde pomoc. Upřímnému cestovateli pomáhají průvodci, učitelé a ochránci.
11. Jediným důvodem selhání člověka je jeho vlastní neschopnost držet se filosofických učení.

* česky Projekt rozvoje čtyř světů

Tradiční léčení

K procesu léčení příslušníků prvních národů neodlučně náleží spiritualita, hodnoty a víra. O mnoha aspektech indiánské spirituality mohou hovořit pouze příslušní jedinci, kteří si tento dar a vědění zasloužili a bylo jim uděleno. Působíte-li jako poradce – nebo v jiné pomáhající profesi – bude pro vás zřejmě nejlepší obrátit se na starší a duchovní vůdce v místě, kde pracujete. Pro oslovení duchovních vůdců a starších existují různá pravidla chování a formální postupy. Měli byste se s nimi seznámit ještě předtím, než se při svém pátrání po informacích a snahách o osvojení příslušných znalostí pokusíte navázat kontakt s duchovním vůdcem a staršími. Nezapomínejte, že respekt je půdou, z níž vyrůstají vyšší lidské kvality.

Závěrečné úvahy

V této kapitole jsem uvedl jen základní nástin biculturní pomoci a poradenské práce s příslušníky prvních národů. Zpráva *A Gathering of Storms*⁷ se zmiňuje o jednom programu, o němž i já něco vím, který poskytuje poradenským pracovníkům indiánského původu „Dovednosti potřebné pro poradce zabývající se psychickým zdravím kmene“*. Tento program bude cenným zdrojem pro čtenáře, kteří by chtěli pomáhat indiánské komunitě získat odbornost pro poradenskou práci uvnitř komunity.

Našla by se ještě spousta důležitých témat, která si zaslouží, abych o nich napsal. Ta však budou muset počkat na další knihu. Jen se velmi krátce zmíním o několika záležitostech, o nichž by si měli – podle mého názoru – zjistit něco víc všichni poradenští pracovníci, kteří chtějí pracovat s příslušníky prvních národů.

Práce v kruhu

Kruhy mají podle světonázoru prvních národů velký význam. Black Elk říká: „Vše, co činí síly světa, činí v kruhu.“ Je dobré se naučit, jak se poradenská práce v kruhu provádí. V kruhu je možné dělat hodně věcí; může to být kruh léčení, kruh mluvení, kruh učení, kruh naslouchání, kruh modliteb. Kruh je cesta nejvyššího respektu: zajistí, aby se na nikoho nezapomnělo, aby mohl promluvit každý, kdo má co říct, aby naslouchání bylo zcela bezpečné. Kruh je aktem demokracie a způsobem, jak se spojit s Velkým Duchem. Předává-li se v kruhu z ruky do ruky kámen, péro nebo posvátný předmět, sleduje jeho pohyb kruh, v němž žijí všechny věci. Každý člověk patří do kruhu, aby byl kruh úplný, je také třeba každého člověka.

Pátrání po vizích

V dávných dobách se člověk, který hledal vizi, čtyři dny a čtyři noci postil. Pátrání po vizi byl způsob, jak najít odpovědi pro sebe i svou komunitu. Bylo to však víc než jen pátrání po smysluplných snech a vizích. Umožňovalo spojit se s matkou Zemí a jejím zvláštními dary.

* V originále „Tribal Mental Health Counselling Skill“

Dnes se pátrání po vizích obvykle provádí v pozměněné podobě. Pokud se použije půst, trvá jen dva dny. K navození snových stavů, prožívaných ve stavu hluboké relaxace, pomáhá hledajícímu prostředník. Pomocí vizualizací a vedených fantasí si hledající představí jisté situace a znovu je pak vytvoří. To mu pomůže s řešením dilemat a stanovením životních cílů. Snění spojené s půstem, imaginativní vizualizace provozovaná ve stavu hluboké relaxace a vědomé snění* jsou příbuzné postupy, jejichž prostřednictvím dokáží zkušení průvodci lidem pomáhat s pochopením smyslu a účelu života.

Čas sedmého ohně

V současnosti vstupují příslušníci prvních národů v Kanadě spolu s domorodými obyvateli mnoha jiných částí světa do období znovuzrození. Proroctví kmene Hopi hovoří o těžkých časech, které muselo posledních sedm generací lidu prvních národů přetrpět všude na světě. Krom toho předpovídá konečné osvobození z dlouhého, strašného stínu a časů temnoty. To, že se časy temnoty chýlí ke konci, lidé poznají, až přistane orel na Měsíci. Je zajímavé, že v roce 1969 ve svém projevu k celému světu Neil Armstrong s povrchu Měsíce řekl, že „orel přistál“.

V uplynulých desetiletích obnovili původní národy své snahy o získání větší kontroly nad vlastními životy a osudy. Informovanou pomocí jednotlivcům přispěli ke změně temnoty ve světlo i poradci. Čtyřem cestám vizionáře, vychovatele, léčitele a válečníka se lze naučit. V dětství jsem slyšel o cheyennských „psích vojácích“. Byli to lidé s vizí a věděli, jak své komunitě sloužit. Byli vynikajícími válečníky a chodili po posvátných stezkách. V boji si psí voják omotal kolem pasu lano, jehož druhý konec přivázal ke kolíku v zemi. Psí voják se nevzdával – bojoval, dokud nepřítel neustoupil, nebo on sám nezemřel. Psí voják by řekl: „Pamatuj na děti, pamatuj na babičky a dědečky, pamatuj na ty, kdo bojovat nemohou. Děláme to proto, aby lidé mohli žít.“ Dnes jsou samozřejmě cesty pušek, oštěpů a šípů minulostí. Můžeme se však stát bojovníky ducha a těmi, kdo vytrvají ve jménu matky Země, lidu a Velkého Ducha. Můžeme se také stát učiteli, léčiteli, nositeli vize a „držet rovnováhu“**⁸ Občas jsem zažil, jak se toto všechno projevilo v poradenské práci.

* V originále „lucid dreaming“

** V originále „walk in balance“

LITERATURA A POZNÁMKY

- 1 McGaa, E. (1990) *Mother Earth Spirituality*. San Francisco: Harper, str. vii.
- 2 Boldt, M. (1993). *Surviving as Indians: The Challenge of Self-government*. Toronto: University of Toronto Press (zejm. str. 166-221).
- 3 Henry, J. (1956). *Culture Against Man*. New York: Random House, str. 31.
- 4 Peavy, R., Clark, S. [Tlingit], Lisson, B., Palmer, K. [Haida], MacNeill, J., Taylor, A., Colley, E., Nelson, N. [Kwagwiltz], Conibear, F. [Coast Salish], & Webster, E. [Stony]. (1994). *Counselling for First Nations Students: A Research Project*. Victoria, B.C.: British Columbia Ministry of Education-Aboriginal Branch and Ministry Responsible for Multiculturalism and Human Rights.
- 5 McLeod-Shannon, R. and Woods, F. (1996). *Counselling Practices for First Nations People: Master's Project Report*. Victoria: University of Victoria Curriculum Library.
- 6 Four Worlds Development Project (1982). Lethbridge, Alberta: University of Lethbridge.
- 7 *A Gathering of Wisdoms: Tribal Mental Health, A Cultural Perspective*. (1991). LaConnor, Washington: Swinomish Tribal Community.
- 8 Sun Bear, Mulligan, C., Nufer, P., and Wabun. (1992). *Walk in Balance*. New York: Simon & Schuster.

PŘIROZENÁ POMOC U GITXSANŮ

Alfred Brady ve spolupráci s Vancem Peavym

Péče je reflex. Když někdo uklouzne, natáhnete k němu ruku. Vidíte auto v příkopu, připojíte se k ostatním a tlačíte... Žijete, pomáháte.

- Ram Dass -

Sitting Bull říká: „Ztratí-li člověk něco a vrátí se, aby to hledal, najde to.“ Chceme-li najít své ztracené poklady, musíme se vrátit k tomu, jak se věci dělaly dříve. (Jones and Jones, 1995, str. 90)

Předmluva

Tuto kapitolu jsem přidal z několika důvodů. 1) je dobrým příkladem toho, jak se na aktivní pomoci v rámci dané kultury podílejí její kulturní hodnoty; 2) podepře moje přesvědčení, že poradenství je třeba vnímat jako praxi, zaměřenou na kulturní diverzitu; 3) poslouží jako varování pro ty, kdo by chtěli bez úvahy importovat poradenské metody většinové kultury do situace prvních národů; 4) podle názoru vědce s dlouholetými zkušenostmi (v poradenské praxi i s komunitním životem prvních národů, jenž měl příležitost pozorovat z první ruky) je to právě konstruktivistická teorie a poradenská praxe, které dovedou nejlépe spojit metody pomoci většinové kultury a klienty z prvních národů; 5) tato kapitola bude užitečná pro poradce a pedagogy, zajímající se o povahu přirozené „vrstevnické“* poradenské činnosti v kontextu prvních národů; 6) podává zprávu o výzkumné studii, která prokázala, že vědec, který nemá indiánské předky, může výzkumy provádět společně s dalšími účastníky, kteří jsou indiánského původu. Jejich spolupráce na interpretačním výzkumu přinesla výsledky, jejichž praktická hodnota spočívá v popisu přirozené pomoci a v získání vědomostí, užitečných jako vodítka pro práci poradců a dalších přirozených pomocníků.

* V originále „peer“

Úvod

Pomoc druhým se jako lidská činnost neobjevila až nedávno ani výlučně díky práci světoznámých západních odborníků jako Freud, Adler a Rogers. Potenciální schopnost pomoci jinému člověku v nouzi má téměř každý člověk v jakékoli společnosti.

Egan (1990) říká v úvodu své knihy „Kvalifikovaný pomocník“* asi toto:

Odnepaměti se setkáváme s hluboce zakořeněným přesvědčením, že za správných podmínek jsou někteří lidé schopni pomáhat druhým vypořádat se s jejich životními problémy. Dnes dostalo toto přesvědčení institucionální podobu v řadě formálních pomáhajících profesí, jako jsou poradci, psychiatři, psychologové, sociální pracovníci a příslušníci kléru.

Přidává k tomu i jiné profese: lékaři, zubní lékaři, právníci, učitelé a další, u nichž „se obecně očekává, že pomohou svým klientům nebo zaměstnancům zvládat různé problémové situace“. Závěrem výčtu pomocníků uvádí „příbuzné, přátele, známé (i) cizí lidi“... Hlavně zdůrazňuje, že „jen malý zlomek kdykoli poskytnuté pomoci přichází od odborníků z pomáhajících profesí“ (str. 4).

Předkládaný projekt se věnuje právě této skupině neprofesionálních pomocníků.

Posledních 25 let žiji na území národa Gitxsanů. Z toho pět let jsem pracoval jako sociální pracovník a osm let jako poradce; přitom většina mých klientů pocházela z tohoto národa. Byl jsem svědkem, jak mnozí z nich opravdu potřebovali pomoc, ale viděl jsem také, že v jejich komunitě fungují v roli pomocníků (jako rádci) často přátelé, příbuzní a dokonce i cizí lidé. Velmi málo z těchto pomocníků prodělalo nějaký typ formálního západního výcviku poradců, většina z nich neměla výcvik žádný.

Nedílnou součástí pomoci je tradiční systém Gitxsanský Dům (Gitxsan House, popsáný v kapitole „Termíny používané ve výzkumu“). To potvrzuje i Vickers (1993), který vypráví, že „... odborník v pomáhající profesi musí vědět, že existují funkční systémy, jež naplňují potřeby lidí (a že)... na území Gitxsanů tyto tradiční struktury fungují dodnes...“ (str. 16).

Tradiční uspořádání nesestává jen z náčelníka a podnáčelníků, obsahuje i systém sociální pomoci, který se vyvíjel po celá staletí a jehož zásady dodržují všichni členové společenství.

Náš výzkumný projekt se věnuje třem aspektům přirozených pomocníků v komunitách: 1) jak vypadají charakteristické rysy přirozeného pomocníka, 2) jaké používají metody a 3) jak se stali pomocníky.

Peavy (1997) zavádí „profil poradce, který je úspěšný v práci s klienty z řad příslušníků prvních národů“. Tento profil zdůrazňuje následující charakteristiku těchto poradců.

Poradci, kteří při práci s příslušníky prvních národů dosahují úspěchů:

- *Chápu a uznávají různorodost indiánského obyvatelstva – a vědí, že „neexistuje nic jako typický indián“.*
- *Hovoří oběma jazyky a buď jsou příslušníky prvních národů nebo kulturu a světónázor prvních národů dobře znají.*

* „The Skilled Helper“

- Chovají se neformálně, přátelsky, projevují zájem, respekt a jsou důvěryhodní.
- Jsou k dispozici – jejich přístup charakterizují slova „zastav se,“ „pobudeme spolu“ a „rychlé reakce“, netrvají na domlouvání schůzek.
- V komunitě si vytváří a udržují síť kontaktů (rodiče, představitelé svazových organizací, starší, indiáni v modelových rolích, další pomocníci) a ví se o nich, že se účastní akcí komunit, např. sportovních utkání, obřadů, shromáždění v long-house...
- Používají intuitivní poradenský styl „od srdce“, který je celostní, klidný, má humor, respektuje kulturní pravidla chování a uznává spiritualitu.
- Získali schopnost reagovat na velmi různorodé potřeby: plán vzdělání a kariérní růst, přízpůsobování se škole, požadavky většinové kultury a praktické způsoby, jak se o ní něco dozvědět a naučit se s ní vycházet, záležitosti týkající se životního stylu a kulturní identity, ztráta a zármutek, násilí, následky sexuálního zneužívání, přechody, rivalita mezi skupinami ve svazu, sebevraždy, následky chudoby, interakce se systémem trestního práva, následky diskriminace a zkušenosti s ní, rasové konflikty, předsudky a následky užívání návykových látek (str. 126).

Mám dojem, že gitxsanští přirození pomocníci tomuto modelovému profilu do velké míry odpovídají. Domnívám se, že kromě evidentní kulturní citlivosti a uvědomování si kulturních specifik budou i charakteristikám a přístupům (uvedeným v modelovém profilu), které nejsou nutně kulturně specifické, nejlépe vyhovovat opět gitxsanští přirození pomocníci.

Peavy (1997) uvádí, že „...nejlepší pomáhající situace nastává interakcí dvou jedinců, kteří pocházejí ze stejné kultury..., zejména pokud... znají tradiční i moderní poradenské metody, díky nimž se stávají moderními indiánskými léčiteli-pomocníky...“ (str. 117).

Neexistují žádné empirické studie, které by se zabývaly gitxsanskými přirozenými pomocníky. Vlastně neexistují vůbec žádné empirické studie, které by se zabývaly přirozenými pomocníky v souvislosti s některým z prvních národů. A přece existují s největší pravděpodobností přirození pomocníci doslova v každé kultuře.

Přestože souhlasím s názorem, že nejlepší situace pro poradenskou praxi nastává v případě, když má poradce odpovídající vzdělání a pochází ze stejné kultury jako klient; vezmeme-li v úvahu Eganův názor, že profesionálové představují pouze malý zlomek každodenní pomoci, začínáme srovnávat kvalitu s kvantitou. Bude lepší věnovat více času kvalitnější přípravě profesionálů, nebo věnovat více času zlepšování dovedností neprofesionálních pomocníků? Správná odpověď možná zní: zlepšovat obojí.

Mně zajímali gitxsanští přirození pomocníci, kterým se nedostalo žádného formálního západního poradenského výcviku. Jaká životní zkušenost je nasměrovala na cestu pomocníka? Co jako pomocníci dělají a jaké vlastnosti vykazují?

Díky empirické studii gitxsanských přirozených pomocníků jsem chtěl lépe pochopit, co by měli nabízet profesionální i neprofesionální pomocníci, kteří pracují s Gitxsany. Domnívám se rovněž, že naše studie nabízí úhel pohledu, který bude užitečný i v jiných situacích bikulturní poradenské práce.

Výzkumná základna této kapitoly

Projekt se uskutečnil v oblasti Hazelton, v níž se nacházejí tři z šesti vesnic obývaných Gitxsany.

V současné literatuře najdeme modely poradenství pro příslušníky prvních národů i pro výcvik poradců, kteří se jim věnují. Hlavní téma těchto modelů je „kanadští indiáni jako poradci pro kanadské indiány“ (MacNiell, 1994, str. 50) a potřeba „určit obsah kulturně vhodných výcvikových programů“ (Peavy, 1994, str. 109).

Jednou z možností, jak napomoci stanovení tohoto obsahu, je podívat se na metody přirozené pomoci používané v jednotlivých kulturách. Při přípravě této kapitoly jsem provedl vlastní průzkum charakteristických rysů čtyř gitxsanských přirozených pomocníků; co dělají a jak se stali pomocníky je námětem tohoto projektu.

Otázky, které můj výzkum vedly:

1. Jak se gitxsanský přirozený pomocník stane pomocníkem?
2. Co jako pomocník dělá?
3. Které osobní vlastnosti jsou pro pomocníka dle jeho názoru nezbytné?

Výzkumné otázky

Výzkumný projekt, o němž pojednává tento článek, byl uskutečněn podle metodiky pro vedení strukturovaných rozhovorů. Díky tomu předávají účastníci výzkumu své zkušenosti (týkající se pomoci druhým) konverzační formou, která dále umožňuje flexibilitu celého procesu. Otázky byly voleny tak, abychom obdrželi informace hlavně z těchto tří oblastí:

1. Informace o účastnících výzkumu, například:

- Jak velkou část svého života jste prožili v gitxsanské komunitě?
- Máte nějakou zkušenost se západním stylem poradenské práce nebo jste prošli nějakým výcvikem?

2. Jak se z vás stal pomocník, například:

- Můžete popsat lidi a/nebo zkušenosti, které významnou měrou ovlivnili fakt, že se z vás stal pomocník a čím nebo jak vás ovlivnili?

3. Co jako pomocníci děláte, například:

- Popište prosím co děláte, když za vámi přijdou lidé, kteří hledají pomoc?
- O jakých problémech s vámi lidé chtějí hovořit?
- Které vlastnosti jsou podle vás pro pomocníka důležité?

Projekt se uskutečnil v oblasti Hazelton, v níž se nachází tři severovýchodně položené vesnice z šesti sídel, obývaných Gitxsany, protože všichni účastníci výzkumu žijí v rezervaci. Mým záměrem bylo zjistit, jaký vliv mají gitxsanské tradice na přirozené pomocníky. Předpokládal jsem, že lidé žijící v rezervaci by měli být s tradičními aspekty života gitxsanského lidu celkově těsněji spojeni.

Výběr účastníků výzkumu byl dále zúžen na jedince, kteří splňovali níže uvedené požadavky:

1. museli hovořit oběma jazyky – gitxsansky i anglicky;
2. museli mít padesát let a více;
3. museli být přístupní rozhovoru (podle hlediska Gitxsanů, kteří mi pomohli sestavit krátký seznam potenciálních spolupracovníků na výzkumu) a
4. museli mít málo nebo žádné zkušenosti se západním stylem výcviku poradců.

Projekt byl prováděn tak, aby co možná nejvíce respektoval gitxsanskou kulturu. Já sám mám osobní zkušenosti se soužitím a prací s Gitxsany, takže jsem věděl, že se považuje za nezdvořilé přerušovat někoho, kdo hovoří, zvláště je-li to „starší“. Z toho důvodu bylo obtížné objasňovat hlubší význam sdělovaného obsahu pomocí otázek, pokládaných během jejich hovoru.

Krom toho se považuje za nepatřičné se starších vůbec na něco ptát. A já jsem jim pokládal více než dvacet otázek! To se ukázalo jako nešikovné hned na začátku strukturovaného rozhovoru. Zjistil jsem, že účastníci výzkumu se často ve svém vyprávění vydali směrem, který jsem považoval za nepodstatný. Nebyl jsem ovšem schopen změnit směr jejich vyprávění, protože jsem měl strach, abych se jich nedotknul. I kdybych se v daný okamžik omluvil, jistě bych jako posluchač ztratil jejich důvěru. Ukázalo se, že přestože se někdy zdálo, že se od tématu odchýlili, měly jejich odpovědi obvykle s daným námětem jistou souvislost a obsahovaly cenné informace.

Nevyhledával jsem úmyslně ženy ani muže, o nichž se vědělo, že zastávají roli medicinmana nebo šamana, ale prostě jen jedince, kteří byli známí tím, že v komunitě fungují jako pomocníci.

Medicinman i šaman mají svou jasně definovanou roli, ovšem dovednosti a postupy, které používají, obvykle vyžadují rozsáhlý výcvik a složitou přípravu. Obvykle se považují spíše za léčitele, než za pomocníky. V literatuře a vybraných odkazech existuje mnoho informačních zdrojů o léčitelích, například od autorů jako Halifax, Hammerschlog, Homer, Jilek, Medicine Eagle, Arrien.

Já jsem se zaměřil na hledání méně formálních zkušeností gitxsanských přirozených pomocníků a doufal jsem, že se více Gitxsanů naučí jejich dovednostem a tito přirození pomocníci se jim v jejich úsilí stanou vzorem.

Termíny používané ve výzkumu

Gitxsan – „národ Gitxsan žije převážně v šesti vesnicích Gitanmaax, Glen Vowel, Kispiox, Gitwangak, Gitanyow a Gitsegulka v oblasti Gitxsan o rozloze asi 30 000 kilometrů čtverečních na severozápadu Britské Kolumbie“ (Gitxsan Office of Hereditary Chiefs* (GOHC).

Celkový počet příslušníků svazu činí podle Gitxsan Government Commission** 5 719, přičemž 2 677 osob žije v rezervaci a 3 042 mimo ni. Většina Gitxsanů mimo rezervaci žije v Britské Kolumbii v Hazeltonské oblasti ve městech a sídlech mezi Prince Rupert a Prince George, spojených dálnicí Highway 16, ve Vancouveru a Victorii.

Gitxsan je nejnovější podoba jména, používaná lidem Gitxsan. Dříve se jméno psalo Gitksan a v některých dokumentech i v názvu Gitksan Government Commission se objevují obě podoby.

Níže uvádím popis systému gitxsanských tradic:

Na základě důkazů, nalezených západním archeologickým výzkumem, lze zatím prokázat, že národ Gitxsan obýval území Kanady již před 10 000 lety. Jméno Gitxsan lze přeložit jako „lid mlžné řeky“. Gitxsanský systém tradic předků je stále aktivně používán. Jedná se o systém matrilineální – příslušníci Wilpu čili Domu jsou spřízněni dědičnou linií po matce. Všichni Gitxsané jsou členy Wilpu, což je základní jednotka sociální, ekonomická a politická. Wilp je skupina blíže příbuzných lidí. Skládá se z jedné až několika rodin a může čítat 20 až 200 lidí i více. Každý Wilp má rodového náčelníka. Rodový náčelník může mít několik podnáčelníků, kteří pro příslušníky Domu vykonávají jednotlivé funkce, jako například plánování a správa lesních prací. Existuje asi 48 takových skupin – Domů, každá má v národě Gitxsan své vlastní území. Jednotlivé skupiny – Domy přísluší do jednoho ze čtyř gitxsanských klanů: Lax Gibuu (Vlk), Lax Seel (Žába), Gisgaast (Vrbovka) a Lax Skiik (Orel). V tradičním systému je slavnostní síň (které se u některých pobřežních prvních národů říká potlach) fórem, kde se uzavírají obchody a činí platná společenská a politická rozhodnutí... Tradiční historie a zákony se předávají ústně. Každý Wilp má svůj adaawk, čili ústně předávanou historii, která popisuje důležité události v existenci Domu. (Gitxsan Office of Hereditary Chiefs)

O propasti mezi očekáváními hlavního myšlenkového směru a kulturními hodnotami původních amerických indiánů lze hovořit jako o kulturní diskontinuitě.

První národy, původní obyvatelé Kanady, indiánské obyvatelstvo a indiáni – tyto termíny používám jako vzájemně zaměnitelné a uvědomuji si, že se jedná o citlivé záležitosti, na něž je třeba brát neustále ohled.

* česky Kancelář gitxsanských rodových náčelníků

** česky Vládní komise pro záležitosti Gitxsanů

Přirození pomocníci – tento termín používám pro označení lidí, kteří neprošli žádným typem západního výcviku poradců nebo jen jeho malou částí a ostatní členové komunity se k nim uchylují o pomoc se svými osobními problémy.

Účastníci výzkumu – tento výraz označuje čtyři gitxsanské přirozené pomocníky, kteří souhlasili s tím, abych s nimi ohledně svého projektu hovořil.

Zasvěcený informátor – označuje příslušníky gitxsanské komunity, kteří jsou v komunitě aktivní, znají společenské aktivity a mají hodně informací o jednotlivých členech komunity.

Léčitelé – jsou lidé, kteří prošli náročným výcvikem. Často se jim říká *medicinman*, *medicinwoman* nebo *šaman*, ovládají dovednosti potřebné k práci s tradičními léčivými bylinami a provádění tradičních obřadů. V tomto projektu jsem je nijak zvlášť nevyhledával.

Tematická analýza – je proces posouzení a zvážení dat, který slouží k vyhledání společných témat ve čtyřech různých rozhovorech.

Data – informace, získané v rozhovorech s účastníky výzkumu.

Náhodné používání zájmen – osobní zájmena (on a ona) a přivlastňovací (jeho a její) používám náhodně, jednak za účelem ochrany identity účastníků výzkumu a zároveň abych dodržel v současnosti platné požadavky na politickou korektnost. Je zajímavé, že gitxsanština má pro jednotné i množné číslo vždy pouze jedno obecné zájmeno osobní a jedno obecné zájmeno přivlastňovací. Účastníci výzkumu občas použili v angličtině zájmeno s chybným rodem, což může být matoucí pro posluchače, který není Gitxsan.

Kulturní diskontinuita – Garrett a Garrett (1994) vysvětlují:

„Mnoho z problémů, jimž dnes američtí indiáni čelí, je výsledkem rozsáhlého kulturního konfliktu mezi původními americkými indiány a americkou kulturou hlavního myšlenkového proudu. Mnoho amerických indiánů prožívá konflikt, když se snaží internalizovat hodnoty dominantní společnosti, jež jim nejsou vlastní, nebo vykonávat tradiční role, nutně k zachování tradičních hodnot a praktik. O propasti mezi očekáváními hlavního myšlenkového směru a kulturními hodnotami amerických indiánů lze hovořit jako o kulturní diskontinuitě“ (str. 135).

Stručný přehled literatury

Při hledání literatury o přirozených pomocnících a lidu prvních národů jsem nenašel ani jednu empirickou studii. Mezi prameny jsem našel vlastně jen tři články, které se alespoň zmínilo o „přirozených pomocnících“.

Bopp a Bopp (1997) pouze prohlašují, že „...přirození pomocníci v komunitě jsou lidé, na něž se ostatní často obrací o radu nebo potřebují-li pomoc“ (str. 44).

Rahim-Jamal (1998) sestavil „plán opatření pro služby v oblasti psychického zdraví Gitxsanů“ (str.1). V jedné části jeho plánu se hovoří o „čtyřech až šesti pracovnících v oboru psychického zdraví“, jež je třeba „hledat mezi přirozenými pomocníky v každé komunitě...“ (str. 23). To ukazuje na to, že se role přirozených pomocníků v gitxsanské komunitě uznává, pomocníkům se začíná přikládat větší důležitost a řadí se mezi zdroje komunity.

Polk (1987) popisuje program s lidem Yupwik na Aljašce, v rámci něhož se místní vesničtí obyvatelé cvičí jako „přirození pomocníci – místní lidé, za nimiž ostatní vesničané chodí, pokud potřebují pomoci se svými problémy“ (str. 20). Článek sice popisuje, jaká role je jim v komunitě přisouzena, nezabývá se však otázkou, co asi jako necvičení přirození pomocníci dělají, což je tématem mého projektu.

Rutter (1994) se zabývá probíhající debatou o hodnotě psychoterapie a předkládá dva názory. Zaprvé, že „nikdo se nijak zvlášť nesnažil zkoumat terapii, poskytovanou neprofesionály navzdory faktům, která ukazují, že je stejně účinná nebo i účinnější než terapie prováděná psychiatry, psychology, sociálními pracovníky a rodinnými terapeuty“ (str. 12). Zadruhé uvádí: „V průměru skýtá psychoterapie více užitku než žádná terapie – což může být i proto, že jednodušší intervence dávají podobné výsledky“ (str. 95).

Doufám, že moje studie přirozených pomocníků jako neprofesionálů naznačí směr některých z těchto jednodušších intervencí nebo umožní jejich hlubší pochopení.

Protože žiji a pracuji mezi Gitxsany, rozhodl jsem se, že se pokusím dozvědět něco o procesu, jímž procházejí osoby, které se pak stávají přirozenými gitxsanskými pomocníky; také zjistím, co jako pomocníci dělají a dozvím se, které charakterové rysy považují pro pomocníky za důležité. Doufám, že tyto informace pomohou lépe pochopit, co je třeba udělat na podporu provádění přirozené pomoci v gitxsanské komunitě.

Účastníci výzkumu

Všechny čtyři osoby, které se výzkumu zúčastnily, jsou Gitxsané a mají gitxsanská jména, tři z nich jsou jména rodových náčelníků. Dva z nich žili v gitxsanské komunitě po celý svůj život, třetí se vzdálil jen na nějakou dobu, když byl v internátní škole. Čtvrtý strávil 80% svého života v gitxsanské komunitě a 20% na dalších místech v Britské Kolumbii, kromě několika let v internátní škole.

Spolupracoval jsem se dvěma ženami a dvěma muži ve věku od padesáti do více než osmdesáti let.

Tři z nich neprošli žádným poradenským výcvikem západního typu, čtvrtý se účastnil „několika seminářů týkajících se ztráty a zármutku a jak zvládat mládež.“ Na otázku: „Změnilo to

váš způsob, jak lidem pomáháte? Mohl byste to blíže popsat? Odpověděl: „...ani ne... o něco lépe jsem pochopil některé věci... (a) v tom, co dělám, si také více věřím... (a) potvrdilo mi to některé věci, které dělám.“

„Mám posvátné nástroje, které mi propůjčují status pomocníka. Mými učiteli jsou dýmka a potní chýše. Očekává se, že tady budu, abych sloužil jiným lidem.“

Myšlenky týkající se postavení pomocníka

Jak jsem již uvedl, spolupracoval jsem se dvěma ženami a dvěma muži. Dva z nich se mi svěřili, že již od mládí, od doby dospívání i dříve, jim ostatní říkali, že by měli dobrovolně pomáhat. Cituji:

„Vždycky si mě našli, abych jim pomohl.“

„Dobrovolně pomáhám a vždycky jsem pomáhala ... hned od začátku.“

„Teď, když jsem dospěl do věku, kterému se říká starší, hodně poskytuji konzultace, nejen v rodině, ale i druhým lidem.“

Druzí dva pomáhají asi 24 let. Říkali:

„Nejspíš to patří k přípravě náčelníka.“

„Mám posvátné nástroje, které mi propůjčují status pomocníka. Mými učiteli jsou dýmka a potní chýše. Očekává se, že tu budu, abych sloužil jiným lidem.“

Je to jeden z prvních náznaků, že se bude hodně hovořit o tradiční povinnosti gitxsanských náčelníků pomáhat druhým a také, že se budeme hodně zabývat rolí „nosiče dýmky“.

(Děda mi říkával:) „vždycky pozoruj, co se děje kolem,“... „vždycky tu pro ně musíš být,“... „pomáhej se vším, s čím můžeš.“

Jak se stali pomocníkem

Lidé, kteří ovlivnili fakt, že se stali pomocníkem

Ukázalo se, že tři účastníci výzkumu, ovlivnili v první řadě jejich rodiče a prarodiče. Řekli mi:

(Děda mi říkával:) „vždycky pozoruj, co se děje kolem,“
„vždycky tu pro ně musíš být,“
„pomáhej se vším, s čím můžeš.“

„Největší vliv na mne měla máma... chtěla, abych to dělala... dělala jsem, co mi řekla...lidé za mnou chodí o pomoc.“

„Matka mě naučila vše o sdílení a jak se chovat a že stane-li se ze mne náčelník, je mým úkolem sloužit (širší) rodině a starat se o její zájmy.“

„Otec byl rodový náčelník a lidé za ním chodili kvůli mnoha věcem a ode mne pak očekávali, že budu stejný.“

Dalšími důležitými lidmi byli rodoví náčelníci, kteří měli vliv na všechny čtyři spolupracující osoby.

„Jedním z lidí, co mě v životě nejvíc ovlivnili, byli náš rodový náčelník... (a) vysvětlil mi, že vše je posvátné... a přinutil mě hodně přemýšlet...“

K dalším osobám, jež je hodně ovlivnily, patřili členové rady starších, tchán, volení členové rady a další, jak ukazují výroky typu:

„Působili na mne, nepřímo mě ovlivnili a pomohli mi, abych uměl pomáhat, sloužit lidem, komunitě, rodinám...“

„Hodně mi dodával odvahy zkušenější nosič dýmky a taky mi hodně radil jak ji mám nosit... jak se mám chovat a jak vést obřady.“

„Lidé kolem mne mi hodně dodávali odvalu.“

U všech čtyř se jasně projevila zkušenost učení nápodobou.*

„Vždycky tam pro nás byl.“

„Ukázala mi jak žít, prostě tím, že to byla taková milá osoba.“

* V originále „teaching by modelling“

Dva ze čtyř vypověděli, že stejné učení předávají aktivně dále svým dětem.

Dvě účastnice výzkumu se zmínily, že ostatní je celý život povzbuzovali, aby pomáhali druhým. Viděly své rodiče, prarodiče, tety, strýce a rodové náčelníky v modelových rolích pomocníků. Již od mládí měly pocit, že se totéž očekává od nich a již od dětství se jim dostávalo přípravy pro pomocnice.

Jiný účastník výzkumu popisoval, jak se z něj stal pomocník, když mu bylo asi dvacet pět let a byl vybrán, aby nosil jméno rodového náčelníka. Vliv obou rodičů byl významný, ale stejný vliv měl i rodový náčelník, který ho s sebou vzal na jejich území a začal ho na jeho úlohu připravovat.

Další účastnice vyprávěla, že první zkušenosti s rolí pomocníka získala asi před dvaceti třemi léty v komunitních službách. Později se tato její zkušenost rozvinula do role plnohodnotné pomocnice.

Jeden účastník výzkumu hovořil o tom, že dostal dýmku, když zesnul někdo, koho znal. To nastartovalo řadu událostí a zážitků, které tomuto člověku dodaly odvahy, aby pokračoval ve své práci a získal další dovednosti, potřebné pro nosiče dýmky.

Zkušenosti, které měly vliv na to, že se z nich stali pomocníci

Každý z účastníků výzkumu si vzpomněl na nějakou zkušenost, která způsobila, že se z něj stal pomocník.

Jeden účastník hovořil o velkém životním rozhodnutí, které musel zpracovat už na začátku dospělosti, což pro něj samotného bylo velmi těžké. Jeden blízký příbuzný ho nechal vymluvit a pak mu vyprávěl o následcích rozhodnutí, jež musel udělat sám pro sebe.

Jiná účastnice mluvila o době, kdy chodila do základní školy a byla členkou skupiny, která „pletla a dělala šály a svetry a posílala je chlapcům (vojákům za oceánem), aby měli co nosit v chladném počasí.“ To s ní opravdu pohnulo.

Třetí člověk mi popsal níže uvedený zážitek:

(K události, která)... můj život ovlivnila asi nejvíc a přiměla mě přemýšlet, když jsem byl ještě velmi mladý... (došlo), když jsme jeli na ryby (na naše tradiční území)... a ke břehu přišel takový chlápek a zahnal nás pryč... byl velmi rozčilený a dokonce několikrát vystřelil... (aby nás zahnal). Potom k nám hovořil... náš náčelník a připomněl nám, že je důležité pamatovat si historii toho místa... a chovat se mírumilově a (znát historii a kudy vedou hranice)... protože s těmi lidmi budeme muset jednat a bude to trvat dlouho... (To) mi jasně ukázalo, že se musím zajímat opravdu o všechno a ... když jsem viděl, jak se náčelník choval k prostému příslušníkovi jako jsem byl já...

cítil jsem se důležitý (a) pochopil jsem, že i já mám nějakou roli... A všechny podobné zkušenosti mi nakonec pomohou nějak utvářet zbytek mého vlastního života...

Čtvrtá účastnice výzkumu, byla nosičkou dýmky. Vyprávěla o několika zážitcích, jež ovlivnily její rozhodnutí kráčet cestou nosičky dýmky.

Byla jsem na návštěvě u toho malého staříka (mimo naši provincii)... vyzval mě, abych se podívala na dýmku... položil mi spoustu otázek, říkal, abych mu pověděla o svých snech a já jsem mu vyprávěla všechny své sny, které jsem považovala za významné a on mi řekl, že dva z nich jsou vizionářské... ptal se mě, kolikrát jsem skoro umřela a já jsem odpověděla, že třikrát... vyptával se mě trochu na rodinu... co teď dělám, no, v té době jsem byla v komunitě dost aktivní... řekl mi... máš všechny předpoklady stát se nosičem dýmky... proto tu dýmku máš... a pro spoustu pomocníků je dost typické, že mívají zkušenosti blízké smrti... dojdeš až na okraj a pak se vrátíš zpátky a to je u pomocníků, nosičů dýmky běžné, že mají stejný typ snů... vidím světla... vidím tváře...

... musím se účastnit také některých dalších obřadů... postit se, mít vize o lidech a tak podobně...

... účastnila jsem se obřadů lidu Yuwipi... šedesát nás sedělo v kruhu... a prováděli jsme obřad Yuwipi... tehdy jsem dostala požehnání a byla jsem požádána, abych zapálila dýmku a muž kmeny Yuwipi mi řekl, povídal, že jsem na správné cestě...

... všechno to pocení, potní chýše a vůbec... účastním se potního obřadu... vidím světla a obličej a (říkal mi, že)... obličej, které vidím, jsou staří a vyložil mi to tak, že se ke mně naši předci snaží dostat... pokoušejí se mě volat... a to pracuje pro tebe... to je další směr tvé práce... a to mnou trochu otřásl a zavolali mě na shromáždění... říkali mi, abych zkusila... učit se věci, abych uměla pracovat s duchovnem, provádět obřady... jen to zkus... a teď ode mne čekají... že tam pořád budu... (a tak to)... stálo přímo přede mnou, v mém životě...

Hovořila o dalších třech zážitcích duchovního a nadpřirozeného charakteru, které měly vliv na to, že uvěřila, že má svůj význam, aby pokračovala v cestě nosičky dýmky.

(Jindy jeden blízký člověk)... velmi onemocněl a protože jsem v té době (byla mimo město)... meditovala jsem... a ... pak se začala objevovat ta světla a přede mnou se objevilo takové zářivé světlo a tak jsem se vydala (do nemocnice, kde ten člověk byl)... přímo do chodby, přímo tou chodbou, přímo do jeho pokoje... šla jsem přímo do jeho těla a tak jsem se tam jako vznášela kolem... jeho břicha... a ono to na mne... zpátky vystřelilo... a víte, když vás zasáhne něco, co jste tak nějak... (předvádí, jak jí to zvrátilo hlavu) a je to jedno z těch světel, co mi vysvětloval ten (zkušenější nosič dýmky)... vysvětloval mi... říkal, že když vyšlete tak intenzivní přání, projeví se dědové tak, že se objeví... manifestují se v podobě světla, aby vám řekli, že slyšeli vaše modlitby a že... pro vás zformulují odpověď...

... při jiné příležitosti velmi onemocněl (jiný blízký člověk)... zvedla jsem dýmku... za chvíli poté, co jsem si vzala dýmku... a seděla jsem tam, protože ... s dýmkou nedostanete žádný návod... myslela jsem si... nevěděla jsem si rady, ... nevěděla jsem, co mám dělat, tak jsem si řekla... zvednu (teď) dýmku ... během obřadu s dýmkou, poté, co projdete intenzivní očistou, vyšlete intenzivní přání, potom intenzivně nasloucháte...během toho, jak jsem intenzivně naslouchala, dostala jsem instrukci, abych udělala, co umím, tak teď je tu smotek tabáku... vezmu jej dolů a dám jej do ohně a provedu to jako obětinu... a promluvila jsem si se zkušenějším nosičem dýmky... se svým rádcem a on řekl, co jsi udělala... no, já jsem to udělat musela... a on řekl, víš něco o smotcích tabáku... ne, o smotcích tabáků nic nevím... no to... jsou smotky tabáku...jsou běžně používané... v duchovních obřadech původních obyvatel a jsou něco jako obětiny a i tehdy, víte, viděla jsem také ta světla a taky modré světlo, čisté světlo, když jsem se snažila intenzivně naslouchat...

Popisovala další zkušenost, v níž byla liška, malá světýlka a hlasy.

Šla jsem s tím (za svým zkušenějším nosičem dýmky)... a stařec... řekl... to jsou dědové... projevují se a ukazují se v podobě světel a vidíš je...a při jiné příležitosti v potní chýši vidíš světla... slyšíš věci... cítíš doteky... doteky orlích křídel... to dává velkou inspiraci... ukazují se, nejen v podobě světel – pomocníků nebo pomocniců, kteří přicházejí v podobě světla, ale ukazují se také v podobě zvířat.

Všichni čtyři hovořili o zkušenostech, díky nimž věděli, že mají dovoleno to dělat a v důsledku toho se cítili důležití; zkušenostech, které jim pomohly najít životní směr. Tři účastníci výzkumu prožili zkušenost, jež pro ně měla zřejmě silný emocionální náboj a ten v nich zanechal neuvěřitelný dojem. V případě nosičky dýmky byly její zkušenosti takového rázu, že se vzpíraly logice a nesly pro ni v sobě význam silného duchovního poselství. Celá zkušenost pro ni byla „velmi lákavá“ a měla z ní pocit, že je to pro ni ta správná cesta. V různých okamžicích svého života dostali všichni příležitost pomoci druhým. Měli také možnost pozorovat jiné lidi, kterých si vážili a kteří pro ně byli vzorem chování pomocníka.

Co dělají jako pomocníci

Jak se dozví, že někdo potřebuje pomoci

Na tuto otázku nabídli účastníci výzkumu asi šest různých odpovědí typu:

1. lidé jim zavolají telefonem nebo se dostaví osobně;
2. lidé jim zatelefonují nebo za nimi osobně přijdou a hovoří o někom, kdo potřebuje pomoc;

3. pomocník někoho pozoruje a připadá mu, že ten člověk potřebuje pomoc
„Podívám se jí do obličeje a vypadá napjatě a trochu vyděšeně, (tak) za ní zajdu a promluví s ní.“;
4. pomocník se něco doslechne „tichou poštou“
„Na malém městě se věci rozkřiknou.“;
5. svolá se setkání Domu
„... máme něco, čemu se říká Dům, Wilp... je to širší rodina a jednou měsíčně se scházíme..., když někdo prodělává těžké časy... přijde na setkání Domu a promluví o tom.“;
6. pomocník cítí, jak ho „prostě něco přitáhne k člověku,“ o němž se domnívá, že potřebuje pomoci.

Co jako pomocníci dělají

Čtyři účastníci výzkumu používají při poskytování pomoci v zásadě dva různé přístupy. Tři z nich používají převážně metodu osobního rozhovoru, který jim umožňuje, aby s člověkem, který potřebuje pomoc, vedli dialog. Čtvrtý pomocník ve svém přístupu sice také částečně využívá možnosti dialogu, používá ovšem více obřadní přístup, který zahrnuje *„intenzivní očištění, intenzivní žádost a intenzivní naslouchání“*.

„Učíme o celistvosti života... uvědomovat si všechno... že všechno je důležité... (každý) má nějakou roli.“

Přístup využívající dialog neopomíjí ani jednání a činnosti, jichž se účastní jeden nebo oba partneři. To se někdy týká i skupinových procesů.

Obřadní přístup vyžaduje účast skupiny častěji, jako například při obřadu *„potní chýše“*, někdy ovšem obsahuje i některé aspekty přístupu dialogického.

Oba přístupy začínají shodně nasloucháním osobě, o níž se pomocník domnívá, že potřebuje pomoc. Jednomu účastníku výzkumu, řekl bratranec:

„Pamatuj, co ti říkával (děda)... neříkej jim, co mají dělat, říkal, jen si je vyslechni.“

Další z účastnic výzkumu, vyprávěla:

„Někdy si prostě jen potřebují popovídat a řekla bych, že jsem se naučila naslouchat a oni se cítí dobře.“

Paradoxně dělali občas účastníci výzkumu mnohem víc, než jen aby naslouchali, jak ukazují jejich poznámky typu:

„Spousta dětí potřebuje, aby je někdo občas usměrnil.“

„Musíte jim říct, že to není jejich vina a je třeba žít (dál) svůj vlastní život.“

„Mluví s nimi a říkám jim, co mají dělat a co dělat nemají.“

Lidem, kteří potřebují pomoc, nabídne dialogický přístup různé názory a pohledy na problém; podle toho, co právě potřebují.

Níže uvádím seznam názorů a pohledů, které účastníci výzkumu popsali:

připomenout názor rodičů a prarodičů

„Vzpomeň si na časy, kdy s tebou (rodiče) o věcech hovořili.“

„Vzpomeň si, co nám vždycky říkávali prarodiče.“

schopnost vidět následky svého chování

„Měla bys prostě zůstat doma a být s dětmi, třeba potřebují tvoji pozornost, a proto dělají (to), co dělají.“

prozradit něco na sebe

„Nevadí mi hovořit o problémech, které jsem měl; ve svém věku už nemám co ztratit, pokud to někomu pomůže.“

„Já tvou situaci chápu, taky jsem si tím prošla.“

modlitba

„Prostě se za něho pomodlím, vím, že modlitba přináší odpovědi.“

Poznámka: Modlitba byla hlavním nástrojem nosičky dýmky a osob, kterým pomáhala.

povzbuzení

„Prostě jim dodávám odvahy.“

učit se od vůdců

„Sleduj všechny ty vůdce a jak co dělají.“

učit o vědomí a osobní hodnotě

„Učíte o celistvosti života... uvědomovat si všechno... že všechno je důležité... (každý) má nějakou roli.“

používat metafory

„Je to jako řetěz s asi deseti články a ty jsi uprostřed a ty první čtyři články se zamotaly tím, v čem žiješ. S těmi čtyřmi články nemáš nic společného, ale ovlivňují tě, tak bys na sebe neměla být zase tak tvrdá.“

modelová role a důvěryhodnost

„Je moc důležité, abyste byli důvěryhodní. Pokud nežiju podle toho, co říkám, nebudou mě lidi brát vážně.“

pomáhat zmírnit vliv kulturní diskontinuity

„Snažíme se být rádci a učiteli a kompenzovat to, co tady teď nejspíš chybí, kvůli samé televizi a takovým věcem.“

„Vzít si to nejlepší ze společnosti Gitxsanů i ze západní společnosti.“

„Obě se dají spojit... žít se dá v obou kulturách.“

chápat vlivy působící na jejich pocity a chování

„...jedna z věcí, které jsou pro původní obyvatele důležité, je, aby jasně pochopili důvody utrpení, které teď prožívají a co je příčinou jejich bídy... že když původní Kanaďané rozumí příčinám svého neštěstí, je to jednodušší... když tohle hlubší porozumění získají... vyznačit, vytyčit cestu léčení... když pochopí, z čeho pramení jejich hněv, jejich závislosti, jejich násilí, jejich chování... bude to snazší... to neštěstí... prostě ovládne každou rodinu... každého člověka... každý první národ... no tak jim to dáte do správné perspektivy...nejsi v tom sám... i tvůj táta, tvoje máma, tvůj děda, tvůj praděda, všichni si tím prošli... koukni se na to a snaž se rozumět důvodům, proč dělali to, co dělali... tvůj táta chodil do internátní školy... začne se to objevovat a oni začínají vidět... a už tomu rozumím... hodně piju...“

„Otevřít dveře pro pochopení toho, jak se věci v průběhu naší historie měly, všechny ty hrůzy, které způsobily internátní školy.“

zmocňování

„Promluvíme si o tom, až budeš chtít ty!“

navázání duchovního spojení

„Zkusil sis promluvit s medicinmanem?“

pomáhat zapomenout na minulost

„Nemyslím si, že je možné udělat něco se včerejškem, ale věřím, že dokážeme něco dělat se zítřkem.“

poučit se z minulých chyb

„Kdyby se lidé dokázali naučit, že chyba nemusí být nezbytně ničím špatným, když se z ní dokážete poučit... pak je v tom i něco dobrého.“

převzít zodpovědnost za svá rozhodnutí

„Život přináší možnost výběru a člověk si někdy vybere dobře, jindy si zvolí špatně a to ovlivní jeho další život.“

povzbuzovat k činům

„Uděláme to tak, že se do toho pustíme, nebudeme to pořád odsouvat.“

Kromě toho, že účastníci výzkumu nabízeli své názory a jiný pohled těm, kteří potřebovali pomoci, podnikali také konkrétní kroky, aby jim pomohli. Níže uvádím několik příkladů:

konzultace s dalšími lidmi

„Promluvila jsem si s jeho sestrou a radila se s ní, co s ním budeme dělat.“

POZNÁMKA: všichni účastníci výzkumu měli v gitxsanské komunitě i na jiných místech funkční a stabilní síť kulturně citlivých zdrojů.

finanční pomoc

„Mám-li možnost, poskytnu i finanční pomoc... štědře mi (to) oplácí... jako v bance... i v našem hodovním Domě, vždycky přidají něco jako úrok.“

systém Domu

„... máme něco, čemu se říká Dům (Wilp)... je to širší rodina a jednou měsíčně se sejdeme, abychom si prostě promluvili o tom, co je třeba udělat... když někdo prodělává těžké časy, přijde do Domu, přijde na setkání a promluví o tom a jako skupina mu tak nějak povíme, co má dělat a co by měl zkusit...“

umožnit neformální „zaskočení“ na návštěvu všem, kdo potřebují pomoci

„Zastaví se za mnou na chvíli na návštěvu, dáme si čaj a něco k tomu. Neřeknou to hned, nepovídají, proč přišli, mluví tak jako kolem... Na nic se jich neptám a nic podobného.“

„Když si myslíš, že se věci vymykají kontrole, prostě si vzpomeň na to, kde bydlím a zastav se za mnou.“

„Děda mi říkával, musíš tu pro ně vždycky být.“

poskytnout pomoc v zármutku

„Jen tam být... nemusíš nic říkat... a při hostině... i když nemáš žádné peníze, prostě jenom pomoz s tím, co můžeš.“

podpořit toho, kdo je v depresi a potřebuje práci

„Já třeba toho člověka vezmu, aby mi pomohl chytat ryby, a tak mám večer příležitost si s ním víc promluvit... (abych ukázal)... že mi na něm záleží a vidím, že má nějaký potenciál.“

Obřadní přístup se obvykle od dialogického hodně liší od okamžiku, kdy proběhla úvodní konverzace, během níž pomocník zjistí, co druhý člověk potřebuje. Například:

„... lidé za mnou přijdou a chtějí radu ohledně své rodiny nebo dětí nebo záležitostí týkajících se zdraví... sedí tam a povídají a obvykle to vždycky končí... chtějí vykuřování nebo si zakouřit... mohla bys udělat obřadní vykuřování, pocení nebo obřad dýmky... nebo chtějí očištění ... obvykle

jim nic nepředepisují ... většinou si o to řeknou nebo přijdou a povídají, tady je tabák nebo cigareta... vím, že půjdeš odpoledne do potní chýše, mohla by sis vzpomenout na mou dceru, cestuje do Kamloops... mohla bys poprosit o její ochranu, aby byla na cestách v bezpečí a neměla žádnou nehodu... nebo mohla by sis vzpomenout na mého příbuzného, který je vážně nemocný..."

Přáním účastnice výzkumu, která je „nosičkou dýmky – začátečnicí“, je „pomáhat léčit... pomáhat jak (jen) může“. Dále vysvětlovala, jak pracuje:

„... každý hněv má nějakou příčinu... každá závislost má nějakou příčinu... každá nemoc má nějakou příčinu... musíte se pokusit ji nějak najít... tak mě to učili... děláte, co umíte – se svým smotkem, dýmku, chřestítka, bubnem, posvátnými bylinami, kterými vykuřujete, písněmi, které znám, a obřady, které znám, mnoha způsoby, jak se modlit... vyslat přání... najít v tom nějaký smysl... vždycky se s tím dá něco udělat, i kdyby... i kdyby to bylo jen poskytnout jim útěchu..."

Provádí dva obřady – obřad dýmky a potní chýše. Několik poznámek k těmto obřadům:

„... dělám obřad potní chýše... je to velmi intenzivní čištění a obřad potní chýše i to, co se při něm projeví, pomáhá... někdy obřad provádím jinak, pro někoho konkrétního nebo nějakou skupinu... podle toho, co potřebují... někdy, když v potní chýši uděláme čtyři kola, strávím víc času třeba u kola praotek pro ženy nebo u kola praotců pro muže... přijde na to... vždycky si raději nechám víc času na poslední kolo práce... intenzivně se vyptávají sami sebe... je to prostě pocení obecně... jako úvod... ale když je to intenzivnější a je třeba větší pomoci a více léčit, vedu kolo trochu jinak... podle situace, někdy zpívám určitou píseň... existuje spousta písní na vzývání... vzývání dědů... zazpívám jednu léčivou píseň... někdy při obřadu používám takové zvuky, které jsem obdržela při jednom půstu..."

„... dělám obřad dýmky... někdy s tabákem, co mi dají... vložím ho tam a oni si potáhnou kouř... a ten se s nimi spojí a oni kouř vyfouknou a ten se pak spojí s vesmírem, takže když pak vzýváte, přijde dvě stě pět praotců... někteří zůstanou a pomáhají... při obřadu dýmky také poté, co provedete intenzivní očistu a vyšlete intenzivní přání, nasloucháte intenzivně (pokynům)..."

Obřad se někdy provádí více z důvodů poskytnutí útěchy, než léčení.

„... někdy nic udělat nedokážu... člověk na smrtelné posteli... mezi léčením a uzdravováním je rozdíl... léčit nemůžu, protože jsem jen nosič dýmky začátečnic, takže můžu pomáhat připravit toho člověka na zrození do světa duchů... poskytnout mu útěchu... připravit ho..."

Několikrát se zmínila o vzývání praotců, z mnoha různých důvodů, jako například:

„Během vykuřování... nějaký čas strávím ovíváním, vzýváním, říkám, praotcové, buďte k těmto lidem milosrdní... ukažte něco z vědění, které máte, ze své moudrosti, pošlete pomoc a radu..."

Této účastnice se také druzí ptají na informace obsažené ve snech:

„... někteří lidé se mě ptají na sny... říkám, můžu vám povědět nějaké všeobecné informace, ale k výkladu snů nemám žádný speciální výcvik... můžu tak nějak říct, jestli to je, nebo není něco důležitého... některé odpovědi se objevují v podobě snů..."

Je-li člověk „pouze nosič dýmky začátečník“ nemůže například „uzdravovat“ a má jen omezený počet obřadních nástrojů a jak uvedla:

„Nepodávám žádné léky... protože jsem jen nosič dýmky začátečník.“

Závěrem lze říci, že dialogický i obřadní přístup v gitxsanské komunitě pomáhá. Skutečnost, že na činnost nosiče dýmky se orientoval jen jeden ze čtyř spolupracovníků výzkumu, nejspíš ukazuje na výrazně převažující počet pomocníků používajících metodu dialogu nad obřadníky. Nosička dýmky zná mezi Gitxsany, žijícími v dané oblasti další čtyři nosiče.

Průběh učení je u obou přístupů značně odlišný, i když lze nalézt také společné rysy. Všichni účastníci výzkumu byli například ovlivněni tím, že vyrostli ve stejném gitxsanském kulturním prostředí. Specializovaný výcvik nosiče dýmky se více blíží roli léčitele než pomocníka. Ačkoli jsem se v této zprávě na studium léčitelů nijak zvlášť nezaměřoval, jejich účast na výzkumu zřejmě přesněji odráží podobu pomoci v dnešní gitxsanské komunitě. Důležitou roli sehrávají jak přirození pomocníci, kteří používají dialogický přístup, tak i pomocníci-léčitelé, kteří používají přístup obřadní. Přestože spiritualita hraje velkou roli v obřadním přístupu, je také velmi významnou součástí života všech tří účastníků výzkumu, které používají dialogický přístup. V případě potřeby ji do své práce zařazují také.

Charakteristické rysy pomocníka

Charakteristické rysy, jež popsali tři účastníci výzkumu, kteří používají dialogický přístup, se do velké míry překrývají s charakteristickými rysy, které jmenovala osoba, jež používá obřadní přístup. Rysy, které nejvýrazněji charakterizují obřadní přístup, uvedu zvlášť.

Ačkoli jsem nezamýšlel uvádět pořadí charakteristických rysů pomocníků (vyjmenované účastníky výzkumu) podle důležitosti, všichni shodně nejvýše hodnotili první tři níže jmenované vlastnosti.

Seznam charakteristických rysů a příklady komentářů a zdůvodnění této volby:

být k dispozici

„být tu pro ně“

„lidem, kteří potřebují pomoc, buď vždy k dispozici“

„když tě někdo požádá, abys pro něj něco udělal, buď mu k dispozici... vždy se dá něco udělat, i kdyby to mělo být

jen poskytnout útěchu“

důvěryhodnost

„moc důležité je být důvěryhodný a žít podle toho, co říkám“

„život podle hodnot a filosofie Gitxsanů, člověk je součástí krajiny“

„podřizovat se našim hodnotám jako je důvěra, čest, sdílení, respekt, poctivost“

„musíš žít dost čistě“

pokora

„zkoušel jsem to, ale nemůžu říct, že jsem měl vždycky úspěch“

„buď pokorný“

sebeobětování, ale s ohledem na vlastní limity a péči o sebe

„respektuj své vlastní limity“

„stůj nohama pevně na zemi... stát pevně znamená, že jsi v pohotovosti, ale také, že je správné dýmku nezvednout... z nějakého důvodu“ (nosička dýmky)

„je-li k dispozici člověk, který moji práci provede lépe, rád mu uhnu z cesty“

„zachovávat mlčenlivost“

„poctivost“

„čestnost“

„moudrost, aby člověk uměl druhým pomoci nebo je vést“

otevřená mysl

„předpoklady mohou být mylné“

starat se o druhé

„k lidem, co vyhledají vaši službu, musíte cítit hlubokou bezpodmínečnou lásku“

„hájit zájmy každého“

znát sebe sama

„pomocník by se měl dobře znát“

„žít v míru sám se sebou“

„znát svou podstatu je pro původní obyvatele velmi důležité... vědět o sobě všechno...“

respektovat život (posvátnost)

„musí až do hloubi své duše rozumět síle vztahu mezi stvořeními a Velkým Duchem nebo Stvořitelem... a chápat, že všechno, co existuje, má ducha... živé a neživé... život je posvátný“

poslání (nosička dýmky)

„... myslím, že člověk musí cítit nějaké poslání... řekli mi, že ne každý splňuje podmínky, aby to mohl dělat... jakoby člověk musel podstoupit nějakou zkoušku... musíte si projít nějakým utrpením... jako návrat ze smrti... musíte mít nějaké sny, co naznačují, že byste měla tuhle práci dělat.“

Typy problémů, s nimiž se na ně lidé obrací

Nejčastěji se lidé na všechny čtyři účastníky výzkumu obraceli s těmito problémy:

deprese,

sebevražda,

hněv,

násilí,
zármutek,
problémy s dětmi (zejména s těmi, co musely chodit do internátní školy),
ztráta vlastní kultury,
drogy a alkohol,
problémy s policií,
kulturní rady,
hledání směru v životě.

Tři účastníci výzkumu v seznamu problémů, s nimiž za nimi lidé přicházejí, uvedli:

oběť násilí,
oběť sexuálního zneužívání,
problémy se školou nebo prací,
problémy s penězi,
předsudky,
vztahy,
manželské problémy,
život ve dvou kulturách (kulturní diskontinuita),
duchovní záležitosti.

Dva účastníci výzkumu se setkávali s problémy, jako jsou
potíže s rodiči a
hazardní hra.

Pouze jeden účastník výzkumu, měl zkušenosti s radami týkajícími se
potratu.

Jiná účastnice výzkumu hovořila o tom, že pomáhala s
ubytováním.

Většinou se jednalo o kombinace různých problémů a záležitostí.

Široká škála problémových témat ukazuje, nakolik všestranný musí přirozený pomocník být.

Věk a pohlaví osob, kterým pomáhali

Ženy spolupracující na výzkumu hovořily o tom, že za nimi většinou chodí ženy ve věku zhruba od deseti do padesáti nebo šedesáti let.

Muži spolupracující na výzkumu uváděli, že za nimi chodí stejný počet mužů jako žen, od raného věku kolem pěti let až do šedesáti nebo sedmdesáti.

Co dělají s lidmi, kteří nevědí, co je trápí

Zaznamenané komentáře:

„necháte je prostě vymluvit“

„vyslechnete si je a pak zhruba shrnete, co si myslíte, že není v pořádku“

„někdy hovořit nechtějí... vždycky bude i druhá příležitost“... „nemá smysl je do něčeho tlačit“

„prostě je nechám se vymluvit a už tím, že je poslouchám... tak nějak intuitivně... zkusím jim navrhnout... a pomoci jim, aby se ukázalo, co je vlastně trápí“

Trpělivé naslouchání s respektem a laskavé navrhování možností je společné všem účastníkům výzkumu.

Co dělají s lidmi, kterým nedokážou pomoci

Dvě účastnice výzkumu uvedly:

„někdy se mi nedaří s někým prolomit ledy... (tak) ho prostě jenom poslouchám“

„některé lidi nedokážete změnit“

Další názory:

„doporučím jim, aby se zapojili do programů nabízených Gitxsanskou národní správou“

„často... když jim nedokážu pomoci, můžu jim alespoň nabídnout inspiraci a dodat odvalu... spoustu toho mohou udělat sami“

„když jim nepomůžu já, pošlu je za jiným (poradcem) nebo na léčení nebo ať si promluví se zaměstnavatelem nebo tak... nebo ať jdou do potní chýše.“

Jakou roli hraje v procesu pomoci gitxsanská kultura

Každý ze čtyř účastníků výzkumu, měl trochu odlišný názor na to, jakou roli hraje v procesu pomoci gitxsanská kultura, ale všichni se domnívali, že je důležitá. Níže uvádím některé jejich myšlenky:

... no, hraje skutečně velkou... úlohu má velkou, protože... odhalím jim, kdo jsem, Gitxsan (člověk)... a jak to pomohlo mně s mojí vlastní identitou, mou vlastní podstatou... a jak mi to pomohlo na mé vnitřní cestě... má to prostě velkou sílu, když víte, kdo jste... být hrdý na to, kým jste... nenechat nikoho, aby s vámi mával... používat svou původní podstatu ... jak žili původní obyvatelé Kanady... filosofii původních obyvatel... vlastní tradice pro vaše vlastní léčení... a skoro pokaždé, víte, uvidíte, jak jim to zvyšuje sebevědomí... jen když to slyší... je to... nejsem nijak arogantní... víte, ale je to něco, v čem spočívá jejich podstata...

„patřit někam je moc důležité... musíme se o sebe brát... zdravý příslušník naší kultury bude zdravý člověk“

„lidé, co sedí v hodovním domě, svědci, nechodí tam jen za odměnu, dělají to pro jiné lidi“

Jak jsem se již zmínil v oddíle „Co jako pomocníci dělají“, hraje při facilitaci procesu pomoci příslušníkům Domu podstatnou roli systém Domu. Přijetí faktu, že je člověk Gitxsan, uznání své příslušnosti k Domu a aktivní účast v Domu a v systému oslav představuje důležitou součást zdraví člověka a umožňují mu pomáhat i ostatním lidem vést zdravý život.

Co dělají se svými vlastními problémy

„promluví si s kamarádem, sestrou nebo nejstarší dcerou“

„jdu za poradcem nebo jiným náčelníkem nebo za někým, kdo se mi zdá vyrovnaný“

„moje teta už zemřela, ale mám její děti... a i když jsou mladší než já, mohu si s nimi promluvit“

... obvykle zajdu za zkušenějším nosičem (dýmky)... za léčiteli, které znám... promluví si s příbuznými

... mám pár skutečně blízkých přátel, kteří se o mě starají... obřady nedělám jen pro jiné lidi, ale i sama pro sebe... dělá mi to dobře..."

Gitxsanský šaman

Témata, spojená s osobami šamanů, medicinmanů, medicinwomen a léčitelů, nepatřila sice k zájmovým okruhům mé studie, ovšem jeden účastník výzkumu měl praktické dovednosti léčitele a druhý se domníval, že nezmínit se o tom by znamenalo vynechat část informací o přirozených gitxsanských pomocnících a vyprávěl mi o čarodějích (haldowgets a halaits):

... no, jedna z věcí, co... jsme na ni nenarazili... je smysl dobrého šamana a zlého šamana... byli dobří a zlí... špatným se říkalo haldowget... a dobrým halait... halaitové byli hodní... jejich moc se projevovala různými způsoby... můj děda říkal, že je přísně cvičili... a museli žít přísným životem... a učili se žít životem pokorného člověka a... nijak moc je nezajímalo, jestli... vydělají peníze, aby si mohli koupit auto nebo něco... byli přísně... jeden měl na starosti léčení... a soustředění... hovory se Stvořitelem... a půst a očistit se... a dělal rituály a i jejich pomocníci... procházeli podobnými... věcmi, aby mohli šamanovi pomáhat... léčit a... když člověk seděl a šamanovi pomáhal a ten překročil všechna pravidla, mělo to vliv částečně i na to, o co se pokoušel pomocník... otec mého dědy byl šaman... kdysi dávno, v 19. století... dědeček mi říkával, že ho volávali (do jiných vesnic)... a říkal, že viděl, jak lidi projeví svou moc a někteří lidé... oni snad tihle lidé třeba jedli psy a... že měli neuvěřitelnou moc... a ... říkal, že jeho otec...s sebou nosíval březovou kůru... hodně suchou březovou kůru a pak rozdělal oheň a až se oheň rozhořel a byla horká... a pak tu březovou kůru vybral a snědl... tak projevoval svou sílu, která mu pomáhala... ukazoval lidem, že nic nehraje... a kdyby se to pokusil udělat někdo jiný... kdo nebyl vyvolen, aby to udělal... tak to nezkoušej... všichni tihle lidé byli vyvolení... říkal, že byl... jiný šaman, který projevoval svou moc tak... když lidé přišli ... lidé byli prostě zvědaví a on si přinesl lano a požádal všechny ty silné lidi... aby se postavili ... a pak si dal lano do zubů a požádal je, aby ho přetáhli... aby s ním pohnuli... ale klidně se tak mohlo snažit čtyři nebo pět lidí, ale nedokázali s ním hnout... a takhle zase ukazoval on...že má takovou sílu... někdo jiný měl sílu... je to skutečná záhada... když něco takového posloucháte... nemyslím si, že bylo skutečně možné přesně říct, jak to dělali... jestli to byla iluze... ale já si myslím, že takhle lidi přesvědčili... že nikoho nevodí za nos, řekl bych...a že skutečně umí někoho vyléčit... to by asi řeklo nejvíc lidí, řekl bych... jako že tam jenom nepředvádí nějaké divadlo...

Na doplnění názorů účastníků výzkumu cituji Glavina (1990):

„Kouzelníci halait a haldowget tvoří dvě tajné společnosti, z nichž každá si zachovává rituální privilegia a nadpřirozené síly.

Halaitové jsou léčitelé a ve společenství se těší úctě. Haldowgetové spíše škodí a lidé se jich obávají. Pouze několika lidem z vnějšku, antropologům a podobně, se podařilo shromáždit o nich

nějaké informace. Jejich identita je tajná a nikdo o nich nechce mluvit, alespoň ne veřejně nebo do záznamu. Ale šeptem se vždy šíří spekulace o tom, kdo by mohl být haldowget, nebo jak někdo viděl, že si ten a ten zahrabával do jámy své rituální předměty nebo že ten a ten řekl, že je někdo halait...” (str. 160).

„Ačkoli již halaitové mizí, ve společnosti Gitxsanů se s nimi ještě setkáváme a jsou v ní aktivní...” (str. 161).

Snad se někdo v budoucnu ujme úkolu napomoci oživení halaitů.

Závěrečné poznámky

Mým záměrem bylo, aby zjištění z mých výzkumů byla k dispozici každému, kdo by chtěl přispět ke zlepšení pomoci, poskytované národu Gitxsan a obecněji všem, kdo se zabývají biculturním poradenstvím. Počítaje v to všechny, kdož prodělávají výcvik na pomocníky-poradce a kteří v současné době pracují jako poradci a v pomáhajících profesích pro lid Gitxsan, nevylučuje ani pedagogy a komunitní pracovníky.

Níže uvádím doporučení, jež se zakládají hlavně na závěrech mé studie a vycházejí tedy z údajů získaných od čtyř účastníků výzkumu.

Doporučení pro pomocníky a studenty, kteří se chtějí stát pomocníky-poradci

1. Přečtěte si oddíl „Co jako pomocníci dělají“ a uvažujte nad tím, které náměty odpovídají vašemu stylu práce a co se hodí

pro Gitxsany, s nimiž pracujete.

2. Přečtěte si oddíl „Charakteristické rysy pomocníka“ a pro porovnání si sepište vaše vlastní charakterové rysy.

Modely poradenství a terapie většinové kultury jsou v některých ohledech nevhodné a aplikují-li se v kontextu prvních národů bez modifikace, mohou být i potenciálně škodlivé. Asi nejvhodnější je používat poradenský model vycházející z konstruktivismu. Ten klade důraz na mnohočetné reality, respekt, vzájemnou propojenost lidí a jevů a používá aktivity jako je mapování a osobní projekty.

Doporučení k obřadnímu přístupu

Přitahuje-li vás obřadní přístup, vyhledejte nosiče dýmek ve své komunitě. Zeptejte se dalších pomocníků v komunitě nebo v místních centrech léčení na jména nosičů dýmek, s nimiž byste si mohli pohovořit. Nezapomeňte na tradici obětování tabáku výměnou za pomoc nosiče dýmků. Možná se budete moci zúčastnit rituálu v potní chýši.

Doporučení jak přispět k výchově přirozených pomocníků v komunitě

Doporučení pedagogům:

Učební osnovy: Vyučujte gitxsanskou historii, filosofii, hodnoty, systém víry, umění a jazyk; co nejvíce využijte přirozené gitxsanské pomocníky a starší.

Zaměstnanci: Vedte všechny zaměstnance, aby byli příkladem charakteristických rysů a přístupů gitxsanských pomocníků.

Aktivita: a) Nabídněte mladým lidem dostatek příležitostí aby mohli druhým pomáhat a dejte jim vědět, že je jejich pomoc oceňovaná.

b) Některé volnočasové aktivity zaměřte tak, aby měli mladí lidé užitek z toho, že si navzájem pomáhají.

Doporučení pro komunitní pracovníky a komunitní plánování

1. Zřídte celostní centrum zdraví, které bude vedle odborníků z pomáhajících profesí využívat služeb gitxsanských pomocníků.

Centrum by se mohlo jednak zabývat potřebami lidí, kteří prožili trauma, byli v internátní škole nebo prošli závislostí,

jednak věnovat sexuálním deliktům a násilí v rodině.

2. Organizujte komunitní semináře, na nichž budou gitxsanští pomocníci působit jako spolu-facilitátoři. Můžete se věnovat

tématům jako rodičovství a pomoc druhým.

3. Jako alternativu ke hře bingo a sledování televize nabídněte více příležitostí účastnit se zdravých a zábavných rekreačních

aktivit pro celou rodinu.

Doporučení pro přirozené gitxsanské pomocníky

1. Nevzdávejte svou dobrou práci.

2. Učte se novým dovednostem a učte se od ostatních, zejména od těch, kdo za vámi přicházejí s prosbou o pomoc.

Moje úvahy

Podle mých očekávání odpovídali účastníci výzkumu téměř v každém aspektu profilu poradců, kteří jsou úspěšní v práci s klienty z řad příslušníků prvních národů (Peavy, 1997). Z jejich strany se nicméně nikdo nezmínil o celostním přístupu. Domnívám se však, že kdybych se o něm zmínil já, tak by všichni zúčastnění s jeho důležitostí souhlasili.

Nejpříjemnější částí celého projektu byly schůzky a rozhovory se čtyřmi účastníky výzkumu. Se všemi jsem se cítil velmi dobře, přestože jsem jim položil více než dvacet otázek a v některých případech otázku jinými slovy opakoval znovu a dále se vyptával, jestli k danému tématu nechtějí ještě něco říct.

Měl jsem zřetelný dojem, že kdybych k účasti přizval i zbylých jedenáct lidí z mého krátkého seznamu potenciálních účastníků výzkumu, byli by všichni mé pozvání přijali. Domnívám se také, že kdyby k našemu setkání došlo, prožíval bych i s nimi podobné pocity tepla, upřímnosti, sebedůvěry, skromnosti, hrdosti, optimismu a zájmu o ostatní – jako s těmi, se kterými jsem hovořil.

Jak se tito lidé liší od mnoha jiných, které jsem jako poradce poznal, a kteří často jakoby uvízli v negativním názoru na sebe samotné i na druhé! Říkám si, jak jinak by se asi vyvíjel jejich život, kdyby měli v mládí to štěstí, že by si je pod svá křídla vzal některý z přirozených gitxsanských pomocníků.

LITERATURA A VYBRANÉ ODKAZY

Arrien, A. (1993). *The four-fold way: Walking the paths of the warrior, teacher, healer and visionary*. New York: Harper Collins Publishers.

Barbeau, M. (1973). *The Downfall of Temlaham*. 1928; reprint: Edmonton: Hurtig Publishers.

Bopp, J. and Bopp, M. (1997). *At the Time of Disclosure: A manual for front-line community workers dealing with sexual abuse disclosures in aboriginal communities*. Ottawa: Government of Canada.

Canfield, J. and Hansen, M.V. (1993). *Chicken Soup for the Soul: 101 stories to open the heart and rekindle the spirit*. Deerfield Beach, Florida: Health Communities Inc.

Cormier, L.S. and Hackney, H. (1993) *The Professional Counsellor: a process guide to helping (2nd edition)*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.

Editors of ConariPress. (1994). *More Random Acts of Kindness*. Berkeley, California: Conari Press.

Efran, J.S., Mitchell, A and Gordon, D.E. (1998) Lessons of the new genetics. *Family Therapy Networker: Psychotherapy and Modern Life*. 22 (2), str. 26 - 41.

Egan, G. (1990) *The Skilled Helper: A systematic approach to effective helping*. Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing.

Fales, A.W. (1986). *An analysis of the long-term effectiveness of the Native Counsellor Training Program*. Toronto, Ont.: Ontario Ministry of Education.

France, H. (1996). *The helping circle: First Nations peer support network training curriculum/ Horace France*. Rod McCormick. Vancouver, B.C.

Garrett, M.W., and Garrett, J.T. (1994). The path of good medicine: Understanding and counseling NativeAmerican Indians. *Journal of Multicultural Counseling and Development*. 22(3). str. 134- 144.

Gitxsan Office of Hereditary Chiefs (1996). *Gitxsan Nation* (informační leták)

Glavin, T. (1990). *A Death Feast in Dimla-Hamid*. Vancouver: New Star Books.

Hackney, H. and Cormier, L.S. (1979). *Counselling Strategies and Objectives (2nd edition)*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Halifax, J. (1982). *Shaman the Wounded Healer*. London: Thames and Hudson Ltd.

Hammerschlog, C.A. (1988). *The Dancing Healers*. New York: Harper San Francisco.

Harris, K.B. and Robinson, F.M.P. (1974) *Visitors Who Never Left: The origin of the people of Damelahamid*. Vancouver, B.C.: University of British Columbia Press.

Heinrich, R.K., Corbine, J.L. and Thomas, K. (1990). Counseling Native Americans. *Journal of Counseling and Development*. 69 (2), str. 128 - 133.

Homer, M.J. (1990). *Way of the Shaman*. San Francisco: Harper & Row.

Jilek, W.G. (1982). *Indian Healing: Shamanic Ceremonialism in the Pacific Northwest Today*. Surrey, B.C.: HancockHouse Publishers.

Jones, B. and Jones, G. (1995). *The Healing Drum*. Salt Lake City, Utah: Commune-a-key Publishing.

Jorgenson, R. (1982). *Peer counselling: a training pian for introduction into a native community*. Victoria, B.C.: University of Victoria.

Kvale, S. (1983) The qualitative research interview: A phenominological and a hermeneutic mode of understanding. *Journal of Phenomenological Psychology*. 14 (3), str. 117-196.

MacNeill, J.R. (1994). *How can non-First Nations counsellors best prepare to work with First Nations students: A Yukon Territoryperspective*. Victoria, B.C.: University of Victoria.

Maracle, B. (1993). *Crazywater: Native voices on addiction and recovery*: Penguin Books Canada Ltd.

McGoa, E. (1992). *Rainbow Tribe: Ordinary peoplejourneying on the Red Road*. San Francisco: Harper.

Medicine Eagle, B. (1991). *Buffalo Woman Comes Singing: The spirit song of a Rainbow Medicine Woman*. New York: Ballantine Books.

Moursund, J. (1993). *The Process of Counselling and Therapy (3rd edition)*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

- Osborne, J.W. (1990) Some basic existential-phenomenological research methodology for counsellors. *Canadian Journal of Counselling*. 24 (2), str. 79-91.
- Peavy, R.V. (1994). Counselling for First Nations Students: a research summary report. Victoria, B.C.: Province of British Columbia, Ministry of Education.
- Peavy, R.V. (1997). *SocioDynamic Counselling*. Victoria, B.C.: Trafford Publishing.
- Polk, S. (1987). Helping our children. *Children Today*, 16 (5) str. 19- 20.
- Rahim-Jamal, S. (1998). *Proposal for a comprehensive and integrated Gitxsan mental health system*. British Columbia: University of British Columbia.
- Rutter, V., (1994). Oops a very embarrassing story. *Psychology Today*, March/April, str. 12 -13.
- Sopolsky, R. (1998). Is biology destiny. *Family Therapy Networker: Psvchotherapy and Modern Life* 22 (2), str. 33- 35.
- Supernault, E. (1995). *A warrior's heart*. Edmonton: Native Counselling Services of Alberta.
- Thomason, T.C. (1991). Counseling NativeAmericans: An introduction for non-Native American Counselors. *Journal of Counseling and Development*. 69 (4) str. 321 -327.
- Vickers, P. (1993). *Counselling and First Nations People: a perspective*. Victoria, B.C.: University of Victoria.
- Wolcott, H.F. (1990). *Writing Up Qualitative Research*. Newbury Park, California: Sage Publications.

PŘEHLED SOCIODYNAMICKÉHO PORADENSTVÍ

Sociodynamické poradenství: konstruktivistické forma poradenství, která byla vytvořena tak, aby pomohla lidem orientovat se v životě společnosti 21.století

Sociodynamické poradenství vzniklo na základě výzkumné studie, jež byla součástí projektu „The Creation and Mobilization of Counselling Resources for Youth (CAMCRY)“ v rámci National Research and Development Project in Canada** z let 1988-1992. Název „Sociodynamické poradenství“ je kanadská ochranná známka registrovaná na jméno Dr. R. Vance Peavyho.*

CO ZNAMENÁ VÝRAZ „SOCIODYNAMICKÝ“? Termín „socio“ je odvozený z latinského slova socialis, což znamená společník, spojenec, druh. „Socio“ značí naši primární existenci jakožto společenských či vztahových bytostí. Slovo „dynamický“ je odvozeno z řeckého dynamikos, které znamená mocný, v pohybu, mění se – a ukazuje na estetickou rovnováhu částí tvořících celek, jež, jsou-li uvažovány odděleně, jsou jinak nestabilní. „Dynamický“ také naznačuje neustálou změnu, zejména kulturní změnu a změnu vzorců kulturních významů.

SOCIODYNAMICKÉ PORADENSTVÍ vychází z koncepce celostní společenské existence – to znamená život celistvé bytosti, jež současně žije v síti kulturně provázaných vztahů. Větší důraz se klade na sociální než na psychologickou stránku. Sociodynamické poradenství je založeno na předpokladu, že lidská existence je do velké míry konstruována sociálně. Krom toho se průběžně mění lidé i sociální kontext, v němž jsou zasazeni. K hlavním prvkům sociodynamické perspektivy patří společenské bytí***, mnohočetné reality, transformativní významy, nepředvídatelnost a nelinearita.

SOCIODYNAMICKÉ PORADENSTVÍ se nachází v paradigmatu humanitních věd****. Thomas Kuhn zdůraznil, že vnímáme jen to, co nám umožňuje vidět naše osobní optika či metafora. Paradigma humanitních věd přikládá velký význam jazyku, významu a činnosti. Jazyk nám dává nástroje k vyjednávání mezi sebou i s institucemi. Individuální i kulturní život je smysluplný a je organizován ve významových vzorcích – zkrátka naše každodenní existence je symbolická, předpokládá význam a probíhá prostřednictvím komunikace a aktivity. Předpoklady paradigmatu humanitních věd jsou v ostrém kontrastu k názorům paradigmatu pozitivistického a behaviorálního.

* Vytvoření a mobilizace zdrojů poradenských služeb pro mládež

** Národní projekt výzkumu a vývoje v Kanadě

*** V originále „Social beingness“

**** V originále „Human Sciences Paradigm“

SOCIODYNAMICKÉ PORADENSTVÍ je, všeobecně řečeno, konstruktivistická strategie. Lidi vnímá jako důležité přispěvatele a budovatele svých vlastních životů, vztahů a kontextu. Tři hlavní zásady konstruktivistického myšlení:

- Osobní a společenské reality existují v podobě mnohočetných alternativ, jsou sociálně a experimentálně vyjednávané, jsou „lokální“ a specifické; forma a obsah osobních a společenských realit závisí na lidech, kteří je udržují.

- Konstruktivistická epistemologie není „objektivní“ ani „subjektivní“. Je spíše „participační“. To, co při poradenských sezeních a na jiných cestách svým životem poznáváme, je výsledkem našich interakcí s druhými lidmi. Naše vědění je doslova výtvořem procesu interakce mezi námi samotnými a druhými lidmi.

- Každá lidská bytost vnímá svět svou vlastní optikou nebo filtrem svých mentálních konstrukcí. Účast na poradenském setkání pomáhá jedincům vyjádřit své konstrukce a uvidět přitom způsob, jakým je jejich konstrukty zmocňují či zneschopňují s ohledem na cíle, kterých si přejí dosáhnout anebo budoucnosti, které si touží vytvořit. Mentální (kognitivní a emocionální) konstrukce získáváme a rozpracováváme hermeneuticky – nasloucháním, kritickým zkoumáním a vyjednáváním.

SPOLEČENSKÝ ŽIVOT A KULTURA SE MĚNÍ, LIDÉ SE NOŘÍ DO NEJISTÝCH PŘEMĚN – JE TŘEBA PROVÉST REVIZI PORADENSKÉ PRAXE TAK, ABY ODPOVÍDALA POTŘEBÁM DNEŠNÍCH LIDÍ. Základní předpoklad, z něž vychází práce na nové podobě poradenských služeb zní: Lidé, kteří žijí v Severní Americe, Evropě a některých jiných částech světa se nacházejí uprostřed (do velké míry) nepředvídatelného procesu přeměny, což v nich vyvolává značnou nejistotu, pocit nedostatku existenciálního bezpečí a zmatek v otázce hodnot i způsobu, jak žít vlastní život. Změna samotná není nová – se změnami se lidstvo musí vyrovnávat neustále. Nová je rychlost změn, jejich rozsah a překotné šíření do dalších kulturních a sociálních skupin, kde původně nevznikly.

Až hluboko do 20. století žili lidé ještě v tradičních kulturách, které se začaly rozpadat již v 18. století, ale dodnes zůstávají v několika málo kulturách dominantní. Ve většině západních společností se právě nacházíme na konci období moderny. K hlavním rysům takzvané moderní éry patří industrializace, život ve městech, víra v pokrok a důvěra ve vědu a techniku. V moderním období došlo k úpadku náboženské víry a snížení účasti na životě širších rodin a nejbližšího sousedství. Částečně byly nahrazeny vírou v racionalitu a změnou zaměření z hodnot morálních na hodnoty ekonomické. S počátkem nového tisíciletí se mnoho lidí nachází v postmoderním stádiu evoluce společnosti. Jedná se o období výrazných nejistot. Mnozí z nás vnímají, že jim mizí pevný základ života a tyto pocity se projevují strachem a zmatením ohledně budoucnosti.

Poskytování poradenských služeb (všech typů pomoci, léčení, terapie) se objevilo jako součást kulturní historie. Tradiční, moderní a postmoderní kultura se od sebe výrazně liší. Rozdíly vidíme v životě společenském, institucionálním i ve formách komunikace. A co je nejdůležitější,

všechny sociální, ekonomické a politické změny na úrovni společnosti přinášejí následky pro jednotlivce. Mnohé z nich nelze předvídat, není možné se jim vyhnout a někdy je ani nejsme schopni chápat. Čím dál více se mění také naše sebepojetí. Naše „já“ je čím dál méně utvářeno tradicemi, není si jisto pokrokem a dnes je tudíž musíme vnímat jako sociálně konstruované.

Poprvé v historii lidstva se „já“ považuje za „projekt“, který se vytváří vlastním úsilím člověka a zároveň jeho účastí na interaktivní vztahové síti významů – přátelé, spolupracovníci, vrstevníci, virtuální společenství atd.

Formy poradenských služeb, jež měly svůj význam ve spolehlivých časech moderny a továrního života, tedy v době, kdy nás v posuzování dobrých a žádoucích činů ještě vedly tradice, se dnes rozpadají. Život nečiní složitým samozřejmě jen změny, ale také fakt, že se odehrává ve stále komplikovanější směsici tradičních, moderních a postmoderních životních podmínek. Tato komplexní směs je zjevně výsledkem úkazů jako migrace, cestování a vlivu revoluce v mikroelektronice, která přinesla počítače, televizi a robotizaci.

S přechodem do nových způsobů fungování života společnosti čelíme novým dilematům společenského života, jež musíme řešit. Abychom toho byli schopni, musíme se obvykle naučit přemýšlet o své situaci novým způsobem. Mnohá „řešení“ je třeba doslova vymyslet. Existuje jen málo návodů, jimiž je možné se řídit a ještě méně precedentů, na které je možné se odvolávat. Sociodynamické poradenství je sociálním vynálezem navrženým tak, aby poradcům poskytoval perspektivu odrážející život současné společnosti a soubor poradenských nástrojů, díky nimž mohou lidem pomáhat řešit jejich každodenní starosti a nejistotu, vyvěrající z tohoto nového kontextu.

NOVÝ SLOVNÍK V OBORU PORADENSTVÍ Jednou z možností, jak zahájit a rozvíjet nový model poradenské práce, je zavést nový slovník a stará slova používat novým způsobem. Chceme-li vnímat nové reality, musíme být opatrní, abychom je neskrývali nebo neblokovali překrýváním starými názvy a vysvětleními z dřívějších paradigmat. K novým způsobům přemýšlení o poradenské profesi, z nichž vznikla sociodynamická perspektiva a její způsob vyjadřování myšlenek patří:

- větší zaměření na význam a na použití jazyka jako sady nástrojů pro uskutečňování věcí
- používání výrazů „čin“, „činnost“ a „aktivita“ – jež všechny naznačují existenci „činitele“, který jedná záměrně, účelně a smysluplně
- v poradenských konzultacích se používá slovník popisující zdatnost* (silné stránky, osobní přednosti, potenciál, schopnosti, dovednosti) a vyhýbá se slovníku nedostatků (diagnostická klasifikace, nedostatečnost, neschopnost, problémy, patologie), který tvoří běžný inventář používaný konvenčními, modernistickými modely poradenských služeb, terapie a medicíny.

Slovní zásoba popisující přednosti a schopnosti se zakládá na předpokladu, že každý klient má své silné stránky a zkušenosti, které může použít, aby si zlepšil kvalitu života, ulevil od potíží nebo je zcela eliminoval.

* V originále „proficiency“

Práce se silnými stránkami klientů má mnoho výhod:

1. Posiluje respekt ke klientům.
2. Motivace se stává vnitřní kvalitou.
3. Napomáhá vnímání poradenství jako demokratického procesu spolupráce.
4. Nikdo není zcela bez osobních zdrojů a všechny situace obsahují nějakou možnost volby a činu.
5. Použije-li se k označení a rozvíjení silných stránek běžný jazyk, odstraní se stigma nemoci, selhání a viny.
6. Jazyk obsahující kladné stránky napomáhá snahám o zkonstruování lepšího způsobu života.
7. Důraz na osobní silné stránky dodává klientům odvahu čerpat ze svých zkušeností z minulosti, kdy se jim povedlo nějakou situaci nebo vztah úspěšně zvládnout.
8. Diskurz orientovaný na silné stránky pěstuje naději, poskytuje prožitek pomoci a otevírá okno k lepší budoucnosti.
9. Diskurz orientovaný na silné stránky zmenšuje tendenci někoho obviňovat, zpochybňovat, znevažovat a brát mu odvahu. Minimalizuje také představu o poradci jako o někom, kdo dokáže všechno napravit.
10. Diskurz orientovaný na silné stránky poskytuje klientovi i poradci příležitosti a nástroje ke konstruování řešení, nových cest ve společenském životě a přispívá k provádění důležitých činností plánování, rozhodování a k realizaci našich projektů.

Sociodynamická perspektiva používá nový slovník pro „já“. Termín „já“ se konstruuje metaforicky. V sociodynamické perspektivě neexistuje „já“ jako věc. Výraz „já“ je metaforický nástroj lidské bytosti pro vztahování se k existenciálním aktivitám, projektům a prožívaným významům. Termín self se používá i dál, ale je třeba dávat pozor na to, aby se nezvčňovalo něco, co je ve své podstatě metaforou. Staré slovníky definovaly self jako něco řekněme pevného, podmíněný subjekt, který se skládá z měřitelných znaků a proměnných. Tomu říkám „psychometrické já“. Ze sociodynamické perspektivy má „já“ tyto vlastnosti:

- vnímání sebe sama se neustále vyvíjí – není fixní;
- „já“ je složeno ze sebeorganizující konfigurace významů;
- sebeobraz je konstruován sociálně – konceptuálně, „já“ je metaforické a symbolické. Zkonstruované „já“ samozřejmě „žije“ ve fyzickém těle, jež také organizuje samo sebe, ale za větší podpory genetických kódů a neurofyzilogických daností;
- „já“ se tvoří vyprávěním „příběhů“, tzn. jsme narativními „já“.

Sociodynamický pohled vidí „já“ ve vztahu k těmto referenčním bodům:

- hlas – schopnost oprávněně hovořit o životních zkušenostech;
- pozice – umístění v životě společnosti, náš status ve vztahu k ostatním, sociálnímu životu a institucím;

- identita – jak sami sebe jakožto bytosti vyjadřujeme: jsem tento člověk v tomto čase a na tomto kulturním místě;
- činnost – sami sebe „vytváříme“ prostřednictvím svých činů a aktivit, svým konáním tvoříme významy;
- „já“ jako projekt – sami sebe vytváříme plánováním, rozhodováním a jednáním;
- tvoření světa – symbolicky a metaforicky můžeme tvořit a svým hlasem vyjádřit mnoho osobních světů-sebeobrazů – já, jak si je pamatujeme, přítomná já a budoucí (možná) já.

CO PATŘÍ K ZÁKLADNÍM ZNAKŮM SOCIODYNAMICKÉHO PORADENSTVÍ? Všechny kultury na všech místech a ve všech známých dobách si pokaždé vytvořily způsoby, jak pomáhat lidem, kteří mají potíže. Metody pomoci vždy vyrůstají z kulturních předpokladů, hodnot a názorů. Tyto předpoklady jsou platformou, na níž se zakládá poradenský přístup. Sociodynamické poradenství se snaží samo sebe ukotvit ve vznikajících předpokladech o životě jednotlivce a společnosti, rozvíjejícího se na začátku 21. století. Některé prvky jsou převzaty z moderního myšlení, jiné souvisí více s nahodilými, postmoderními podmínkami (jako nepředvídatelnost, virtuální reality, globální ekonomika a komunikace, detradicionalizace, robotizace práce, kulturní diverzita, zmenšování času a prostoru), směrem k nimž se pohybuje.

Některé vybrané klíčové rysy:

1. Uznáváme, že poradenství není vědecky podloženou metodou, ale spíše kulturně organizovanou činností. Poradenství je profese „nejlepšího možného odhadu“ a pracuje s kulturní hypotézou a znalostmi. Sociodynamické poradenství se příliš nespolehá na nástroje jako jsou objektivní měření, testování a nehodnotící pozorování. Hlásí se k metodě: „Když chceš o někom něco vědět, zeptej se ho!“ Považuje ji také za nejlepší způsob sběru dat.

2. Problémy většinou nespočívají v lidech. „Problémy“ se obvykle nacházejí ve vztazích, interakcích nebo kontextech jako sociálně strukturované rysy situací. Osobní potíže téměř nikdy nejsou patologické a nejsou ani funkcí „osobnosti“. Obvykle signalizují zádrhel v interakci-komunikaci nebo konflikt s politikou či strukturou společnosti.

3. Neexistuje žádný „správný způsob“, jak vnímat pravdu nebo realitu. Společenský život se skládá spíše z mnohočetných realit. Některé mohou být lepší než jiné, ale o těchto rozdílech se dá vyjednávat – což může vést k odmítnutí, přehodnocení nebo přijetí určitého názoru nebo verze, o níž se jednalo.

4. Poradenství je obecná metoda životního plánování. Sociodynamické poradenství přistupuje k člověku jako k celistvé bytosti, která se pokouší vést harmonický život a zároveň ustát tlaky na vlastní fragmentaci a na podrobení se kategorizaci. Proto dáváme přednost výrazu „poradenství“ před různými dílčími klasifikacemi, do nichž poradenské služby zabředly, jako „kariérové“ poradenství, „profesní“ poradenství, „osobní“ poradenství, poradenství pro „psy-

chické zdraví“, „pedagogické“ poradenství a tak dál. Každá z uvedených kategorií představuje zájmy institucí a jejich profesionálních členů, kteří se hlásí k určité skupině. Vyhledá-li nějaký člověk poradenskou praxi, dostaví se na sezení jako celý člověk, ne jako jedna ze svých částí. Našich prožitků, spojených s rozhodováním, seberekonstrucí, plánováním a jednáním, které realizujeme, se různou měrou účastní různé aspekty našeho života jako celku.

5. Upouštíme od koncepce odporu*. Člověk je k něčemu ochoten, nebo není; ví, jakým způsobem, nebo neví; prožívá významy, nebo je neprožívá. Tedy místo, abychom chápali klienta jako „rezistentního“, je (co se týče jednání, o němž se uvažuje) užitečnější vidět ho i jeho činy, jako že ještě není připraven, nebo že ještě neví, nebo že byl zbaven smyslu svého konání.

6. Zaměření na kulturní diverzitu – to znamená, že užitečné znalosti a návody, jak zlepšit svou životní situaci, budou mít mnohem pravděpodobněji podobu kulturního vědění, kulturní moudrosti, obřadů a každodenních zvyklostí než formu vědeckých zjištění nebo odborného teoretizování. Poradce by měl být samozřejmě dobře obeznámen s různými psychologickými a sociologickými teoriemi lidského chování. Jsou to náhradní modely reality. Je však třeba učinit velmi pečlivě příslušná opatření, aby tyto „vědecké“ modely nevytlačily nebo si nepřisvojily pozici „místně specifických“ způsobů chápání nebo zdravého selského rozumu. Abstraktní modely mohou být impulzem pro nové způsoby interpretace, ale nemělo by se dovolit, aby se z nich staly převládající diskurzy. Jsme lidé a žijeme v prostředí každodenního společenského života, zdravého selského rozumu a kulturního poznání. Nahradíme-li své chápání smyslu běžného života akademickými, teoretickými, expertními systémy vědění-vedení-přesvědčování, nebude se nám dobře dařit. Sociodynamické poradenství hodlá nasměrovat pomáhající profese zpět do proudu každodenního prožívání.

7. Důraz je kladen na přítomnost a budoucnost. V rámci sociodynamického poradenství je nesmírně důležitou činností vytváření scénářů lepších budoucností.

8. Změny probíhají neustále. Je třeba jen vymyslet způsob, jak změny co nejlépe využít a naučit se, jak se k ní přidat. To člověku pomáhá pohybovat se úspěšně po kulturních stezkách, po nichž si přeje kráčet.

9. Sociodynamická poradenská praxe hledá oboustranně přínosné propojení s technologií. Lidé myslí, počítače sbírají a porovnávají data a přenášejí je. Rozhodnutí generovaná počítači jsou technická, lidská rozhodnutí jsou osobní. Život člověka je prožitkový, emocionální a svou komplexností dalece přesahuje kapacitu současné počítačové techniky. Technická zařízení, jako jsou počítače, videopřehrávače, televize, mobilní telefony a úžasné mikročipy, mohou člověku různě pomáhat v jeho práci. Tato pomoc většinou spočívá v přenosu informací, zobrazení, integraci, analýze, koordinaci a generování. Měli bychom však odmítnout všechny možné pokusy těch, kdo by chtěli, aby komputery a technologie nahradily nebo vytlačily lidské hodnoty.

* V originále „resistance“

Technologii lze příliš snadno použít na podporu homo-economicus; může přispívat k odlidštění pracovišť, fragmentaci rodiny, dohlížení, narušujícímu individuální soukromí; působí také na znečištění životního prostředí. Technologie je skvělý sluha, ale strašlivý pán. Uvažujeme-li o využití technologických systémů nebo technických přístrojů v kontextu poradenství nebo provádění, měli bychom si zodpovědět několik otázek:

- Jak mi to pomůže provádět lépe mé hlavní úkoly poradce?
- Nebude mít používání tohoto systému nebo přístroje ten efekt, že zhorší lidský rozměr mého pracoviště, životní prostor mých klientů nebo podmínky, které bych podle svého názoru měl pro poradenskou praxi zajistit?
- Ujasnil jsem si opravdu rozdíl mezi informacemi a věděním?
- Když ho použiji, čeho se budu muset vzdát? Nejsou v tom nevyslovené kompromisy?
- Použiji-li tento systém nebo přístroj na řešení jednoho typu problémů, nevytvoří mi nakonec jiné, ještě horší problémy?
- Byla hlavním popudem pro použití tohoto technického přístroje efektivita, ekonomičnost, anebo efektivnost? Pokud ano, jak tyto mé cíle ovlivní humanistické cíle péče, férového zacházení, demokratického diskurzu, morální volby, síly k jednání a osobních významů?

10. Sociodynamické poradenství se může provádět individuálně, ve skupině, nebo prostřednictvím elektronických zařízení, jako jsou telefon, internet nebo videokonference. Úspěšně se používají pro mládež i dospělé každého věku. Přesto dříve, než se rozhodnete spojit poradenskou praxi s technikou, je zapotřebí zvážit humanistické ohledy uvedené v bodu 9 výše.

NĚKTERÉ PRAKTICKÉ SOCIODYNAMICKÉ POSTUPY. K nezbytným předpokladům úspěšného používání sociodynamických poradenských postupů patří – stejně jako v ostatních formách poradenství a terapie – interpersonální komunikační dovednosti a kompetence. Sociodynamické poradenství není forma poradenství, která se zaměřuje na metodu. Kromě aplikace dobrých komunikačních dovedností se však v sociodynamické poradenské práci používají tyto čtyři hlavní aktivity:

- 1) spolupracující vztah
 - 2) mapování a vyjasňování životního prostoru
 - 3) konstrukce osobního projektu činností
 - 4) uvážlivé řešení problémů
- Demokratický vztah spolupráce a participace, v němž poradce spojí své síly s klientem ve snaze pomoci mu zlepšit životní podmínky, kterými se klient zabývá. Jak klient, tak poradce vnáší do poradenského spojení své zdroje.
 - Vyjasnění životního prostoru se provádí hlavně zjištěním příběhu a aktivitou mapování. Poradce a klient společně mapují minulost, budoucnost a přítomnost. Mapování klientovi umožní zkoordinovat a vyjádřit různé propletence svého příběhu a dočasně je „zmrazit“ tím, že je vizuálně zobrazí. Jejich zachycení obvykle vytváří „hlasy“ a pomůže klientovi, aby si uvědomil své sociální umístění a svou pozici v životě společnosti.

- Konstruování osobního projektu činností – osobní projekt činností spojuje rozhodování, plánování a jednání do jediného koordinovaného procesu, který vychází z toho, co je pro klienta osobně smysluplné. Mnoho osobních projektů činností na sebe vezme podobu „mostů“ nebo „schodů“, jejichž pomocí vytvoří klient spolu s poradcem rámec, jehož pomocí semůže přesunout z jednoho sociálního umístění do jiného, pro něj vhodnějšího.
- Uvážlivý rámec rozhodování, plánování a řešení problémů – jedná se o metodu hledání řešení, která nasměruje pozornost na způsoby, jimiž člověk přemýšlí (reflexe, sebezpozorování) a na sociální struktury tvořící rámec nebo kontext „problému“.

CHCETE-LI SE DOZVĚDĚT O SOCIODYNAMICKÉM (KONSTRUKTIVISTICKÉM) PORADENSTVÍ VÍCE, viz:

Publikace:

Carlsen, Mary Baird (1988) *Meaning Making*. New York: W.W. Norton.

McLeod, John. (1997) *Narrative Psychotherapy*. London: Sage.

Monk, G. et al (eds.) (1997) *Narrative Therapy in Practice*. Jossey-Bass

Peavy, R. V. (1998) *SocioDynamic Counselling*. Victoria: Trafford Publishing.

Peavy, R.V. (1998) *Konstruktivistisk vejledning: Teori og metode*. Copenhagen: RUE email: rue@rue.dk web: www.rue.dk

Peavy, R. V. (1996) *Constructivist Counselling and Therapy: Two Interviews* (profesionální videonahrávka). Kont. Studies in Ed., University of Victoria

Peavy, R.V. (1998) *When Strangers Meet* (profesionální videonahrávka). Kontaktujte autora prostřednictvím: drpv@pacificcoast.net.

Co řekli někteří klienti a poradci o svých zkušenostech z poradenské praxe orientované konstruktivisticky (sociodynamicky)

KLIENTI:

- (Dospělý klient:) Když jsme udělali tu mapu, poprvé jsem uviděl, co je vlastně tím problémem – jsem ohromený! Teď už vím, kam jít a vidím, jak to mohu udělat.
- (Mladá dívka:) Spolupráce mě moc bavila – je dobré slyšet názory druhého člověka a vyjasnit si své vlastní.
- (Klient imigrant:) Ta mapa mi ukázala, kde musím něco udělat. Taky se mi líbilo, jak jste se mnou mluvil slovy, kterým jsem rozuměl.

PORADCI:

- (Příslušnice prvního národa:) Než jsem se stala poradkyní, studovala jsem teorii poradenství. Jsem z národa Cree a konstruktivistická teorie je našemu světónázoru mnohem bližší než kterákoli jiná metoda, o níž jsem se učila. Myslím, že pro mé klienty z řad prvních národů bude dobrá.
- (Příslušník prvního národa:) Jsem Blackfoot a tato forma poradenské práce je blízká světónázoru mého lidu. Při mé poradenské práci mi hodně pomáhá.
- (Školní poradkyně ve Švédsku:) Já i moji klienti – studenti se domníváme, že naše spontánní zkušenosti s mapováním jsou velmi důležitým nástrojem. Je mnohem přirozenější hovořit se studenty o situaci, v níž žijí, když to dělám z téhle perspektivy.
- (Školní poradce ve Švédsku:) V mnoha případech nám mapování objasnilo, o čem vůbec mluvíme. Já osobně se domnívám, že mi to dovoluje krom jiného „přibarvit“ naše sezení také troškou filosofie.
- (Poradkyně z Kanady:) Poté, co jsem vystudovala konstruktivistické poradenství a přečetla si konstruktivistickou literaturu, jsem zjistila, že jsem již dlouho byla „skrytá“ konstruktivistka, nejspíš aniž bych to sama tušila. To mi dodalo odvahy a domnívám se, že budu nakonec schopná efektivně radit rizikové mládeži.
- (Poradce z Kanady:) Chvíli mi to trvalo, ale když jsem si začal uvědomovat, že spolupracujeme s klienty na společné konstrukci, dalo mi to velký pocit svobody a inspirace. Nikdy jsem takový pocit nezažil, za celá ta léta studia oboru poradenství na univerzitě.
- (Švédská poradkyně:) Dnes svou roli vidím více v reflexi a spolupráci než dříve. Mapování mě skutečně inspirovalo – i společné konstruování osobních projektů činností.

Tato kniha je majetkem:

VYBRANÁ LITERATURA V ČESKÉM A SLOVENSKÉM JAZYCE:

Baudrillard, J. (2000). *Amerika*. Praha: Dauphin.

Beck, U. (2011). *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Berger, P. & Luckman, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Capra, F. (2004). *Tkáň života: nová syntéza mysli a hmoty*. Praha: Academia.

Devall, B. & Sessions, G. (1997). *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies.

Eisler, R. (1995). *Číše a meč, agrese a láska, aneb, Žena a muž v průběhu staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Ekstein, R. & Wallerstein, R. S. (1993): *Výučba a výcvik v psychoterapii*. Bratislava: Veda.

Foucault, M. (2007). *Slova a věci*. Brno: Computer Press.

Kant, I. (2001). *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH.

Kuhn, T. S.¹ (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYEMENH.

Levi-Strauss, C. (1996). *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Dauphin.

MacIntyre, A. (2004). *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: OIKOYMENH.

Marcuse, H. (1991). *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha: Naše vojsko.

Naess, A. (1996). *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčík: Abies.

Orwell, G. (2011). *Cesta k Wigan Pier*. Praha: Argo.

Rorty, R. (1996). *Nahodilost, ironie, solidarita*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Taylor, F. (1925). *Základy vědeckého vedení*. Praha: Sfinx.

Vico, G. (1991). *Základy nové vědy a společné přirozenosti národů*. Praha: Academia.

